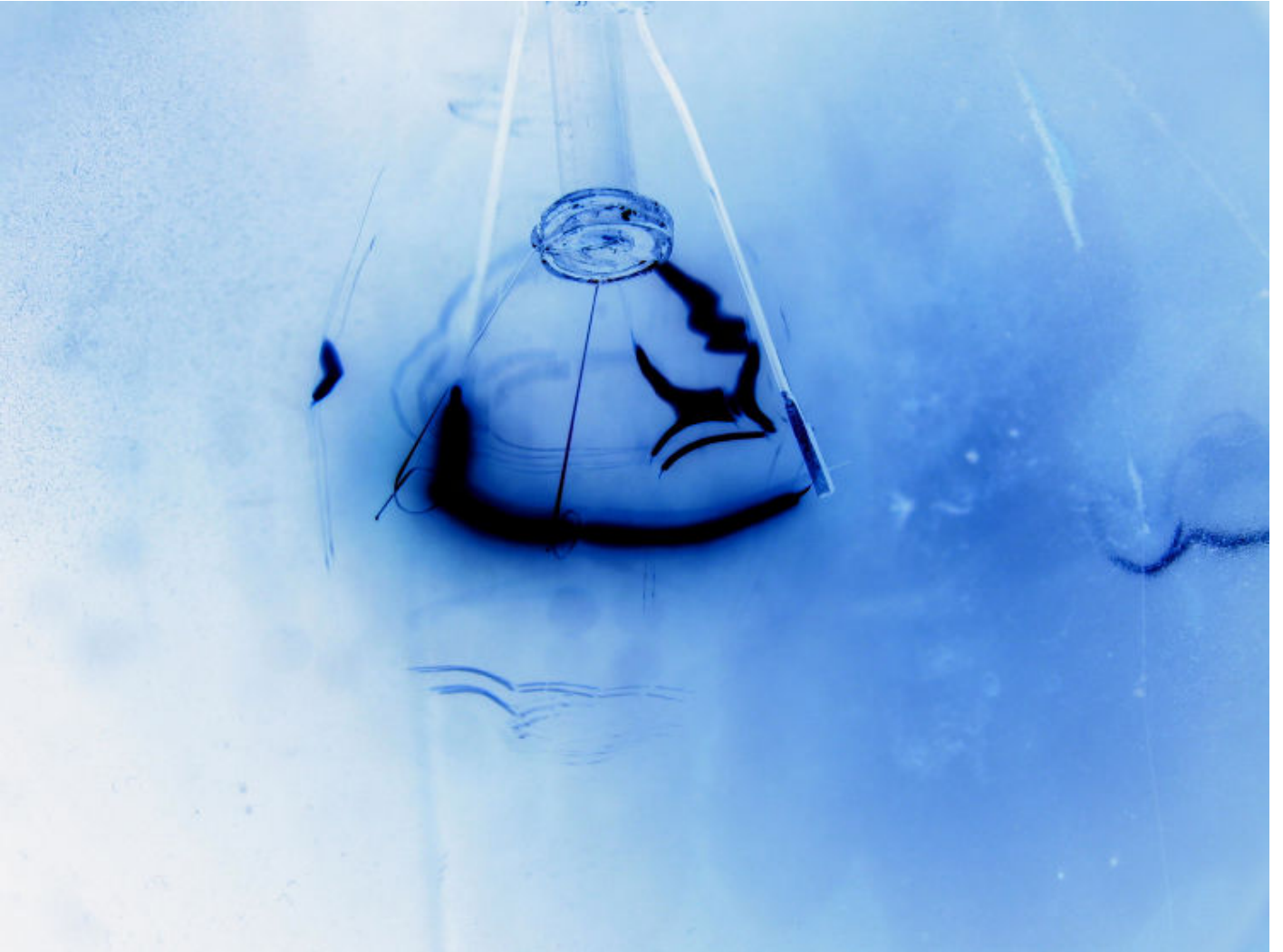

مهندسی تاسیسات الکتریکی

تالیف: دکتر حسین کلهر

A.N.T

صفحه

عنوان

فهرست

۱

مقدمه

۴

فصل اول : خطرات برق و مقررات ایمنی در برق رسانی

۵

۱-۱- خطرات انرژی برقی

۵

۱-۱-۱ خطر ایجاد برق

۵

۱-۱-۲ خطر برق گرفتگی

۶

۲-۱- احتیاطهای ایمنی

۸

۳-۱- نجات مصدومین برق گرفتگی

۸

۴-۱- لزوم کنترل مرغوبیت وسایل و وضع و رعایت مقررات ایمنی

۹

۱-۴-۱- مقررات ایمنی و کنترل مرغوبیت در برخی کشورهای خارجی

۹

۲-۴-۱- مقررات ایمنی و کنترل مرغوبیت وسایل در ایران

۱۰

۳-۴-۱- مقررات بین المللی ایمنی و کنترل مرغوبیت

۱۱

۴-۴-۱- اعلام استاندارد

۱۱

فصل دوم : شبکه های برق رسانی و مدارهای برقی

۱۲

۲-۱- پست توزیع خصوصی

۱۲

۲-۲- مدار برقی و برخی کمینهای برقی

۱۴

۳-۲- جریان و توان در مدارهای تک فاز

۱۵

۴-۲- جریان و توان در مدارهای سه فاز

۱۷

۵-۲- شبکه های برق رسانی

۲۰

۱-۵-۲- محاسبات شبکه های شعاعی

۲۱

۲-۵-۲- محاسبات شبکه های حلقه ای

۲۲

فصل سوم : اصلاح یا تصحیح ضریب توان و تعرفه های برقی

۲۵

۱-۳- لزوم اصلاح ضریب توان

۲۵

۲-۳- جریان در خازن متصل به مدار برق متناوب

۲۶

۳-۳- تصحیح ضریب توان با استفاده از خازن

۲۶

۴-۳- تعرفه های برقی

۲۸

۱-۴-۳- تعرفه یک قسمتی

۲۸

۲-۴-۳- تعرفه دو قسمتی

۲۸

۳-۴-۳- تعرفه های نرخ برق ایران

۲۹

۵-۳- اقتصادی ترین ضریب توان

۳۱

فصل چهارم : سیمهای عایق دار و کابلهای برق رسانی

۳۴

۱-۴- هادیهای مورد استفاده در سیمها و کابلها

۳۴

۲-۴- ساختمان هادی در سیمها و کابلها

۳۵

۳-۴- مقاومت الکتریکی سیمها و کابلها

۳۶

۴-۴- عایقهای مورد استفاده در سیمهای عایق دار و کابلها فشار ضعیف

۳۷

۵-۴- ساختمان سیمهای عایق دار و اندازه های استاندارد

۳۸

۶-۴- ساختمان کابلهای فشار ضعیف و اندازه های استاندارد

۴۰

۷-۴- علائم مشخصه کابلها

۴۴

فصل پنجم : جریان مجاز سیمها و کابلها فشار ضعیف

۴۵

۱-۵- جریان مجاز سیمهای مسی با عایق پی-وی-سی

۴۵

۲-۵- جریان مجاز کابلهای مسی با عایق و غلاف پی-وی-سی

۴۶

۳-۵- جریان های مجاز سیمهای مسی بدون عایق

۴۷

۴-۵- جریان مجاز سیمها و کابلهای آلومینیومی

۴۸

۵-۵- تحلیل مسئله انتقال حرارت

۴۹

۱-۵-۵- انتقال حرارت به وسیله هدایت

۵۰

۲-۵-۵- انتقال حرارت به وسیله کنواکسیون و تشعشع

۵۲

۶-۵- محاسبه جریان مجاز

۵۲

فصل ششم : تعیین مقاطع سیمهای عایق دار و کابلها

۵۶

۱-۶- تعیین مقاطع سیمها و کابلها براساس جریان مجاز

۵۶

۱-۶-۱- مدارهای تک فاز

۵۶

۲-۶-۱- مدارهای سه فاز

۵۸

۲-۶-۲- تعیین مقاطع سیمها و کابلها بر اساس افت ولتاژ مجاز

۶۰

M.A.T

- ۱۰۹ - ۸-۸- سیم کشی با کابلها با عایق معدنی
 ۱۰۹ - ۹-۸- سیم کشی ضد آتش سوزی
- فصل نهم : طرح سیستم برق خانه های مسکونی**
- ۱۱۱ - ۱-۹- بارهای روشنایی خانگی
 ۱۱۲ - ۱-۱-۹- تعیین میزان بار روشنایی خانگی
 ۱۱۲ - ۲-۱-۹- تعیین انشعابهای روشنایی
 ۱۱۲ - ۳-۱-۹- کنترل چراغهای روشنایی
 ۱۱۳ - ۴-۱-۹- حفاظت انشعابهای روشنایی
 ۱۱۳ - ۲-۹- بارهای کوچک خانگی
 ۱۱۳ - ۱-۲-۹- تعیین میزان و روش تغذیه بارهای کوچک خانگی
 ۱۱۳ - ۲-۲-۹- تعیین تعداد انشعابها برای تغذیه پریزها
 ۱۱۴ - ۳-۲-۹- کنترل بارهای کوچک خانگی
 ۱۱۴ - ۴-۲-۹- حفاظت انشعابهای پریزها
 ۱۱۴ - ۳-۹- بارهای بزرگ خانگی
 ۱۱۴ - ۴-۹- نقشه برق کشی خانه های مسکونی
 ۱۱۵ - ۵-۹- تعیین تعداد و اندازه انشعابها
 ۱۱۷ - ۶-۹- کنتور و تابلو توزیع
- فصل دهم : طرح سیستم برق مراکز صنعتی**
- ۱۱۹ - ۱-۱۰- سیستم های توزیع برق در مراکز صنعتی
 ۱۲۰ - ۲-۱۰- خصوصیات سیستم های توزیع برق در مراکز صنعتی
 ۱۲۱ - ۳-۱۰- بارهای روشنایی مراکز صنعتی
 ۱۲۳ - ۱-۳-۱۰- تعیین میزان بار روشنایی
 ۱۲۳ - ۲-۳-۱۰- تعیین تعداد انشعابهای روشنایی
 ۱۲۳ - ۳-۳-۱۰- کنترل انشعابهای روشنایی
 ۱۲۴ - ۴-۳-۱۰- حفاظت انشعابهای روشنایی
 ۱۲۴ - ۴-۱۰- بارهای غیر روشنایی (صنعتی) در مراکز صنعتی
 ۱۲۴ - ۱-۴-۱۰- تعیین میزان بار صنعتی
 ۱۲۷ - ۲-۴-۱۰- تعداد انشعابها برای بارهای صنعتی
 ۱۲۷ - ۳-۴-۱۰- کنترل انشعابهای موتورهای
 ۱۲۷ - ۴-۴-۱۰- حفاظت انشعابهای موتورها
 ۱۲۸ - ۵-۱۰- مدارهای فرمان موتورها
 ۱۲۸ - ۱-۵-۱۰- مدار فرمان راه اندازی موتور القایی سه فاز از يك يا چند محل
 ۱۳۱ - ۲-۵-۲۰- مدار فرمان موتور القایی سه فاز چپ گرد و یا راست گرد
 ۱۳۱ - ۳-۵-۱۰- مدار فرمان متوقف نمودن سریع يك موتور سه فاز
 ۱۳۲ - ۴-۵-۱۰- مدار فرمان موتور القایی سه فاز با رتور قفسي با راه انداز ستاره- مثلث
 ۱۳۲ - ۵-۵-۱۰- مدار فرمان راه اندازی موتور القایی با رتور سیم پیچی
- فصل یازدهم : زمین کردن حفاظتی**
- ۱۳۴ - ۱-۱۱- اصول زمین کردن حفاظتی
 ۱۳۵ - ۲-۱۱- حفاظت علیه بار اضافی
 ۱۳۷ - ۳-۱۱- حفاظت با استفاده از رله جریان نشستی به زمین
 ۱۳۷ - ۱-۳-۱۱- کلید قطع خودکار با استفاده از ولتاژ
 ۱۳۸ - ۲-۳-۱۱- کلید قطع خودکار با استفاده از جریان نشستی به زمین
 ۱۳۸ - ۴-۱۱- الکتروود زمین
 ۱۳۹ - ۵-۱۱- مقاومت ویژه زمین
 ۱۴۰ - ۶-۱۱- محاسبه مقاومت الکتروودها
 ۱۴۰ - ۱-۶-۱۱- محاسبه مقاومت الکتروود نیم کره
 ۱۴۱ - ۲-۶-۱۱- محاسبه مقاومت الکتروود میله ای
 ۱۴۱ - ۳-۶-۱۱- محاسبه مقاومت مجموعه الکتروودهای میله ای
 ۱۴۲ - ۷-۱۱- اندازه گیری مقاومت الکتروود زمین
 ۱۴۳ - ۸-۱۱- نحوه صحیح اتصال بدنه وسایل به زمین
- فصل دوازدهم : بازسازی و آزمایش تأسیسات سیم کشی**
- ۱۴۴ - ۱-۱۲- وسایل آزمایش
 ۱۴۵ - ۱-۱۲- آزمایش اتصال صحیح کلیدها و فیوزها و پریزها
 ۱۴۶ - ۳-۱۲- آزمایش متصل بودن مدارها
 ۱۴۶ - ۴-۱۲- آزمایش اتصال صحیح سیم زمین
 ۱۴۷ - ۵-۱۲- آزمایش عایق بندی
 ۱۴۸ - ۶-۱۲- عیب یابی و رفع عیب

بسمه تعالی

پیشگفتار

طراحی سیستمهای سیم کشی اماکن مسکونی و مراکز صنعتی یک فعالیت بسیار معمول مهندسان برق است. این تخصص غالباً در صنعت کسب می‌شود. هدف از تدوین این کتاب راهنمایی دانشجویان و مهندسان شاغل در این رشته است.

در فصل اول کتاب خطرات برق و مقررات ایمنی در برق رسانی تشریح می‌شود. در فصل دوم شبکه های برق رسانی و مدارهای برقی تک فاز و سه فاز بررسی می‌شود. تصحیح ضریب توان و تعرفه های برقی در فصل سوم تشریح می‌شود. فصل چهارم به سیمهای عایق دار و کابلهای استاندارد ایران و فصل پنجم به جریان مجاز آنها اختصاص یافته است .

در فصل پنجم به دادن جداول اکتفا نمی‌شود بلکه جریان مجاز سیمها و کابلها با حل مسئله انتقال حرارت به طور اصولی محاسبه می‌شود. در فصل ششم مقاطع سیمها و کابلها براساس جریان مجاز و افت ولتاژ مجاز تعیین می‌شود . در فصل هفتم وسایل کنترل و حفاظت که عبارت از انواع کلیدها ، فیوزها و کنتاکتورها و دیژنکتورهای کوچک است تشریح می‌شود. فصل هشتم شیوه های مختلف سیم کشی داخلی را بررسی می‌کند . فصل نهم به طراحی سیستم برق خانه های مسکونی و فصل دهم به طراحی سیستم برق مراکز صنعتی اختصاص دارد. در فصل یازدهم زمین کردن حفاظتی و در فصل دوازدهم بازرسی تأسیسات سیم کشی به اختصار تشریح می‌شود.

با توجه به اینکه مقررات و استانداردهای کاملی فعلاً در ایران موجود نیست در این کتاب استانداردهایی از کشورهای مختلف مورد بحث قرار گرفته است. امید است به همت مهندسان برق ایران استاندارد ملی کاملی تدوین گردد.

از استایید محترم و دانشجویان عزیز که اشکالاتی در کتاب ملاحظه می‌کنند تقاضا دارد آنها را به اطلاع مولف برسانند توجه به کمبود شدید کتاب در این رشته، امید است این کتاب مور و توفیق خدمتی کوچک نصیب نویسنده شود.

دکتر حسین کلهر

فصل اول

خطرات برق و مقررات ایمنی در برق رسانی

انرژی الکتریکی در حدود یکصد سال پیش از طریق شبکه های کوچک توزیع مورد استفاده جالب توجه آن خیلی سریع توسعه یافت. در مقایسه با انواع دیگر انرژی ، انرژی الکتریکی پاکیزه است، به سهولت قابل کنترل و انتقال می باشد و به آسانی به انواع انرژیهای دیگر مورد نیاز بشر قابل تبدیل است. علی رغم همه این محاسن انرژی برقی دارای دو عیب نیز می باشد. یکی اینکه به میزان قابل ملاحظه ذخیره نمی شود و دیگر اینکه در صورتی که تحت کنترل صحیح نباشد خطرات و خرابیهای زیاد به بار می آورد. اهم این خطرات را در این فصل تشریح می کنیم و برخی پیشگیریهای ایمنی را متذکر می شویم.

می کنیم.

۱-۱-۱- خطرات انرژی برقی

خطرات مهم برق یکی ایجاد حریق و دیگری برق گرفتگی است که در ذیل تشریح می گردند.

۱-۱-۱-۱- خطر ایجاد برق

جریان برق در عبور از سیمها و کلید ها و دیگر وسایل برقی تولید حرارت می کند. این حرارت در شرایط عادی به محیط اطراف داده می شود و درجه حرارت وسایل از حد مجاز متجاوز نمی گردد. در صورتی که وسایل مناسبی انتخاب نشده باشد ممکن است درجه حرارت وسایل برق رسانی از حد مجاز تجاوز کند. برای مثال یک کلید معیوب که محل اتصال آن خورده شده است نسبت به کلید سالم حرارت تولید می کند . همچنین سر پیچ لامپها ممکن است برای لامپهای کوچکتر در نظر گرفته شده باشد و استفاده از لامپهای بزرگتر که امروزه معمول شده اند حرارت بیشتری تولید می کند . این حرارت اضافی به سهوات جذب محیط نشده و باعث ازدیاد درجه حرارت می شود .

این افزایش درجه حرارت سبب فرسوده شدن و از بین رفتن عایق های سیم ها و دیگر وسایل می گردد . از بین رفتن عایق ها باعث اتصال سیم ها و ایجاد جرقه الکتریکی می شود و حرارت ناشی از جرقه ها می تواند

حریق گردد . حفاظت در مورد خطر ایجاد حریق

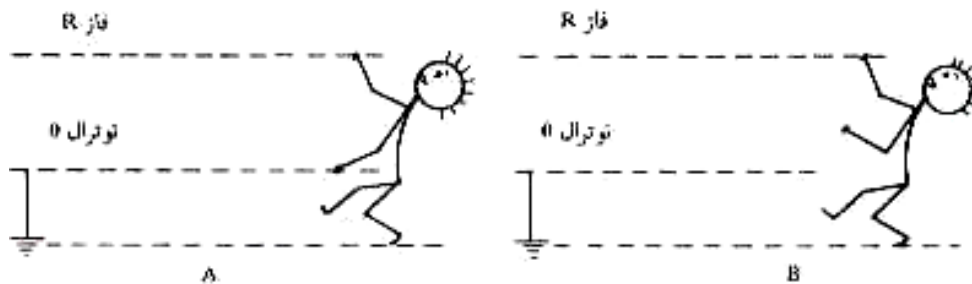
اندازه های صحیح ممکن است . به این ترتیب در شرایطی که به هر دلیل جریان مجاز از حد مجاز افزایش یابد ، فیوز عمل کرده و مدار را قطع می نماید . همچنین با افزایش سیستم برقی هر سال یک بار می توان از ضعیف شدن عایق آن و خطرات احتمالی آگاهی یافت .

۱-۱-۲- خطر برق گرفتگی

برق گرفتگی اثر سوء برق روی سیستم بدن انسان است. به طوری که می دانیم فرمانها برای حرکات عضلات بدن از مغز بوسیله جریانهای برقی بسیار ضعیف از طریق سلسله اعصاب به عضلات مخابره می شود. در صورتی که جریانهای برقی از خارج روی اعصاب اثر می گذارند موجب حرکات ناگهانی و بسیار شدید عضلانی می گردد که برق گرفتگی یا شوک نامیده می شود و ممکن است که کار آن قسمتها را به طور موقت یا دائم متوقف کند. بدیهی است که مختل شدن کار بعضی قسمتها نظیر مغز، قلب یا ششها می تواند سریعاً سبب مرگ شود .

شدت شوک گرفتگی به میزان جریانی بستگی دارد که به بدن وارد می شود این بستگی به میزان ولتاژ و مقاومت مدار تشکیل شده دارد.

یا اتصال بدن با زمین است. برای روشن شدن موضوع به شکل ۱-۱ دقت کنید.

شکل ۱ - ۱ : نمایش دو مدار مختلف در برق گرفتگی

در شکل (A)

قسمتی از سیمهای مدار بسته ای تشکیل می شود. بدن انسان دارای مقادیر زیادی آب و املاح هادی الکتریسیته می باشد و لذا دارای مقاومت نسبتاً کمی است . لیکن پوست بدن دارای مقاومت بیشتری است و از یک شخص به شخص دیگر متغیر است شدیداً با شرایط پوست مثل خشک بودن یا مرطوب بودن تغییر می کند. اگر پوست مرطوب باشد آب به سوراخهای پوست نفوذ می کند. در این شرایط عادی به بدن کاملاً خشک مقاومت بین دو دست در حدود یک مگا اهم است ولی در بدن می آید. ولتاژ ۲۲۰ ولت جریانی در حدود ۲۲۰ میلی آمپر در بدن برقرار می کند که بسیار خطرناک و به احتمال قوی کشنده است. کمترین ولتاژی که سبب برق گرفتگی منجر به مرگ شده ، در تاریخ ۳۸ ولت ثبت شده است. چون اتفاقی که در عمل اتفاق می افتد این اس

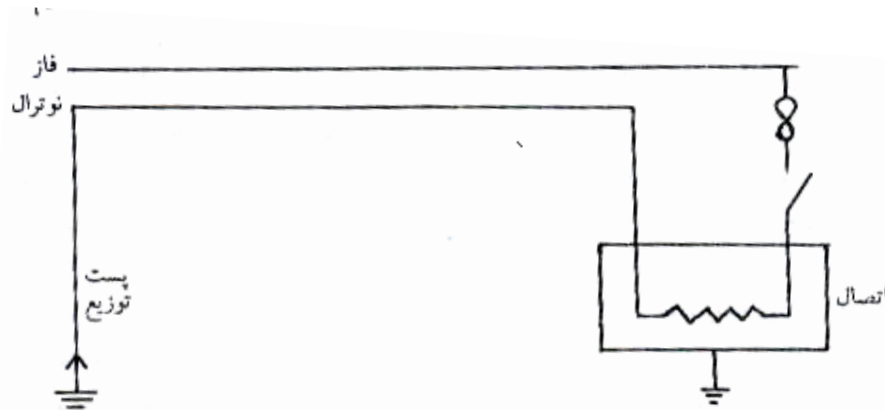
می شود. در شکل (B) مدار از طریق بدن و اتصال به زمین و نوترال که در پست ترانسفور ماتور به زمین متصل است (دلیل این نحوه اتصال را بعداً خواهیم دید) تکمیل می شود. مقاومت اتصال بدن به زمین بستگی به وضعیت زمین و پاپوش شخص دارد. مثلاً اگر شخصی کفشی با کف لاستیکی به پا داشته باشد و روی قالی کلفت و خشکی ایستاده باشد مقاومت بسیار زیاد خواهد بود و این برق گرفتگی معمولاً منجر به مرگ نمی گردد .

لیکن در صورتی که شخص با پای برهنه روی زمین مرطوب یا تر ایستاده باشد مقاومت مدار کم می شود و جریانهایی که برقرار می شود کشنده خواهند بود. به طوری که ملاحظه می کنید در حالات عادی برق گرفتگی در اثر اتصال قسمتی از بدن به سیم فاز یا سیم گرم صورت می گیرد و لذا برای جلوگیری از برق گرفتگی سیم

الکتریسیته هستند عایق بندی می کنیم و قسمتهای برق دار وسایل را طوری در داخل جعبه ها یا محفظه ها تعبیه می کنیم که دست زدن به آنها به طوری سهوی ممکن نباشد. به طوری که می دانید بسیاری از وسایل برقی دارای بدنه فلزی هستند که در صورت خرابی عایق سیمها یا دیگر اجزاء داخلی و اتصال فاز به بدنه گرم و خطرناک می شوند. برای جلوگیری از این پیشامدها به دو طریق عمل می کنیم.

پلاستیکی عایق می

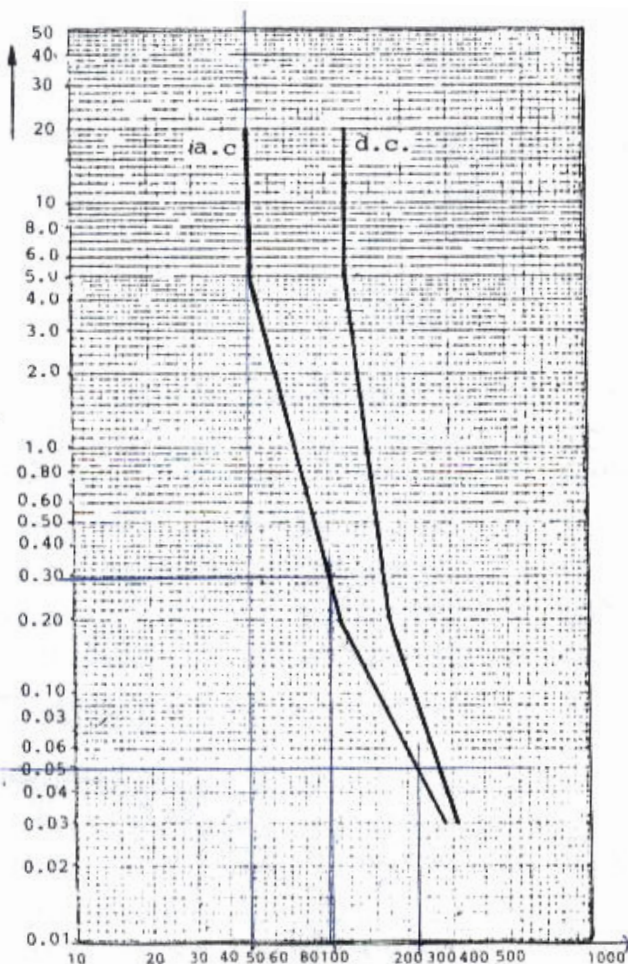
پلاستیک عایق می سازیم. روش دوم که به زمین کردن حفاظتی موسوم است عبارت از این است که بدنه فلزی دستگاهها را به زمین متصل می کنیم. نظر به اینکه سیم نوترال هم در پست توزیع به زمین متصل است در صورت خرابی و اتصال فاز به بدنه جریان زیادی ندارد شامل سیم فاز و زمین برقرار می شود که منجر به ذوب فیوز و رفع خطر می گردد. این روش در شکل ۱-۲ نشان داده شده است و به دلیل اهمیت زمین کردن حفاظتی و زمین کردن نوترال یک فصل کتاب را

شکل ۱-۲ رفع خطر برق گرفتگی از طریق زمین کردن حفاظتی در حالت اتصال فاز به بدنه

بدیهی است که مقاومت اتصال به زمین باید از حد معمولی کمتر باشد تا این روش حفاظتی به درستی عمل کند

اگر فیوز ۱۰ آمپری باشد و مقاومت اتصال به زمین ۳۰ اهم باشد
جریانی برابر $\frac{220}{30}$ یا $\frac{7}{3}$ آمپر در مدار برقرار می شود که قادر به ذوب فیوز و رفع خطر نخواهد بود و بدنه دستگاه گرم باقی خواهد ماند. در چنین حالات بایستی از وسایل حفاظتی حساس تر مثل رله های اتصال زمین استفاده کرد که در صورت برقرار شدن جریانهای خیلی کوچک در مدار زمین در مدت کوتاهی عمل می کند و مدار را قطع می نماید. کمیسیون بین المللی الکتروتکنیک (به قسمت ب مراجعه شود) ولتاژ برق متناوب و مستقیم که در صورت تماس با بدن شخصی که روی زمین ایستاده است بی خطر می باشد را مطابق شکل ۱-۳ تعیین نموده است. به طوری که از منحنی ملاحظه می کنید ولتاژ ۵۰ ولت را می توان برای مدت طولانی تحمل کرد لیکن ولتاژ ۱۰۰ ولت برای مدتی بیشتر از $\frac{1}{3}$ ثانیه و ولتاژ ۲۲۰ ولت برای مدتی بیشتر از $\frac{1}{5}$ ثانیه قابل تحمل نمی باشد. بنابراین وسایل حفاظتی باید طوری انتخاب شوند که در مدت مجاز مدار را قطع کنند. برای مثال اگر سیم فاز ۲۲۰ ولت مستقیماً به بدنه برخورد کند ولتاژ بدنه برابر ۲۲۰ ولت خواهد شد و وسیله حفاظتی باید در مدت $\frac{1}{5}$ ثانیه عمل کند تا شخصی که با بدنه در تماس است آسیب نیند.

شکل ۱-۳: تغییرات حداکثر ولتاژ قابل تحمل با مدت زمان تماس

اثر جر

برق ۵۰ هرتز به شرح زیر تعیین شده است.

جریان (بر حسب میلی آمپر)	اثر
$I < 1$	غیر قابل تشخیص
$1 < I < 5$	همراه با ناراحتی قابل تحمل
$5 < I < 12$	همراه با ناراحتی شدید
$I = 16$ (مردان) $I = 10/5$ (زنان)	آستانه از دست رفتن کنترل عضلات و قدرت رها کردن سیم ها
$I > 30$	اختلال سیستم تنفسی
$I > 75$	بی نظمی یا توقف کامل قبل یا هلاکت

در فرکانسهای کم ۵۰ تا ۶۰ هرتز جریانی که به بدن وارد می شود، تقریباً به طور یکسان در بدن تقسیم می شود و در صورتی که قلب یا مرکز کنترل تنفس در مغز در مسیر جریان قرار گیرد موجب برق گرفتگی می شود. با احتساب مقاومت بین دو دست برابر ۱۰۰۰ اهم ملاحظه می کنید که ولتاژهای بیشتر از ۷۵ ولت بین دو دست انسان بسیار خطرناک است. در فرکانسهای بالاتر (بیشتر از ۱۰ کیلوهرتز) جریان ورودی به بدن به سطوح خارجی بدن محدود می شود و از قسمتهای حساس داخلی نمی گذرد. برای مثال در فرکانس ۵۰ هرتز جریانهایی بیشتر از ۱ میلی آمپر قابل تشخیص هستند در حالی که در فرکانس ۱۰۰ کیلو هرتز به جریانهایی کمتر از ۱۰۰ میلی آمپر قابل تشخیص نیستند.

۱-۲- احتیاطهای ایمنی

برای جلوگیری از برق گرفتگی لازم است به توصیه های زیر توجه شود:

- الف - هیچگاه روی مدار برق دار (گرم) کار نکنید. معمولاً قطع برق برای مدت کوتاه در برخی ساعات بدون اشکال است .
- ب - قبل از شروع کار مدار را امتحان کنید و از گرم نبودن آن اطمینان حاصل کنید. به قطع بودن کلید اکتفا نکنید زیرا ممکن است کلید اشتباهاً روی سیم نوترال نصب شده باشد .
- در صورتی که کلید از محل کار دور است به ترتیبی اطمینان حاصل کنید که در طی مدت کار شخص دیگری امکان بستن کلید را نداشته باشد. با زدن قفل به درب جعبه کلید یا نصب تابلوی اعلام خطر و یا نگهداری فیوزها در جیب خود می تواند این کار را انجام دهید.
- ت - در صورتی که مجبور به کار روی سیستم برق دار هستید از کفشهای کف پلاستیکی و از ابزار مناسب با عایق بندی سالم استفاده کنید. همیشه در نظر داشته باشید که عایق ابزار به مرور زمان معیوب می شود. در صورت امکان تنها با یک دست کار کنید و دست دیگر را در جیب خود نگه دارید تا مدار الکتریکی بسته از طریق نقاط حساس بدن شما تشکیل نشود.

۱-۳- نجات مصدومین برق گرفتگی

به طوری که قلب نیز گفته شد برق گرفتگی شدید با فلج شدن دستگاه اعصاب همراه است. در بسیاری از موارد قلب مصدوم به کار خود ادامه می دهد لیکن سیستم تنفسی از کار می آفتد و در صورتی که کمک فوری به مصدوم نرسد خواهد مرد. به محض مشاهده مصدوم که در اثر برق گرفتگی بیهوش شده است باید بدون فوت وقت عملیات زیر را انجام داد:

www.mohandesyar.com

الف - اطمیند

خواهید شد در صورتی که امکان کلید برق را قطع کنید یا به وسیله جسم عایقی مثل چوب، سیم را از او دور کنید و یا به وسیله گرفتن لباس خشک مصدوم او را به آرامی کشیده و از سیم دور کنید.

ب- اگر قلب از کار ایستاده باشد باید ماساژ قلبی داده شود. در یک روش قدیمی با دست روی سینه (روی قلب) مصدوم ۶۰ تا ۸۰ مرتبه در دقیقه فشار زیاد وارد می آورند و امروزه از دستگاههایی که به این منظور ساخته شده است استفاده می شود. ماساژ قلبی کار آسانی نیست و باید توسط شخص متخصص انجام می شود لیکن چون نرسیدن خون به مغز به مدت ۵ دقیقه سبب مرگ می شود، بهتر است این کار هرچه زودتر و در صورت امکان توسط متخصص آغاز شود.

پ- اگر قلب تپش عادی دارد ولی مصدوم تنفس نمی کند، باید بدون فوت وقت تنفس مصنوعی آغاز می شود. اگر تا ۲ دقیقه بعد از سانحه تنفس شروع شود، شانس نجات خیلی زیاد است و اگر بعد از ۱۰ دقیقه تنفس آغاز شود شانس نجات کم می شود، لیکن دیده شده است که شروع تنفس حتی نیم ساعت بعد از سانحه سبب نجات شده است. در یک روش قدیمی تنفس مصنوعی، مصدوم را به روی شکم می خواباند

خارج می کردند و با بالا کشیدن کتف های او و آزاد کردن سینه، هوا در آن وارد می کردند. این روش با اینکه جان بسیاری از مصدومین را نجات داده است روشی کند است و در مواردی که مصدوم در اثر شوک یا افتادن دچار شکستگی شده باشد، ممکن است صدمات بیشتری وارد کند. روش جدیدی از امروزه معمول است روش دهان به دهان نام دارد. در این روش مصدوم را به پشت می خوابانند و سرش را تا حد امکان به عقب می کشد تا راه هوا به ششها کاملاً باز شود. بینی او را فشار دو انگشت بسته

خود نفسی گرفته با باز کردن بینی مصدوم اجازه می دهند هوا از ششهای وی خارج شود. این سیکل کامل را ۱۰ تا ۱۲ مرتبه در دقیقه تکرار می کنند تا مصدوم شروع به تنفس طبیعی کند. تنفس مصنوعی را باید حوصله ادامه داد، دیده شده است که مصدومی بعد از ۱۰ ساعت تنفس مصنوعی نجات یافته است.

ت- کسی را برای مطلع ساختن پزشک بفرستید. در صورتی که دست تنها هستید در حین دادن تنفس مصنوعی با فریاد زدن طلب کمک کنید.

ث- هیچگاه مواد خوراکی یا نوشیدنی به مصدوم بیهوش ندهید.

۱-۴- لزوم کنترل مرغوبیت وسایل و وضع و رعایت مقررات ایمنی

با آنچه تاکنون دیده شده است سعی در کاهش خطرات ناشی از برق امری طبیعی به نظر می رسد که از دو طریق ممکن است اول از طریق کنترل مرغوبیت و کیفیت مواد وسایل مورد استفاده که توسط کارخانجات مختلف ساخته و به بازار عرضه می شود و دوم از طریق وضع و اجرای مقررات که ضامن ایمنی سیستمهای برق رسانی باشد. در کشورهای مختلف از سالیان پیش سازمانهایی جهت انجام مقاصد فوق تشکیل شده است و نظر به اینکه ما مصرف کننده بسیاری مصنوعات الکتریکی از این کشورها هستیم، آشنا

۱-۴-۱- مقررات ایمنی و کنترل مرغوبیت در برخی کشورهای خارجی

بسیاری از کشورهای صنعتی جهان برای سالیان دراز دارای مقررات ایمنی بوده اند. مثلاً در ایالات متحده آمریکا که از سال ۱۸۹۰ مقررات ایالتی موجود بوده و در سال ۱۸۹۷ مقررات مملکتی به نام مقررات ملی برق^{۱۱} وضع شده که به طور مرتب مورد تجدید نظر قرار می گرفته است. هدف این مقررات حفاظت اشخاص، ساختمانها و محتویات آنها از خطرات ناشی از الکتریسیته می باشد. پروژه های برق رساز

¹ - Nationa Electrical cod (NEC)

مقررات انجام شده باشد جواز لازم صادر می شود و اتصال سیستم به شبکه توسط شرکت‌های برق منطقه ای بلامانع است. اجرای این مقررات در شروع صنعت برق رسانی بسیار مشکل

اجرای مقررات آسانتر گردیده است. مثلاً در قوانین سال ۱۸۹۰ آمریکا لازم بود هر مدار برقی را حداقل دوبار در روز برای اندازه گیری جریان نشتی به زمین به علت عایق معیوب مورد آزمایش قرار دهند. نظر به اینکه وسایل الکتریکی غیر مطمئن و ناقص با وجود سیم کشی صحیح و مطابق مقررات موجب بروز حوادثی می گردد، آزمایشگاههایی به نام آزمایشگاه های بیمه گران^۲ در آمریکا دایر گردیده که دارای شعباتی در بعضی شهرهای بزرگ آمریکا می باشد. کارخانجات سازنده وسایل الکتریکی در صورت تمایل نمونه هایی از وسایل خود را برای آزمایش به این آزمایشگاه های می فرستند. در صورتی که در طی آزمایشهای دستگاهها از حداقل ایمنی مقرر برخوردار باشد به سازنده اجازه داده می شود که علامت آزمایشگاه را به نشانه تایید روی این قبیل دستگاههای خود درج کنند. آزمایشگاهها این قبیل آزمایشها را به طور مرتب روی این وسایل تکرار می کنند و هر زمان که کیفیت آنها از حداقل مقرر پایینتر باشد، استفاده از علامت تایید به ممنوع می گردد. خریداران وسایل هم طبیعتاً برای راحتی خیال خود وسایلی را که مورد تایید این آزمایشگاهها قرار گرفته اند خریداری می کنند.

در انگلستان مقررات مشابهی به نام مقررات برای وسایل برق خانگی^۳ موجود است که توسط جامعه مهندسان برق وضع گردیده است.

می شود.

در آلمان

استانداردهای VDE^۴ و یا DIN معین می شود. نظر به اینکه بسیاری از مصنوعات برقی از آلمان به ایران وارد می شود و یا توسط شرکت‌های دو ملیتی آلمانی و ایرانی در ایران مطابق استانداردهای آلمانی ساخته می شود آشنایی با این استانداردها دارای اهمیت زیاد است.

۱-۴-۲- مقررات ایمنی و کنترل مرغوبیت وسایل در ایران

حدود ۳۰

همه فراورده های

استانداردهای برقی این مؤسسه از استانداردهای بین المللی اقتباس شده است. در حال حاضر این سازمان دارای آزمایشگاه های مجهزی برای انجام آزمایشهای تایید وسایل برقی است.

د

را ترجمه کرده است، متأسفانه مقررات ملی ایمنی در برق رسانی تدوین نشده است. در قراردادهای تأسیسات بزرگ گاهی اجرای کارها بر اساس مقررات برقی کشورهای خارجی قید می شود، لیکن در غالب موارد مخصوصاً در کارهای کوچک رعایت هیچگونه مقرراتی الزامی نیست و شرکت‌های برق منطقه ای قبل از وصل برق هیچگونه مجوزی که دال بر بی عیب بودن سیستم داخلی باشد را خواستار نمی شوند. کراراً شاهد تلفات جانی و آتش سوزیها در اثر تأس

ایم که اسباب تأسف فراوان است. باعث تعجب بسیار است که در ایران عده زیادی از افراد بدون هیچگونه اطلاع برقی به خود اجازه نصب یا تعمیر دستگاهها و ادوات برقی را می دهند. برای جلوگیری از این نابسامانیها باید هرچه زودتر با استفاده از مقررات کشورهای پیشرفته خارجی یا مقررات بین المللی ضوابط کامل و مناسبی برای ایران تدوین گردد و همگان ملزم به رعایت آن شوند

²- underwriter's Laboratories(UL)

³-Institution of Electricel Engineers Regulation for the Electricel Equipment of Buliding 14th,edition, 1970

4-british standards Institution

5-Verein Deutscher Elektrotechniker

www.mohandesyar.com

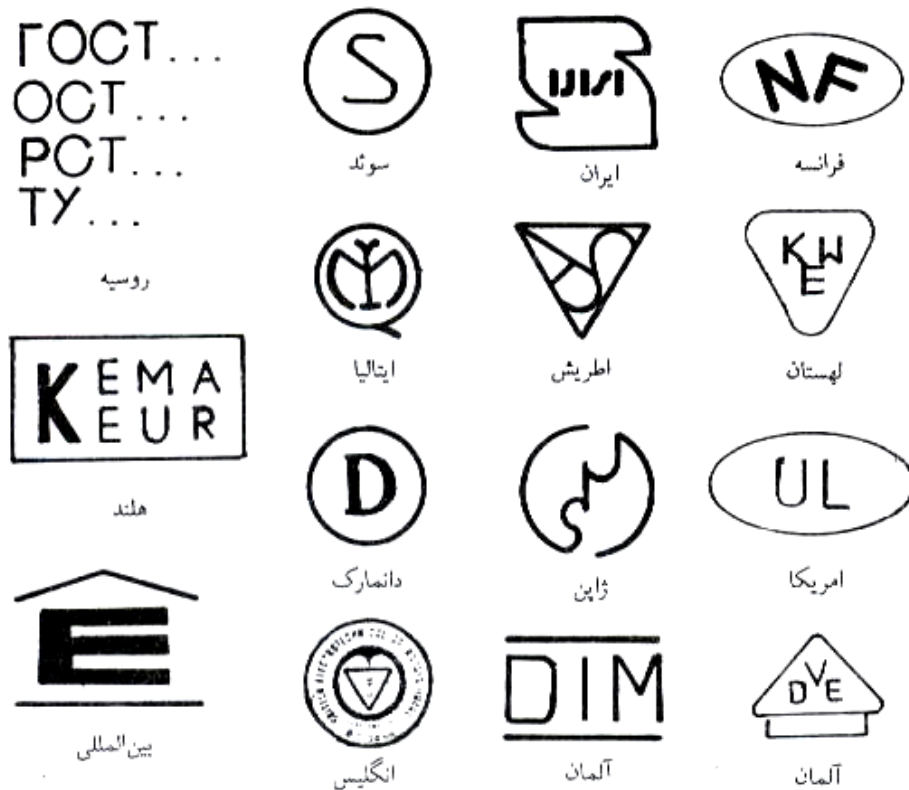
۱-۴-۳- مقررات بین المللی ایمنی و کنترل مرغوبیت

به منظور هماهنگ نمودن مقررات ایمنی برق و ضوابط مربوط به کنترل کیفیت جلسه ای از نمایندگان تعدادی از کشورهای اروپایی و آمریکایی در شهر سن لوییس آمریکا تشکیل شد. متعاقب آن در سال ۱۹۰۶ کمیسیون بین المللی الکتروتکنیک^{۴۴} تشکیل شد که اهم کار آن پذیرش سیستم آحاد بین المللی در دهه ۱۹۳۰ است. در سال ۱۹۶۷

IEC مسئول تهیه مقررات لازم برای تاسیسات برقی ساختمانها گردید که گزارش ۳۶۴ را تدوین نمود. این مقررات برای استفاده کشورهای در حال توسعه که خارجی خود نسبت به هماهنگ نمودن مقررات ملی نمودن مقررات ملی خود با مقررات بین المللی اقدام نموده اند

۱-۴-۴- علائم استاندارد

علائم استاندارد که قاعدتاً معرف مرغوبیت مصنوعا استفاده قرار می گیرد جهت آشنایی در ذیل داده شده است.

شکل ۱ - ۴: علائم استاندارد مرغوبیت وسایل ۱۳ کشور جهان

فصل دوم

شبکه های برق رسانی و مدارهای برقی

در ابتدای صنعت برق شبکه های کوچک برق مستقیم مورد استفاده بودند ، لیکن برق متناوب به دلیل سهولت تولید و انتقال به سرعت جانشین برق مستقیم گردید. به طوری که می دانید تولید انرژی الکتریکی امروزه در نیروگاههای بزرگ با راندمان بالا انجام می شود. به دلایل اقتصادی و فنی ولتاژ آلترناتورها به حداکثر ۲۰ کیلو وات محدود است. به منظور کاهش دادن تلفات در انتقال انرژی به نقاط دور ولتاژ برق را با استفاده از ترانسفورماتورها افزایش می دهند و از طریق شبکه بهم پیوسته به نقاط دور منتقل می کنند (حداکثر ولتاژ شبکه ایران ۴۰۰ کیلو وات است) . در نزدیکی شهرها ولتاژ را به کمک ترانسفورماتورها به حدود ۶۳ کیلو وات کاهش می دهند و خط ۶۳ کیلو ولت به صورت حلقه ای شهر را دور می زند. در نزدیکی مراکز بار ولتاژ را به ۲۰ کیلو ولت یا ۱۱ کیلو ولت* کاهش می دهند که در پستهای توزیع به ولتاژ مصرفی ۳۸۰ ولت تبدیل می شود. با اینکه غالباً در برق رسانی از ولتاژ ۳۸۰ ولت استفاده می شود بسیاری از مصرف کنندگان بزرگ برق را در ولتاژ ۲۰ کیلو ولت یا ۱۱ کیلو ولت خریداری می کنند و در پست خصوصی خود ولتاژ آن را کاهش می دهند و لذا آشنایی مختصری با پستهای توزیع ضروری است. در این فصل با پست توزیع، شبکه های توزیع و مدارهای تک فاز و سه فاز آشنا خواهیم شد.

۱-۲- پست توزیع خصوصی

پست توزیع خصوصی را در مرکز بار قرار می دهیم تا طول خطوط برق رسانی، تلفات انرژی و افت ولتاژ به حداقل ممکن برسد. ظرفیت پست تعداد ترانسفورماتورها را بر اساس میزان بار ، ضریب اطمینان لازم ، قیمت اولیه و هزینه تلفات انرژی از بین اندازه های استاندارد معین می کنیم. به منظور کاهش دادن وسایل ذخیره یا رزو یدکی در صورت امکان از ترانسفورماتورهای هم ظرفیت یکسان استفاده می شود. اندازه های استاندارد ترانسفورماتورهای توزیع ۲۰ کیلو ولت به ۴۰۰ ولت برحسب کیلو ولت آمپر در جدول ۱-۲ آمده است. کارخانه ایران ترانسفورماتور بسیاری از این اندازه های استاندارد را در ایران تولید می کند.

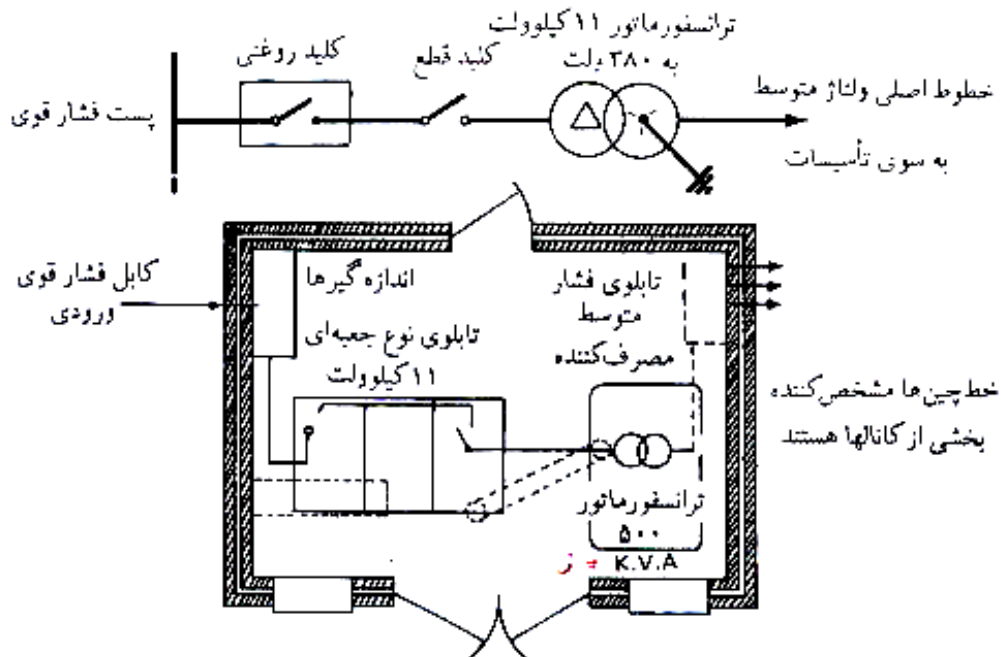
جدول ۱-۲ : اندازه های استاندارد ترانسفورماتورهای توزیع به کیلو ولت آمپر

۵	۱۰	۲۰	۳۰	۵۰	۷۵	۱۰۰	۱۲۵	۱۶۰	۲۰۰
۲۵۰	۳۱۵	۴۰۰	۵۰۰	۶۳۰	۸۰۰	۱۰۰۰	۱۲۵۰	۱۶۰۰	۲۰۰۰

* شبکه های توزیع قدیمی در ولتاژ ۱۱ کیلو ولت کار می کردند. امروزه در غالب شهرهای بزرگ این شبکه ها به ۲۰ کیلو ولت تبدیل شده اند.

برای نمونه مدار تک سیمی و ترتیب قرار گرفتن وسایل در یک پست توزیع ۵۰۰ کیلو ولت آمپر ۱۱ کیلو ولت به ۳۸۰ ولت در شکل ۱-۲ نشان داده شده است. مساحت اتاق پست در حدود ۲۰ متر مربع و ارتفاع سقف آن در حدود ۲/۷۵ متر است. درب اصلی باید بزرگ باشد و به طرف خارج باز شود به طوری که بتوان ترانسفورماتور و دیگر وسایل را به سهولت به داخل برد دارای استحکام کافی باشد تا بتوان با آویختن زنجیر از آن ترانسفورماتور و دیگر

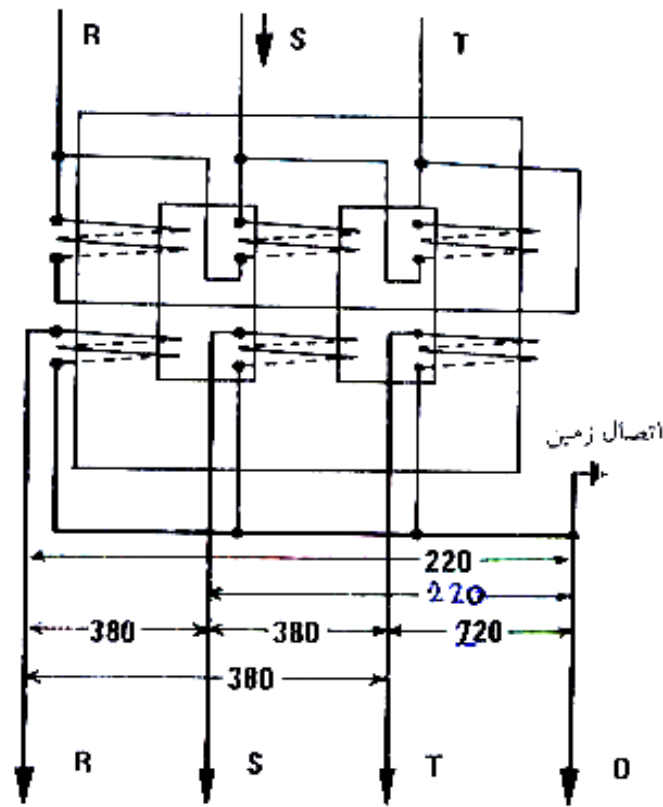
ملاحظه می کنید کابل ولتاژی قوی و وسایل اندازه گیری و تابلو ۱۱ کیلو ولت در یک طرف اتاق قرار دارند. تابلو ولتاژ قوی به یک کلید با قطع اتوماتیک و یک کلید جدا کننده مجهز است. تابلوی ولتاژ ضعیف به دلایل ایمنی در طرف دیگر اتاق مستقر است. اولیه ترانسفورماتور به صورت مثلث و ثانویه آن به صورت ستاره متصل است. وضعیت واقعی اتصال ترانسفورماتور در شکل ۲-۲ نشان داده شده است.

شکل ۱-۲: پست توزیع ۵۰۰ کیلوولت آمپر ۱۱ کیلوولت به ۳۸۰ ولت

به طوری که ملاحظه می کنید سه سر سیم پیچهای ثانویه به هم متصل شده اند که نقطه نوترال یا خنثی نامیده می شود و با حرف O مشخص شده است. سه سر دیگر با حروف T.S.R مشخص گردیده اند. نقطه نوترال رادر محل پست به زمین اتصال می کنیم.

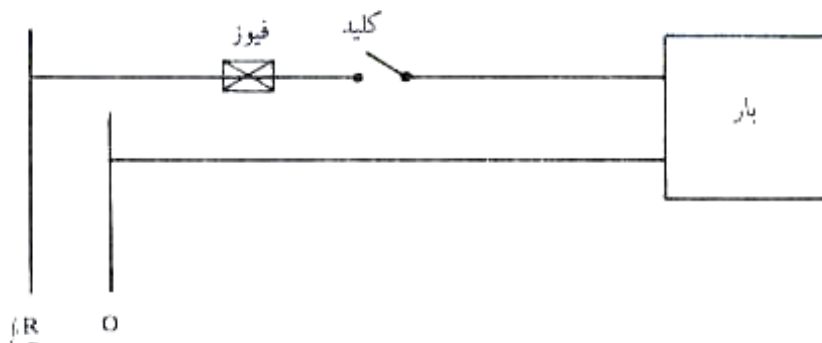
علت انجام این عمل این است که در صورتی که یکی از فازها به بدنه ترانسفورماتور اتصالی پیدا کند ولتاژ فازهای سالم نسبت به بدنه یا نسبت به زمین که بدنه ترانسفورماتور روی آن قرار گرفته و با آن در تماس است از مقدار اسمی آن متجاوز نگردد به زمین متصل نباشد در صورت اتصال یک فاز به بدنه ولتاژ فازهای سالم نسبت به بدنه برابر ولتاژ خط یعنی ۳۸۰ ولت می شود که کار عایق بندی را خیلی مشکلتر می کند. همچنین در محل اتصال فاز به بدنه جرقه الکتریکی برقرار می شود و دائماً قطع و وصل می شود و باعث تغییر ولتاژ فازهای سالم و اختلال در قسمت سالم شبکه می گردد. به این دلایل برخی دیگر امروزه در همه شبکه های توزیع سیم نوترال را به زمین متصل می کنیم و شبکه های با نوترال زمین نشده معمول نمی باشند. به طوری که قبلاً دیده ایم در این شبکه ها در صورتی که شخصی که روی زمین ایستاده است با یکی از فازها تماس حاصل کند شد.

شکل ۲-۲: اتصال الکتریکی یک ترانسفورماتور توزیع

۲-۲ مدار برقی و برخی کمینه های برقی

تغذیه بارهای الکتریکی توسط مدار برقی انجام می شود. هر مدار علاوه بر سیمهای رابط شامل سه جزء منبع تغذیه، وسایل حفاظت و کنترل و بار می باشد. یک مدار ساده در شکل ۲-۳ نشان داده شده است. در این مدار منبع تغذیه برق تک فاز است که از شبکه توزیع گرفته می شود. وسیله حفاظت یک فیوز و وسیله کنترل یک کلید است و بار معمولاً ترکیبی از مقاومت و خود القاء می باشد. مدار برق تشابه نزدیکی به شبکه آبرسانی دارد. ولتاژ منبع تغذیه به مثابه فشاری است که تلمبه یا ارتفاع تانک ذخیره تأمین می کند و آن ولت است. منبع تغذیه ای که به هر کولمب بار الکتریکی یک ژول انرژی می دهد. دارای ولتاژ یک ولت است بنابراین یک ولت برابر یک ژول بر یک کولمب است.

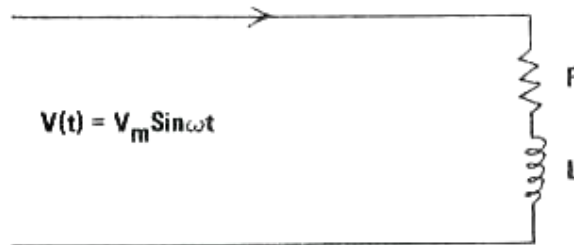
شکل ۲-۳: یک مدار برقی ساده

منبع تغذیه تک فاز معمول متناوب با تغییرات سینوسی است که دامنه آن $220\sqrt{2}$ ولت و مقدار موثر آن ۲۲۰ ولت است. جریان مدار مشابه میزان آبی است که در هر ثانیه از لوله آب می گذرد. در صورتی که در یک ثانیه یک کولمب بار الکتریکی از مقطع سیم مدار عبور کند جریان برابر یک آمپر است. انرژی الکتریکی بر حسب ژول اندازه گیری می شود که با توجه به تعریف ولت برابر ولت کولمب می باشد واحد توان الکتریکی وات است که برابر ژول بر ثانیه است. بنابر این ژول برابر وات ثانیه است که واحد کوچکی است و در عمل از واحد بزرگتری که کیلو وات ساعت است استفاده می شود.

۲-۳ جریان و توان در مدارهای تک فاز

بارهای الکتریکی معمولاً از دو جزء مقاومت و خود القاء تشکیل می شوند. بعضی از بارها نظیر لامپهای التهابی از مقاومت تشکیل شده و بعضی از مقاومت تشکیل شده و بعضی دیگر مانند لامپهای مهتابی و موتورهای تک فاز برقی شامل مقاومت و خود القاء می باشند.

مورد استفاده قرار می گیرند. باری متشکل از ترکیب متوالی یک مقاومت R اهم و خود القای L هنری را مطابق شکل ۲-۴ در نظر بگیرید. ولتاژ منبع تغذیه متناوب با تغییرات سینوسی با دامنه V_m و فرکانس زاویه ای ω است.

شکل ۲ - ۴: مداری شامل مقاومت و خود القاء متصل به منبع تغذیه

ولتاژ منبع تغذیه برابر مجموع ولتاژ دو سر مقاومت و ولتاژ دو سر خود القاء است. بر اساس قانون اهم ولتاژ دو سر مقاومت با جریان آن مقدار مقاومت متناسب است. همچنین آزمایش نشان می دهد که ولتاژ دو سر خود القاء با ضریب خود القایی و مشتق جریان نسبت به زمان متناسب است. بنابراین:

$$V_m \sin \omega t = Ri + L \frac{di}{dt}$$

پس از حل معادله دیفرانسیل بالا معادله جریان از این قرار می شود:

$$i(t) = \frac{V_m}{Z} \sin(\omega t - \Phi) + \frac{V_m}{Z} \sin \Phi e^{-t/LR} \quad (1-2)$$

جمله دوم که با گذشت زمان کاهش می یابد قسمت گذاری جریان است مورد توجه ما نیست. جمله اول قسمت ماندگار است که شکل سینوسی دارد. دامنه جریان برابر است با:

$$I_m = \frac{V_m}{Z} \quad (2-2)$$

در معادلات بالا Z امپدانس یا مقاومت ظاهری مدار است و به صورت زیر می باشد:

$$Z = \sqrt{R^2 + (\omega L)^2} \quad (3-2)$$

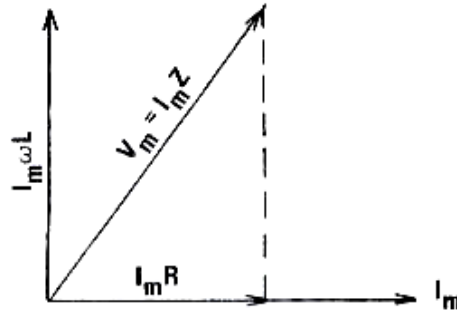
و زاویه تأخیر جریان مدار نسبت به ولتاژ است و تانژانت زاویه از این قرار است:

$$\tan \Phi = \frac{\omega L}{R} \quad (4-2)$$

در صورتی که L را برابر صفر انتخاب کنیم Z برابر R و ϕ برابر صفر می شود و هیچگونه اختلاف فازی بین ولتاژ و جریان به وجود نمی آید. در صورتی که R را برابر صفر اختیار کنیم Z برابر ωL و ϕ برابر 90° درجه می شود که به این معنی است اختلاف فاز بین ولتاژ و جریان برابر 90° درجه است. بنابراین در حالت کلی زویه ϕ بین صفر و 90° درجه تغییر است.

رابطه ولتاژ و جریان را به صورت تصویری بر حسب فیزورها می توان نشان داد. در صورتی که جریان را به صورت فیزور مبنا روی محور افقی انتخاب کنیم ولتاژ دو سر مقاومت هم فاز با جریان و ولتاژ دو سر خود القاء نسبت به جریان خواهد داشت. مجموع برداری دو ولتاژ برابر ولتاژ منبع تغذیه می شود. این تصویر فیزیوری در شکل ۲-۵ نشان داده شده است.

شکل ۲-۵: نمایش فیزیوری روابط مدار شکل ۲-۴

در صورتی که در شکل ۲-۴ به جای خود القاء از خازنی به ظرفیت C فاراد استفاده می شد امپدانس خازن برابر $\frac{1}{c\omega}$ می شد و جریان نسبت به ولتاژ تقدم فاز پیدا می کرد. چون بارهای شامل خازن در عمل زیاد دیده نمی شوند این بحث را بیش از این در اینجا دنبال نمی کنیم و در فصل سوم که از خازنها برای بهبود ضریب قدرت مدارها استفاده می کنیم مدار شامل خازن را مطالعه خواهیم کرد.

برای محاسبه توان لحظه ای مدار شکل ۲-۴ ولتاژ رادر جریان ضرب می کنیم.

$$W(t) = \frac{V_m^2}{Z} \sin \omega t \cdot \sin(\omega t - \Phi)$$

با بسط جمله بالا چنین می نویسیم:

$$W(t) = \frac{V_m^2}{2Z} [\cos \Phi + \cos(2\omega t - \Phi)]$$

ملاحظه می کنید که توان لحظه ای دارای یک مقدار ثابت و یک جمله با فرکانس 2ω است پس توان لحظه ای در یک سیستم تک فاز ضربه ای است.

برای محاسبه توان متوسط، توان لحظه ای را روی یک دوره تناوب کامل انتگرال می گیریم و حاصل را بر دوره تناوب تقسیم می کنیم.

$$W_{av} = \frac{1}{2\pi / \omega} \int_0^{2\pi / \omega} \frac{V_m^2}{Z} \sin \omega t \cdot \sin(\omega t - \Phi) dt$$

$$W_{av} = \frac{V_m^2}{2Z} \cos \Phi$$

و یا

$$W_{av} = \frac{V_m I_m}{2} \cos \Phi \quad (5-2)$$

و یا بر حسب ولتاژ و جریان موثر که $\sqrt{2}$ برابر از مقادیر ماکزیمم مربوط کوچکتر هستند چنین می نویسیم:

$$W_{av} = V_e I_e \cdot \cos \Phi \quad (6-2)$$

ملاحظه می کنید توان مصرفی تابع ضریب توان مدار می باشد. در صورتی که بار مقاومت خالص باشد ضریب توان برابر یک است و در صورتی که بار خود القاء خالص باشد ضریب توان صفر می شود و مشخص کننده این حقیقت است که یک خود القای خالص توان مصرف نمی کند و تنها در نیمی از سیکل انرژی می گیرد و در میدان مغناطیسی اطراف خود ذخیره می کند و در نیم سیکل بعد از آن را به منبع تغذیه پس می دهد.

معادله (۶-۲) نکته مهمی را نشان می دهد. علی رغم تغییرات سینوسی ولتاژ و جریان با زمان در مدارهای برق متناوب برای محاسبه توان متوسط تنها مقادیر موثر ولتاژ و جریان لازم می شود و از این نظر خیلی شبیه محاسبات جریانهای برق مستقیم می باشد و تنها اختلاف این دو در وجود ضریب توان $\cos\phi$ می باشد.

رابطه (۲-۲) برای ولتاژ و جریان موثر به صورت زیر در می آید:

$$I_e = \frac{V_e}{Z} \quad (۷-۲)$$

چون در غالب محاسبات مهندسی با مقادیر موثر و توان متوسط سرو کار داریم و چون خطر بروز اشتباه وجود ندارد از این به بعد از ذکر کلیات موثر و متوسط خودداری می کنیم.

مثال ۱-۲

سیم پیچی دارای مقاومت ۸ اهم و ضریب خود القایی 0.03 هنری است و به برق معمولی (ولتاژ موثر ۲۲۰ ولت با فرکانس ۵۰ سیکل) متصل است. جریان و توان سیم پیچ را محاسبه کنید.

$$Z = \sqrt{(8)^2 + (2\pi \times 50 \times 0.03)^2} = 12.36$$

با استفاده از معادله (۷-۲)

$$I_e = \frac{220}{12.36} = 17.80$$

با استفاده از معادله (۴-۲)

$$\tan \Phi = \frac{2\pi \times 50 \times 0.03}{8} = 1.18$$

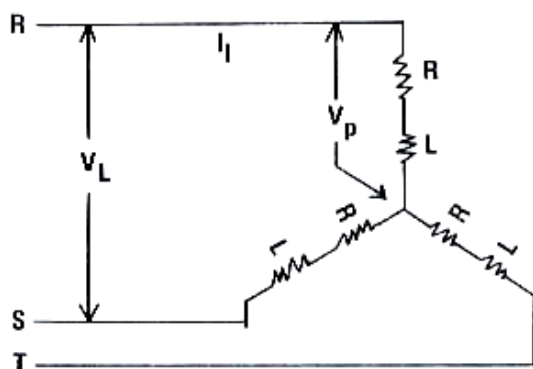
$$\Phi = 49.67$$

با استفاده از معادله (۶-۲)

$$W = 220 \times 17.80 \times \cos(49.67) = 2534.16$$

۴-۲- جریان و توان در مدارهای سه فاز

بیشتر بارهای صنعتی سه فاز هستند و از برق سه فاز تغذیه می شوند و از این نظر متعادل نامیده می شوند که امپدانس هر سه

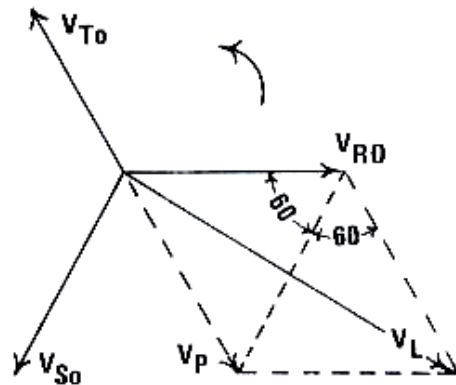
شکل ۲-۶: اتصال بار به صورت ستاره

فاز یکسان است. در غالب بارهای صنعتی امپدانس معادل هر فاز ترکیبی از مقاومت و خود القاء می باشد. در شبکه های توزیع سه فاز و ولتاژ هر یک از فازها نسبت به نوترال ۲۲۰ ولت است لیکن این ولتاژها نسبت به یکدیگر ۱۲۰ درجه اختلاف فاز دارند. ولتاژ بین هر دو فاز هم ۳۸۰ ولت است لیکن این ولتاژها نسبت به یکدیگر ۱۲۰ درجه اختلاف فاز پیدا می کنند. اتصال بارهای الکتریکی سه فاز به دو صورت ستاره و مثلث انجام می شود. اتصال ستاره در شکل ۲-۶ نشان داده شده است. در این اتصال امپدانس های سه فاز را در یک

www.mohandesyar.com

نقطه به هم متصل می کنیم و سه خط شبکه توزیع را به سر باقیمانده متصل می کنیم.

ولتاژ بین دو خط شبکه را ولتاژ خط V_L و جریان خط را I_L می نامیم. ولتاژ هر فاز را با V_p و جریان هر فاز را I_p با نشان می دهیم. از شکل روشن است که در این اتصال جریانی که از یک خط می گذرد وارد یک فاز بار می شود و لذا جریان فاز با جریان خط برابر است. بر عکس چون دو فاز به سر V متصل است ولتاژ فاز را با ولتاژ خط برابر نیست. اگر سهواً اختلاف فاز بین ولتاژ فازهای مختلف را ندیده بگیریم ممکن است بگوییم که ولتاژ فاز نصف ولتاژ خط است که البته درست نیست بین و بایستی اختلاف فازها را در نظر گرفت و با این منظور آنها را بصورت بردار (یا اصطلاحاً فیزور) مطابق ۲-۷ در نظر می گیریم.

شکل ۲-۷: نمایش فیزوری رابطه ولتاژهای خط و فاز در اتصال ستاره

سه ولتاژ فاز را با سه بردار به مقدار و با فازهای 120° درجه نسبت به یکدیگر ترسیم کرده ایم. ولتاژ بین هر دو خط را که با نشان می دهیم می توان با تفریق برداری ولتاژ دو فاز مربوط محاسبه کرد. برای این کار ولتاژ فاز اول را با منفی ولتاژ فاز دوم مطابق شکل جمع می کنیم. در مثلثهای قائم الزاویه نشان داده شده در شکل، رابطه مثلثاتی زیر برقرار است.

$$\frac{V_L/2}{V_p} = \cos(30) = \frac{\sqrt{3}}{2}$$

و یا

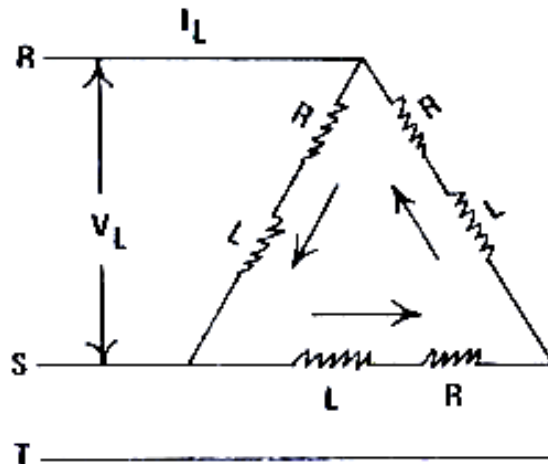
$$V_L = \sqrt{3}V_p$$

بنابر این در اتصال ستاره روابط بین ولتاژ و جریان خط با مقادیر مربوط فاز به این قرار است:

$$V_L = \sqrt{3}V_p = 1.73 V_p \quad (۸-۲)$$

$$I_L = I_p \quad (۹-۲)$$

در شکل (۸-۲) بار با اتصال مثلث نشان داده شده است و برای تغذیه آن سه خط مدار را به رئوس آن متصل می کنیم.

شکل ۲ - ۸ : اتصال بار به صورت مثلث

روشن است که در اتصال هر فاز بار بر سر ولتاژ متصل است و لذا فاز با ولتاژ خط برابر است. لیکن جریان خط برابر تفاضل برداری جریان دوفاز می باشد. به همان ترتیبی که برای ولتاژها در اتصال ستاره نشان داده ایم می توان به سهولت نشان داد که در اتصال مثلث جریان خط برابر جریان فاز است. بنابراین در اتصال مثلث روابط بین ولتاژ و جریان خط با مقادیر مربوط فاز به این قرار است.

$$V_L = V_p \quad (۱۰-۲)$$

$$I_L = \sqrt{3}I_p \quad (۱۱-۲)$$

توان موثر یک بار سه فاز متعادل بدون توجه به نحوه اتصال آن برابر توان یکی از فازهای آن است. بنابراین با استفاده از رابطه (۶-۲) توان سه فاز را بصورت زیر می نویسیم:

$$W = 3V_p I_p \cos \Phi$$

با توجه به روابط (۸-۲) و (۹-۲) و (۱۰-۲) و (۱۱-۲) ملاحظه می کنید که در هر مورد هر دو اتصال بر حسب و جریان خط به صورت زیر در می آید:

$$W = \sqrt{3}V_L I_L \cos \Phi$$

توجه داشته باشید که در رابطه بالا $\cos \Phi$ ضریب توان هر یک از فازها می باشد. اگر بارهای سه فاز متعادل نباشند و یا شبکه نامتعادل باشد باید توان فازها را به طور جداگانه محاسبه و جمع کرد و استفاده از معادله (۱۲-۲) جایز نیست.

مثال ۲-۲

هر فاز یک بار سه فاز متعادل از ترکیب متوالی یک مقاومت ۵۰ اهمی و یک خود القاء ۰/۳ هنری تشکیل شده است. شبکه دارای ولتاژ خط ۳۸۰ ولت و فرکانس ۵۰ سیکل است.

الف - جریان خط و توان بار را برای اتصال ستاره به دست آورید.

ب- جریان خط و توان بار را برای اتصال مثلث محاسبه کنید.

امپدانس هر فاز با استفاده از رابطه (۳-۱) چنین است:

$$X = \sqrt{(50)^2 + (2\pi \times 50 \times 0.3)^2} = 106.69$$

ضریب قدرت را با استفاده از رابطه (۴-۱) به دست می آوریم

$$\tan \Phi = \frac{2\pi \times 50 \times 0.3}{50} = 1.88$$

$$\Phi = 62.5$$

$$\cos \Phi = 0.47$$

الف - اتصال ستاره

با استفاده از (۸-۲)

$$V_p \frac{380}{\sqrt{3}} = 219.39 \approx 220$$

با استفاده از (۷-۲) جریان یک فاز چنین است:

$$I_p = \frac{220}{106.69} = 2.06$$

با استفاده از رابطه (۱۲-۲) و با توجه به اینکه جریان خط با جریان فاز برابر است

$$W = \sqrt{3} \times 380 \times 2.06 \times 0.47 = 637.25$$

ب - اتصال مثلث

با توجه به اینکه ولتاژ فاز برابر ولتاژ خط است با استفاده از (۷-۲) جریان فاز از این قرار است:

$$I_p = \frac{380}{106.69} = 3.56$$

با استفاده از (۱۱-۲) جریان خط از این قرار است

$$I_L = \sqrt{3} \times 3.56 = 6.17$$

با استفاده از (۱۲-۲) توان بار چنین است:

$$I_L = \sqrt{3} \times 3.56 = 10.68$$

$$W = \sqrt{3} \times 380 \times 6.17 \times 0.47 = 1908.65$$

توان لحظه ای یک بار سه فاز متعادل هم قابل بررسی است. اگر دامنه ولتاژ هر فاز و امپدانس هر فاز Z با زاویه θ باشد، توان

لحظه ای سیستم سه فاز را با جمع کردن توان لحظهای فازها به صورت زیر بدست می آوریم:

$$W_{(t)} = \frac{V_m^2}{Z} \sin \omega t \cdot \sin(\omega t - \Phi) + \frac{V_m^2}{Z} \sin(\omega t - \frac{2\pi}{3}) \cdot \sin(\omega t - \frac{2\pi}{3} - \Phi) + \frac{V_m^2}{Z} \sin(\omega t - \frac{4\pi}{3}) \cdot \sin(\omega t - \frac{4\pi}{3} - \Phi)$$

با بسط جملات نتیجه می گیریم که :

$$W(t) = \frac{V_m^2}{2Z} \left[\cos \Phi + \cos(2\omega t - \Phi) + \cos \Phi + \cos\left(2\omega t - \frac{4\pi}{3} - \Phi\right) + \cos \Phi + \cos\left(2\omega t - \frac{8\pi}{3} - \Phi\right) \right]$$

مجموع سه جمله سینوسی که نسبت به هم $\frac{2\pi}{3}$ رادیان اختلاف فاز دارند صفر است و لذا :

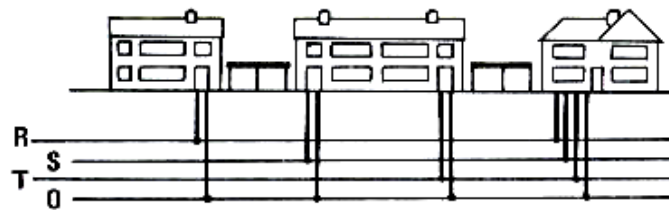
$$W(t) = \frac{V_m^2}{2Z} (3 \cos \Phi) = 3V_e I_e \cos \Phi$$

بنابراین توان لحظه ای در یک مصرف کننده سه فاز مقدار ثابتی دارد و ضربه ای نیست .

۲-۵- شبکه های برق رسانی

توزیع برق از ثانویه ترانسفورماتور به وسیله خطوط هوایی یا کابلهای زیر زمین انجام می شود. در نقاط کم جمعیت به علل

تغذیه بارهای صنعتی و خانه های مسکونی استفاده می شود. توزیع زیر زمین در حدود ۵ برابر توزیع هوایی هزینه بر می دارد. در شکل ۲-۹ برق رسانی به چهار خانه مسکونی نشان داده شده است.

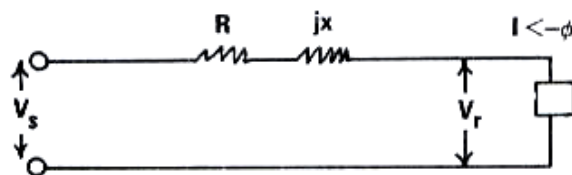
شکل ۲-۹: برق رسانی به چهار خانه مسکونی

به طوری که ملاحظه می کنید سه خانه اول از برق تک فاز استفاده می کنند و هرکدام از یکی از فازها تغذیه می شوند. این عمل به منظور متعادل کردن با روی خط توزیع و در نتیجه با روی ترانسفورماتور انجام می شود. خانه چهارم که دارای احتیاجات الکتریکی بیشتر است از برق سه فاز تغذیه شده است. در صورتی که مصرف مشترکی از حدود ۱۰ کیلو وات بیشتر باشد. معمولاً برق سه فاز به مشترک داده می شود و این عمل نیز به منظور متعادل کردن بار (تساوی بار فازهای مختلف) ترانسفورماتور انجام می شود. اگر مشترک بار سه فاز مثل موتور شوفاژ سه فاز داشته باشد استفاده از این برق سه فاز الزامی است. در صورتی که مشترک هیچگونه بار سه فازی در خانه نداشته باشد بارهای تک فاز خود را به طور تقریباً برابر بین فازهای مختلف تقسیم کند. بار الکتریکی خانه های مسکونی امروزی دائماً در حال می کنند.

به طوری که گفته شد مشترکینی که دارای مصرف زیاد هستند به جای استفاده از شبکه توزیع ولتاژ ضعیف شهری ولتاژ قوی (۱۱ هزار یا ۲۰ هزار ولت) خریداری می کنند و در پست خصوصی خود ولتاژ را کاهش می دهند. در تغذیه بارهای کم اهمیت که قطع موقت برق برای آنها اشکال زیاد تولید نمی کند، به علل اقتصادی از شبکه های شعاعی که تنها از یک طرف تغذیه می شوند استفاده می شود. در این موارد هرگونه خطا در خط موجب قطع برق می شود. بارهای مهمتر که در آنها قطع موقت برق حتی به مدت کوتاه قابل تحمل نیست از شبکه های حلقه ای تغذیه می شوند. در این موارد در صورت وقوع خطا در یک قسمت شبکه می توان قسمت معیوب را قطع کرد و بارها را از یک طرف تغذیه کرد. محاسبات افت ولتاژ در شبکه ها به سهولت قابل انجام است و در قسمتهای زیر تشریح می شود.

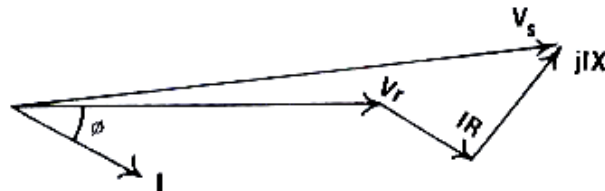
۲-۵-۱- محاسبات شبکه های شعاعی

شبکه شعاعی تک فازی مطابق شکل (۲-۱۰) را در نظر بگیرید که دارای مقاومت کل R و راکتانس کل X اهم است. ولتاژ در ابتدای خط V_s و در سرپایز V_r است. بار جریان I با ضریب توان تاخیری θ می کشد.

شکل ۲-۱۰: شبکه تغذیه تک فاز

اگر را به عنوان فیزور مبنا اختیار کنیم، شکل فیزوری روابط مدار مطابق شکل ۲-۱۱ می شود.

شکل ۲-۱۱: شکل فیزوری شبکه شکل ۲-۱۰

با توجه به این شکل رابطه چنین است :

$$V_s = V_r + IR + jIX \quad (۱۳-۲)$$

برای پیدا کردن یک رابطه تقریبی بین مولفه افقی و قائم را به طور جداگانه به ترتیب به صورت زیر حساب می کنیم:

$$V_{s,h} = |V_r| + |I|R \cos \Phi + |I|X \sin \Phi$$

$$V_{s,v} = |I|R \sin \Phi + |I|X \cos \Phi$$

اگر از مولفه های قائم که نسبت به مولفه افقی خیلی کوچک است صرف نظر کنیم رابطه تقریبی زیر حاصل شود.

$$|V_s| \approx |V_r| + |I|R \cos \Phi + |I|X \sin \Phi \quad (۱۴-۲)$$

معادله تقریبی (۱۴-۲) حل مسائل مشکل را آسان می کند و جوابهای قابل قبولی به دست می دهد و در بسیاری موارد استفاده از معادله دقیق (۱۳-۲) ضرورت ندارد.

مثال ۲-۳

شبکه های تک فازی به مقاومت ۰/۴ اهم و راکتانس ۰/۱۵ اهم را در نظر بگیرید که یک بار ۵۰ آمپری با ضریب ۰/۸ تاخیری را تغذیه می کند. اگر ولتاژ سرباز ۲۲۰ ولت باشد، مقدار عددی ولتاژ سر شبکه را با استفاده از روابط دقیق و تقریبی محاسبه و مقایسه کنید.

با استفاده از (۱۳-۲) داریم:

$$V_s = 220 + 50(0.8 - j0.6)(0.4 + j0.15) = 220 + [50 \angle -36.87^\circ][0.427 \angle 20.56^\circ]$$

$$240.49 - j6 = 240.56 \angle -1.43^\circ$$

$$|V_s| = 240.56$$

با استفاده از (۱۴-۲) داریم :

$$V_s = 220 + 50 \times 0.4 \times 0.8 + 50 \times 0.15 \times 0.6$$

$$= 240.50$$

به طوری که ملاحظه می کنید اختلاف این دو ناچیز است.

برای شبکه های سه فاز شعاعی به همین ترتیب محاسبات را برای یک فاز انجام می دهیم.

۲-۵-۲- محاسبات شبکه های حلقه ای

یک شبکه تک فاز حلقه ای مطابق شکل (۱۲-۲) را در نظر بگیرید که در نقطه A توسط منبعی به ولتاژ ۲۲۰ ولت تغذیه

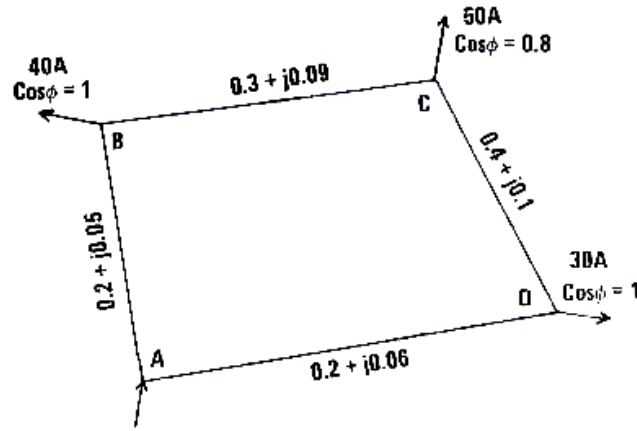
می ش

بارهاست.

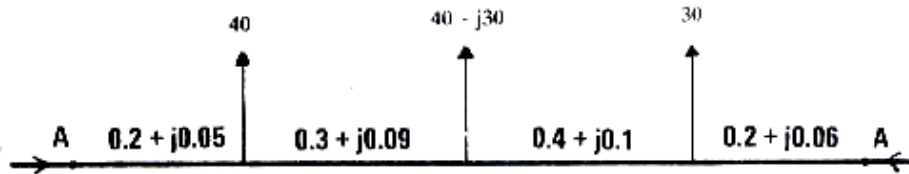
این گ

صورت شکل (۱۳-۲) باشد.

www.mohandesyar.com

شکل ۲-۱۲: شبکه تکفاز حلقه ای

شکل ۲-۱۳: نمایش دیگری از شبکه حلقه ای شکل ۲-۱۲

اگر جریانی که از سمت چپ وارد شبکه می شود را X فرض کنیم، با توجه به اینکه دو نقطه A در سمت چپ مدار دارای ولتاژ برابر هستند رابطه زیر برقرار است:

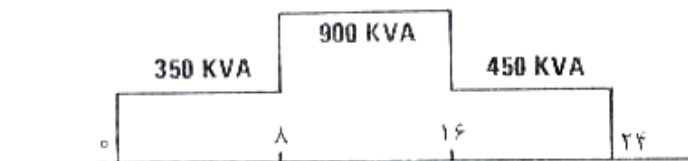
$$X(0.2 + j0.05) + (X - 40)(0.3 + j0.09) + (X - 40 - 40 + j30)(0.4 + j0.1) + (X - 40 - 40 + j30 - 30)(0.2 + j0.06) = 0$$

پس از حل معادله نتیجه می گیریم:

با دانستن این جریان، جریان همه قسمت های شبکه معین و ولتاژ سر هر بار به سهولت قابل محاسبه است. روش دیگر حل این مدار این است که قسمتی از شبکه شکل (۲-۱۲) را برای مثال قسمت CD را باز کنیم و مدار معادل تونین شبکه را معین کنیم و سپس جریان در خط CD را محاسبه نماییم و آنگاه همه جریانها معلوم خواهند بود. حل شبکه از این طریق به عنوان تمرین به خوانندگان واگذار می کنیم.

مسائل فصل دوم

۱- وضعیت بار یک کارخانه در ساعات مختلف روز به صورت زیر است:

کارخانه برق ۲۰ کیلو ولت از شرکت برق منطقه ای خریداری می کند و دارای پست خصوصی است. چند مبدل و با چه ظرفیت برای پست توصیه می کنید.

۲- در آلترناتور خصوصی کارخانه ای با فرکانس ۵۰ هرتز، ولتاژ فاز تولیدی بدون بار به قرار زیر است:

$$v(t) = 220 \sin \omega t + 11 \sin 3\omega t + 3.67 \sin 5\omega t$$

الف: معادله ولتاژ خط و مقدار موثر آن را برای اتصال آلترناتور به صورت ستاره و مثلث به دست آورید.

ب- جریان آلترناتور در حالت بی بار برای دو نوع اتصال چقدر است؟ راکتانس سنکرون هر فاز در فرکانس ۵۰ هرتز ۵ اهم در فاز و مقاومت آن قابل صرف نظر است.

پ- مزایای اتصال ستاره کدامند.

۳- در یکم آلترناتور با اتصال ستاره ولتاژ یک فاز نسبت به نوترال چنین است:

$$v(t) = \sqrt{2}[300 \sin 100\pi t + 150 \sin 300\pi t + 100 \sin 500\pi t]$$

آلترناتور به باری به صورت ستاره که امپدانس هر فاز آن متشکل از مقاومت ۲۰ اهم و خود القای ۰/۰۴ هنری به صورت متوالی است متصل است. امپدانس داخلی آلترناتور قابل صرف نظر است.

الف-

ب- اگر نقطه نوترال آلترناتور به نوترال بار متصل نباشد، چه جریانی در سیم نوترال برقرار می شود؟

۴- بار الکتریکی کارخانه ای از دو خط ۳۸۰ ولت تغذیه می شود. خط اول جریان متعادل ۲۰۰ آمپر با ضریب توان ۰/۹ تاخیری و خط دیگر جریان متعادل ۱۰۰ آمپر با ضریب توان ۰/۷۵ تاخیری دارد. توان ظاهری، توان حقیقی و توان غیر حقیقی کارخانه چقدر است؟

۵- توان لحظه ای در یک سیستم دو فاز متعادل را به دست آورید.

الف - آیا امتیاز سیستم متعادل سه فاز در اینجا هم وجود دارد؟

ب- به نظر شما چرا سیستم سه فاز بسیار معمول و سیستم دو فاز نامعمول است؟

۶- در تابلو مشخصات موتور القایی سه فازی و ولتاژ ۳۸۰ ولت برای اتصال ستاره و ۲۲۰ ولت برای اتصال مثلث قید شده است.

الف- در استفاده از این موتور در ایران چه نوع اتصالی الزامی است.

ب- آیا می توان این موتور را به اندازه ستاره - مثلث مجهز نمود؟

فصل سوم

اصلاح یا تصحیح ضریب توان و تعرفه های برقی

در این فصل لزوم اصلاح ضریب قدرت و استفاده از خازن برای بهبود آن به منظور کاهش دادن هزینه های برق مصرفی در رابطه با تعرفه های موجود را مورد بررسی قرار می دهیم.

۳-۱- لزوم اصلاح ضریب توان

ظرفیت آلترا

ضریب توان ندارد تعیین می شود. به طوری که در فصل قبل دیده ایم توان مصرفی بارهای الکتریکی بستگی به ضریب توان آنها دارد و بنابراین برای استفاده موثر از ظرفیت باشد. برای روشن کردن این حقیقت به ذکر مثالی مبادرت می کنیم.

مثال ۳-۱

یک مولد تک فاز کوچک به ولتاژ ۲۲۰ ولت و جریان ۱۰ آمپر (۲/۲ کیلو وات آمپر) ۵۰ سیکل باری به امپدانس ۲۲ اهم را تغذیه می کند. توان خروجی مولد یا توان بار را برای ضرایب توان یک، نیم تاخیری و صفر تاخیری محاسبه کنید. برای بار با ضریب قدرت یک (مقاومت خالص)

$$I = \frac{220}{22} = 10$$

$$W = 220 \times 10 \times 1 = 2200$$

برای بار با ضریب توان نیم تاخیری (مقاومت و خود القاء)

$$I = \frac{220}{22} = 10$$

$$W = 220 \times 10 \times 0.5 = 1100$$

برای بار با ضریب توان صفر تاخیری (خود القای خالص)

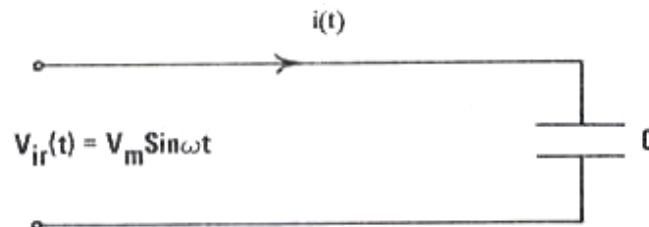
$$I = \frac{220}{22} = 10$$

$$W = 220 \times 10 \times 0 = 0$$

به طوری که ملاحظه می کنید با اینکه در هر سه حالت از جریان مجاز مولد استفاده می شود و افزایش جریان بیش از این مقدار سبب سوختن مولد می گردد تنها در حالت اول یعنی بار مقاومت خالص از کل توان مولد استفاده می شود. در حالت دوم تنها از نصف توان مولد استفاده می شود و در حالت سوم یعنی بار خود القای خالص ابداً از توان مولد استفاده نمی شود. بارهای داری ضریب قدرت کوچک با اینکه جریان می گیرند و ظرفیت مولدها، ترانسفورماتورها و خطوط توزیع را اشغال می کنند حداکثر توان ممکنه را جذب نمی کنند و بهای برق مصرفی ماهیانه آنها نیز بالطبع کم خواهد بود. شرکتهای برق منطقه ای این گونه مشترکان را مجبور به اصلاح ضریب توان خود می کنند و در غیر اینصورت برای آنان جرئمی وضع می نمایند. لامپهای فلورسنت موتورهای القایی بخصوص با ابر کم و ماشینهای جوشکاری، ترکیبی از مقاومت و خود القاء هستند و ضریب قدرت کوچک دارند و برای اصلاح آنها می توان از خازن استفاده کرد.

۳-۲- جریان در خازن متصل به مدار برق متناوب

برای تعیین جریان خازن در مدار برق متناوب خازنی به ظرفیت C فاراد را متصل به منبع تغذیه با ولتاژ سینوسی مطابق ۱-۳ در نظر بگیرید.

شکل ۱-۳: خازن متصل به منبع تغذیه با ولتاژ سینوسی

ولتاژ دو سر خازن پیوسته و انتگرال جریان نسبت مستقیم و با ظرفیت خازن C نسبت معکوس دارد.

$$V_m \sin \omega t = \frac{1}{C} \int i dt$$

پس از حل معادله بالا جریان به صورت زیر در می آید:

$$i(t) = V_m C \omega \sin(\omega t + 90)$$

ملاحظه می کنید که جریان نسبت به ولتاژ 90° درجه تقدم فاز دارد و لذا ظرفیت توان آن صفر است و خازن مثل خود القای خالص هیچگونه توان حقیقی از منبع تغذیه دریافت نمی کند. با توجه به معادله بالا رابطه جریان، ولتاژ و امپدانس یا راکتانس در مدار خازن از این قرار است

$$X_C = \frac{V_m}{I_m} = \frac{V_e}{I_e} = \frac{1}{C\omega} \quad (1-3)$$

بنابراین خازن امپدانس یا راکتانسی برابر $\frac{1}{C\omega}$ از خود نشان می دهد.

۳-۳- تصحیح ضریب توان با استفاده از خازن

به طوری که در بالا دیدیم

خازین موازی با بار می توان مولفه جریان آن را نسبت به ولتاژ 90° درجه تاخیر فاز دارد خنثی نمود و به این ترتیب ضریب توان را به یک رساند و یا با حذف قسمتی از آن ضریب توان را به میزان دلخواه بهبود می بخشد. محاسبات لازم را با حل مثالی روشن می کنیم.

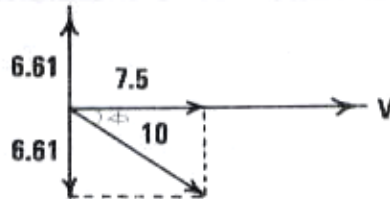
مثال ۲-۳

بار تک فازی را به امپدانس 22Ω با ضریب توان 0.75 به شبکه توزیع 220 ولت 50 سیکل متصل است. ظرفیت خازنی را که ضریب توان را به یک افزایش می دهد حساب کنید.

$$I = \frac{220}{22} = 10$$

$$\cos \Phi = 0.75 \Rightarrow \Phi = 41.41^\circ$$

رابطه فیزیوری ولتاژ و جریان به صورت زیر است:

جریان داری دو مولفه است. مولفه هم فاز با ولتاژ $7/5$ آمپر و مولفه عمود بر ولتاژ $6/61$ آمپر است. برای افزایش ضریب توان به یک لزن است مولفه عمود بر ولتاژ را با استفاده از خازن مناسب حذف کنیم.

$$\frac{1}{C\omega} = \frac{220}{6.61} = 33.26$$

با استفاده از معادله (۱-۳)

$$C\omega = 0.03007$$

ویا

$$C = 9.57 \times 10^5 \text{ farad} = 95 \mu\text{f}$$

ویا

برای اصلاح ضریب قدرت در هر دو بارهای سه فاز از سه خازن که معمولاً به صورت مثلث متصل می شوند استفاده می کنیم.

مثال ۳-۳

بار سه فازی از منبع 380 ولت 50 سیکل 60 کیلو ولت آمپر با ضریب توان 0.75 تاخیری اخذ می کند. به منظور افزایش ضریب توان به 0.9 تاخیری از سه خازن برابر که به صورت مثلث متصل هستند استفاده می کنیم. ظرفیت هر خازن چقدر باید انتخاب شود؟ توان حقیقی و راکتیو بار به ترتیب از این قرارند:

$$60 \times \cos \Phi = 60 \times 0.75 = 45 \text{ KW}$$

$$60 \times \sin \Phi = 60 \times 0.66 = 39.6 \text{ KW}$$

ضریب قدرت بهبود یافته برابر 0.9 است بنابراین:

$$\cos \Phi = 0.9$$

$$\Phi = 25.84^\circ$$

در صورتی که توان راکتیو را با X نشان دهیم رابطه زیر برقرار می شود:

$$\frac{39.6 - X}{45} = \tan 25.84^\circ$$

$$X = 17.9 \text{ KVA}$$

بنابراین جریان خط مدار خازن به ترتیب زیر محاسبه می شود:

$$17.9 \times 1000 = \sqrt{3} \times 380 * I_L$$

$$I_L = 27.19$$

بنابراین جریان فاز از این قرار است:

$$I_p = \frac{27.19}{\sqrt{3}} = 15.7$$

لذا امپدانس هر خازن چنین است:

$$X_c = \frac{1}{\omega C} = \frac{1}{2\pi \times 50 \times C} = \frac{380}{15.7}$$

$$C = 1.315 \times 10^4 \text{ farad} = 131 \mu\text{f}$$

۳-۴- تعرفه های برقی

هزینه برق مصرفی مشترکان را تعرفه ها یا نرخ بندی های برقی معین می کنند که انواع مختلف دارند. دو نوع تعرفه معروف به تعرفه یک قسمتی و دو قسمتی در ایران معمول می باشند که در زیر تشریح می شوند.

۳-۴-۱- تعرفه یک قسمتی

در این تعرفه که ساده ترین تعرفه موجود در ایران است مشترک بدون توجه به ضریب قدرت برای هر کیلو وات ساعت مصرفی مبلغ معینی پرداخت می کند. در برخی کشورهای صنعتی برای تشویق مشترکان به مصرف بیشتر نرخهای ثابت مختلفی مورد استفاده قرار می گیرد؛ به این معنی که برای ۱۰۰ کیلو وات ساعت اول نرخ بالاتر و برای ۱۰۰ کیلو وات دوم نرخ کمتری منظور می شود. گاهی هم در هنگام شب که مصرف پایین می آید برای تشویق مصرف کنندگان نرخ کمتری منظور می نمایند. البته اعمال این روشها مستلزم داشتن کنتورهای مخصوص می باشد. محاسبه هزینه ماهیانه برق براساس نرخ ثابت به سهولت قابل انجام است به این معنی که میزان مصرف انرژی را در ماه محاسبه کرده و در نرخ ثابت ضرب می کنیم. این روش در مثال زیر روشن شده است.

مثال ۳-۴

یک خانه مسکونی دارای بارهای زیر است. هزینه ماهیانه برق آن از قرار کیلو وات ساعتی ۵ ریال چقدر است؟

- ۱- ۱۰ لامپ ۱۰۰ واتی که هر یک به طور متوسط ۲ ساعت در شبانه روز داشتن است.
- ۲- یخچال و یخزن به قدرت ۱ کیلو وات که با توجه به قطع و وصل اتوماتیک به طور متوسط ۱۰ ساعت در شبانه روز کار می کند.

۳- ماشین لباسشویی به قدرت ۲ کیلو وات که هر دو روز یک بار به مدت ۲ ساعت کار می کند.

مصرف ماهیانه لامپها به کیلو وات ساعت برابر است با:

$$\frac{10 \times 100 \times 2 \times 30}{1000} = 60$$

مصرف ماهیانه یخچال و یخزن به کیلو وات ساعت برابر است با :

$$1 \times 10 \times 30 = 300$$

مصرف ماهیانه ماشین لباسشویی به کیلو وات ساعت برابر است با :

$$2 \times 2 \times \frac{30}{2} = 60$$

بنابراین هزینه ماهیانه مشترک چنین است:

$$5 \times (60 + 300 + 60) = 2100$$

۳-۴-۲- تعرفه دو قسمتی

بدون شک از نظر شرکت برق منطقه ای، مشترکی که در تمام ساعات ش

ای که فقط در ساعاتی که بار شبکه زیاد است دارای مصرف زیاد است و در ساعات دیگر مصرفی ندارد جالبتر است

گذاشتن بین این دو مشترک در خصوصی حداکثر توان ظاهری مشترک را در طی ماه اندازه می گیرند. همچنین مصرف انرژی به وسیله یک کنتور معمولی اندازه گیری می شود. هزینه مصرف ماهیانه مشترک بر اساس مبلغی برای هر کیلو وات آمپر حداکثر توان ظاهری و مبلغی برای هر کیلو وات ساعت مصرفی محاسبه می شود. به طوری که می خواهیم دید این روش مشترک را تشویق به اصلاح ضریب توان خود به منظور کاهش دادن حداکثر توان ظاهری می نماید.

۳-۴-۳- تعرفه های نرخ برق ایران

در تعرفه های فعلی ایران به منظور تشویق مشترکین به مصرف کمتر از نرخهای تصاعدی استفاده می کنند. تعرفه ۱ مخصوص مشترکین خانگی و تعرفه ۲ مخصوص مشترکین کوچک تجاری است.

جدول ۱-۳: تعرفه یک مخصوص مشترکین خانگی

بهای هر کیلووات ساعت (ریال)	مصرف ماهیانه (کیلو وات ساعت)
۳	۲۵۰ کیلو وات ساعت اول
۶	۱۵۰ کیلو وات ساعت بعدی
۱۰	۱۰۰ کیلو وات ساعت بعدی
۲۰	مازاد بر ۵۰۰ کیلو وات ساعت

جدول ۱-۳: تعرفه دو مخصوص مشترکین تجاری کوچک

بهای هر کیلووات ساعت (ریال)	مصرف ماهیانه (کیلو وات ساعت)
۴	۴۰۰ کیلو وات ساعت اول
۶/۵	۱۱۶۰۰ کیلو وات ساعت بعدی
۵	مازاد بر ۲۰۰۰ کیلو وات ساعت

در تعرفه های بالا برای مشترکین مناطق جنگی و گرمسیر تخفیف هایی در نظر گرفته شده است. برای مصرف کنندگان صنعتی بزرگ و کوچک که از ولتاژ ضعیف استفاده می کنند، تعرفه های دو قسمتی ۳ و ۳- الف به کار گرفته می شود که این گونه مشترکین را تشویق به استفاده بیشتر از برق در ساعات غیر پیک می کند.

جدول ۳-۳: تعرفه ۳ برای مشترکین صنعتی بزرگ (ولتاژ ضعیف)

بها (ریال)	مصرف ماهیانه
۱- بهای دیمانند:	
۱۰۰۰۰	۵۰ کیلووات اول یا کمتر
۱۳۰	هر کیلووات مازاد بر ۵۰
۲- بهای انرژی:	
الف: ساعات غیر پیک	
۲	هر کیلو وات ساعت
ب: ساعات پیک	
۳	هر کیلو وات ساعت

جدول ۳-۴: تعرفه ۳-الف برای مشترکین صنعتی کوچک (ولتاژ ضعیف)

بها (ریال)	مصرف ماهیانه
۱- بهای دیماندا :	
۶۰۰	۵۰ کیلووات اول یا کمتر
۱۰۰	هر کیلووات مازاد بر ۵۰
۲-بهای انرژی :	
الف : ساعات غیر پیک	
۲/۱۰	(دیماندا × ۹۰) کیلو وات ساعت اول هر کیلووات ساعت
۱/۷۰	(دیماندا × ۹۰) کیلو وات ساعت بعدی برای هر کیلووات ساعت
۱/۳۰	(دیماندا × ۱۸۰) کیلو وات ساعت بعدی برای هر کیلووات ساعت
۱	مازاد هر کیلووات ساعت

جدول ۳-۵: تعرفه ۴ برای مشترکین صنعتی بزرگ (ولتاژ قوی)

بها (ریال)	مصرف ماهیانه
۱- بهای دیماندا :	
۴۳۰۰۰	۳۰۰ کیلووات اول یا کمتر
۸۰	هر کیلووات مازاد بر ۳۰۰
۲-بهای انرژی :	
الف : ساعات غیر پیک	
۱/۰۵	(دیماندا × ۳۰۰) کیلو وات ساعت اول هر کیلووات ساعت
۰/۸۶	مازاد هر کیلووات ساعت
الف : ساعات غیر پیک	
۲/۶	هر کیلووات ساعت

مثال ۳-۵

هزینه برق یک مصرف کننده صنعتی بر اساس ۲۰۰ ریال برای هر کیلو وات آمپر حداکثر توان ظاهری در ماه به اضافه ۱ ریال برای هر کیلو وات ساعت مصرفی می باشد. حداکثر توان ظاهری مصرف کننده ۹۰۰ کیلو وات آمپر و مصرف ماهیانه او $10 \times 1/5$ کیلو وات ساعت و ضریب توان او $0/8$ است.

الف- هزینه ماهیانه برق مشترک را حساب کنید.

ب- در صورتی که ضریب توان مشترک به یک برسد حداکثر توان ظاهری او به ۷۲۰ کیلو وات آمپر تقلیل می یابد و لذا هزینه ماهیانه او چنین می شود:

$$900 \times 200 + 1.5 \times 10^5 \times 1 = 330,000$$

الف-

ب - در صورتی که ضریب توان مشترک به یک برسد حداکثر توان ظاهری او ۷۲۰ کیلو وات آمپر تقلیل می یابد و لذا هزینه ماهیانه او این چنین می شود :

$$720 \times 200 + 1.5 \times 10^5 \times 1 = 294,000$$

www.mohandesyar.com

ملاحظه می کنید که با اصلاح ضریب توان هزینه ماهیانه مشترک در حدود ۱۱ درصد کاهش می یابد. در یک نوع تعرفه دو قسمتی معمول در ایران به منظور تشویق مصرف کنندگان صنعتی به کاهش بیشتر حداکثر توان ظاهری و افزایش مصرف، نرخ هر کیلو ولت آمپر توان ظاهری رابه طور تصاعدی افزایش می دهند و نرخ هر کیلو وات ساعت مصرفی را برای مصارف بالاتر کاهش می دهند.

۳-۵- اقتصادی ترین ضریب توان

بدیهی است اگر تعرفه یک قسمتی باشد، اصلاح ضریب توان هزینه برق را کاهش نمی دهد. اگر تعرفه دو قسمتی باشد اصلاح ضریب توان هزینه جاری برق را کاهش می دهد لیکن چون نصب خازن خود مستلزم مخارجی است، لازم است به مجموع هزینه برق و خازن توجه شود و اقتصادی ترین ضریب توان تعیین شود.

فرض کنید در یک تعرفه دو قسمتی هزینه برق a ریال در سال برای هر کیلو وات آمپر حداکثر تقاضا و ریال برای هر کیلو وات ساعت مصرفی است. هزینه خازن و نصب آن را برای هر کیلو وات آمپر راکتیو ظرفیت ریال و عمر مفید آن را n سال در نظر بگیرید. اگر باری با توان حقیقی حداکثر A کیلو وات و توان راکتیو حداکثر B کیلو وات آمپر در سال داشته باشیم که مصرف سالیانه آن D کیلو وات ساعت باشد، بدون نصب خازن هزینه سالیانه چنین است:

$$|\delta D| + a\sqrt{B^2 + A^2}$$

در صورتی که خازنی به ظرفیت C کیلو وات آمپر نصب کنیم توان راکتیو برابر $B-C$ می شود و در نتیجه حداکثر تقاضا بر حسب کیلو وات آمپر چنین می شود:

$$\sqrt{A^2 + (B-C)^2}$$

در نتیجه هزینه سالیانه برق با احتساب هزینه خازن از این قرار می شود:

$$\delta D = a\sqrt{A^2 + (B-C)^2} + \frac{\beta C}{n}$$

میزان صرفه جویی سالیانه S برابر می شود با

$$S = a\sqrt{B^2 + A^2} - a\sqrt{A^2 + (B-C)^2} + \frac{\beta C}{n}$$

برای محاسبه مقدار خازنی که میزان صرفه جویی را به حداکثر می رساند، مشتق صرفه جویی را نسبت به C برای صفر قرار می دهیم

$$\frac{dS}{dC} = 0 \Rightarrow a[A^2 + (B-C)^2]^{-\frac{1}{2}}(B-C) = \frac{\beta}{n}$$

و یا

$$\frac{B-C}{\sqrt{A^2 + (B-C)^2}} = \frac{\beta}{na}$$

چون طرف چپ معادله $\sin\theta$ پس از اصلاح ضریب توان است، اقتصادی ترین ضریب توان پس از اصلاح چنین است:

$$\cos \Phi = \cos[\sin^{-1} \frac{\beta}{na}] \quad (۲-۳)$$

مثال ۳-۶

تعرفه یک مشترک صنعتی که از برق سه فاز ۳۸۰ ولت استفاده می کند ۵۰۰ ریال برای هر کیلو وات آمپر حداکثر تقاضا در سال و ۳ ریال هر کیلو وات ساعت مصرفی است. هزینه نصب خازن برای هر کیلو وات آمپر راکتیو ظرفیت ۲۰۰۰ ریال و عمر مفید

www.mohandesyar.com

آن ۱۰ سال است. حداکثر دیماند مشترک را ۱۲۰۰ کیلو ولت آمپر و حداقل آن را ۳۰۰ کیلو ولت آمپر و ضریب توان مشترک را ثابت و برابر ۰/۷۵ تاخیری فرض کنید.

الف- اقتصادی ترین ضریب توان برای مشترک چقدر است؟

ب- ظرفیت خازنهای لازم چیست؟

پ- اگر این خازنها در مدار باقی بمانند، ضریب توان در ساعات حداقل دیماند چقدر می شود؟

الف- با استفاده از (۳-۲) داریم

$$\cos \sin^{-1} \left[\frac{2000}{500 \times 10} \right] = 0.9165$$

ب- قبل از وصل خازن داریم

$$\cos \Phi_i = 0.750$$

$$\sin \Phi_i = 0.6614$$

بعد از وصل خازنها داریم

$$\cos \Phi_f = 0.9165$$

$$\sin \Phi_f = 0.40$$

X، توان راکتیو خازنها، از رابطه زیر بدست می آید

$$X = 1200 \left[\sin \Phi_i - \cos \Phi_i \times \tan \Phi_f \right] = 1200 \left[0.6614 - 0.75 \times 0.4364 \right] = 400.92 \text{ KVAR}$$

$$I_c = \frac{400.92}{380\sqrt{3}} \times 1000 = 351.69$$

$$X_c = \frac{380}{351.69} = 1.08$$

$$X_c = \frac{380}{2\pi f c} = 1.08$$

$$C = \frac{1}{2\pi \times 50 \times 1.08} = 2947 \text{ uf}$$

$$300 \times 0.6614 = 198.42$$

مصرف راکتیو در حالت حداقل مصرف

$$198.42 - 400.92 = -202.5$$

$$\cos \Phi_f = \cos \left[\tan^{-1} \left(\frac{-202.5}{300 \times 0.75} \right) \right] = 0.74$$

که تقدیمی خواهد بود. پس در این مورد باید کاهش بار مقدار خازن در مدار را به طور خودکار یا دستی از مدار خارج کرد و از پیشفاز شدن ضریب توان جلوگیری نمود.

مسائل فصل سوم

تعرفه یک مرکز صنعتی که از برق سه فاز ۳۸۰ ولت استفاده می کند ۲۰۰۰ ریال در سال به ازای هر کیلو ولت آمپر حداکثر تقاضا ۰/۸ ریال برای هر کیلو وات ساعت مصرفی است.

الف- هزینه سالیانه مصرف کننده را برای حداکثر تقاضای ۹۰۰ کیلو ولت آمپر و مصرف سالیانه ۱/۵ مگاوات ساعت حساب کنید.

www.mohandesyar.com

ب- اگر مصرف کننده بدون تغییر در بار حقیقی، ضریب توان خود را از ۰/۸ به ۰/۹ برساند، هزینه سالیانه برق او چقدر می شود؟

پ- چه خازنهایی برای این کار لازم است؟

۲- یک موتور القایی سه فاز ۱۰۰۰ اسب، ۳۸۰ ولت، ۵۰ هرتز در بار کامل دارای ضریب توان ۰/۸ تاخیری و بازدهی ۰/۸۶ است. خازنهای لازم را افزایش ضریب توان به یک را حساب کنید.

۳- بار الکتریکی کارخانه ای از دو خط ۳۸۰ ولت تغذیه می شود. خط اول جریان متعادل ۲۰۰ آمپر، با ضریب توان ۰/۹ تاخیری و خط دیگر جریان متعادل ۱۰۰ آمپر با ضریب توان ۰/۷۵ تاخیری دارد.

برای تصحیح ضریب توان کارخانه به ۱ چه خازنهایی توصیه می کنید:

۴- بار یک مرکز صنعتی فرضی که از برق ۳۸۰ ولت استفاده می کند ۱ مگا ولت آمپر در حداکثر تقاضا و یک ریال برای هر کیلو وات ساعت مصرف است.

الف- هزینه سالیانه مرکز چقدر است؟

ب- اگر با نصب خازن، مشترک ضریب توان خود را به ۰/۹۵ برساند، هزینه برق سالیانه او چقدر می شود؟

پ- اندازه خازنهای لازم چقدر است و طریق نصب آنها چیست؟

فصل چهارم

سیمهای عایق دار و کابلهای برق رسانی

برای برق رسانی به نقاط مختلف از سیمها و کابلها استفاده می شود که در ساختمان آنها فلزات هادی جهت حمل جریان برق به نقاط مورد نظر و عایقهای مناسب به منظور جلوگیری از نشت جریان به نقاط دیگر به کار گرفته می شود. یک هادی با روکش عایق ، سیم روکش دار یا سیم عایق دار نامیده می شود و در صورتی که چند هادی عایق بندی شده در داخل یک غلاف مشترک قرار گیرند، این مجموعه کابل نامیده می شود . در برق رسانی هوایی از سیمهای بدون روکش استفاده می شود که سیم لخت نامیده می شوند. در این فصل به شرح ساختمان سیمهای عایق دار و کابلها می پردازیم.

۴-۱- هادیهای مورد استفاده در سیمها و کابلها

از بین فلزاتی که به عنوان هادی در ساختمان سیمها و کابلها مورد استفاد از مس با درجه خلوص بالاتر از ۹۹/۵ درصد استفاده می شود تا از فعل و انفعالات شیمیایی ناخالصیها جلوگیری به عمل آید. مس در حرارت ۲۰ درجه سانتیگراد مقاومت مخصوصی برابر اهم بر متر در مقابل جریان مستقیم از خود نشان می دهد. علاوه بر داشتن مقاومت الکتریکی کم، مس در مقابل اثرات جوی مقاوم است و دارای استحکام مکانیکی مطلوب می باشد و به سهولت می توان آن را به اشکال دلخواه درآورد. فلز دیگری که به این منظور مورد استفاده قرار می گیرد آلومینیوم است که مقاومت مخصوص آن ۱/۶۵ برابر مس است و وزن مخصوص آن سه برابر کمتر از مس می باشد و قیمت آن نیز کمتر است، لیکن عوامل جوی بخصوص رطوبت روی آن تاثیرات سوء نظیر خوردگی می گذارد و در اثر اکسید شدن آن اکسید آلومینیوم حاصل می شود که جسمی عایق است. استحکام مکانیکی آلومینیوم و نرم شدن آن برای قبول اشکال دلخواه به خوبی مس نیست و به این دلایل آلومینیوم کمتر مورد استفاده قرار می گیرد. لیکن در سالهای اخیر به علت افزایش سریع قیمت مس، آلومینیوم بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است. در خطوط انتقال هوایی به علت وزن و قیمت کمتر، آلومینیوم مورد استفاده قرار می گیرد و جهت استحکام مکانیکی این سیمها به دور سیمهای فولادی پیچیده می شود و یا آلیاژی از آلومینیوم و فولاد مورد استفاده قرار می گیرد. در سالهای اخیر برای رفع مشکلات ناشی از حساسیت آلومینیومی نسبت به عوامل جوی مانند رطوبت، سیمهای آلومینیومی را به جدار نازکی تر مس مجهز کنند. این سیمها ، سیمهای آلومینیومی با جدار مسی^۱ نام گرفته اند.

^۱ . Copperclad

۲-۴- ساختمان هادی در سیمها و کابلها

برای اینکه سیمهای عایق دار یا کابلها دارای قابلیت انعطاف برای حمل و نقل و نصب باشند، هادی را از تعدادی رشته های یکنواخت که به صورت مارپیچ دور هم تابیده می شوند می سازند. در این نوع ساختمان معمولاً یک سیم در وسط قرار می گیرد و شش سیم به دور آن تابیده می شود و در طبقه بعدی ۱۲ سیم مطابق شکل ۱-۴ (a) پیچیده می شود. بدیهی است که در این ساختمان تعداد رشته های هر طبقه ۶ عدد بیشتر از عدد سیمهای طبقه قبلی است و یا به صورت کلی تعداد رشته ها چنین می شود:

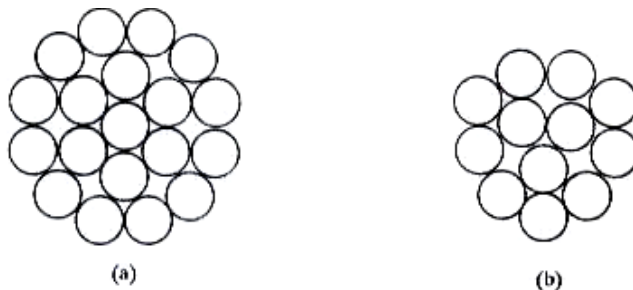
$$N = 3n(n+1)+1 \quad (1-4)$$

در معادله بالا n تعداد طبقات است و دقت کنید که سیم وسط طبقه صفر محسوب می شود. با عددگذاری در رابطه بالا ملاحظه می کنید که تعداد رشته به ترتیب ۱ و ۷ و ۱۹ و ۳۷ و ۶۱ و غیره می شود.

در ساختمان دیگری مطابق شکل ۱-۴ (b) سه رشته در وسط اختیار می شود و تعداد رشته ها در این ساختمان از این قرار می شود:

$$N = 3n(n+2)+3 \quad (2-4)$$

ملاحظه می کنید که در این ساختمان تعداد رشته های ممکنه به ترتیب ۳ و ۱۲ و ۲۷ و غیره خواهد بود. در برخی سیمهای عایق دار با مقاطع کوچک که قابلیت انعطاف به هم می تابند. در این نوع ساختمان تعداد رشته ها مطابق روابط (۱-۴) یا (۲-۴) نمی باشند.

شکل ۱-۴: نمایش دو نوع سیم رشته ای

(a) یک رشته در وسط (b) سه رشته در وسط

دقت کنید در این سیمهای رشته ای یا افشان طول حقیقی رشته ها به استثنای رشته یا رشته های وسط از طول سیم عایق دار بیشتر است و به این دلیل مقاومت سیم معمولاً چند درصد از است.

مثال ۱-۴

یک سیم عایق دار $2/5$ (سطح مقطع $2/5$ میلیمتری مربع) از ۷ رشته تشکیل شده است. قطر هر یک از رشته ها چقدر است؟ مقطع هر رشته سیم برابر است با:

$$\frac{2.5}{7} = 0.357 = \pi r^2$$

بنابراین قطر هر رشته از این قرار است:

$$\frac{\pi}{4} d^2 0.357$$

که در جدول ۲-۴، 0.67 میلیمتر آمده است.

مثال ۲-۴

یک سیم عایق دار از ۱۹ رشته هر یک به قطر $1/53$ میلیمتر تشکیل شده است. سطح مقطع سیم چقدر است؟

$$a = 19 \times \left(\frac{\pi}{4} d^2 \right)$$

$$= 19 \times \frac{\pi}{4} (1.53)^2 = 34.93$$

این سیم در بازار به سیم ۳۵ معروف است.

۳-۴ مقاومت الکتریکی سیمها و کابلها

به طوری که گفته شد مقاومت ویژه مس خالص برای برق مستقیم در حرارت 20 درجه سانتیگراد برابر 1.724×10^{-8} اهم متر است. هرچه درجه حرارت افزایش یابد مقاومت ویژه مس نیز بیشتر می شود. مقاومت ویژه مس برای جریان مستقیم در t درجه سانتیگراد از این قرار است:

$$\rho(T) = 1.724 \times 10^{-8} + 0.68 \times 10^{-10} (T - 20) \quad (3-4)$$

مثال ۳-۴

مقاومت ویژه مس را برای جریان مستقیم برای درجه حرارت کار 70 درجه سانتیگراد معین کنید. با استفاده از (۳-۴)

$$\rho(70) = 1.724 \times 10^{-8} + 0.68 \times 10^{-10} (70 - 20)$$

$$= 2.064 \times 10^{-8} \Omega m$$

در برق متناوب مقاومت سیم به علت خاصیت خود القایی و تقسیم غیر یکنواخت جریان در سطح مقطع سیم از مقدار آن برای برق مستقیم قدری بیشتر است. میزان افزایش مقاومت بستگی به فرکانس و ساختمان و اندازه سیم دارد. در فرکانس 50 سیکل ضریب افزایش مقاومت برای سیم یک رشته ای $1/02$ است که برای سیمهای افشان با تعداد رشته های زیاد ال $1/05$ افزایش می یابد. این ضریب را با K_1 نشان می دهیم.

به طوری که می دانیم در سیمهای افشان، رشته ها به طور مارپیچ به هم تابیده می شوند و لذا طول رشته به استثناء رشته ای که در وسط قرار می گیرد از طول کابل با سیم عایق دار بیشتر است. نظر به اینکه مقاومت را بر اساس طول سیم عایق دار یا کابل محاسبه می کنیم برای محاسبه مقاومت واقعی استفاده از ضریبی برابر یک برای سیمهای یک رشته ای تا $1/04$ برای سیمهای افشان با رشته های زیاد ضروری است. این ضریب را با K_2 نشان می دهیم.

در مورد کابلهای چند سیمی چون سیمها به طور مارپیچ به هم تابیده می شوند طول حقیقی هر سیم از طول کابل بیشتر است لذا استفاده از ضریبی برابر یک برای کابل یک سیمی تا $1/04$ برای کابلهای چند سیمی ضروری است که با K_3 نشان داده می شود. با توجه به مطلب فوق محاسبه مقاومت موثر هر سیم یک کابل چند سیمی در واحد طول در درجه حرارت کار T با استفاده از فرمول زیر انجام می شود.

$$R(T) = \frac{K_1 K_2 K_3 \rho(T)}{n \times \frac{\pi}{4} (d)^2} \quad (4-4)$$

در معادله بالا ضرایب $K_1 K_2 K_3$ قبلاً تعریف شده اند $\rho(T)$ مقاومت ویژه مس بر حسب اهم متر برای برق مستقیم در درجه حرارت کار سیم است. n تعداد رشته ها و d قطر هر رشته بر حسب متر است.

مثال ۴-۴

مقاومت موثر یک کابل یک سیمی ۵۰ میلیمتر مربع مسی که از ۱۹ رشته به قطر ۱/۷۸ میلیمتر تشکیل شده است را در حرارت کار ۷۰ درجه سانتیگراد برای برق ۵۰ سیکل در واحد طول حساب کنید.
با استفاده از مقادیر زیر در رابطه (۴-۴)

$$K_1 = 1.02$$

$$K_2 = 1.02$$

$$K_3 = 1$$

$$\rho(70) = 2.064 \times 10^{-8} \Omega m$$

$$R = \frac{1.02 \times 1.02 \times 1.0 \times 2.064 \times 10^{-8}}{19 \times \frac{\pi}{4} (1.78 \times 10^{-3})^2} = 4.54 \times 10^{-4} \Omega m$$

که در جدول ۴-۲ برابر ۰/۴۵۳ اهم آمده است.

مثال ۵-۴

مقاومت موثر سیم عایق دار ۲/۵ میلیمتر مربع یک رشته ای به قطر ۱/۷۸ میلیمتر را در حرارت کار ۷۰ درجه در فرکانس ۵۰ سیکل در واحد طول حساب کنید.
با استفاده از مقادیر زیر در رابطه (۴-۴)

$$K_1 = 1.02$$

$$K_2 = 1.02$$

$$K_3 = 1$$

$$\rho(70) = 2.064 \times 10^{-8} \Omega m$$

$$R = \frac{1.02 \times 1.02 \times 1.0 \times 2.064 \times 10^{-8}}{1 \times \frac{\pi}{4} (1.78 \times 10^{-3})^2}$$

$$R = 8.64 \times 10^{-3} \Omega m$$

که مقدار آن در جدول ۴-۲ برابر ۸/۵۲ اهم در کیلومتر آمده است.

به طوری که گفته شد در سالهای اخیر آلومینیوم بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است. چون مقاومت ویژه آلومینیوم در حرارت کار ۷۰ درجه ۱/۶۵ برابر مقاومت ویژه مس است، مقاومت سیمهای عایق دار و کابلهای آلومینیومی ۱/۶۵ برابر سیمهای عایق دار و کابلهای هم اندازه مسی می باشد.

مقاومت سیمهای آلومینیوم با جدار مسی که در برخی کشورها نظیر انگلستان استاندارد شده است به علت کوچکی ضخامت روکش مسی مانند سیمهای آلومینیومی محاسبه می شود.

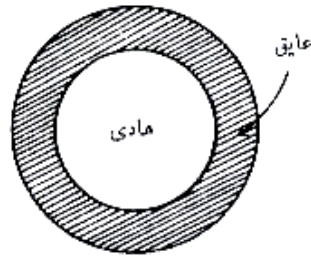
۴-۴ عایقهای مورد استفاده در سیمهای عایق دار و کابلها فشار ضعیف

برای عایق کردن سیمها و کابلها از کاغذ آغشته به روغن، لاستیک طبیعی، لاستیک مصنوعی، و پلاستیک استفاده شده است. کاغذ که از چوبهای جنگلی کشورهای اسکاندیناویا ساخته می شود اولین عایق بود که مورد استفاده قرار گرفت و به علت خصوصیات بسیار خوبی که دارد امروزه نیز جزء لاینفک کابلهای فشار قوی می باشد لیکن در فشار ضعیف به علل اقتصادی کمتر

دیده می شود. لاستیک طبیعی که از شیر درختی که در مناطق استوایی می روید استفاده قرار می گرفته است، لیکن به علت برخی معایب امروزه کمتر معمول است. لاستیک به سهولت می سوزد، در نور آفتاب و در گرما ترک می خورد و به سهولت رطوبت جذب می کند که خواص عایقی آن را از بین می برد. در سالهای اخیر پلاستیکهای متعددی برای عایق بندی مورد استفاده قرار گرفته که اهم آنها کلرورپلی وینیل است که به نام تجاری PVC معروف شده است. PVC دارای استحکام مکانیکی خوب و قابلیت انعطاف بوده، به سهولت نمی سوزد و رطوبت جذب نمی کند، لیکن در درجه حرارت نسبتاً کمی ذوب می شود. نظر به اینکه PVC در درجه حرارتهای بالا ارزش عایقی خود را از دست می دهد آنها را صورتی مورد استفاده قرار می دهیم که درجه حرارت آنها در حین کار از ۷۰ درجه متجاوز نگردد. عایقهای PVC در سیمهای عایق دار و کابلهای فشار ضعیف امروزه بسیار مورد استفاده هستند و در فشارهای متوسط حدود ۱۱ کیلو ولت نیز دیده می شوند، لیکن در ولتاژهای بالاتر به ندرت مورد استفاده قرار می گیرند.

۴-۵- ساختمان سیمهای عایق دار و اندازه های استاندارد

ولتاژ مورد استفاده در برق رسانی که مورد نظر ماست ۲۲۰ ولت تک فاز و ۳۸۰ ولت سه فاز است که به فشار ضعیف معروف است. سیم های عایق دار فشار ضعیف، ساختمان ساده ای مطابق شکل ۴-۲ دارند. هادی از رشته های به هم تابیده تشکیل شده و روی آن عایق PVC قرار می گیرد. سطح مقطع هادی طوری انتخاب شده است که بتواند جریان لازم برای بدون افزایش درجه حرارت از حد مجاز عبور دهد و ضخامت PVC طوری انتخاب می شود که بتواند موجود را تحمل کند و همچنین دارای استحکام مکانیکی کافی باشد.

شکل ۴ - ۲: مقطع سیم عایق دار

مشخصات برخی سیم های عایق دار معمول در ایران که مطابق استانداردهای اروپایی توسط شرکت کابل سازی آیکو در تهران ساخته می شوند در جدول ۴-۱ و ۴-۲ آمده است. در جدول ۴-۱ برخی سیم های عایق دار خیلی قابل انعطاف در مقاطع کوچک آمده است و در جدول ۴-۲ کلیه اندازه های استاندارد داده شده است و در ستون اول سمت راست سطح مقطع هادی بر حسب میلی متر مربع آمده است که در محیط کار و بازار مشخصه سیم عایق دار محسوب می شوند. ستون دوم تعداد رشته ها و قطر هر رشته را بر حسب میلی متر معین می کند. ستون سوم ضخامت عایق PVC را بر حسب میلی متر به دست می دهد و سه ستون بعدی قطر خارجی، وزن و مقاومت الکتریکی سیم را برای هر کیلومتر مشخص می کند. ملاحظه می کنید که تعداد رشته های در جدول ۴-۱ با معادلات (۴-۱) و (۴-۲) تطبیق ندارد، لیکن در جدول ۴-۲ این مطابقت موجود است. این سیم های عایق دار برای سیم کشی عمومی نظیر نصب در لوله ها، روکار یا توکار مناسب هستند.

جدول ۴-۱: مشخصات سیم های عایق دار خیلی قابل انعطاف استاندارد ایران

مقاومت در 70° (اهم در کیلومتر)	وزن سیم (کیلوگرم) در کیلومتر)	قطر خارجی سیم (میلیمتر)	ضخامت عایق (میلیمتر)	تعداد و قطر رشته ها (میلیمتر)	سطح مقطع (میلیمتر مربع)
۴۴/۴	۹	۲/۲	۰/۶	۱۶×۰/۲۰	۰/۵
۲۹/۴	۱۱	۲/۳	۰/۶	۲۴×۰/۲۰	۰/۷۵
۲۲/۴	۱۴	۲/۵	۰/۶	۳۲×۰/۲۰	۱
۱۵/۴	۱۹	۳	۰/۷	۳۰×۰/۲۵	۱/۵
۹/۴	۳۱	۳/۲	۰/۸	۵۱×۰/۲۵	۲/۵
۵/۴	۴۷	۴/۲	۰/۸	۵۶×۰/۳۰	۴
۳/۴	۷۰	۵/۲	۰/۸	۸۴×۰/۳۰	۶

جدول ۴-۲: مشخصات سیم های عایق دار استاندارد ایران

مقاومت در 70° (اهم در کیلومتر)	وزن سیم (کیلوگرم) در کیلومتر)	قطر خارجی سیم (میلیمتر)	ضخامت عایق (میلیمتر)	تعداد و قطر رشته ها (میلیمتر)	سطح مقطع (میلیمتر مربع)
۲۱/۲	۱۶	۲/۷	۰/۸	۱ × ۱/۱۳	۱
۱۴/۲	۲۱	۳	۰/۸	۱ × ۱/۳۸	۱/۵
۱۵/۹	۲۱	۳/۱	۰/۸	۷ × ۰/۵۰	۱/۵
۸/۵۴	۳۱	۳/۴	۰/۸	۱ × ۱/۷۸	۲/۵
۸/۷۰	۳۳	۳/۶	۰/۸	۷ × ۰/۶۷	۲/۵
۵/۴۱	۴۹	۴/۲	۰/۸	۷ × ۰/۸۵	۴
۳/۶۱	۶۹	۴/۷	۰/۸	۷ × ۱/۰۴	۶
۲/۱۴	۱۱۶	۶/۱	۱	۷ × ۱/۳۵	۱۰
۱/۳۵	۱۷۶	۷/۱	۱	۷ × ۱/۷۰	۱۶
۰/۸۵۲	۲۷۶	۸/۸	۱/۲	۷ × ۲/۱۴	۲۵
۰/۶۱۵	۳۶۸	۱۰	۱/۲	۱۹ × ۱/۵۳	۳۵
۰/۴۵۳	۵۰۰	۱۱/۷	۱/۴	۱۹ × ۱/۷۸	۵۰
۰/۳۱۳	۷۰۶	۱۳/۵	۱/۴	۱۹ × ۲/۱۴	۷۰
۰/۲۲۶	۹۷۵	۱۵/۸	۱/۶	۱۹ × ۲/۵۲	۹۵
۰/۱۷۹	۱۲۱۰	۱۷/۴	۱/۶	۳۷ × ۲/۰۳	۱۲۰
۰/۱۴۶	۱۴۸۹	۱۹/۴	۱/۸	۳۷ × ۲/۲۵	۱۵۰
۰/۱۱۶	۱۸۶۶	۲۱/۶	۲	۳۷ × ۲/۵۲	۱۸۵
۰/۰۸۸۵	۲۴۳۶	۲۴/۷	۲/۲	۶۱ × ۲/۲۵	۲۴۰
۰/۰۷۰۶	۳۰۴۸	۲۷/۵	۲/۴	۶۱ × ۲/۵۲	۳۰۰
۰/۰۵۵۲	۳۸۸۳	۳۰/۹	۲/۶	۶۱ × ۲/۸۵	۴۰۰
۰/۰۳۶۶	۴۸۷۷	۳۴/۴	۲/۸	۶۱ × ۳/۲۰	۵۰۰
۰/۰۳۳۹	۶۲۷۶	۳۸/۴	۲/۸	۱۲۷ × ۲/۵۲	۶۳۰

مثال ۴-۶

وزن سیم عایق دار ۱ میلی متر مربع یک رشته ای را محاسبه کنید و با مقدار داده شده در جدول مقایسه کنید . وزن مخصوص مس ۸/۹ گرم و وزن مخصوص PVC ۱/۳۵ گرم بر سانتی متر مکعب است . حجم مس در یک کیلومتر چنین است :

$$1 \times (1000 \times 1000) = 10^6 \text{ mm}^3 = 10^3 \text{ cm}^3$$

وزن مس در یک کیلومتر طول از این قرار می شود :

$$10^3 \times (8.9 \times 10^{-3}) = 8.9 \text{ Kg}$$

نظر به این که شعاع هادی برابر ۰/۵۶۵ میلیمتر و شعاع خارجی سیم برابر ۱/۳۶۵ میلیمتر است حجم عایق در یک کیلومتر طول چنین است:

$$\pi \left[(1.356)^2 - (0.565)^2 \right] \times 1000 \times 1000 = 4850000 \text{ mm}^3 = 4850 \text{ cm}^3$$

وزن عایق در یک کیلومتر طول کابل از این قرار است:

$$4850 \times 1.35 \times 10^{-3} = 6.55 \text{ kg}$$

لذا وزن این سیم عایق دار در هر کیلومتر طول از این قرار است :

$$8.9 + 6.55 = 15.54 \text{ kg}$$

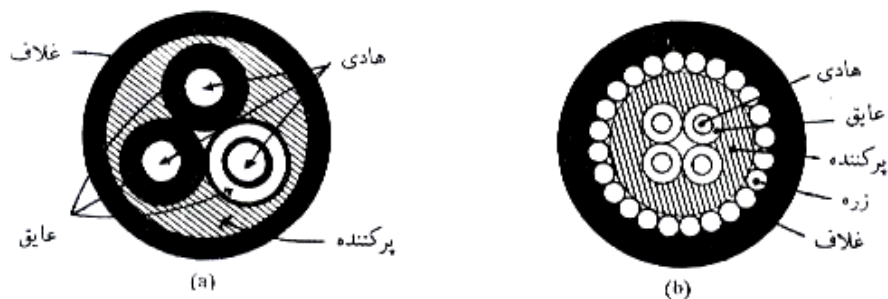
که در جدول به طور تقریب ۱۶ کیلوگرم آمده است:

در جداول ملاحظه می کنید که ضخامت عایق ، با زیاد شدن سطح مقطع هادی افزایش یافته است. با توجه به اینکه این سیمها همه برای ولتاژ پایین (۳۸۰ ولت و ۲۲۰ ولت) طرح ریزی شده اند دلیل این امر چیست؟ دقت کنید که طاقت تحمل الکتریکی PVC در حدود ۲۰ کیلوولت در هر میلیمتر است و لذا کوچکترین ضخامت عایق در جداول که برابر ۰/۶ است به مراتب از میزان لازم برای عایق بندی بیشتر است .

۴-۶- ساختمان کابلهای فشار ضعیف و اندازه های استاندارد

کابلهای فشار ضعیف (تا ۱۰۰۰ ولت) امروزه کلاً با استفاده از هادی مس و عایق PVC ساخته می شوند . در محیطهایی که خطر ضربات مکانیکی کم باشد از کابل بدون زره استفاده می شود و در محلهایی که خطر صدمات مکانیکی موجود باشد از کابل دارای زره محافظ استفاده می شود.

مقاطع دو کابل از این دو نوع در شکل ۴-۳ نشان داده شده اند.

شکل ۴-۳: مقاطع دو کابل سه سیمه (a) بدون زره، (b) با زره محافظ

به طوری که در شکل ملاحظه می کنید هر یک از هادیها ابتدا از عایق PVC پوشانده می شود در شکل هادیها با مقاطع دایره ای نشان

آن به موازات سطح خارجی قرار می گیرد. هادیهای عایق شده به هم تابیده می شوند و در صورتی که مطابق شکل دایره شکل باشند با استفاده از پرکننده PVC شکل مجموعه را به صورت دایره در می آورند. در صورتی که هادیها قطاعی اختیار شده باشند مجموعه خود به خود تقریبا دایره شکل می گردد و در این صورت به جای پرکننده آنها را در نوار پلاستیک می پیچند بدون زره با کشیدن غلاف PVC به روی کابل کار خاتمه می یابد لیکن در کابل دارای زره محافظ ، به منظور افزایش استحکام مکانیکی زرهی از سیم فولاد گالوانیزه به دور کابل تابیده می شود و سپس غلاف PVC روی آن کشیده می شود. غلاف علاوه بر ایجاد استحکام مکانیکی از نفوذ آب به داخل کابل و از اثرات فعل و انفعالات شیمیایی بر روی کابل جلوگیری کند. در کابل با عایق کاغذی که نسبت به رطوبت بسیار حساس است از غلاف فلزی از جنس سرب یا آلومینیوم استفاده به عمل می آید در کابلهای چهار سیمی که در شبکه های توزیع سه فاز (سه فاز و نوترال) مورد استفاده قرار می گیرند نظر به اینکه جریان سیم نوترال معمولا

(توجه داشته باشید که در سیستمهای سه فاز کاملا متعادل هیچ جریانی از سیم نوترال نمی گذرد).

در جدول ۳-۴ مشخصات برخی کابلهای سه سیمی یا چهار سیمی بدون زره ساخت شرکت آیکو آمده است که برای کابل کشی در داخل یا خارج ساختمان و در رو یا زیرزمین در اماکنی که خطر ضربات مکانیکی موجود نباشد مناسب هستند جدول ۴-۴ مشخصات برخی کابلهای چهار سیمی مسلح به زرهی از سیمهای فولادی گالوانیزه با غلاف PVC آمده است که برای مصارف زیرزمینی در اماکنی که احتمال وجود ضربات مکانیکی زیاد است مناسبند.

در ستون اول این جداول تعداد سیمها و مقطع هر یک از آنها داده شده است. در مورد کابلها ی چهار سیمی که مقطع سیم چهارم کمتر از سه سیم دیگر است مقطع سیم چهارم بعد از علامت ممیز آمده است. برای مثال $3 \times 35/16$ مشخص کننده یک کابل چهار سیمی است که سه سیم آن مقطع ۳۵ میلیمتر مربع و سیم چهارم آن مقطع ۱۶ میلیمتر مربع دارد. شکل هادیها مورد استفاده در کابلها نیز در این ستون مشخص شده است. در ستون دوم تعداد و قطر رشته های سیمهای اصلی کابل داده شده است. در مورد کابلهای چهار سیمی که سیم چهارم آنها کوچکتر است این ستون مربوط به سیم چهارم نمی شود. در ستونهای بعدی ضخامت عایق سیمهای اصلی ، ضخامت غلاف ، قطر خارجی کابل وزن کابل در کیلومتر طول و مقاومت هر یک از سیمهای اصلی در کیلومتر آمده است.

در مقایسه کابلهای یک اندازه ملاحظه می کنید که کابلهایی که از هادیهای دایره ای ساخته شده اند دارای قطر و وزن بیشتر هستند که در نتیجه گرانتر می باشند.

جدول ۳-۴: مشخصات کابل‌های سه سیمی یا چهار سیمی بدون زره استاندارد ایران

مقاومت در 70° (اهم در کیلومتر)	وزن کابل (کیلوگرم در کیلومتر)	قطر خارجی (میلیمتر)	ضخامت غلاف (میلیمتر)	ضخامت عایق (میلیمتر)	تعداد و قطر رشته ها (میلیمتر)	سطح مقطع (میلیمتر مربع)
هادی دایره ای						
۲/۱۶	۶۳۸	۱۸/۲	۱/۸	۱	۱ × ۱/۳۵	۳ × ۱۰
۱/۳۶	۹۲۵	۲۱/۳	۱/۸	۱	۱ × ۱/۷۰	۳ × ۱۶
هادی قطاعی						
۰/۸۶۳	۱۰۲۹	۲۰/۹	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۳۷	۳ × ۲۵
۰/۶۲۷	۱۳۴۲	۲۲/۹	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۵۸	۳ × ۳۵
۰/۴۶۳	۱۷۷۰	۲۶/۳	۱/۸	۱/۴	۱۹ × ۱/۸۶	۳ × ۵۰
۰/۳۲۱	۲۴۸۲	۲۹/۴	۱/۹	۱/۴	۱۹ × ۲/۲۶	۳ × ۷۰
۰/۲۳۲	۳۳۱۵	۳۴	۲/۱	۱/۶	۳۷ × ۱/۸۶	۳ × ۹۵
۰/۱۸۴	۴۱۲۶	۳۶/۹	۲/۲	۱/۶	۳۷ × ۲/۰۸	۳ × ۱۲۰
۰/۱۵۰	۵۱۱۷	۴۰/۸	۲/۳	۱/۸	۳۷ × ۲/۳۰	۳ × ۱۵۰
۰/۱۲۰	۶۲۸۸	۴۵/۱	۲/۵	۲	۳۷ × ۲/۵۴	۳ × ۱۸۵
۰/۰۹۲	۸۱۱۱	۵۰/۴	۲/۶	۲/۲	۶۱ × ۲/۲۶	۳ × ۲۴۰
هادی دایره ای						
۰/۸۶۳	۱۵۸۵	۲۷/۳	۱/۸	۱/۲	۷ × ۲/۱۴	۳ × ۲۵/۱۶
۰/۶۲۷	۲۰۱۱	۳۰/۳	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۵۳	۳ × ۳۵/۱۶
هادی قطاعی						
۰/۸۶۳	۱۲۲۸	۲۲/۹	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۳۷	۳ × ۲۵/۱۶
۰/۶۲۷	۱۵۴۹	۲۵/۲	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۵۸	۳ × ۳۵/۱۶
۰/۴۶۳	۲۰۹۷	۲۹/۳	۱/۹	۱/۴	۱۹ × ۱/۸۶	۳ × ۵۰/۲۵
۰/۳۲۱	۲۹۳۷	۳۳	۲	۱/۴	۱۹ × ۲/۲۶	۳ × ۷۰/۳۵
۰/۲۳۲	۳۹۱۵	۳۷/۶	۲/۱	۱/۶	۳۷ × ۱/۸۶	۳ × ۹۵/۵۰
۰/۱۸۴	۴۹۲۳	۴۰/۹	۲/۲	۱/۶	۳۷ × ۲/۰۸	۳ × ۱۲۰/۷۰
۰/۱۵۰	۵۹۴۸	۴۵/۵	۲/۴	۱/۸	۳۷ × ۲/۳۰	۳ × ۱۵۰/۷۰
۰/۱۲۰	۷۳۷۰	۵۰	۲/۵	۲	۳۷ × ۲/۵۴	۳ × ۱۸۵/۹۵
۰/۰۹۲	۹۴۷۸	۵۶/۱	۲/۷	۲/۲	۶۱ × ۲/۲۶	۳ × ۲۴۰/۱۲۰

جدول ۳-۴: مشخصات کابل‌های چهار سیمی زره دار استاندارد ایران

مقاومت در 70° (اهم در کیلومتر)	وزن کابل (کیلوگرم در کیلومتر)	قطر خارجی (میلیمتر)	ضخامت غلاف (میلیمتر)	ضخامت عایق (میلیمتر)	تعداد و قطر رشته ها (میلیمتر)	سطح مقطع (میلیمتر مربع)
هادی دایره ای						
۰/۸۶۳	۶۳۸	۳۰/۱	۱/۸	۱/۲	۷ × ۱/۳۵	۳ × ۲۵/۱۶
۰/۶۲۷	۹۲۵	۳۳/۱	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۷۰	۳ × ۳۵/۱۶
هادی مثلثی						
۰/۸۶۳	۱۹۵۴	۲۶/۸	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۳۷	۳ × ۲۵/۱۶
۰/۶۲۷	۲۳۶۱	۲۹/۳	۱/۹	۱/۲	۱۹ × ۱/۵۸	۳ × ۳۵/۱۶
۰/۴۶۴	۳۰۱۹	۳۲/۲	۱/۹	۱/۴	۱۹ × ۱/۸۶	۳ × ۵۰/۲۵
۰/۳۲۲	۴۱۹۹	۳۷/۴	۲	۱/۴	۱۹ × ۲/۲۶	۳ × ۷۰/۳۵
۰/۲۳۳	۵۳۶۱	۴۲/۴	۲/۲	۱/۶	۳۷ × ۱/۸۶	۳ × ۹۵/۵۰
۰/۱۸۵	۶۹۰۱	۴۹/۵	۲/۳	۱/۶	۳۷ × ۲/۰۸	۳ × ۱۲۰/۷۰
۰/۱۵۱	۸۱۱۵	۵۰/۹	۲/۴	۱/۸	۳۷ × ۲/۳۰	۳ × ۱۵۰/۷۰
۰/۱۲۲	۹۷۴۶	۵۵/۴	۲/۵	۲	۳۷ × ۲/۵۸	۳ × ۱۸۵/۹۵
۰/۰۹۴۵	۱۲۲۳۰	۶۱/۷	۲/۷	۲/۲	۱۲۶ × ۱/۵۸	۳ × ۲۴۰/۱۲۰
هادی دایره ای						
۲/۸۶۳	۱۱۷۲	۲۱/۹	۱/۶	۱	۷ × ۱/۳۵	۴ × ۱۰
۱/۶۲۷	۱۷۲۵	۲۵/۷	۱/۷	۱	۷ × ۱/۷۰	۴ × ۱۶
هادی قطاعی						
۰/۸۶۳	۲۰۵۲	۲۶/۸	۱/۸	۱/۲	۱۹ × ۱/۳۷	۴ × ۲۵
۰/۶۲۷	۲۵۵۸	۲۹/۳	۱/۹	۱/۲	۱۹ × ۱/۵۸	۴ × ۳۵
۰/۴۶۴	۳۴۹۱	۳۴/۲	۲	۱/۴	۱۹ × ۱/۸۶	۴ × ۵۰
۰/۳۲۲	۴۵۷۲	۳۷/۶	۲/۱	۱/۴	۱۹ × ۲/۲۶	۴ × ۷۰
۰/۲۳۳	۵۸۴۲	۴۲/۲	۲/۲	۱/۶	۳۷ × ۱/۸۶	۴ × ۹۵
۰/۱۸۵	۷۴۲۴	۴۶/۷	۲/۴	۱/۶	۳۷ × ۲/۰۸	۴ × ۱۲۰
۰/۱۵۱	۸۹۴۹	۵۱/۱	۲/۵	۱/۸	۳۷ × ۲/۳۰	۴ × ۱۵۰
۰/۱۲۲	۱۰۶۸۳	۵۵/۶	۲/۶	۲	۳۷ × ۲/۵۸	۴ × ۱۸۵
۰/۰۹۴۵	۱۳۵۰۵	۶۱/۹	۲/۸	۲/۲	۱۲۶ × ۱/۵۸	۴ × ۲۴۰

۴-۷- علائم مشخصه کابلها

در استاندارد آلمانی که در ایران معمول شده است ساختمان کابلها با حروف الفبا مشخص می شود. در این روش حرف اول جنس هادی را مشخص می کند. N علامت مس و NA علامت آلومینیوم است. حرف دوم عایق سیمها رو مشخص می کند. Y علامت پلاستیک و G علامت لاستیک است و در صورتی که حرفی وجود نداشته باشد عایق کاغذی مورد نظر است. قسمت بعد معین کننده نوع غلاف است. Y غلاف پلاستیکی، K غلاف سربی و KL غلاف آلومینیومی است. قسمت بعد مشخص کننده نوع زره است. B مشخص کننده سیمهای فولادی و Gb معین کننده سیم فولاد گالوانیزه است. بالاخره قسمت آخر جنس روپوش خارجی را مشخص می کند و در آن A معین کننده الیاف گیاهی (جوت) می باشد. در ذیل علائم چند کابل ولتاژ ضعیف که در برق رسانی مورد استفاده قرار می گیرند آماده است.

NY Y کابل با هادی مس، عایق و غلاف پلاستیک

NAY Y کابل با هادی آلومینیوم، عایق و غلاف پلاستیک

NG G کابل با هادی مس، عایق و غلاف لاستیک

NAG G کابل با هادی آلومینیوم، عایق و غلاف لاستیک

NY KB کابل با هادی مس، عایق پلاستیک، غلاف سرب و زره فولادی

NY Y G b کابل با هادی مس، عایق و غلاف پلاستیک و زره فولاد گالوانیزه

NK BA کابل با هادی مس، عایق کاغذ، غلاف سرب، زره فولاد و روپوش خارجی الیاف گیاهی

کابلهای ولتاژ بالا دارای ساختمان مفصلتری هستند و توضیح آنها در اینجا مورد نظر ما نمی باشد.

مسائل فصل چهارم

- ۱- وزن و مقاومت اهمی (در ۷۰ درجه سانتیگراد) در هر کیلومتر سیم ۲۵ مسی عایق دار با عایق پی-وی-سی را تعیین و با جدول مقایسه کنید.
- ۲- وزن و مقاومت هر سیم (در ۷۰ درجه سانتیگراد) یک کابل مسی، با عایق و غلاف پی-وی-سی ۳×۱۲۰/۷۰ را تعیین و با جدول مقایسه کنید.
- ۳- وزن و مقاومت هر سیم یک کابل ۴×۲۵ مسی قطاعی با عایق و غلاف پی-وی-سی را معین کنید.

فصل پنجم

جریان مجاز سیمها و کابلها فشار ضعیف

به طوری که می دانیم جریان برق در عبور از سیمها و کابلها ایجاد حرارت می کند که سبب افزایش درجه حرارت اجزاء متشکله آنها می گردد. در صورتی که این افزایش درجه حرارت ادامه یابد، موجب خرابی عایقها می شود. زیرا به طوری که دیدیم برای مثال حداکثر درجه حرارت مجاز برای عایق پلاستیکی پی-وی-سی برابر ۷۰ درجه سانتیگراد است. بنابراین برای حفاظت عایقها لازم است در حالت تعادل درجه حرارت آنها از حداکثر مجاز متجاوز نگردد. لازمه ثابت ماندن درجه این است که حرارت تولید شده کلا به محیط خارج منتقل گردد. انتقال حرارت به خارج از طریق هدایت، کنواکسیون و تشعشع صورت می گیرد و تابع درجه حرارت نهایی، درجه حرارت محیط، ضریب انتقال حرارت، مساحت و وضعیت سطح خارجی کابل و وضعیت استقرار آن می باشد. بنابراین جریان مجاز سیمها و مقاومت الکتریک می باشد.

در قسمت اول این فصل جریانهای مجاز سیمها و کابلها تحت شرایط مختلف به صورت جداولی تجزیه و تحلیل مسئله انتقال حرارت برای علاقه مندان به انجام این گونه محاسبات آمده است.

۵-۱- جریان مجاز سیمهای مسی با عایق پی-وی-سی

سیمهای عایق دار را بسته به وضعیت نصب آنها به سه گروه تقسیم می کنیم.
گروه ۱ سیمهای داخل لوله را شامل می شود و تعداد سیمها در هر لوله یک تا سه در نظر گرفته شده است.
گروه ۲ سیمهای دولا یا سه لا، که آزادانه در هوا کشیده می شوند و معمولاً برای تغذیه مصرف کننده های قابل حمل و نقل به کار می روند را شامل می شود.
گروه ۳ شامل می گردد.
جریان مجاز سیمهای استاندارد مسی با عایق پی-وی-سی برای حداکثر حرارت مجاز ۷۰ درجه و حرارت محیط ۲۵ درجه در جدول ۵-۱ آمده است.

جدول ۵-۱: جریان مجاز سیمهای عایق دار

سطح مقطع سیم (میلیمتر مربع)	جریان مجاز گروه ۱ تا سه سیم در لوله	جریان مجاز گروه ۲ سیم چند لا در هوا	جریان مجاز گروه ۳ چند سیم یک لا در هوا
۰/۷۵	-	۱۳	۱۶
۱	۱۲	۱۶	۲۰
۱/۵	۱۶	۲۰	۲۵
۲/۵	۲۱	۲۷	۳۶
۴	۲۷	۳۶	۴۵
۶	۳۵	۴۷	۵۷
۱۰	۴۸	۶۵	۷۸
۱۶	۶۵	۸۷	۱۰۴
۲۵	۸۸	۱۱۵	۱۳۷
۳۵	۱۱۰	۱۴۳	۱۶۸
۵۰	۱۴۰	۱۷۸	۲۱۰
۷۰	۱۷۵	۲۲۰	۲۶۰
۹۵	۲۱۰	۲۶۵	۳۱۰
۱۲۰	۲۵۰	۳۱۰	۳۶۵
۱۵۰	-	۳۵۵	۴۱۵
۱۸۵	-	۴۰۵	۴۷۵
۲۴۰	-	۴۸۰	۵۶۰
۳۰۰	-	۵۵۵	۶۴۵
۴۰۰	-	-	۷۷۰
۵۰۰	-	-	۸۸۰

در صورتی که درجه حرارت محیط اطراف سیم ۲۵ درجه نباشد، جریانه‌های مجاز داده شده در جدول ۵-۱ را با ضرایبی که در جدول ۵-۲ داده شده است تصحیح می‌کنیم.

جدول ۵-۲: ضرایب تصحیح جریان مجاز

درجه حرارت فضا	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰
ضریب تصحیح	۱/۲	۱/۱۵	۱/۱۰	۱/۰۵	۱	۰/۹۴	۰/۸۸	۰/۸۲	۰/۷۵	۰/۶۷

۵-۲- جریان مجاز کابل‌های مسی با عایق و غلاف پی-وی-سی

کابل‌های مسی با عایق و غلاف پی-وی-سی با یا بدون زره فولادی را بسته به وضعیت نصب آنها به دو گروه تقسیم می‌کنیم. گروه اول کابل‌های نصب شده در زیر زمین است که در عمق ۷۰ سانتیمتر و درجه حرارت زمین ۲۰ درجه در نظر گرفته می‌شود. گروه دوم کابل‌های مستقر در هوا با درجه حرارت ۳۰ درجه است. جریانه‌های مجاز کابل‌های یک سیمی، دو سیمی و سه تا چهار سیمی برای حرارت کار ۷۰ درجه در جدول ۵-۳ داده شده است.

کابل سه یا چهار سیمی		کابل دو سیمی		کابل یک سیمی		سطح مقطع (میلیمتر مربع)
هوای ۳۰°	زمین ۲۰°	هوای ۳۰°	زمین ۲۰°	هوای ۳۰°	زمین ۲۰°	
۱۸	۲۷	۲۱	۳۰	۲۶	۳۷	۱/۵
۲۵	۳۶	۲۹	۴۱	۳۵	۵۰	۲/۵
۳۴	۴۶	۳۸	۵۳	۴۶	۶۵	۴
۴۴	۵۸	۴۸	۶۶	۵۸	۸۳	۶
۶۰	۷۷	۶۶	۸۸	۸۰	۱۱۰	۱۰
۸۰	۱۰۰	۹۰	۱۱۵	۱۰۵	۱۴۵	۱۶
۱۰۵	۱۳۰	۱۲۰	۱۵۰	۱۴۰	۱۹۰	۲۵
۱۳۰	۱۵۵	۱۵۰	۱۸۰	۱۷۵	۲۳۵	۳۵
۱۶۰	۱۸۵	۱۸۰	۲۱۰	۲۱۵	۲۸۰	۵۰
۲۰۰	۲۳۰	۲۳۰	۲۶۰	۲۷۰	۳۵۰	۷۰
۲۴۵	۲۷۵	۲۷۵	۳۱۵	۳۳۵	۴۲۰	۹۵
۲۸۵	۳۱۵	۳۲۰	۳۶۰	۳۹۰	۴۸۰	۱۲۰
۳۲۵	۳۵۵	۳۷۵	۴۰۰	۴۴۵	۵۴۰	۱۵۰
۳۷۰	۴۰۰	۴۳۰	۴۶۰	۵۱۰	۶۲۰	۱۸۵
۴۳۵	۴۶۵	۵۱۰	۵۳۰	۶۲۰	۷۲۰	۲۴۰
۵۰۰	۵۲۰	۵۹۰	۵۹۰	۷۱۰	۸۲۰	۳۰۰
۶۰۰	۶۰۰	۷۱۰	۶۸۰	۸۵۰	۹۶۰	۴۰۰
-	-	-	-	۱۰۰۰	۱۱۱۰	۵۰۰

جدول ۳-۵: جریان مجاز کابل ها با هادی مسی و عایق و غلاف پی - وی - سی

در صورتی که درجه حرارت هوا غیر از ۳۰ درجه و حرارت زمین غیر از ۲۰ درجه باشد مقادیر جریانهای مجاز جدول ۳-۵ را با ضرایب جدول ۴-۵ تصحیح می کنیم.

۴-۵- ضریب تصحیح جریان مجاز کابل ها

درجه حرارت هوا	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵
ضریب تصحیح	۱/۲۷	۱/۱۲۱	۱/۱۷	۱/۱۲	۱/۰۶	۱	۰/۹۴	۰/۸۷	۰/۷۹	۰/۷۱	۰/۶۱

درجه حرارت زمین	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵
ضریب تصحیح	۱/۱۰	۱/۰۵	۱	۰/۹۵	۰/۸۹	۰/۸۴

۳-۵- جریان های مجاز سیمهای مسی بدون عایق

سیمهای بدون عایق که در شبکه های هوایی مورد استفاده قرار می گیرند باید دارای استحکام مکانیکی کافی برای تحمل وزن خود و فشار باد و یخ و برف باشند. به این دلیل معمولاً از سیمهای کوچکتر از ۶ میلیمتر مربع در سیم کشی هوایی استفاده نمی شود. با توجه به اینکه این سیمها فاقد عایق می باشند ممکن است این تصور پیش آید که افزایش درجه حرارت به هر میزان بدون اشکال است. لیکن با در نظر گرفتن این حقیقت که با افزایش درجه حرارت به هر میزان بدون اشکال است. لیکن با در نظر گرفتن این حقیقت که با افزایش درجه حرارت مقاومت کششی سیم

روشن می شود. جریان مجاز این سیمها برای حرارت کار ۶۰ درجه و هوای ۲۵ درجه در جدول ۵-۵ آمده است. در برخی استانداردها نظیر استاندارد انگلستان حرارت کار سیمهای هوایی ۷۵ درجه در نظر گرفته می شود که جریان مجاز سیمها را به میزان قابل ملاحظه ای بالا می برد.

جدول ۵-۵: جریان مجاز سیم های بدون عایق هوایی

جریان مجاز (آمپر)	سطح مقطع (میلیمتر مربع)
۵۰	۶
۶۵	۱۰
۹۰	۱۶
۱۲۰	۲۵
۱۵۵	۳۵
۱۸۵	۵۰
۲۴۰	۷۰
۳۰۵	۹۵
۳۵۵	۱۲۰
۴۲۵	۱۵۰
۴۷۰	۱۸۵
۵۴۵	۲۴۰
۶۵۰	۳۰۰

در صورتی که حرارت هوا ۲۵ درجه نباشد جریان های مجاز داده شده در جدول ۵-۵ را با ضرایب جدول ۶-۵ تصحیح می کنیم.

جدول ۶-۵: ضرایب تصحیح جریان مجاز

درجه حرارت	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵
ضریب تصحیح	۰/۹۲	۰/۸۵	۰/۷۵	۰/۶۵	۰/۵۳	۰/۳۸

۵-۴- جریان مجاز سیمها و کابل های آلومینیومی

به طوری که قبلا گفته شده است مقاومت ویژه آلومینیوم $1/65$ برابر مقاومت ویژه مس است و لذا جریان مجاز سیمهای عایق دار و کابل های آلومینیومی از سیمها و کابل های مسی هم اندازه آنها کمتر است. در صورتی که جریان مجاز یک سیم عایق دار با کابل مسی را I آمپر فرض کنیم و جریان مجاز سیم عایق دار یا کابل آلومینیومی هم اندازه آن را I' فرض کنیم با مساوی قرار دادن توان حرارتی ایجاد شده در یک متر طول آنها رابطه زیر حاصل می شود:

$$\frac{\rho_c I^2}{a} = \frac{\rho_a I'^2}{a}$$

در رابطه بالا ρ_c و ρ_a به ترتیب مقاومت ویژه مس و آلومینیوم و a سطح مقطع سیم یا کابل است. با توجه به نسبت مقاومت های ویژه مس و آلومینیوم رابطه بالا از این قرار می شود:

$$I^2 = 1.65 I'^2$$

$$I' = 0.778I \quad (1-5)$$

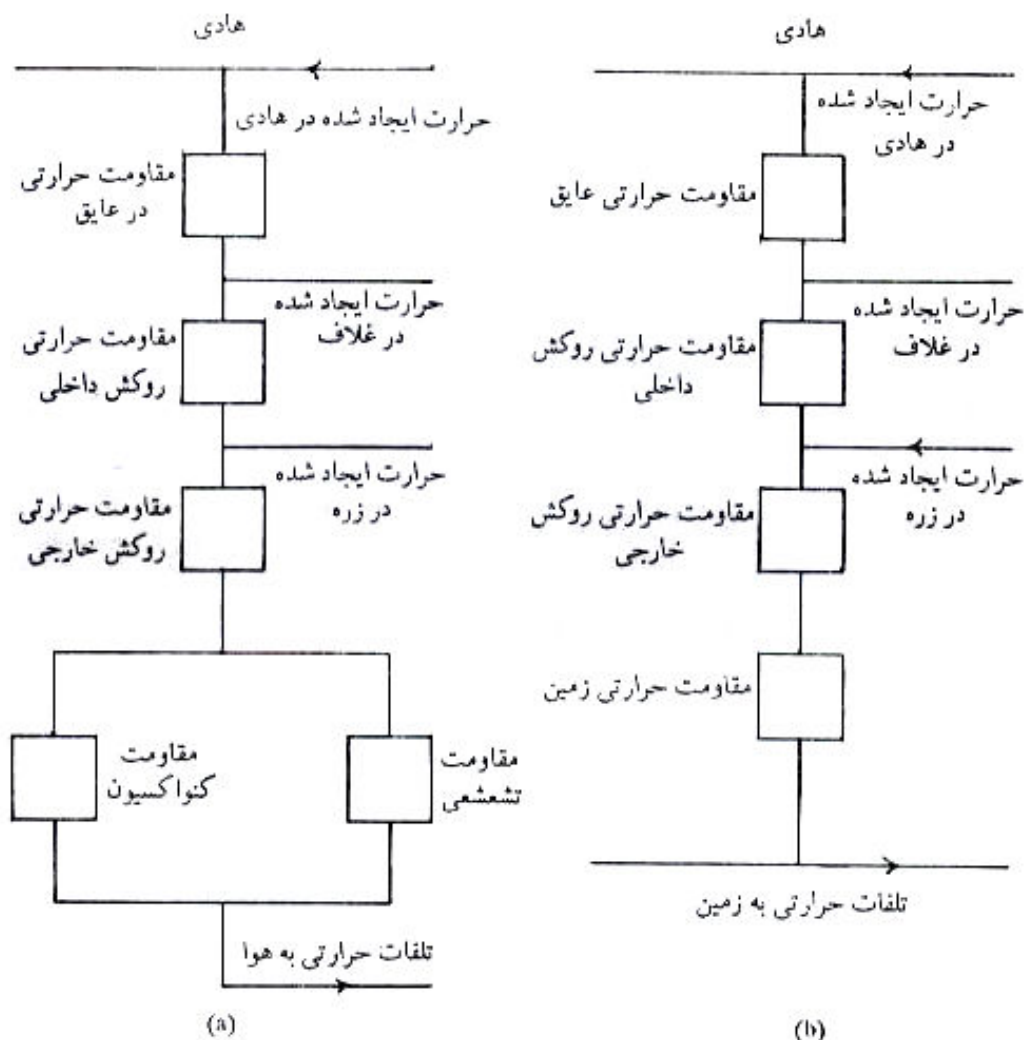
رابطه بالا نشان می دهد که جریان مجاز کابلها یا سیمهای عایق دار آلومینیومی ۷۷/۸ درصد جریان مجاز کابلها و سیمهای عایق دار و کابلهای آلومینیومی را می توان از طریق ضرب مقادیری جداول محاسبه کرد.

۵-۵- تحلیل مسئله انتقال حرارت

به طوری که می د

عایق آن از حداکثر مجاز که بستگی به نوع عایق دارد متجاوز نگردد.

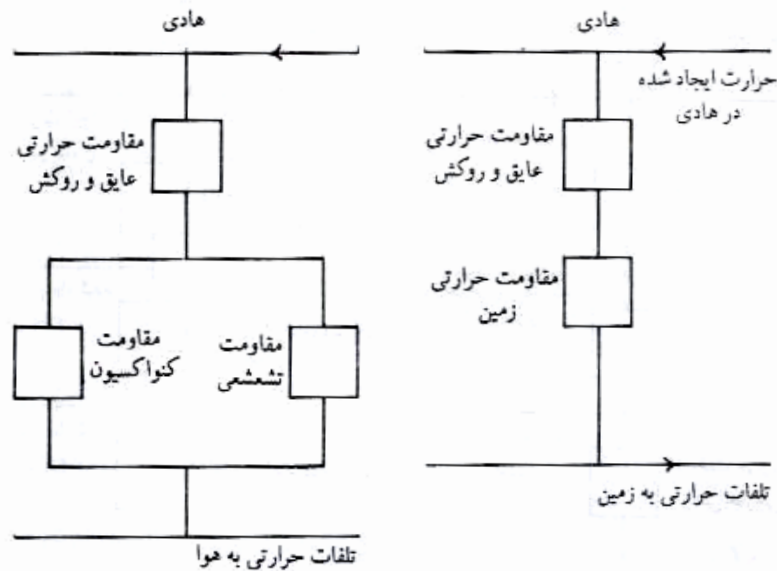
حرارت بیشتر در هادی حامل جریان ایجاد می شود، لیکن مقداری هم در غلاف فلزی و زره فلزی ممکن است در اثر القاء ایجاد شود. در کابلهای سه سیمی یا چهار سیمی که جریانهای سه فاز حمل می کنند، مجموع جریانهای پیوسته برابر صفر است و اثرات القایی، قابل صرفنظر می باشند. لیکن در کابلهای یک سیمی اثرات القایی قابل ملاحظه می باشند و لذا به ندرت کابلهای یک سیمی را مجهز به غلاف یا زره می بینید. انتقال حرارت به فضای خارج از طریق هدایت، کنواکسیون و تشعشع انجام می پذیرد. شکل ۱-۵ نحوه ایجاد حرارت و انتقال آن را در حالات کلی در کابل واقع در هوا و در زیرزمین نشان می دهد.

شکل ۱-۵ : نحوه ایجاد و انتقال حرارت در کابل واقع در هوا و زیرزمین

(a) هوا، (b) زیرزمین

در صورتی که از حرارت ایجاد شده در غلاف فلزی و زره فلزی صرف نظر کنیم شکل ۵-۱ به صورت ساده تر زیر در می آید.

شکل ۵-۲: ایجاد و انتقال حرارت در کابلها

۵-۵-۱- انتقال حرارت به وسیله هدایت

قانون انتقال حرارت به وسیله هدایت در حالت تعادل شبیه قانون هدایت جریان برق است. در صورتی که دو دیواره با وسیله حرارتیهای T_1 و T_2 را مطابق شکل ۵-۳ در نظر بگیرید میزان توان حرارتی Q بر حسب وات که از دیوار عبور می کند با اختلاف درجه حرارت دو طرف متناسب است. این رابطه را معمولا به صورت زیر می نویسیم:

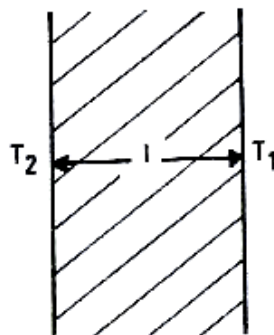
$$Q = \frac{T_2 - T_1}{S}$$

ملاحظه می ک

و مقاومت حرارتی نقش مقاومت الکتریکی را ایفا می کنند. به همان ترتیبی که مقاومت الکتریکی تابع جنس و وضعیت هندسی مدار است مقاومت حرارتی نیز تابع مقاومت حرارتی ویژه ρ ، طول دیوار و مساحت دیوار است. نظر به اینکه A متر مربع از سطح دیوارها مورد نظر ماست S به قرار زیر می شود:

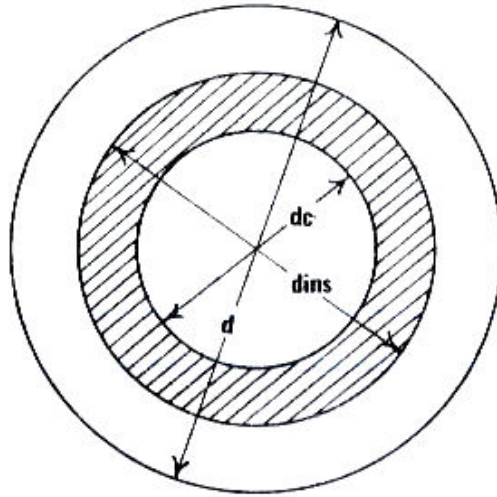
$$S = \frac{\rho l}{A}$$

در روابط بالا a بر حسب وات، S بر حسب درجه سانتیگراد بر وات و ρ بر حسب درجه سانتیگراد متر بر وات است.

شکل ۵-۳: نمایش انتقال حرارت به وسیله هدایت

حالا یک کابل یک سیمی را مطابق شکل ۴-۵ در نظر بگیرید. قطر هادی برابر d_c متر، قطر عایق برابر d_{ins} متر و قطر خارجی کابل برابر d متر است. ضرایب مقاومت حرارتی ویژه عایق و غلاف را به ترتیب ρ_{sh} و ρ_{ins} درجه سانتیگراد متر بر وات می نامیم.

شکل ۴-۵: مقطع کابل یک سیمی

در این صورت برای محاسبه کل مقاومت حرارتی کابل برای یک متر طول کابل لازم است دو انتگرال به شرح زیر را محاسبه کرد.

$$S_C = \int_{d_{c/2}}^{d_{ins/2}} \frac{\rho_{ins} dr}{2\pi r \times 1} + \int_{d_{ins/2}}^{d/2} \frac{\rho_{sh} dr}{2\pi r \times 1}$$

$$S_C = \frac{\rho_{ins}}{2\pi} Ln \frac{\rho_{ins}}{d_c} + \frac{\rho_{sh}}{2\pi} Ln \frac{d}{d_{ins}} \quad (۴-۵)$$

در صورتی که کابلی با قطر خارجی d متر در عمق h متر در زیرزمین با ضریب مقاومت حرارتی ویژه ρ_g نصب شود مقاومت حرارتی در واحد طول به این قرار می شود.

$$S_g = \frac{\rho_g}{2\pi} Ln \frac{4h}{d} \quad (۵-۵)$$

رابطه بالا مقاومت حرارتی بین سطح کابل تا محل تصویر کابل نسبت به سطح زمین است که به است. (نظیر حل مسائل الکترواستاتیک از طریق بارهای تصویری). بنابراین در مورد کابل زیر زمینی مقاومت حرارتی کل از مجموع مقاومت حرارتی کابل از معادله (۴-۵) و مقاومت حرارتی زمین از رابطه (۵-۵) به دست می آید.

۵-۵-۲- انتقال حرارت به وسیله کنواکسیون و تشعشع

در صورتی که کابلی با قطر خارجی d متر و درجه حرارت T_0 در هوای آزاد با درجه حرارت T_a قرار داشته باشد، مقداری حرارت از طریق کنواکسیون و مقداری توسط تشعشع انتقال می یابد. به منظور انجام محاسبات مقائمت حرارتی معادل S_{eq} که این دو اثر که به طور موازی عمل می کنند را در بر می گیرد به صورت زیر تعریف می کنیم.

$$S_{eq} = \frac{1}{\pi d (a_c + a_r)}$$

a_c ضریب انتقال حرارت از طریق کنواکسیون بر حسب وات بر متر مربع زیر به دست می آید.

$$a_c = \left(\frac{0.0185}{d} + 1.081 \sqrt{\frac{T_0 - T_a}{d}} \right)$$

در رابطه بالا جمله اول مربوط به ضریب انتقال لایه کوتاه هوا روی سطح کابل و جمله دوم ضریب انتقال حرارت به وسیله کنواکسیون از جسم استوانه ای شکل به قطر d متر و درجه حرارت سطحی T_0 واقع در هوای T_a درجه است. a_r ضریب انتقال حرارت به صورت تشعشع بر حسب وات بر متر مربع بر درجه سانتی گراد است. مطابق قانون تشعشع یک جسم گداخته که به قانون تشعشع وین^۱ معروف است توان تشعشعی از هر متر مربع سطح یک جسم گداخته در T_0 درجه سانتی گراد و واقع در محیط T_a درجه سانتی گراد برابر است با:

$$Q = 5.77 \times 10^{-8} \epsilon_0 \{ (273 + T_0)^4 - (273 + T_a)^4 \}$$

در معادله بالا 5.77×10^{-8} ضریب ثابت بولتزمن^۲ و ϵ_0 ضریب تشعشع سطح و عددی نزدیک به یک است. لذا a_r که توان تشعشعی از واحد سطح به ازای درجه اختلاف درجه حرارت است برابر می شود.

$$a_r = \frac{5.77 \times 10^{-8} \epsilon_0 \{ (273 + t_0)^4 + (273 + t_a)^4 \}}{t_0 - t_a}$$

صورت رابطه بالا میزان تشعشع حرارت است و پس از تقسیم بر اختلاف درجه حرارت ضریب انتقال حرارت دست آمده است. در رابطه بالا ϵ_0 ضریب تشعشع سطح است که بستگی به رنگ سطح کابل دارد. حداکثر مقدار ϵ_0 یک است و در مورد روکش پی وی سی ۰/۹۵ در نظر گرفته می شود.

۵-۶- محاسبه جریان مجاز

حرارت تولید شده در کابل n سیمی که هر سیم آن جریان I حمل می کند از این قرار است:

$$Q = nRI^2$$

در رابطه بالا R مقاومت موثر هر سیم در درجه حرارت کار سیم در واحد طول است و لذا Q حرارت ایجاد شده بر حسب وات در متر طول می باشد. این حرارت تولید شده باید با حرارت تلف شده برابر باشد. در صورتی که مقاومت حرارتی کل را در واحد طول S_r بنامیم و اختلاف درجه حرارت هادی و فضا را با ΔT نشان دهیم نتیجه زیر به دست می آید:

$$nRI^2 = \frac{\Delta T}{S_r}$$

و یا جریان مجاز چنین می شود:

$$I = \sqrt{\frac{\Delta T}{nRS_r}} \quad (۹-۵)$$

مثال ۵-۱

یک کابل یک سیمی ۵۰ میلیمتر مربع با عایق پی وی سی به ضخامت ۱/۴ میلیمتر و غلاف پی وی سی به ضخامت ۱/۶ میلیمتر و قطر خارجی ۱۴ میلیمتر در عمق ۷۰ سانتیمتر در زمین ۲۰ درجه انداخته شده است. جریان مجاز کابل را حساب کنید. مقاومت حرارتی ویژه PVC، ۶ درجه سانتیگراد متر بر وات و مقاومت حرارتی ویژه زمین ۱ درجه سانتیگراد متر بر وات می باشد. مقاومت موثر الکتریکی سیم در حرارت کار ۷۰ درجه (درجه حرارت مجاز پی وی سی) برابر 0.453×10^{-3} اهم در متر طول است.

^۱ . Wien Law Of radiation

^۲ . Boltzman's Constant

قطر هادی برابر ۸ میلیمتر و قطر خارجی کابل در حدود ۱۴ میلیمتر است. مقاومت حرارتی کابل در واحد طول مقابل رابطه (۴-۵) از این قرار است:

$$S_c = \frac{6}{2\pi} \ln \frac{14}{8} = 0.534$$

مقاومت حرارتی زمین در واحد طول کابل مطابق رابطه (۵-۵) از این قرار است:

$$S_g = \frac{1}{2\pi} \ln \frac{700 \times 4}{14} = 0.843$$

مقاومت حرارتی کل در واحد طول چنین است:

$$s_t = 0.534 + 0.843 = 1.377$$

بنابراین جریان مجاز مطابق رابطه (۹-۵) از این قرار است:

$$I = \sqrt{\frac{50}{1 \times 0.453 \times 10^{-3} \times 1.377}} = 283$$

که در جدول ۳-۵، ۲۸۰ آمپر آمده است.

مثال ۲-۵

کابل یک سیمی ۵۰ میلیمتر مربع مثال ۲-۷ در هوای ۳۰ درجه نصب شده است. جریان مجاز کابل را در حرارت کار ۷۰ درجه محاسبه کنید.

مقاومت حرارتی کابل همان مقدار قبلی را خواهد داشت. برای محاسبه مقاومت هوا با فرض اینکه T_0 برابر ۵۵ درجه سانتیگراد باشد به ترتیب زیر عمل می کنیم:

$$a_c = \frac{0.0185}{14 \times 10^{-3}} + 1.0814 \sqrt{\frac{55-30}{14 \times 10^{-3}}} = 8.35$$

با فرض T_0 برابر ۵۵ درجه و ϵ_0 برابر ۰/۹۵ چنین می شود:

$$a_r = 5.77 \times 10^{-8} \times 0.95 \left[\frac{(273+55)^4 - (273+30)^4}{55-30} \right] = 6.90$$

لذا

$$s_{eq} = \frac{1}{\pi \times 14 \times 10^{-3} (6.90 + 8.35)} = 1.49$$

لذا مقاومت کل از این قرار است

$$S_t = 0.534 + 1.49 = 2.02$$

با استفاده از رابطه (۲-۱۳) جریان مجاز از این قرار می شود:

$$I = \sqrt{\frac{40}{1 \times 0.453 \times 10^{-3} \times 2.02}} = 209$$

که در جدول ۲۱۵ آمپر آمده است. توجه داشته باشید که T_0 را برابر ۵۵ درجه انتخاب کردیم که ممکن است انتخاب کاملاً درستی نباشد. البته حالا می توانیم این فرض را بررسی کنیم و در صورتی که درست نباشد در T_0 تغییر بدهیم و محاسبات را تکرار کنیم تا جواب دقیقتری به دست آید.

$$T_0 = 70 - (70 - 30) \left(\frac{0.534}{2.02} \right) = 59.43$$

حال اگر محاسبات را برای T_0 برابر ۶۰ درجه تکرار کنیم، جریان مجاز ۲۱۱/۵ آمپر به دست می آید. جریان مجاز در جدول ۳-۵ برابر ۲۱۵ آمپر آمده است.

مثال ۳-۵

جریان مجاز یک سیم ۲/۵ یک رشته ای با عایق PVC واقع در هوای ۲۵ درجه را تعیین کنید. با مراجعه به جدول ۲-۲ ملاحظه می کنیم که قطر هادی این سیم ۱/۷۸ میلیمتر و قطر خارجی آن ۳/۴ میلیمتر حرارتی کابل از این قرار است.

$$s_c = \frac{6}{2\pi} \ln \frac{3.4}{1.78} = 0.615$$

با فرض درجه حرارت ۵۵ برای سطح خارجی سیم عایق دار و برابر ۰/۹۵

$$a_c = \frac{0.0185}{3.4 \times 10^{-3}} + 1.0814 \sqrt{\frac{55-25}{3.4 \times 10^{-3}}} = 15.92$$

$$a_c = 5.77 \times 10^{-8} \times 0.95 \frac{(273+55)^4 - (273+25)^4}{55-25} = 6.74$$

لذا

$$s_{eq} = \frac{1}{\pi \times 3.4 \times 10^{-3} \times (15.92 + 6.74)} = 4.132$$

بنابراین مقاومت کل از این قرار است:

$$s_t = 4.132 + 0.615 = 4075$$

لذا جریان مجاز از این قرار است:

$$I = \sqrt{\frac{45}{1 \times 8.54 \times 10^{-3} \times 4.75}} = 33.31$$

که در جدول ۱-۵ برابر ۳۴ آمپر آمده است.

لازم است صحت فرض درجه حرارت سطح کابل برابر ۵۵ درجه را بررسی کنیم.

$$T_0 = 70 - (70 - 25) \left(\frac{0.615}{4.75} \right) = 64/17$$

اگر محاسبات را برای T_0 برابر ۶۴ درجه تکرار کنیم جریان مجاز ۳۳/۹۴ آمپر نتیجه می شود.

مثال ۴-۵

جریان مجاز سیم هوایی مسی بدون عایق ۳۵ میلیمتر مربع را در هوای ۲۵ درجه حساب کنید. حرارت سیم نباید از حداکثر ۶۰ درجه متجاوز گردد. مقاومت موثر سیم در حرارت کار ۶۰ درجه برابر 5.93×10^{-4} اهم در متر طول است. چون سیم بدون عایق بوده و در هوا واقع است تنها و را لازم است محاسبه کنیم. قطر سیم از این قرار است:

$$\frac{\pi}{4} d^2 = 35 \Rightarrow d = 6.68 \text{ mm}$$

$$a_c = \frac{0.0185}{6.68 \times 10^{-3}} + 1.0814 \sqrt{\frac{35}{6.68 \times 10^{-3}}} 15.92 = 11.97$$

با احتساب ϵ_0 برابر ۰/۹۰

$$a_r = 5.77 \times 10^{-8} \times 0.9 \frac{(273+90)^4 - (273+25)^4}{60-25} = 6.54$$

$$s = \frac{1}{\pi \times 6.68 \times 10^{-3} (11.97 + 6.54)} = 2.57$$

$$I = \sqrt{\frac{35}{2.57 \times 5.93 \times 10^{-4}}} = 151.54$$

که در جدول ۵-۵ برابر ۱۵۵ آمپر آمده است.

مسائل فصل پنجم

- ۱- جریان مجاز یک سیم ۴ میلیمتر مربع مسی با عایق PVC را در هوای ۴۰ درجه حساب کنید و با مقادیر داده شده در جداول ۱-۵ و ۲-۵ مقایسه کنید.
- ۲- در یک کابل ۴×۲۵ با هادیهای مسی قطاعی با عایق PVC ضخامت عایق روی هر سیم ۱/۲ میلیمتر، ضخامت غلاف PVC ۱/۸ میلیمتر و قطر خارجی کابل ۲۶/۸ میلیمتر است. مقاومت هر سیم در حرارت کار ۷۰ درجه ۰/۸۶۳ اهم در کیلومتر است. جریان مجاز هر سیم کابل را برای نصب در عمق ۷۰ سانتیمتر در زمین ۲۰ درجه و ۳۵ درجه محاسبه، و با مقادیر داده شده در جداول ۳-۵ و ۴-۵ مقایسه کنید.
- ۳- در یک کابل ۴×۵۰ با هادیهای مسی قطاعی با عایق PVC، ضخامت عایق روی هر سیم ۱/۴ میلیمتر، ضخامت غلاف PVC ۲ میلیمتر و مقاومت هر سیم در حرارت کار ۷۰ درجه ۰/۴۶۴ اهم در کیلومتر است. جریان مجاز هر سیم را در هوای ۳۰ درجه محاسبه، و با مقدار داده شده در جدول ۳-۵ مقایسه کنید.
- ۴- برای کابلهای خوابانده در زمین اگر درجه حرارت زمین به جای ۲۰ درجه، T_0 درجه باشد، نشان دهید که ضریب تصحیح چنین است.

$$\sqrt{\frac{70-t_g}{70-20}}$$

- آیا ضرایب تصحیح جدول ۴-۵ از این فرمول تبعیت می کنند؟ آیا این رابطه در مورد سیمهای واقع در هوا هم صادق است؟
- ۵- جریان مجاز هر سیم یک کابل چهار سیمی برای نصب در عمق ۷۰ سانتیمتر در درجه حرارت زمین ۲۰ درجه ۲۰۰ آمپر است. جریان مجاز این کابل را برای نصب در عمق ۴۰ سانتیمتر در زمین ۲۰ درجه تخمین بزنید.
- ۶- فرمول مقاومت حرارتی زمین را برای کابلی به قطر خارجی d که در عمق h در زمین به مقاومت حرارتی ویژه ρ_g نصب شده است را به دست آورید. دلیل فیزیکی افزایش مقاومت حرارتی یا عمق چیست؟ چرا مقررات حداقل عمق ۷۰ سانتیمتر را توصیه می کنند.
- ۷- جریان مجاز هر سیم کابل مسی ۳×۲۵ با هادی قطاعی بدون زره در عمق ۷۰ سانتیمتر در زمین ۲۰ درجه ۱۳۰ آمپر است.
- الف- مقاومت حرارتی برای هر سیم کابل را معین کنید. سهم عایق و زمین به تفکیک چقدر است؟
- ب- جریان مجاز این کابل برای نصب در عمق ۳۰ سانتیمتر در زمین ۲۰ درجه چقدر است؟
- پ- چرا جریان مجاز با افزایش عمق نصب کاهش می یابد؟ چرا مقررات عمق ۷۰ سانتیمتر را توصیه می کنند؟
- ۸- سیمی با عایق پی وی سی به قطر هادی d_c و قطر خارجی d_0 در عمق h به مقاومت حرارتی ویژه a_g در زمین خوابانده شده است.

الف: نشان دهید که مقاومت حرارتی زمین در واحد طول برابر است با:

$$s_g = \frac{\sigma_g}{2\pi} \ln \frac{4n}{d_0}$$

ب- حرارت تولید شده در سیم به کجا دفع می شود. با ترسیم مسیر انتقال حرارت نحوه دفع حرارت را نشان دهید.

فصل ششم

تعیین مقاطع سیمهای عایق دار و کابلها

مقاطع سیمهای عایق دار و کابلها توسط جریان مجاز و حداکثر افت ولتاژ مجاز معین می شود. جریان مجاز سیمها و کابلها و عوامل تعیین کننده آن را در فصل پنجم دیده ایم و لذا به طوری که خواهیم دید انتخاب مقاطع صحیح بر این اساس تنها مستلزم محاسبه جریان مدار و استفاده از جداول مربوط می باشد. انتخاب مقاطع صحیح براساس افت ولتاژ مستلزم آشنایی با ضوابط مربوط و محاسبه افت ولتاژ است که در قسمت دوم این فصل بررسی می شود.

بارهای روشنایی در مکانهای مسکونی؛ تجاری و صنعتی عموماً از مدارهای تک فاز تغذیه می شوند. موتورهای کوچک که در وسایل خانگی مثل کولرها، ماشین لباسشویی، ماشین ظرفشویی، یخچال، یخزن، چرخ گوشت، آبمیوه گیری و غیره مورد استفاده قرار می گیرند، تک فاز هستند. بسیاری از موتورها که در وسایل الکتریکی مراکز تجاری مانند کولرها، پنکه ها و آب سردکنها مورد استفاده قرار می گیرند نیز تک فاز هستند. موتورهای بزرگ صنعتی غالباً سه فاز هستند. در قسمتهای این فصل انشعابهای تک فاز و سه فاز را به تفکیک در نظر می گیریم.

۱-۶- تعیین مقاطع سیمها و کابلها براساس جریان مجاز

۱-۱-۶ مدارهای تک فاز

دربارهای روشنایی توانهای قید شده توان ورودی بوده و جریان این گونه مدارها از رابطه زیر محاسبه می شود.

$$I = \frac{W}{V \cos \phi} \quad (1-6)$$

در رابطه بالا W توان ورودی بار متصل به مدار بر حسب وات، V ولتاژ مدار بر حسب ولت $\cos \phi$ ضریب توان مدار می باشد. در مورد چراغهای رشته دار ضریب توان برابر یک و در مورد لامپهای فلورسنت مجهز به خازن اصلاح ضریب توان در حدود ۰/۹ و در مورد لامپهای فلورسنت غیر مجهز ۰/۵ تا ۰/۶ است.

در محاسبه جریان از رابطه (۱-۶) فرض براین است که کلیه چراغها به طور همزمان مورد استفاده قرار می گیرند که در عمل چنین نیست و همه چراغهای متصل به یک مدار به ندرت به طور همزمان روشن می شوند. نسبت حداکثر توان مصرفی همزمان را به کل توان بارهای متصل ضریب مصرف یا ضریب همزمانی می گوئیم و آن را با k_d نشان می دهیم. با به کار گرفتن این ضریب معادله (۱-۶) به صورت زیر در می آید:

$$I = k_d \frac{W}{V \cos \phi}$$

ضریب مصرف برای بارهای روشنایی مختلف را به صورتی که در جدول ۶-۱ آمده است در نظر می گیریم. سوال مهم دیگر که در تعیین مقطع انشعاب یا انشعابها تاثیر دارد این است که حداکثر چند لامپ را می توان روی یک انشعاب قرار داد. مثلاً در یک خانه مسکونی استفاده از یک مدار روشنایی کافی است و یا اینکه لازم است از مدارهای متعدد استفاده به عمل آید استفاده از یک انشعاب ارزاتر تمام می شود لیکن در این صورت اتصال کوتاه در سر پیچ یکی از لامپها سبب قطع فیوز و در تاریکی فرو رفتن همه خانه خواهد شد. هر چه تعداد انشعابها را بیشتر کنیم ضریب اطمینان افزایش می یابد، لیکن هزینه نیز بالا می رود. براساس ضوابط بسیاری از کشورها با روشنایی بیشتر از صد متر مربع را هیچگاه روی یک انشعاب قرار نمی دهند. در بعضی مقررات حتی برابر هر ۵۰ متر مربع یک انشعاب جداگانه در نظر گرفته می شود. در ساختمانهای دو طبقه اگر چه کوچک باشند، بهتر است برای هر طبقه از انشعابهای جداگانه استفاده شود. براساس همین مقررات جریان هر انشعاب روشنایی نباید در هر حال از ۱۵ آمپر متجاوز گردد.

جدول ۶-۱: ضریب مصرف بارهای روشنایی

ضریب مصرف	نوع بار روشنایی
۱/۰	مدار روشنایی خانگی
۰/۹۵	مدار روشنایی مراکز صنعتی مراکز از قسمتهای بزرگ مجاور هم
۰/۸۵	مدار روشنایی مراکز صنعتی مرکب از قسمتهای بزرگ
۰/۳۵	مدار روشنایی انبارهای بزرگ
۰/۹۵	مدار روشنایی مراکز تجاری
۰/۸۰	مدار روشنایی مخلوط روشنایی و وسایل خانگی

مثال ۶-۱

محاسبات روشنایی لزوم استفاده از ۵۰ لامپ ۱۰۰ ولتی را در یک خانه مسکونی نشان می دهد. جریان انشعاب یا انشعابهای لازم و اندازه سیم مناسب برای سیم کشی در لوله را معین کنید. محیط را ۳۵ درجه و مساحت خانه را ۱۸۰ متر مربع فرض کنید. با استفاده از رابطه (۶-۲) جریان مربوط از این قرار است:

$$I = 1 \times \frac{50 \times 100}{220} = 22.73$$

براساس ضوابط یاد شده استفاده از حداقل دو انشعاب الزامی است و جریان هر انشعاب چنین است:

$$22.73 / 2 = 11.37$$

با توجه به درجه حرارت محیط ۳۵ درجه و استفاده از ضریب تصحیح از جدول ۵-۲ ظرفیت سیم در ۲۵ درجه باید چنین باشد.

$$11.37 / 0 = 12.91$$

با استفاده از جدول (۵-۱) سیمهای ۱/۵ در لوله با ظرفیت مجاز ۱۶ آمپر در حرارت ۲۵ درجه انتخاب می شود.

در مقررات بسیاری از کشورها برای داشتن استحکام مکانیکی کافی از سیم کوچکتر از ۱/۵ در لوله استفاده نمی شود. موتورهای کوچک در حدود یک کیلو وات یا کمتر از نوع القایی با رتور قفسی در کلیه وسایل خانگی و نیز در مراکز تجاری مورد استفاده قرار می گیرند. این موتورها در مراکز صنعتی کوچک مانند کارگاهها نیز برای گرداندن ماشین الات کوچک و ابزار کار برقی مورد استفاده قرار می گیرند. جریان یک موتور تک فاز با ظرفیت اسمی W وات با استفاده از رابطه زیر به دست می آید.

$$I = \frac{W}{V \eta \cos \phi} \quad (3-6)$$

در رابطه بالا W توان خروجی موتور بر حسب وات، V ولتاژ مدار تغذیه بر حسب وات و η راندمان موتور و $\cos \phi$ ضریب قدرت موتور می باشد. راندمان این موتورها ۰/۵ تا ۰/۶ و ضریب قدرت آنها ۰/۶ تا ۰/۷ می باشد. تنها در یک نوع از این موتورها که در حالت

www.mohandesyar.com

کار خازنی در مدار دارند، ضریب قدرت تا ۰/۹ بالا می رود. در برخی استانداردها، بخصوص استاندارد آمریکایی ظرفیت انشعاب را ۱/۲۵ برابر مقدار محاسبه شده در نظر می گیرند. این کار به این علت انجام می شود که موتورهای ممکن است برای مدت‌های محدود بار اضافی حمل کنند. توجه کنید که جریان راه اندازی موتورها که در حدود ۷ برابر جریان نامی است چون تنها مدت کوتاهی برقرار است ملاک تعیین مقاطع سیمها و کابلها نمی باشد.

در برق کشی خانه ها وسایل موتوردار کوچک را به پریزهای معمولی متصل می کنیم، لیکن برای هر یک از بارهای بزرگتر نظیر ماشین لباسشویی، ظرفشویی، یخچال و یخن بهتر است از انشعابهای مستقل استفاده شود.

مثال ۲-۶

یک ماشین لباسشویی به ظرفیت ۱/۵ کیلو وات ۲۲۰ ولت از طریق سیم با عایق پلاستیکی واقع در لوله تغذیه می شود. مقطع سیم را با توجه به حرارت محیط ۴۰ درجه محاسبه کنید.
با فرض ضریب توان ۰/۷ و راندمان ۰/۶ جریان چنین می شود:

$$I = \frac{1500}{220 \times 0.6 \times 0.7} = 16.23$$

از جدول ۲-۵ ضریب تصحیح را برابر ۰/۸۲ به دست می آوریم. بنابراین ظرفیت سیم در حرارت ۲۵ درجه چنین است:

$$16.23 / 0.82 = 19.79$$

با استفاده از جدول ۱-۵ کابل ۲/۵ ولت جریان مجاز ۲۱ آمپر اختیار می شود.

۲-۱-۶ مدارهای سه فاز

بیشتر بارهای صنعتی را موتورهای القایی سه فاز با رتور قفسی تشکیل می دهند. البته در برخی موارد معدود نیز از موتورهای برق مستقیم، موتورهای سنکرون و یا موتورهای القایی با رتور سیم پیچی استفاده به عمل می آید. جریان خط یک موتور سه فاز در حالت کار در ظرفیت اسمی آن از این قرار است:

$$I = \frac{w}{\sqrt{3}v\eta \cos \phi} \quad (۴-۶)$$

در رابطه بالا w توان اسمی موتور بر حسب وات، v ولتاژ خط بر حسب ولت، η راندمان موتور و $\cos \phi$ ضریب توان موتور می باشد. راندمان بستگی به ظرفیت موتور و سرعت آن دارد و در موتورهای بزرگتر با سرعت بیشتر دارای مقدار بزرگتری است. ضریب توان موتور نیز تابع قدرت و سرعت آن می باشد. البته رابطه (۴-۶) جریان اسمی موتور را در حالت کار به دست می دهد، لیکن به طوری که می دانیم جریان این گونه موتورها در لحظه شروع کار ممکن است از ۵ تا ۷ برابر این مقدار باشد. جریان شروع برای مدت کمی برقرار است و سبب ایجاد حرارت زیاد در سیمها نمی شود و لذا در محاسبه مقطع انشعاب در نظر گرفته نمی شود. در برخی استانداردها بخصوص استاندارد آمریکایی ظرفیت انشعاب را ۱/۲۵ برابر جریان اسمی موتور اختیار می کنند. این عمل به علت اینکه موتورها ممکن است برای مدتی محدود مقداری بار اضافی حمل کنند انجام می شود. تغییرات راندمان و ضریب توان موتورهای سه فاز القایی با رتور قفسی با ظرفیت و سرعت‌های مختلف در جدول ۲-۶ آمده است.

مثال ۳-۶

کابلی با عایق پلاستیکی در زیر زمین نصب شده و یک موتور القایی سه فاز دو قطب با رتور قفسی ۱۰ کیلو وات ۳۸۰ ولت را تغذیه می کند. مقطع مناسب کابل را با فرض حرارت زمین برابر ۲۰ درجه حساب کنید.

با استفاده از جدول ۲-۶

$$\eta = 0.86$$

$$\cos \phi = 0.87$$

با استفاده از معادله (۴-۶)

$$I = \frac{10 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.86 \times 0.87} = 20.31$$

با استفاده از جدول ۳-۵ کابل ۱/۵ با ظرفیت مجاز ۲۷ آمپر مناسب است.

در بسیاری مراکز صنعتی یک انشعاب اصلی تعدادی موتور را تغذیه می کند که به ندرت به طور همزمان کار می کنند. در این موارد برای محاسبه جریان انشعاب و تعیین مقطع کابل می توان از ضریب مصرف همزمان مطابق جدول ۳-۶ استفاده نمود.

جدول ۲-۶ راندمان و ضریب قدرت موتورهای القایی سه فاز رتور قفسی

جریان مجاز (آمپر)	سطح مقطع (میلیمتر مربع)
۵۰	۶
۶۵	۱۰
۹۰	۱۶
۱۲۰	۲۵
۱۵۵	۳۵
۱۸۵	۵۰
۲۴۰	۷۰
۳۰۵	۹۵
۳۵۵	۱۲۰
۴۲۵	۱۵۰
۴۷۰	۱۸۵
۵۴۵	۲۴۰
۶۵۰	۳۰۰

جدول ۳-۶: ضریب مصرف همزمان تعدادی موتور

تعداد موتورها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۱۰
ضریب مصرف همزمان	۱	۱	۰/۹۰	۰/۸۰	۰/۷۰	۰/۶۰	۰/۵۵	۰/۵۰	۰/۴۴

مثال ۴-۶

یک کابل پلاستیکی ۴ رشته ای، سه موتور سه فاز القایی چهار قطبی با رتور قفسی ۵ کیلو وات ۳۸۰ ولت را تغذیه می کند. کابل روکار نصب شده و حداکثر حرارت محیط ۵۰ درجه است. مقطع کابل را تعیین کنید.

با استفاده از جدول ۳-۶ ضریب مصرف همزمان برابر ۰/۹ به دست می آید. با استفاده از جدول ۲-۶ راندمان برابر ۰/۸۳ و ضریب توان برابر ۰/۷۴ است. با استفاده از معادله (۴-۶) با احتساب ضریب مصرف ۰/۹ جریان انشعاب چنین است.

$$I = 0.9 \times \frac{3 \times 5 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.83 \times 0.74} = 33.39$$

با استفاده از جدول ۴-۵ برای درجه حرارت ۵ درجه ضریب تصحیح ۰/۷۱ است، بنابراین جریانی که کابل در حرارت ۳۰ درجه

حمل می کند از این قرار می شود:

$$33.39 / 0.71 = 47.76$$

www.mohandesyar.com

با استفاده از جدول ۵-۳ کابل با مقطع ۱۰ میلیمتر مربع با ظرفیت ۶۰ آمپر در هوای ۳۰ درجه انتخاب می کنیم. در شرایط اضطراری استفاده از کابل ۶ میلیمتر مربع با ظرفیت ۴۴ آمپر در هوای ۳۰ درجه نیز اشکال به بار نمی آورد.

۶-۲- تعیین مقاطع سیمها و کابلها بر اساس افت ولتاژ مجاز

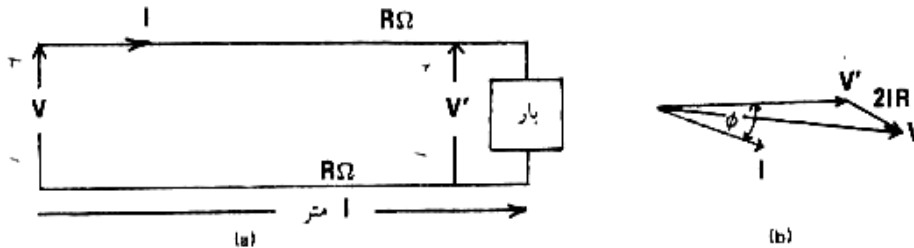
به طوری که می دانید ولتاژ استاندارد تک فاز و سه فاز در ایران به ترتیب ۲۲۰ ولت و ۳۸۰ ولت می باشد. در صورتی که ولتاژ از این مقادیر اسمی به طور قابل ملاحظه افزایش یابد، خرابیهایی در دستگاههای برقی موجود می آورد، کاهش قابل ملاحظه یابد نیز مشکلات و اختلالاتی در کادر دستگاههای به وجود می آید. در موتورهای برقی توان موتور با مجذور ولتاژ متناسب است. در صورتی کم می شود در صورتی که ولتاژ تغذیه یک موتور برقی ۵ درصد افت داشته باشد، توان موتور ۱۹ درصد کاهش می یابد. در مورد لامپهای رشته دار کاهش ولتاژ به اندازه ۵ درصد توان نورانی خروجی را ۱۶ درصد کاهش می دهد و کاهش ولتاژ به اندازه ۱۰ درصد، میزان نور را ۳۰ درصد کاهش می دهد. دلیل این امر این است که با کاهش ولتاژ درجه حرارت کار لامپ شدیداً کاهش می یابد و نور تولید شده، بستگی به درجه حرارت کار لامپ دارد. با توجه به نکات فوق روشن است که در برق رسانی باید سعی شود از کاهش قابل ملاحظه ولتاژ جلوگیری به عمل آید. البته افت ولتاژ را نمی توان به طور کامل از بین برد و لذا مقرر شد حداکثر افت ولتاژ مجاز را معین کرده اند. این افت ولتاژ در مورد مدارهای روشنایی ۴ درصد و در مورد مدارهای تغذیه موتورهای ۶ درصد است. معمولاً نیمی از این افت ولتاژ را به شبکه توزیع و نیم دیگر را به سیم کشی داخلی اختصاص می دهند.

افت ولتاژ به علت مقاومت، ضریب خود القایی و ظرفیت خازن مدارها می باشد. در خطوط برق رسانی بخصوص در سیمهای داخل لوله به علت نزدیکی سیمهای دفت و برگشت به یکدیگر اثرات القایی قابل صرف نظر است. همچنین به علت طول کم مدارها اثرات خازن خط نیز قابل صرف نظر است. بنابراین در محاسبات سیم کشی داخلی تنها مقاومت سیمها در محاسبات وارد می شوند. در محاسبات خطوط برق رسانی هوایی به علت فاصله قابل ملاحظه بین سیمهای مدار از خود القایی نمی توان صرف نظر کرد، لیکن به علت کوتاهی طول اثر خازنی در این موارد هم کوچک و قابل صرف نظر است.

در قسمتهای ذیل ابتدا افت ولتاژ مدارهای تک فاز و سپس افت ولتاژ مدارهای سه می دهیم.

۶-۲-۱- افت ولتاژ در مدارهای تک فاز

مدار تک فازی مطابق شکل ۶-۱ را در نظر بگیرید که دارای طول L متر است و مقاومت هر سیم آن R اهم می باشد با جریان I آمپر و ضریب توان $\cos \Phi$ را که در انتهای خط متصل است تغذیه می کند.

شکل ۶-۱: مدار تک فاز (a) و نمایش فیزیکی آن (b)

در شکل فیزیکی ولتاژ دو سر بار V به عنوان فیزور مبدا اختیار شده، و در روی محور افقی ترسیم گردیده است و جریان مدار با فاز تاخیری Φ کشیده شده است. ولتاژ سرخط با توجه به اینکه $2IR$ نسبت به V' خیلی کوچک است تقریباً چنین می شود.

$$V \approx V' + 2IR \cos \phi$$

و بنابراین افت ولتاژ در خط ΔV چنین می شود.

$$\Delta V = 2IR \cos \phi$$

L متر از

در صورتی که مقاومت ویژه هادی سیم بر حسب اهم متر در درجه حرارت کار باشد اینق قرار است:

$$R = \frac{\rho l}{a}$$

در رابطه بالا a مقطع سیم بر حسب متر مربع است.

در صورتی که درصد افت ولتاژ مجاز را با a نشان دهیم رابطه زیر حاصل می شود:

$$a = 100 \times \frac{\Delta v}{v} = \frac{100 \times \frac{2\rho l}{a} I \cos \phi}{v}$$

و یا

$$a = \frac{200\rho l I \cos \phi}{av}$$

روابط بالا مقطع سیم را بر حسب متر مربع برای درصد افت مجاز a به دست می دهد.

مثال ۶-۵

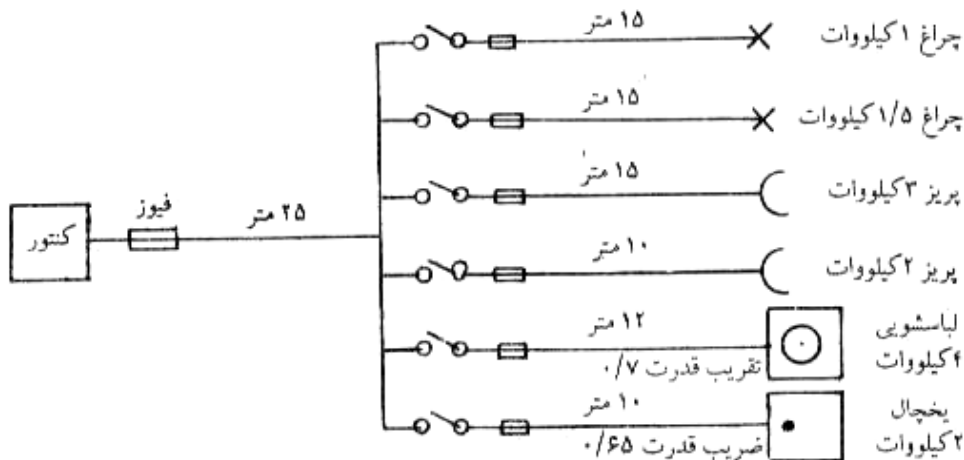
در مثال ۶-۲ فاصله ماشین لباسشویی از تابلو توزیع ۲۰ متر است. آیا مقطع محاسبه شده از نظر افت ولتاژ ۳ درصد کافی است و با استفاده از رابطه (۶-۵) و برابر $2/064 \times 10^{-8}$ اهم متر (مقاومت ویژه مس در ۷۰ درجه) چنین می نویسیم.

$$a = \frac{2002 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 20 \times 16.23 \times 0.7}{3 \times 220} = 1.42 \times 10^{-6} m^2 = 1.42 mm^2$$

بنابراین سیم ۲/۵ میلیمتر مربع انتخاب شده از نظر افت ولتاژ نیز مناسب است.

مثال ۶-۶

یک خانه مسکونی که از برق تک فاز استفاده می کند، دارای دو انشعاب برای چراغها، دو انشعاب برای پریزها و دو انشعاب برای یخچال و ماشین لباسشویی مطابق شکل می باشد.

مقاطع سیمهای اصلی و انشعابها را با فرض ۱ درصد افت ولتاژ در خط اصلی و ۱/۵ درصد در هر یک از انشعابها تعیین کنید. ضریب مصرف همزمان انشعابهای فرعی را یک و انشعاب اصلی را ۰/۶۰ فرض کنید. آیا مقاطع محاسبه شده از نظر جریان مجاز هم مناسبند؟

(۱) برای مدار روشنایی ۱ کیلو وات

$$I = \frac{1 \times 1000}{220} = 4.55$$

با استفاده از (۵-۶)

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 15 \times 4.55 \times 1}{1.5 \times 220} = 0.85 \times 10^{-6} m^2 = 0.85 mm^2$$

با استفاده از جدول ۵-۱ سیم ۱ میلیمتر مربع هم از نظر افت ولتاژ و هم از نظر جریان کافی است لیکن از نظر استحکام مکانیکی از سیم ۱/۵ استفاده می کنیم.

(۲) برای مدار روشنایی ۱/۵ کیلو واتی

$$I = \frac{1.5 \times 1000}{220} = 6.82 \text{ آمپر}$$

با استفاده از (۵-۶)

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 15 \times 6.82 \times 1}{1.5 \times 220} = 1.28 \times 10^{-6} m^2 = 1.28 mm^2$$

سیم ۱/۵ از نظر افت ولتاژ و جریان کافی است.

(۳) برای انشعاب پریزهای ۳ کیلو واتی با فرض ضریب توان توسط ۰/۸

$$I = \frac{3 \times 1000}{220 \times 0.8} = 17.05$$

با استفاده از (۵-۶)

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 15 \times 17.05 \times 0.8}{1.5 \times 220} = 2.56 \times 10^{-6} m^2 = 2.56 mm^2$$

لذا سیم ۲/۵ از نظر جریان کافی است لیکن از نظر افت ولتاژ مجاز کمی کوچک است اگر مورد استفاده قرار گیرد افت ولتاژ ۱/۵۴ درصد می شود که بدون اشکال است و استفاده از سیم ۴ میلیمتر مربع لزومی ندارد.

(۴) برای انشعاب پریزهای دو کیلو واتی با در نظر گرفتن ضریب توان متوسط ۰/۸

$$I = \frac{2 \times 1000}{220 \times 0.8} = 11.36$$

و با استفاده از (۵-۶)

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 10 \times 11.36 \times 0.8}{1.5 \times 220} = 1.14 \times 10^{-6} m^2 = 1.14 mm^2$$

لذا سیم ۱/۵ میلیمتر مربع کافی است.

(۵) برای ماشین لباسشویی ۴ کیلو واتی

$$I = \frac{4 \times 1000}{220 \times 0.7} = 25.97$$

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 12 \times 25.97 \times 0.7}{1.5 \times 220} = 2.73 \times 10^{-6} m^2 = 2.73 mm^2$$

لذا از سیم ۴ میلیمتر مربع استفاده می کنیم که ظرفیت حمل ۲۷ آمپر جریان دارد.

(۶) برای یخچال ۲ کیلو واتی

$$I = \frac{2 \times 1000}{220 \times 0.65} = 13.99$$

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 10 \times 13.99 \times 0.65}{1.5 \times 220} = 1.14 \times 10^{-6} m^2 = 1.14 mm^2$$

لذا سیم ۱/۵ از نظر ولتاژ و جریان مجاز کافی است .

جریان مدار اصلی از این قرار است:

$$I = 4.55 \angle 0 + 6.82 \angle 0 + 17.5 \angle -\cos^{-1} 0.8 + 11.36 \angle -\cos^{-1} 0.8 + 25.97 \angle -\cos^{-1} 0.7 \\ + 13.99 \angle -\cos^{-1} 0.65 = 76.83 \angle -36.99$$

با احتساب ضریب همزمانی ۰/۶ جریان کل از این قرار می شود:

$$I = 76.83 \times 0.6 = 46.10$$

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 2564010 \times \cos 36.99}{1 \times 220} = 17.27 \times 10^{-6} m^2 \\ = 17.27 mm^2$$

با مراجعه به جدول ۵-۱ ملاحظه می کنیم که سیم ۲۵ میلیمتر مربع از نظر جریان مجاز هم مناسب است. استفاده از سیم ۱۶ میلیمتر مربع هم از نظر جریان مناسب است، لیکن افت ولتاژ را کمی افزایش می دهد که احتمالاً خالی از اشکال است. در صورتی که خط تغذیه بارهای مختلفی در فواصل مختلف را تغذیه کند معادله سطح مقطع سیم شکل جدیدی پیدا کند. در شکل ۶-۲ سه بار مختلف نشان داده شده است که به ترتیب در فواصل l_1, l_2, l_3 قرار دارند و جریانهای I_1, I_2, I_3 با فازهای تأخیری ϕ_1, ϕ_2, ϕ_3 اخذ می کنند. افت ولتاژ در این حالت می شود:

$$\Delta v = 2r_1 I_1 \cos \phi_1 + 2r_2 I_2 \cos \phi_2 + 1r_3 I_3 \cos \phi_3$$

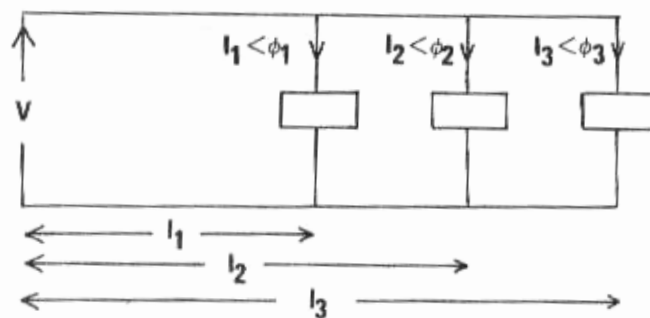
$$a = 100 \times \frac{\Delta v}{v} = \frac{200 \times \frac{\rho}{a} (1_1 I_1 \cos \phi + 1_2 I_2 \cos \phi + 1_3 I_3 \cos \phi)}{v}$$

$$a = 200 \rho \sum_{i=1}^3 \frac{1_i I_i \cos \phi_i}{av}$$

در صورتی که صورت و مخرج رابطه بالا را در ولتاژ اسمی v ضرب کنیم معادله زیر به دست می آید:

$$a = \frac{200 \rho \sum_{i=1}^3 1_i W}{av^2}$$

که در آن W_i توان گرفته شده توسط بار متصل در فاصله l_i است. در حالت کلی که به عوض ۳ بار n بار مختلف موجود باشد به جای ۳ از عدد n استفاده می کنیم.

شکل ۶-۲: مدار تک فاز با سه بار مختلف

مثال: ۶-۷

برای روشنایی خیابانی به طول ۵۰۰ متر از ۱۱ لامپ رشته دار ۱۵۰ وات ۲۲۰ ولت استفاده شده است. لامپ اول در ابتدای مدار تغذیه قرار دارد و فاصله بین دو لامپ مجاور ۵۰ متر است.

اندازه سیم لخت مسی مدار تغذیه را با افت ولتاژ مجاز ۳ درصد حساب کنید. آیا این سطح مقطع از نظر جریان مجاز مناسب است؟ حرارت محیط ۳۵ درجه است. با استفاده از رابطه (۶-۷) و مقاومت ویژه مس $\rho(60) = 1/996 \times 10^{-8}$ داریم:

www.mohandesyar.com

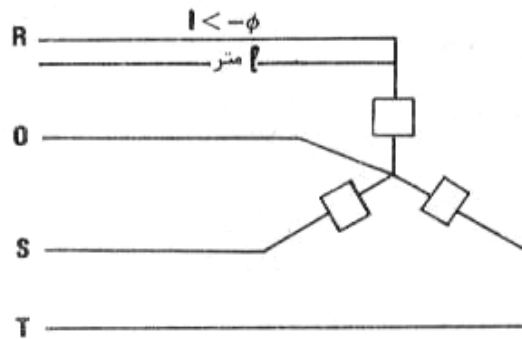
$$a = \frac{200 \times 1.996 \times 10^{-8} \sum_{i=1}^{11} (i-1) \times 50 \times 150}{3 \times (220)^2} = 11.34 \times 10^{-6} m^2 = 11.34 mm^2$$

لذا سیم ۱۶ میلیمتر مربع از این نظر کافی است. جریان مجاز چنین سیم بدون روکش در هوای ۳۵ درجه از جدول ۵-۵ و ۵-۵ برابر ۷۶/۵ آمپر است و با توجه به اینکه این بار روشنایی جمعاً ۷/۵ آمپر جریان لازم دارد، این سیم از نظر جریان مجاز به مراتب بزرگتر از اندازه لازم است.

۶-۲-۲- افت ولتاژ در مدارهای سه فاز

مدار سه فاز مطابق شکل ۳-۶ را در نظر بگیرید که دارای طول ۱ متر و مقاومت هر یک از سیمهای آن R اهم است و در انتهای آن بار متعادلی که جریان I با ضریب توان $\cos \Phi$ می گیرد. متصل است. بدیهی است که جریان سیم نوترال صفر آمپر خواهد بود. نظر به تشابه کامل فازها برای تجزیه و تحلیل مدار می توان تنها یکی از فازها را به صورت زیر در نظر گرفت.

شکل ۳-۶: یک فاز از بار متعادل سه فاز (a) و شکل فیزوری آن (b).

شکل ۳-۶: یک مدار سه فاز با بار متعادل

با توجه به شکل فیزوری ۳-۶ (b) در نظر گرفتن این حقیقت که IR نسبت به V' کوچک است ولتاژ دو سر بار چنین می شود.

$$V \approx V' + 2IR \cos \phi$$

ولذا افت ولتاژ خط ΔV از این قرار می شود.

$$\Delta V = IR \cos \phi = I \left(\frac{\rho l}{a} \right) \cos \phi$$

در رابطه بالا a سطح مقطع سیم برحسب متر مربع و l طول آن برحسب متر است. در صورتی که درصد افت ولتاژ مجاز را با a نشان دهیم رابطه زیر حاصل می شود:

$$a = \frac{100 \rho l I \cos \phi}{\alpha V} \quad (۸-۶)$$

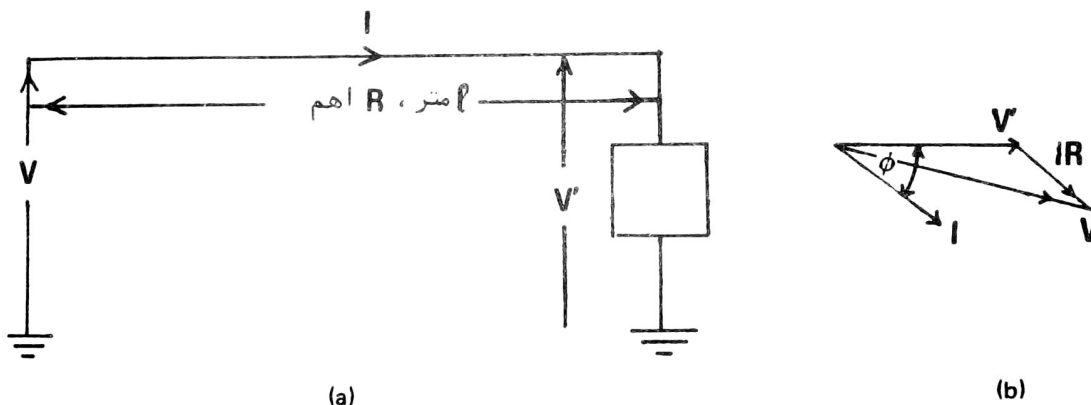
رابطه بالا مقطع سیم را برحسب متر مربع برای درصد افت ولتاژ مجاز a به دست می دهد. دقت کنید که V در رابطه بالا ولتاژ فاز نسبت به نوترال است. در صورتی که صورت و مخرج رابطه (۸-۶) را در $3V$ ضرب کنیم چنین می شود:

$$a = \frac{100 \rho l (3VI \cos \phi)}{3\alpha V^2}$$

جمله داخل پرانتز توان گرفته شده W توسط بار می باشد لذا

$$a = \frac{100 \rho l w}{\alpha v^2} \quad (۹-۶)$$

در معادلات بالا V ولتاژ فاز V_1 ولتاژ خط و W توان بار است.

شکل ۶-۴: یک فاز از بار متعادل سه فاز (a) و شکل فیزوری آن (b)

مثال ۶-۸

یک کابل چهار سیمی به طول ۷۰ متر در هوا کشیده شده و یک مصرف کننده سه فاز متعادل ۳۸۰ ولت ۴۰ کیلو وات با ضریب توان ۰/۸ را تغذیه می کند. سطح مقطع کابل برای افت ولتاژ مجاز ۲ درصد چقدر باید اختیار شود؟ آیا این سطح مقطع از نظر جریان مجاز کافی است؟

$$a = \frac{100 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 70 \times 40 \times 1000}{3 \times (380)^2} = 20.01 \times 10^{-6} m^2 = 20.01 mm^2$$

لذا کابل ۳×۲۵/۱۶ (کابل چهار سیمه با سه سیم ۲۵ میلیمتر مربع برای فازها و یک سیم ۱۶ میلیمتر مربع برای نوترال) از نظر افت ولتاژ مجاز مناسب است. جریان مجاز این کابل در هوای ۳۰ درجه برابر ۱۰۵ آمپر و در هوای ۴۰ درجه ۹۱ آمپر است که بایستی با جریان بار مقایسه شود. جریان بار از این قرار است:

$$I = \frac{40 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.8} = 75.97$$

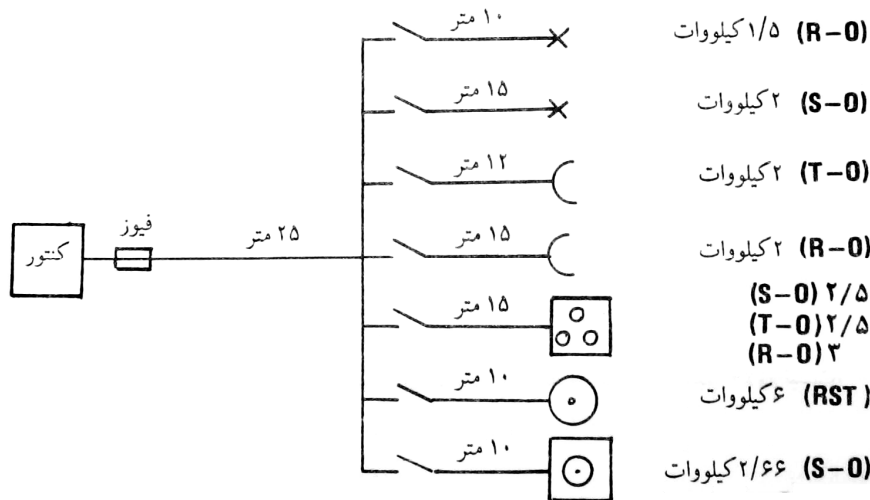
بنابراین کابل انتخاب شده از نظر جریان مجاز نیز مناسب است. در بارهای سه فاز متعادل جریان سیم نوترال پیوسته برابر صفر است و به این دلیل سیم نوترال را هر اندازه کوچک دلخواه می توان در نظر گرفت. در بسیاری موارد در صنعت یا خانه همه بارها سه فاز نیستند. و سعی بر این است که بارهای تکفاز را به طور تقریباً مساوی بین فازها تقسیم کرده تا جریان سیم نوترال به صفر نزدیک شود. در این موارد در صورتی که بارهای تکفاز دوتا از فازها را قطع کنیم جریان قابل ملاحظه ای در سیم خنثی خواهیم داشت و لذا برای سیم خنثی باید اندازه مناسبی انتخاب نمود.

مثال ۶-۹

یک منزل مسکونی از برق سه فاز چهار سیمی ۳۸۰/۲۲۰ ولت استفاده می کند و دارای ۷ انشعاب به صورت زیر می باشد. افت ولتاژ مجاز در انشعابها ۱ درصد و در خط اصلی ۱/۵ درصد است. سیم کشی با استفاده از سیم مسی با عایق پلاستیکی در لوله انجام می شود. ضریب مصرف هم انشعاب ۱ و ضریب مصرف خط اصلی ۰/۶۵ است. اندازه سیمها را بر اساس افت ولتاژ مجاز معین کنید. آیا اندازه های محاسبه شده از نظر جریان مجاز مناسب هستند؟

www.mohandesyar.com

قبل از اینکه به حل مسئله بپردازیم توجه شما را به چند نکته جلب می کنیم. مدار تغذیه اصلی چهار سیمی مرکب از سه فاز و نوترال است و فیوز محافظ و کلید قطع دستی تنها روی سه فاز تعبیه می شود. هر یک از دو انشعاب چراغها دوسیمی است و به ترتیب از فازهای T,S استفاده می کنند.

هر یک از دو انشعاب پریزها دو سیمی است و به ترتیب از فازهای T,R روی یک فاز قرار گرفته، به طوری که فاز 3R کیلو وات و دو فاز دیگر هر کدام ۲/۵ کیلو وات بار را تغذیه می کنند. بنابراین اجاق برقی در حقیقت مرکب از چند بار تک فاز است. آیا می دانید به چه علت برای آن انشعاب سه فاز در نظر گرفته ایم؟ آنگرمکن برقی سه کیلو واتی یک بار سه فاز متعادل است و بالاخره ماشین رختشویی ۳/۸ کیلو واتی یک بار تک فاز است که روی فاز S قرار دارد.

انشعاب چراغهای ۱/۵ کیلو واتی

$$I = \frac{1.5 \times 1000}{220} = 6.82$$

با استفاده از (۵-۶)

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 10 \times 6.82 \times 1}{1 \times 220} = 1.28 \times 10^{-6} m^2 = 1.28 mm^2$$

لذا سیم ۱/۵ از هر نظر کافی است.

$$I = \frac{2 \times 1000}{220} = 9.09$$

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 15 \times 9.09 \times 1}{1 \times 220} = 2.56 mm^2$$

لذا سیم ۲/۵ کمی کوچک است لیکن خالی از اشکال می باشد و استفاده از سیم ۴ لازم نیست.

پریز دو کیلوواتی در فاصله ۱۵ متری با فرض ضریب توان متوسط ۰/۸

$$I = \frac{2 \times 1000}{220 \times 0.8} = 11.36$$

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 15 \times 11.36 \times 0.8}{1 \times 220} = 2.56 \times 10^{-6} m^2 = 2.56 mm^2$$

لذا سیم ۲/۵ کمی کوچک است لیکن خالی از اشکال می باشد و استفاده از سیم ۴ لازم نیست.

برای انشعاب دیگر پریزها هم به همین ترتیب سیم ۲/۵ مناسب است.

انشعاب اجاق برقی:

فاز R بیشترین بار را دارد و بدترین وضع از نظر نوترال این است که بارهای دو فاز T,S قطع باشد.

$$I \frac{3 \times 1000}{220 \times 1} = 13.64$$

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 15 \times 13.64 \times 0.8}{1 \times 220} = 3.84 \times 10^{-6} m^2 = 3.84 mm^2$$

لذا چهار رشته ۴ میلیمتر مربع یا کابلی به این اندازه مناسب است و جریان مجاز آنها خیلی بیشتر از جریان بار می باشد. انشعاب آبگرمکن:

آبگرمکن بار سه فاز متعادل است و لذا جریان نوترال صفر و جریان هر فاز از این قرار است:

$$I \frac{6 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 1} = 9.12$$

با استفاده از رابطه (۶-۸)

$$a = \frac{100 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 10 \times 9.12 \times 1}{1 \times 220} = 0.86 \times 10^{-6} M^2 = 0.86 mm^2$$

با توجه به استحکام مکانیکی لازم ۴ رشته سیم ۱/۵ انتخاب می شود. سیم چهارم برای اتصال به نقطه نوترال آبگرمکن مورد استفاده قرار می گیرد و در شرایط عادی جریانی حمل نمی کند.

انشعاب ماشین رختشویی :

با فرض ضریب توان ۰/۷ راندمان ۰/۷

$$I \frac{2066 \times 1000}{220 \times 0.7 \times 0.7} = 24.67$$

با استفاده از رابطه (۶-۵)

$$a = \frac{200 \times 2.064 \times 10^{-8} \times 24.67 \times 0.7}{1 \times 220} = 3.24 \times 10^{-6} M^2 = 3.24 mm^2$$

لذا دو رشته سیم ۴ میلیمتر مربع کافی است.

انشعاب اصلی:

نظر به اینکه بار فازهای مختلف یکنواخت جمع بار هر فاز را به صورت زیر محاسبه می کنیم.

مقطع سیم را بر اساس بالاترین جریان فاز محاسبه می کنیم که با احتساب ضریب مصرف ۰/۶۵ چنین می شود.

$$I_s = [50.05 \angle -140.59] \times 0.65 = 32.53 \angle -140.59$$

جریان سیم نوترال با احتساب ضریب مصرف ۰/۶۵ چنین است.

$$I_o = [13.05 \angle -132.92] \times 0.65 = 8.84 \angle -132.92$$

با احتساب افت ولتاژ در سیم نوترال و با توجه به -۱۲۰ درجه فاز ولتاژ فاز S چنین می نویسیم:

$$a = \frac{100 \times 2.064 \times 10^8 \times 25 \times (32.53 \cos 20.59 + 8.84 \cos 12.92)}{1.5 \times 220}$$

$$a = 6.05 \times 10^{-6} m^2 = 6.05 mm^2$$

با مراجعه به جدول (۵-۱) ملاحظه می کنید که سیم ۶ میلیمتر مربع در لوله در حرارت ۲۵ درجه ۳۵ آمپر حمل می کند و

کافی به نظر می رسد، لیکن درجه حرارت معمول ایران بالاتر است و بهتر است از سیم ۱۰ استفاده کنیم که حتی در درجه حرارت

۴۵ درجه هم ۳۶ آمپر حمل می کند. لذا از چهار رشته سیم ۱۰ استفاده می کنیم.

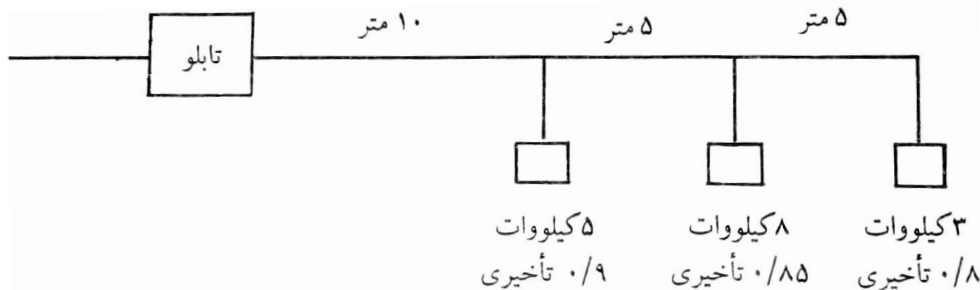
جریان O	جریان T	جریان S	جریان R	انشعاب
$6.82 \angle 0^\circ$	-	-	$6.82 \angle 0^\circ$	چراغها ۱/۵ کیلووات
$9.09 \angle -120^\circ$	-	$9.09 \angle -120^\circ$	-	چراغها ۲ کیلووات
$11.36 \angle -276.87^\circ$	$11.36 \angle -276.87^\circ$	-	-	پریزها ۲ کیلووات
$11.36 \angle -36.87^\circ$	-	-	$11.36 \angle -36.87^\circ$	پریزها ۲ کیلووات
$2.27 \angle 0^\circ$	$11.37 \angle -210^\circ$	$11.37 \angle -120^\circ$	$13.64 \angle 0^\circ$	اجاق برقی
0	$9.12 \angle -240^\circ$	$9.12 \angle -120^\circ$	$9.12 \angle 0^\circ$	آبگرمکن برقی
$24.67 \angle -165.57^\circ$	-	$24.67 \angle -165.57^\circ$	-	ماشین رخشویی
$13.05 \angle -132.92^\circ$	$30.35 \angle 107.02^\circ$	$50.05 \angle -140.59^\circ$	$39.26 \angle -10^\circ$	جمع

در صورتی که خط تغذیه سه فاز N بار سه فاز واقع در فواصل مختلف را تغذیه کند؛ برای محاسبه سطح مقطع به همان ترتیبی که در مورد مدار یک فاز عمل کردیم روی یک فاز سیستم سه فاز عمل می کنیم و نتیجه زیر حاصل می شود:

$$a = \frac{100\rho \sum_{i=1}^N I_i W_i}{\alpha V_l^2}$$

مثال ۱۰-۶

یک کابل سه فاز چهار سیمی ۳۸۰ ولت واقع در هوا سه بار مختلف سه فاز را مطابق شکل زیر تغذیه می کند. سطح مقطع سیم را برای افت ولتاژ مجاز ۳ درصد حساب کنید.
آیا مقطع حساب شده از نظر جریان مجاز کافی است؟

با استفاده از رابطه (۱۰-۶)

$$a = \frac{100 \times 2.064 \times 10^{-8} \times (10 \times 5 + 15 \times 8 + 20 \times 3) \times 1000}{3 \times (380)^2}$$

$$= 1.1 \times 10^{-6} m^2 = 1.1 mm^2$$

ملاحظه می کنید که از نظر افت ولتاژ مجاز کابل چهار سیمی ۱/۵ میلیمتر مربع کافی است که جریان مجاز آن در هوای ۳۰ درجه از جدول ۳-۵ برابر ۱۸ آمپر و در هوای ۴۵ درجه از جدول ۴-۵ برابر ۱۴/۲۲ آمپر است که باید با جریان بار ما مقایسه شود. جریان بار ما را از این قرار است:

$$I = \frac{5000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.9} \angle -\cos^{-1} 0.9 + \frac{8000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.85} \angle -\cos^{-1} 0.85 + \frac{3000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.8} \angle -\cos^{-1} 0.8$$

$$I = 8.44 \angle -25.84 + 14.30 \angle -31.74 + 5.7 \angle -36.87$$

$$= (7.60 - j3.68) + (12.15 - j7.53) + (4.56 - j3.42)$$

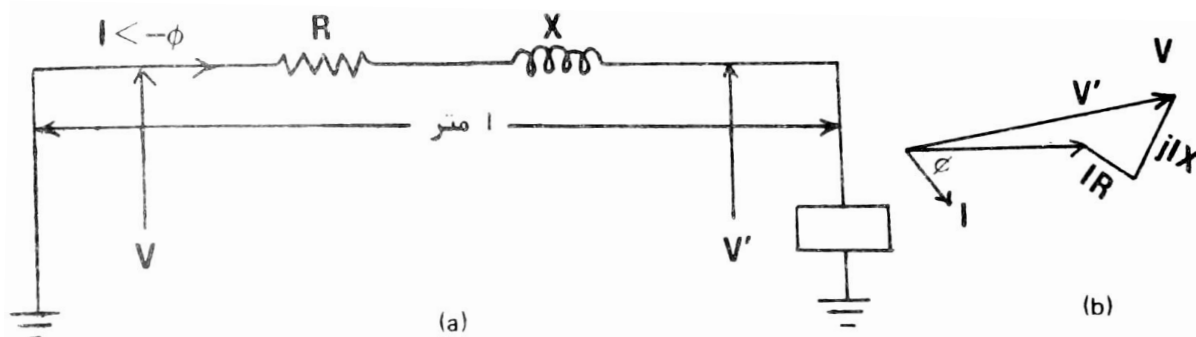
$$= 24.31 - j14.63 = 28.37 \angle -31.04$$

www.mohandesyar.com

از جدول ۳-۵ ملاحظه می کنید از نظر جریان مجاز برای کار در هوای ۳۰ درجه استفاده از کابل ۲/۵ میلیمتر مربع که ظرفیت ۳۵ آمپر دارد، لازم است.

۳-۶- تعیین مقاطع سیمهای هوایی براساس افت ولتاژ مجاز

به طوری که ملاحظه گردید در قسمت ۲-۶ در محاسبه افت ولتاژ در سیمهای عایق دار کابلهای تاثیرات خودالقایی قابل صرفنظر بود. در خطوط توزیع هوایی به علت فاصله قابل ملاحظه بین سیمهای مدار این اثر قابل نظر نیست و باید در محاسبات منظور گردد. برای بررسی این وضعیت یک فاز از یک سیستم سه فاز متعادل را مطابق شکل ۵-۶ در نظر بگیرید. طول خط ۱ متر است. مقاومت خط R اهم و راکتانس القایی آن X اهم میباشد ولتاژ فاز در ابتدای خط تغذیه V ولت و در دو سر بار V ولت است و جریان I با فاز تاخیری ϕ در مدار برقرار است. در شکل $V(B)$ به عنوان فیزور مبنای اختیار شده است. نظریه به اینکه IR و IX نسبت به V کوچک هستند مقدار V از این قرار می شود:

شکل ۵-۶ یک فاز از سیستم سه فاز متعادل (A) و شکل فیزوری مربوط (B).

$$V = V' + IR \cos \Phi + IX \sin \Phi$$

و با افت ولتاژ ΔV در خط چنین می شود:

$$\Delta V = V - V' \approx IR \cos \Phi + IX \sin \Phi$$

در صورتی که درصد افت ولتاژ مجاز را A بنامیم رابطه زیر را می توان نوشت:

$$a = \frac{\Delta V}{V} \times 100 = \frac{100(IR \cos \Phi + IX \sin \Phi)}{V}$$

و یا

$$\frac{aV}{100I} = R \cos \Phi + X \sin \Phi$$

همان طور که می دانیم .

$$R = \frac{\rho l}{a}$$

که در آن ρ مقاومت ویژه هادی در حرارت کار بر حسب اهم متر، l طول بر حسب متر و a مقطع هادی بر حسب متر مربع است. راکتانس القایی برابر ωL است که در مورد یک فاز از سیستم سه فاز متعادل به طوری که در درس قدرت دیده اید از این قرار می شود:

$$X = 100\pi L = 100\pi \left[\mu_0 \left(\frac{1}{8\pi} + \frac{1}{8\pi} \ln \frac{D}{r} \right) \right] l$$

$$X = 10^{-5} \pi l \left(0.5 + 2 \ln \frac{D}{r} \right)$$

در رابطه بالا d فاصله دو فاز از یکدیگر و r شعاع هر یک از هادیها می باشد و l طول خط بر حسب متر است.

لذا

$$\frac{\alpha V}{100I} = \frac{\rho l}{a} \cos \Phi + 10^{-5} \pi l \left(0.5 + 2 \ln \frac{D}{r} \right) \sin \Phi$$

و یا

$$\frac{\alpha V}{100I} - 10^{-5} \pi l \left(0.5 + 2 \ln \frac{D}{r} \right) \sin \Phi = \frac{\rho l}{a} \cos \Phi$$

و یا

$$a = \frac{\rho l \cos \Phi}{\frac{\alpha V}{100I} - 10^{-5} \pi l \left(0.5 + 2 \ln \frac{D}{\sqrt{a/\pi}} \right) \sin \Phi} \quad (11-6)$$

در مقایسه (۱۱-۶) و (۸-۶) ملاحظه می کنید که جمله دوم مخرج به علت راکتانس خط می باشد و اگر از آن صرفنظر کنید رابطه (۸-۶) حاصل می شود. به طوری که ملاحظه می کنید در این جمله سطح مقطع a نیز وجود دارد که مجهول است که درصد محاسبه آن هستیم و به نظر می رسد که از رابطه (۱۱-۶) محاسبه a آسان نیست. معادله را از طریق حدس و آزمایش حل می کنیم، بدین معنی که مقداری برای a حدس زده و در فرمول به کار می بریم و مقدار جدیدی برای a محاسبه می کنیم. با تکرار این عمل در چند مرحله مقدار دقیق a را به دست می آوریم. خوشبختانه مقدار لگاریتمی تغییرات زیادی با a ندارد. برای مثال دو حالت مختلف را با هم مقایسه می کنیم.

در حالت اول D را برابر یک متر و a را برابر ۵۰ میلیمتر مربع و در حالت دوم D را همان یک متر و a را برابر ۲۰۰ میلیمتر مربع در نظر می گیریم. جمله لگاریتمی در این دو حالت فقط ۱۳ درصد تغییر می کند. برای انجام محاسبات با صرفنظر از جمله دوم مخرج که به معنی استفاده از رابطه (۸-۶) است، مقداری تقریبی برای A به دست می آوریم و با استفاده از رابطه (۱۱-۶) مقدار واقعی تری برای a محاسبه می کنیم و با تکرار جواب دقیقتری به دست می آوریم. این روش را با حل مثالی روشن می کنیم.

مثال ۱۱-۶

یک خط توزیع سه فاز هوایی ۳۸۰ ولت بار سه فاز متعادلی به میزان ۳۶ کیلو وات با ضریب توان ۰/۶۵ را که در فاصله ۷۰ متری دارد تغذیه می کند. فاصله سیمها از یکدیگر ۷۵ سانتیمتر می باشد. مقطع سیم را برای افت ولتاژ مجاز ۲ درصد تعیین کنید. آیا این مقطع از نظر جریان مجاز کافی است؟

$$I = \frac{36 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.65} = 84.15$$

با صرنظر از جمله دوم مخرج و استفاده از مقاومت ویژه مس در ۶۰ درجه سانتیگراد داریم:

$$A = \frac{1.996 \times 10^{-8} \times 70 \times 0.65}{\frac{2 \times 220}{100 \times 84.15}} = 17.37 \times 10^{-6} m^2 = 17.37 mm^2$$

با استفاده از (۱۱-۶) و $\sin \Phi = 0.76$ چنین می نویسیم.

$$A = \frac{1.996 \times 10^{-8} \times 70 \times 0.65}{\frac{2 \times 220}{100 \times 84.15} - 10^{-5} \pi \times 70 \left(0.5 + 2 \ln \frac{0.75}{\sqrt{17.37 \times 10^{-6/\pi}}} \right)} = 28.22 mm^2$$

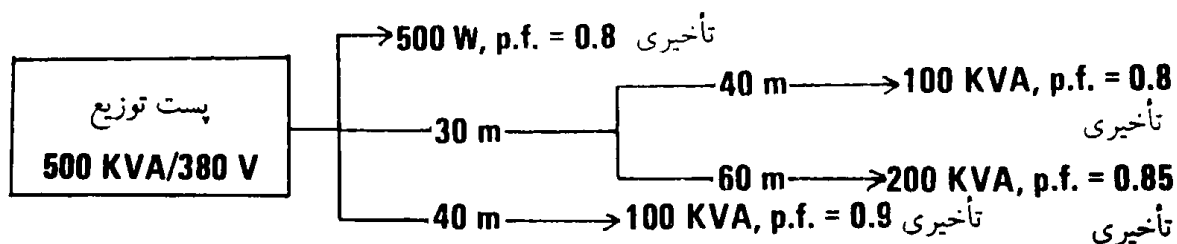
در صورتی که مقطع به دست آمده را مجدداً در معادله (۱۱-۶) قرار دهیم برابر ۲۷/۵۳ میلیمتر مربع به دست می آید که اگر باز در معادله (۱۱-۶) قرار گیرد a برابر ۲۷/۵۶ میلیمتر مربع حاصل می شود که به حد کافی دقیق است. بنابراین از نظر افت ولتاژ مجاز سیم بدون روپوش ۳۵ میلیمتر مربع کافی است. با مراجعه به جداول ۵-۵ و ۶-۵ ملاحظه می کنید که این سیم حتی در هوای ۵۰ درجه از نظر جریان مجاز کافی است.

www.mohandesyar.com

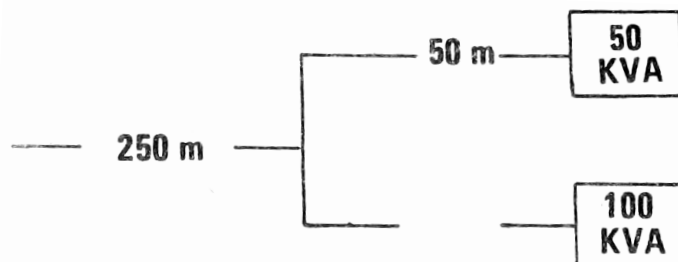
در به دست آوردن معادله (۶-۱۱) بار متعادل با اتصال ستاره در نظر گرفته شده است. تایید کنید که این معادله برای اتصال بار به صورت مثلث هم صحیح است.

مسائل فصل ششم

- ۱- یک موتور القایی سه فاز ۵۰ کیلو وات، ۳۸۰ ولت و ۵۰ هرتز به وسیله کابل PVC خوابانده شده در زمین ۲۰ درجه به طول ۵۰ متر تغذیه می شود. مقطع کابل را براساس جریان افت ولتاژ مجاز ۳ درصد تعیین کنید.
- ۲- یک ماشین لباسشویی تک فاز ۳ کیلو وات در فاصله ۲۰ متر از تابلوی توزیع قرار دارد. مقطع سیم در لوله را براساس جریان و افت ولتاژ مجاز ۳ درصد تعیین کنید. حرارت محیط ۲۵ درجه است.
- ۳- شماتیک توزیع کارخانه ای با کابل PVC زیر زمینی به صورت زیر است.
الف: ولتاژ پست را توسط tap changer در چه میزان تنظیم می کنید؟
ب: مقاطع کابلها را براساس جریان و افت ولتاژ مجاز به دست می آورید؟

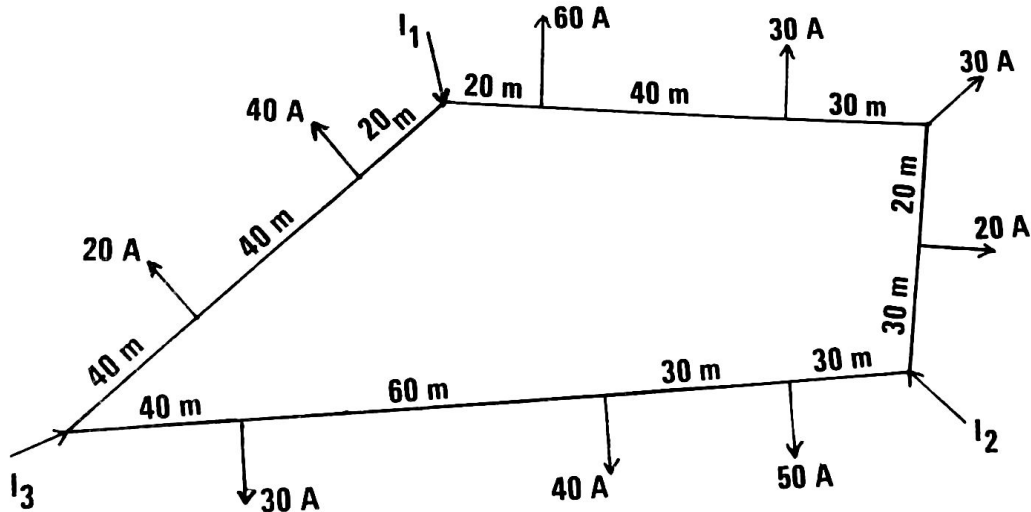

- ۴- یک خط توزیع هوایی ۳۸۰ ولت به طول ۱۰۰ متر، بار سه فاز متعادل 100kva با ضریب توان تاخیری ۰/۸ را تغذیه می کند. فاصله سیمها از یکدیگر ۷۵ سانتیمتر است. مقطع سیم ضریب مسی را براساس افت ولتاژ مجاز ۲ درصد و جریان مجاز حساب کنید اگر از سیم آلومینیومی استفاده شود مقطع را چقدر اختیار می کنید؟ چرا سیمهای آلومینیومی در توزیع کمتر به کار گرفته می شوند؟
- ۵- دو موتور سه فاز ۱۰۰ کیلو وات آمپر و ۵۰ کیلو وات آمپر، ۵۰ هرتز و ۳۸۰ ولت با خط هوایی مس به طول ۲۵۰ متر تغذیه می شوند. مقطع انشعاب اصلی و انشعابهای فرعی را براساس جریان مجاز و افت ولتاژ مجاز ۲ درصد حساب کنید.

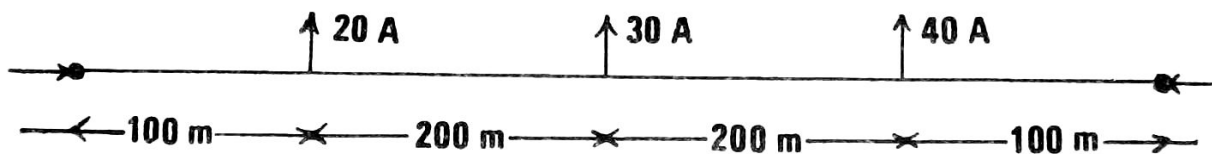

- ۶- به شبکه حلقه ای تک فاز ۲۲۰ ولت از سه نقطه جریان می رسد. مقطع کابل حلقه را برای افت ولتاژ مجاز ۲ درصد محاسبه کنید. ضریب توان همه بارها را یک فرض کنید.

- ۷- یک خط توزیع هوایی سه فاز سه سیمی از جنس مس لخت، ۳۸۰ ولت به طول ۵۰ متر بار سه فاز متعادل ۱۰۰ کیلو وات آمپر با ضریب توان ۰/۸ تاخیری را تغذیه می کند، فاصله سیمهای مجاور از یکدیگر ۰/۷۵ متر است.
- الف: اندازه سیم را چقدر باید انتخاب کنیم تا جریان لازم را حمل کند. اگر جریان به علت افزایش بار بیشتر از این حد شود، چه ضایعه ای برای سیم هوایی ممکن است اتفاق بیفتد.
- ب: اگر بخواهیم حداکثر افت ولتاژ در بار ۱۰۰ کیلو وات آمپر به ۲/۵ درصد محدود شود مقطع را مقطعی را برای سیم توصیه می کنید؟ در این صورت چند درصد افت ولتاژ را باید تحمل کرد؟ برای کاهش افت ولتاژ چه اقداماتی می توان کرد؟
- ۸- مدار برقی تک فاز کابل زیر زمینی (زمین ۲۰ درجه) نشان داده شده است دارای مقطع یکسان در همه نقاط است و از دو طرف با ولتاژ برابر و هم فاز ۲۲۰ ولت تغذیه می شود. ضریب توان همه بارها ۰/۸ تاخیری است.

- الف: مقطع کابل را براساس جریان مجاز و افت ولتاژ مجاز ۶ درصد در شبکه تعیین کنید.
- ب: اگر خط سمت راست قطع شود، این کابل ظرفیت حمل همه بار را دارد. در این صورت افت ولتاژ چقدر است؟

فصل هفتم

وسایل کنترل و حفاظت

برای اینکه استفاده از برق به طور صحیح و با ایمنی لازم انجام شود، استفاده از وسایل کنترل و حفاظت الزامی است. وسایل کنترل، قطع و وصل مدارها را در هر زمان دلخواه امکان پذیر می کند و وسایل حفاظت در هنگام بروز خطر، مدار را به طور خودکار قطع می کنند. وسایل کنترل ابتدایی کلیدهای کاردی ساده بودند که با حرکت دسته ای مدار را قطع و وصل می کردند. کار این کلیدها با جرقه همراه بود که سبب سوختن محل اتصال می گردد. با افزایش ولتاژ و جریان، این گونه کلیدها جوابگوی نیازمندیها نبودند و کلیدهای مناسبتری که عمل قطع و وصل را با سرعت انجام می دهند، به کار گرفته شده است. ساده ترین وسایل کنترل امروزی کلیدهای معمولی در مدارهای روشنایی خانگی است. این کلیدها برای قطع و وصل بارهای صنعتی که جریان زیاد می کشند کافی نیست و در این موارد جای خود را به کلیدهای بزرگتر دو یا سه قطبی یا به کنتاکتورها و دیژنکتورهای سه قطبی می دهند. به طور کلی عمل قطع و وصل کلید یا از طریق گرداندن بازوی متحرک یا از طریق حرکت دادن دسته کلید و یا از طریق وارد آوردن فشار بر میله حامل کنتاکت متحرک انجام می شود.

چون باز کردن مدارها پیوسته با جرقه همراه است، لازم است عمل قطع و وصل کلید با سرعت انجام شود و به این منظور کلیدها به یک وسیله مکانیکی مجهز هستند که این اعمال را با سرعت انجام می دهد. در کلیدهای کوچک با عمل سریع که در مکانهای مسکونی یا تجاری برای کنترل جریانهای کم مورد استفاده قرار می گیرند، جرقه مشکلاتی ایجاد نمی کند، لیکن کلیدهای بزرگ صنعتی که برای کنترل جریانهای بالا ساخته می شوند معمولاً به وسایلی جهت سرد کردن و از بین بردن جرقه مجهز هستند تا از بروز سوختگی در نقاط تماس کنتاکتها جلوگیری به عمل آید.

کلیدهای برقی باید استحکام الکتریکی کافی برای تحمل ولتاژ مدار و ظرفیت کافی برای حمل جریان مداری را که کنترل می کنند دارا باشند. این بدان معنی است که کلیدها بدون افزایش درجه حرارت آنها از حد مجاز جریان مدار را به طور دائم حمل کنند. علاوه بر این در صورت اتصال کوتاه کلیدها باید جریان زیادی را برای مدت کوتاهی تحمل کنند تا وسایل حفاظتی عمل کرده و مدار را قطع نمایند در شبکه های برق رسانی جریانهای اتصال کوتاه مقادیر بزرگی دارند و کلیدها و دیژنکتورها باید قدرت کافی برای حمل این جریانهای بزرگ داشته باشند. این امر موجب افزایش حجم و قیمت اینگونه کلیدها و دیژنکتورها می گردد. بنابراین در انتخاب کلیدها باید به ولتاژ اسمی، جریان اسمی و قدرت قطع آنها توجه شود.

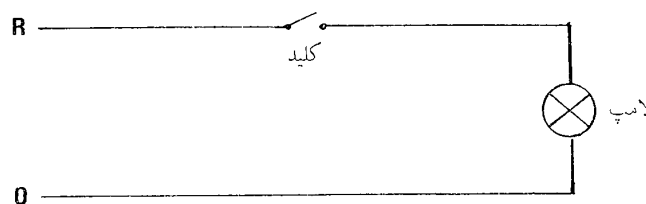
ساده ترین وسایل حفاظت فیوزها هستند. فیوزهای اولیه قطعات سیمهای سربی بود که به طور متوالی با مدار قرار می گرفت و در صورت ذوب به اطراف پرتاب می شد که خطرانی دربر داشت. فیوزها امروزه به حدکمال رسیده و در اماکن مسکونی، تجاری و صنعتی مورد استفاده قرار می گیرند. علاوه بر فیوزها، رله های حرارتی، رله های الکترومکانیکی و رله های القایی نیز مورد استفاده قرار می گیرند که به کنتاکتورها و دیژنکتورها فرمان قطع می دهند.

در این فصل به تشریح این وسایل و طرز استفاده از آنها در مدارهای برقی می پردازیم. در ابتدا کلیدها سپس فیوزها و رله ها و در آخر کنتاکتورها و دیژنکتورها را مورد بحث قرار می دهیم.

۷-۱- کلیدهای یک قطبی کنترل مدارهای روشنایی

مدارهای روشنایی اماکن مسکونی و تجاری کوچک توسط کلیدهای ساده یک قطبی با بدنه پلاستیکی با اندازه استاندارد ۱۰ آمپر کنترل می‌شوند. این کلیدها برای کنترل مدارهای روشنایی مراکز تجاری و صنعتی بزرگ کافی نیستند و استحکام کافی ندارند. در این مدارها روشنایی از کلیدهای گردان با کلیدهای کاردی بزرگ که برای جریانهای بالا ساخته می‌شوند و دارای استحکام مکانیکی بیشتر هستند استفاده می‌شود. در مراکز صنعتی که گازهای قابل اشتعال موجود باشد از کلیدهایی با بدنه فلزی محکم که به کلیدهای ضد شعله معروف هستند استفاده به عمل می‌آید.

ساده‌ترین مدار برق‌رسانی مرکب از دو سیم فاز و نوترال است که به دو سر یک وسیله الکتریکی مثل یک لامپ متصل می‌شود. برای اینکه بتوانیم روشن یا خاموش بودن لامپ را کنترل کنیم به یک کلید نیازمندیم. این کلید می‌تواند دو سیم مدار را وصل یا قطع کند لکن واضح است که قطع و وصل یکی از سیمها برای کنترل عملکرد لامپ کافی است. چنین مدار ساده‌ای در شکل ۷-۱ زیر نشان داده شده است.

شکل ۷-۱: کنترل یک لامپ توسط یک کلید

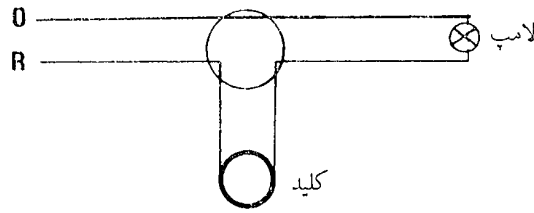
نظر به اینکه این کلید تنها یک بازوی متحرک دارد، کلید یک قطبی (یک پل) نامیده می‌شود. در بسیاری از مصارف صنعتی از کلیدهای دو قطبی و سه قطبی استفاده می‌شود که بعداً تشریح می‌گردند. به طوری که ملاحظه می‌کنید کلید روی سیم فاز تعبیه شده است. در صورتی که کلید را روی سیم نوترال (خنثی) قرار دهیم همین کار کنترل انجام می‌شود، لیکن از نظر فنی روشی اشتباه است. در صورتی که کلید روی فاز باشد با باز کردن کلید چراغ فاقد برق و بی‌خطر خواهد بود لیکن اگر کلید روی سیم نوترال قرار داشته باشد، با باز کردن آن نیز سیم فاز (گرم) در پشت چراغ برق‌دار و خطرناک است و ممکن است در موقع تعمیر یا تعویض لامپ سوخته به سهولت سبب برق‌گرفتگی شود.

۷-۱-۱- کلید یک قطبی یک راهه

نظر به اینکه کلید شکل ۷-۱ تنها یک تیغه یا بازوی متحرک دارد یک قطبی نامیده می‌شود و چون این کلید تنها یک سیم مدار را قطع یا وصل می‌کند یک راهه نامیده می‌شود. بنابراین کلید نشان داده شده یک قطبی یک راهه می‌باشد. شکل ۷-۲ شماتیک یک مدار برقی برای کنترل یک لامپ را نشان می‌دهد، لیکن اطلاعات کافی به سیم‌کش نمی‌دهد. در عمل کلید را در نقطه مناسب و دلخواهی قرار می‌دهیم و لامپ معمولاً در محل دیگری قرار می‌گیرد و نقشه عملی‌تر سیم‌کش به صورت زیر در می‌آید.

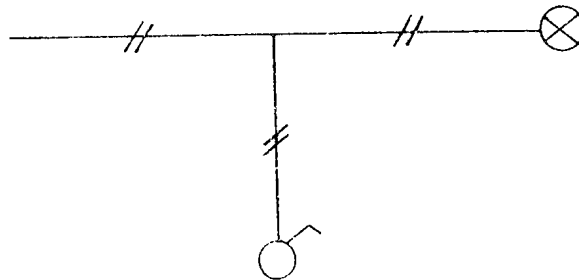
در نصب واقعی که معمولاً سیمها در داخل لوله قرار می‌گیرند یک لوله محتوی دو سیم به قوطی تقسیم کشیده می‌شود و از آنجا یک لوله محتوی دو سیم به کلید و لوله دیگری با دو سیم به لامپ کشیده می‌شود و اتصالات لازم در قوطی، کلید و لامپ انجام می‌شود. در سیم‌کشی روکار به منظور حفظ زیبایی لوله‌ها در خطوط صاف و با زوایای ۹۰ درجه کشیده می‌شوند، لیکن در سیم‌کشی توکار معمولاً کوتاهترین مسیر برای لوله‌ها انتخاب می‌شود.

در کشیدن نقشه‌های برقی برای سادگی کار و جلوگیری از شلوغ شدن نقشه، مدارها را به شکل ساده تک سیمی می‌کشیم و از علائم قبول شده استفاده می‌کنیم. برای مثال نقشه سیم‌کشی مدار بالا را به صورت زیر که روش استاندارد ایران و غالب کشورهای دیگر است ترسیم می‌کنیم.

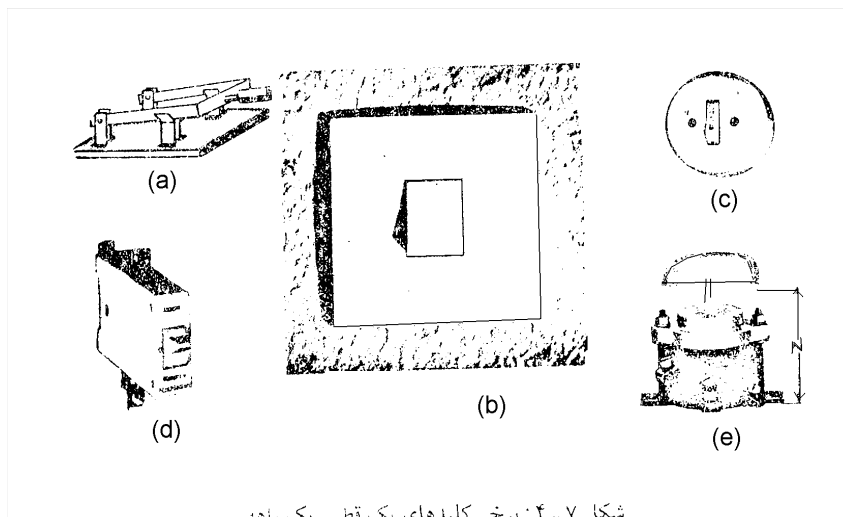
شکل ۷-۲: نقشه عملی سیم‌کشی کنترل یک لامپ توسط یک کلید

دقت کنید که در این نقشه تعداد سیمها در هر نقطه مسیر با گذاشتن خط‌هایی مشخص شده است. در صورتی که تعداد سیمها خیلی زیاد باشد می‌توان تعداد آنها را نوشت. در نقشه از علائم قبول شده چراغ و کلید یک قطبی یک راهه استفاده شده است.

شکل ۷-۳: نقشه معمول کنترل یک لامپ توسط یک کلید

این کلیدها را در آزمایشگاه مطابق شکل ۷-۴-۱) دیده‌ایم و به نام کلید کاردی می‌شناسیم. آنها دارای دو محل اتصال هستند که در روی پایه عایقی نظیر چوب نصب می‌شوند و با حرکت دسته تیغه مدار را قطع یا وصل می‌کند. بدیهی است که چنین کلیدی به علت در دسترس بودن اتصالهای برق‌دار و سرعت کم آن خطرناک است. برای استفاده در اماکن مسکونی بر همین اساس کلیدهای سریع با پایه چینی یا عایق پلاستیکی ساخته می‌شوند (پایه چینی مرغوبتر است). این کلیدها به اشکال و رنگهای مختلف برای ولتاژ ۲۲۰ ولت و جریان استاندارد ۱۰ آمپر توسط کارخانجات مختلف آدمیرام، ایران رشت و غیره در ایران ساخته می‌شود. در شکل‌های (b) و (c) نوع توکار و روکار این کلیدها نشان داده شده است. در نوع توکار قسمتی از بدنه کلید داخل دیوار قرار می‌گیرد، به طوری که سطح خارجی کلید، هم سطح با دیوار است. در نوع روکار، کلید کلاً روی دیوار نصب می‌شود.

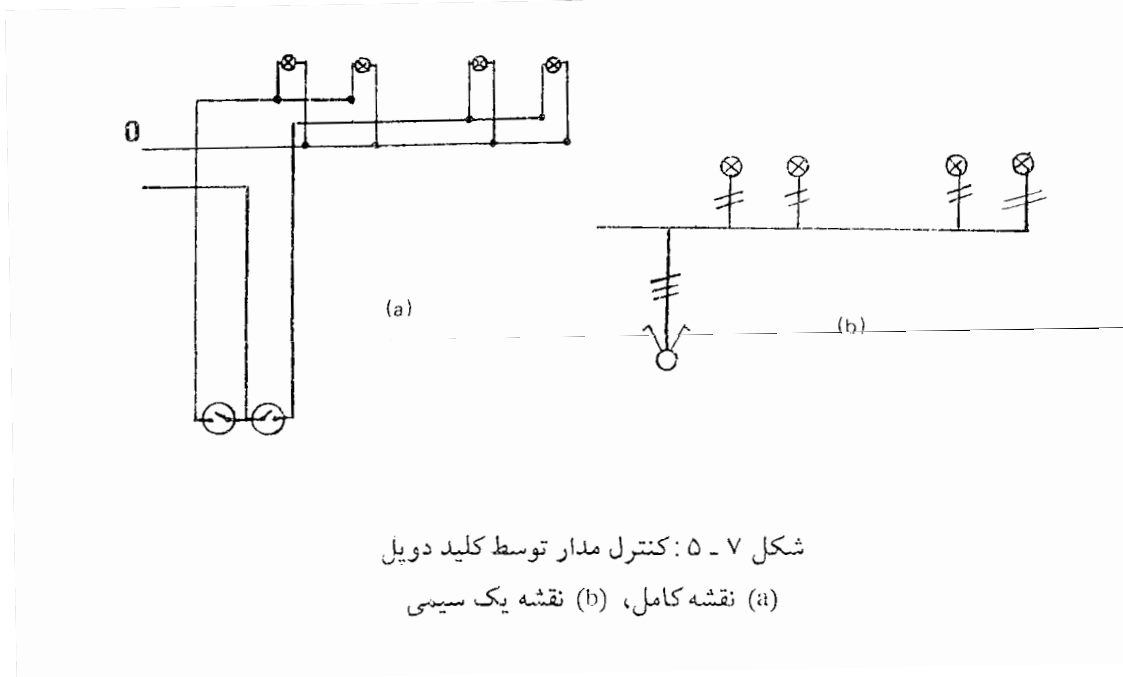
شکل ۷-۴: برخی کلیدهای یک قطبی یک راهه

در شکل d نوع قویتر کلید یک قطبی یک راهه با حجم کوچک تا ظرفیت ۴۰ آمپر ساخته می‌شود و برای کنترل مدارهای روشنایی تجاری مورد استفاده قرار می‌گیرد، دیده می‌شود. در شکل e نوع گردان که تا ظرفیت ۶۳۰ آمپر ساخته می‌شود نشان داده شده است.

www.mohandesyar.com

۷-۱-۲- کلیدهای دوبل

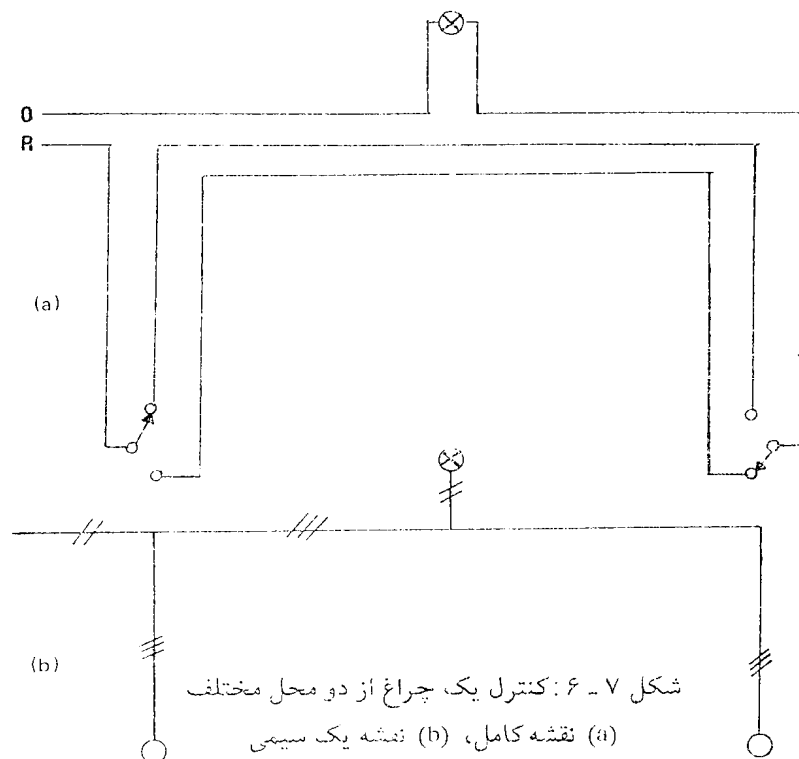
در بسیاری از موارد دوکلید یک قطبی یک راهه را در یک بدنه قرار می‌دهند که به طور مستقل عمل می‌کنند و دو مدار مختلف را کنترل می‌کنند. چنین کلیدی کلید دوپل یا دوقلونامیده می‌شود. نقشه برقی کامل و نقشه یک سیمی یک کلید دوپل که هر قسمت آن دو چراغ را کنترل می‌کند در شکل ۷-۵ نشان داده شده است.

شکل ۷-۵: کنترل مدار توسط کلید دوپل
(a) نقشه کامل، (b) نقشه یک سیمی

۷-۱-۳- کلید یک قطبی دو راهه (کلید تبدیل)

کلید دیگری که در سیم‌کشی خیلی مورد استفاده قرار می‌گیرد، به نام کلید یک قطبی دو راهه یا کلید تبدیل معروف است. این کلید در مکانهایی نظیر راه‌پله‌ها یا راهروها که لازم باشد یک یا چند چراغ را از دو محل مختلف کنترل کنیم، مورد استفاده قرار می‌دهیم. شکل ۷-۶ مدار و نقشه برقی کنترل یک لامپ را به وسیله دو کلید تبدیل نشان می‌دهد.

شکل ۷-۶: کنترل یک چراغ از دو محل مختلف
(a) نقشه کامل، (b) نقشه یک سیمی

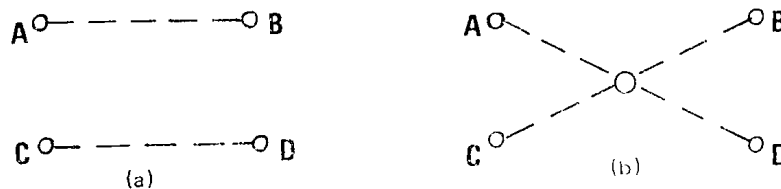
در شکل بالا ملاحظه می‌کنید که کلید در حالت قطع است و با اسفاده از هر یک از دو کلید می‌توان چراغ را روشن کرد. پس از روشن کردن نیز هر یک از دو کلید می‌تواند چراغ را خاموش کنند. ملاحظه می‌کنید این کلیدها یک جزء متحرک دارند لیکن در دو وضعیت مختلف خود دو سیم مختلف را وصل می‌کنند و به این دلیل کلید یک قطبی دو راهه نامیده می‌شوند. برای اینکه نحوه صحیح اتصال این کلید به خاظر تان بماند دقت کنید که هر کلید دارای سه نقطه اتصال است.

یکی نقطه‌ای که بازوی متحرک به دورش حرکت می‌کند که در همه حالات کلید، به سیم متصل است و معمولاً در روی کلید با گذاردن علامتی مشخص می‌گردد که آن را نقطه مشترک کلید می‌گوییم. از دو نقطه تماس دیگر بسته به وضعیت کلید تنها یکی از آنها در هر حال با بازوی متحرک در تماس خواهد بود. برای سیم‌کشی صحیح فاز را به نقطه مشترک کلید اول برده و نوترال را از طریق لامپ به نقطه مشترک کلید دوم وصل کنید. دو نقطه باقی مانده روی دو کلید را به وسیله دو سیم دو به دو به یکدیگر متصل کنید تا مدار تکمیل شود.

شکل ظاهری کلیدهای یک قطبی دو راهه ۱۰ آمپری که در خانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد مثل کلید یک قطبی معمولی است. نوع قویتر آن مطابق شکل ۴-۷ (d) و نوع گردان آن مطابق شکل ۴-۷ (e) تا جریان ۶۳۰ آمپر ساخته می‌شوند.

۷-۴-۱- کلید یک قطبی سه راهه (کلید صلیبی)

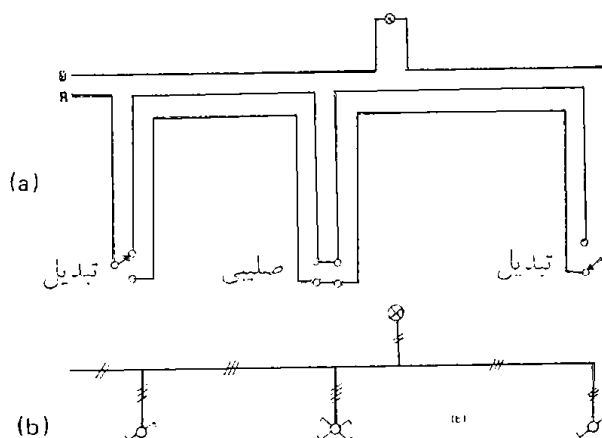
در بخری موارد در برق رسانی داخل لازم می‌شود که چراغ یا وسیله دیگری را از سه نقطه مختلف کنترل کنیم. برای انجام این کار از دو کلید دو راهه (تبدیل) و یک کلید سه راهه (صلیبی) استفاده می‌کنیم. این کلید دارای چهار نقطه اتصال است و وضعیت الکتریکی آن در دو حالت کار در شکل ۷-۷ نشان داده شده است.

شکل ۷-۷: وضعیت اتصال داخلی کلید سه راهه در دو حالت

(a) دسته بالا، (b) دسته پایین

نمایش کنترل یک لامپ از سه نقطه در شکل ۷-۸ آمده است.

شکل ۷-۸: مدار و نقشه برقی کنترل یک چراغ از سه محل مختلف

برای کنترل چراغ از بیش از سه نقطه تعداد کلیدهای صلیبی را افزایش می‌دهیم. مثلاً برای کنترل چراغ از چهار نقطه دوکلید تبدیل را در دو انتها نگاه داشته و بین آنها از دو کلید صلیبی استفاده می‌کنیم. این روش را می‌توان بدون اشکلا برای هر تعداد نقطه کنترل تعمیر داد. نوع معمول این کلید مطابق شکل ۷-۴-۲(b) به ظرفیت ۱۰ آمپر ساخته می‌شوند. و نوع گردان آن به شکل ظاهری ۷-۴(c) تا ظرفیت ۶۳۰ آمپر ساخته می‌شود.

۷-۲- کلیدهای کنترل با قطع و وصل خودکار

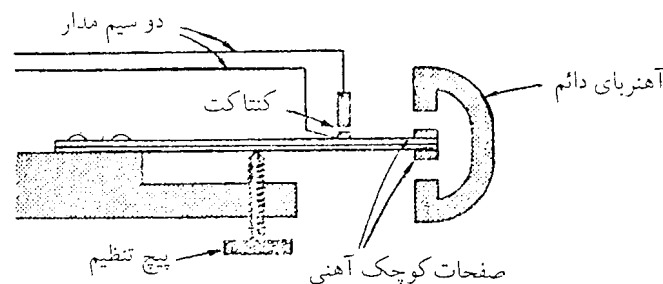
در وسایل خانگی، صنعتی و تجاری کلیدهای بسیاری یافت می‌شوند که فرمان قطع خود را از سیستم یا وسیله دیگری دریافت می‌کنند و در نتیجه وسایل متصل به مداری را به طور اتوماتیک کنترل می‌کنند. برخی انواع مهم این کلیدها را در ذیل تشریح می‌کنیم.

۷-۲-۱- کلیدهای ساعتی

این کلیدها برای قطع و وصل اتوماتیک مدارها در ساعت معین به کار گرفته می‌شوند. برخی از این مدارها نظیر چراغ و پیرینها و چراغ خیابانها می‌باشند. در انتخاب این کلیدها لازم است به جریان مدار و ظرفیت کلید که بر حسب آمپر داده می‌شود توجه شود. این کلیدها ساختمانهای مختلف دارند. در یک نوع آن از موتور کوچکی که از نوع سنکرون انتخاب می‌شود استفاده می‌شود که البته در صورت قطع برق از کار می‌آیستد. در نوع دیگر ساعت مجهز به فنر است که توسط موتور برقی کوک می‌شود و در صورت قطع برق به کار خود ادامه می‌دهد و دچار اختلال نمی‌گردد. در وصل کلیدهای ساعتی حتماً باید فیوزی برای حفاظت موتور و فیوز دیگری برای حفاظت مدار به کار برد.

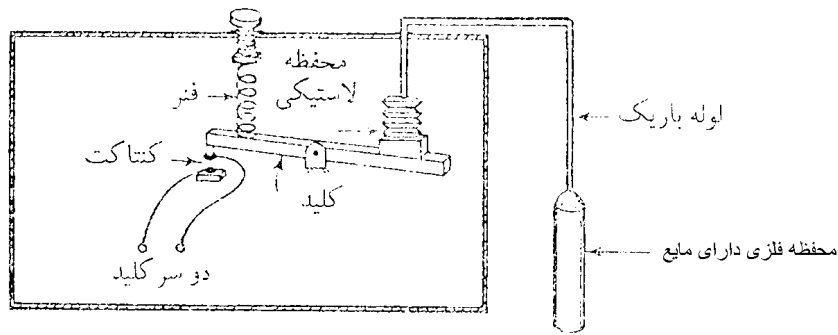
۷-۲-۲- کلیدهای حرارتی

این کلیدها از تغییرات درجه حرارت، فرمان قطع و وصل می‌گیرند و در وسایلی مثل سیستم حرارت مرکزی و یا یخچال مورد استفاده واقع می‌شوند و انواع مختلف دارند. نوع اول دارای یک باریکه بی‌متال هستند که از دو فلز با ضرایب انبساط مختلف تشکیل شده و در اثر حرارت خم می‌شود و به این ترتیب اتصال الکتریکی را وصل یا قطع می‌کند. برای قطع و وصل سریع مدار و جلوگیری از جرقه و سوختگی محل اتصال از آهنربایی استفاده می‌شود که نیروی مغناطیسی آن به بسته شدن سریع اتصال کمک می‌کند شکل ۷-۹ ساختمان این گونه کلید را نشان می‌دهد.

شکل ۷-۹: کلید حرارتی بی‌متال

در نوع دیگر آن مطابق شکل ۷-۱۰ یک محفظه فلزی دارای مایعی است که در اثر گرم شدن بخار می‌شود. فشار بخار از طریق لوله به محفظه لاستیکی آکاردئونی منتقل می‌شود و سبب تغییر طول آن و در نتیجه قطع کلید می‌گردد.

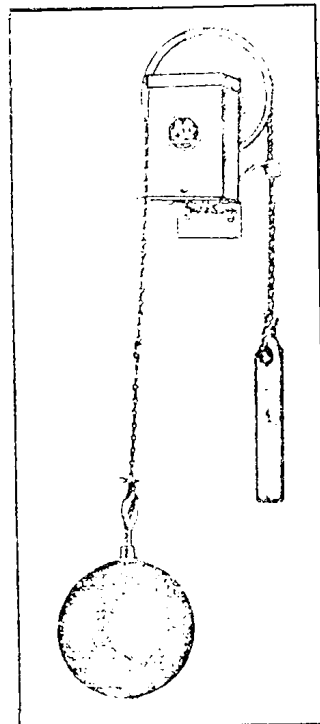
شکل ۷-۱۰: کلید حرارتی

۷-۲-۳- کلید فشاری

این کلیدها از تغییرات فشار فرمان می‌گیرند و برای کنترل موتورهایی که تلمبه‌ها یا کمپرسورها را می‌گردانند یا برای قطع توربین‌های بزرگ در صورت کم شدن فشار روغن یا طاقانها مورد استفاده قرار می‌گیرند. اساس کار آنها مطابق شکل ۷-۱۰ است با این تفاوت که فشار مایع یا گاز یا روغن به محفظه لاستیکی بادکنکی وارد می‌شود. و سبب عمل کلید می‌گردد.

۷-۲-۴- کلید شناوری

این کلید از شناوری که در سطح مایع قرار دارد فرمان می‌گیرد و برای کنترل موتور پمپ‌هایی که آب یا مایع دیگر به منبع ذخیره تلمبه می‌کنند، مورد استفاده واقع می‌شود. اگر سطح مایع پایینتر از میزان معین باشد، شناور اهرمی را به حرکت در می‌آورد و کلید را می‌بندد و موتور شروع به کار می‌کند و یا پس از اینکه سطح به میزان معین رسید، کلید باز می‌شود و موتور متوقف می‌شود. یک کلید شناوری در شکل ۷-۱۱ نشان داده شده است که کارش بر اصل دیگری استوار است. وقتی که شناور در سطح مایع قرار می‌گیرد بر اساس قانون ارشمیدس سبک می‌شود و نیروی وزنه برای باز کردن کلید کافی است. و زمانی که سطح آب پایین می‌رود وزن شناور از وزن وزنه بیشتر می‌شود و کلید را می‌بندد.

شکل ۷-۱۱: کلید شناوری

۷-۲-۵- کلید حدی

این کلیدها از حرکت و برخورد ماشین یا وسایل متحرک به نقطه ثابتی فرمان می‌گیرد و حرکت آنها را کنترل می‌کند. این کلیدها در جرثقیلها و آسانسورها در مکانی که حداکثر تغییر مکان مجاز دستگاه را معین می‌کند، نصب می‌شود و دستگاه در برخورد به دسته آن مدار را قطع میکند و سبب توقف می‌گردد.

۷-۳- پریزها و دوشاخه‌ها

پریزها و دوشاخه‌ها به انضمام سیمها یا کابل‌های قابل انعطاف برای تغذیه وسایل برقی که محل معینی ندارند و جابه‌جا می‌شوند، به کار گرفته می‌شوند. برق به ساکتها^۱ پریزها که معمولاً روی دیوارها یا در کف اتاقها نصب می‌شوند، متصل می‌شود و دو شاخه که به وسیله برقی متصل است در داخل ساکت فرو برده می‌شود و یا خارج می‌شود. بیشتر ساکتها و دوشاخه‌ها که در ایران مورد استفاده هستند تنها دارای دو سیم فاز و نوترال و فاقد سیم زمین می‌باشند. استفاده از این گونه پریزها و دوشاخه‌ها طبق ضوابط غالب کشورها و مقررات بین‌المللی جز در مورد وسایلی که عایق دویل دارند، مجاز نمی‌باشد. در انگلستان از پریزهای سه سوراخی و سه شاخه استفاده می‌شود که یک شاخه آن مربوط به سیم زمین است که به بدنه وسیله الکتریکی متصل می‌شود. در سایر کشورهای اروپایی دو شاخه مورد استفاده قرار می‌گیرد و سیم زمین از طریق بدنه دو شاخه به سیم زمین پریز متصل می‌شود. بیشتر پریزهای امروزی به دریچه اطمینانی مجهز هستند که وقتی دو شاخه را از آن بیرون می‌آورند سوراخهای پریز بسته می‌شود و اطفال نمی‌توانند چیزی در آن وارد کنند و به این ترتیب از بسیاری از خطرات احتمالی جلوگیری به عمل می‌آید. ساکتها و دو شاخه‌های خانگی معمولاً برای جریان ۱۰ آمپر ساخته می‌شوند و قطع و وصل وسایل کوچک به وسیله داخل و خارج کردن دو شاخه در ساکت بدون استفاده از کلید مجاز است. در کاربردهای صنعتی از پریزها و ساکت‌های بزرگتر با استحکام مکانیکی بیشتر استفاده می‌شود که برای قطع و وصل برق به کلید مجهز هستند.

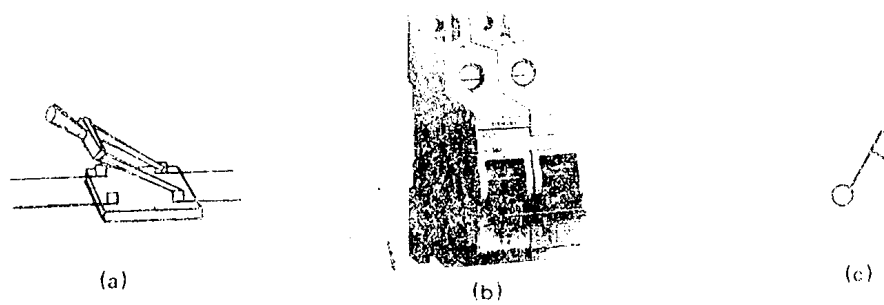
۷-۴- کلیدهای دو قطبی

گاهی در عمل لازم می‌شود که دو سیم یک مدار به طور همزمان قطع یا وصل شوند. نمونه این موارد مدارهای جریان مستقیم که در آنها معمولاً هیچکدام از سیمها زمین نمی‌شود و مقررات قطع و وصل همزمان هر دو سیم را الزامی میدانند. در برخی موارد خاص نیز به دلایلی سیم خنثای سیستم برق متناوب به زمین متصل نمی‌شود که در این صورت نیز سیم خنثی سیم برق‌دار محسوب می‌شود و قطع و وصل آن همزمان با سیم فاز الزامی است. در شکل ۷-۱۲ نوع کاردی آزمایشگاهی این کلید، نوع عملی آن که تا جریان حدود ۶۳ آمپر ساخته می‌شود و علامت قبول شده این کلید نشان داده شده است.

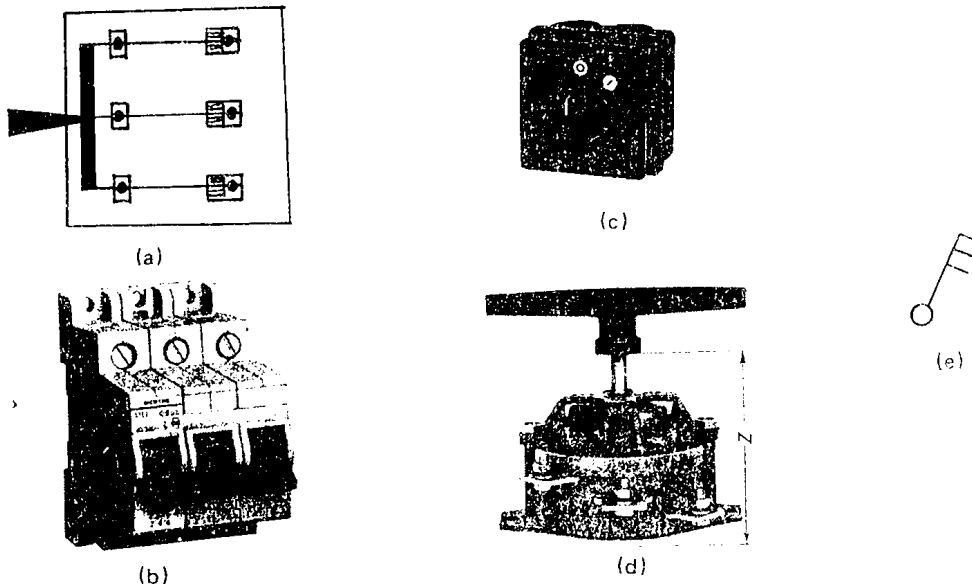
۷-۵- کلیدهای سه قطبی

برای قطع و وصل مدارهای قدرت که غالباً سه فاز هستند از کلیدهای سه قطبی استفاده می‌شود سیم نوترال این سیستمها که در پست توزیع زمین شده است به طور دائم متصل باقی می‌ماند و قطع و وصل نمی‌شود. در این کلیدها هر سه سیم مدار به طور همزمان قطع و وصل می‌شوند. در شکل ۷-۱۳ نوع کاردی آزمایشگاهی این کلید و نوع عملی تر آن که حدود ۱۰۰ آمپر ساخته می‌شود، نوع جعبه‌ای آن، نوع گردان آن و علامت اختصاری آن نشان داده شده است. نوع گردان این کلیدها در ولتاژ ۳۸۰ ولت تا ۶۳۰ آمپر موجود است و اندازه‌های استاندارد آن ۱۶، ۲۵، ۴۰، ۶۳، ۱۰۰، ۲۰۰، ۴۰۰ و ۶۳۰ آمپر می‌باشد.

^۱. Socket

شکل ۷-۱۲: کلید دو قطبی
(a) نوع آزمایشگاهی، (b) نوع عملی، (c) علامت اختصاری

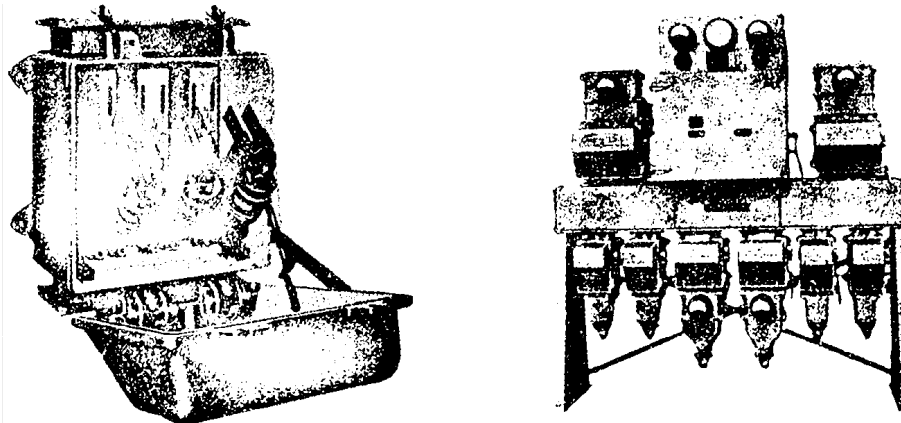
شکل ۷-۱۳: کلید سه قطبی (a) نوع آزمایشگاهی، (b) نوع عملی، (c) نوع جعبه‌ای، (d) نوع دورانی، (e) علامت اختصاری

۷-۶- کلیدهای فیوزدار

نظر به اینکه برای کنترل مدارها کلید و برای حفاظت آنها فیوز لازم است در کلیدهای فیوزدار این دو وسیله را درجعبه‌ای مجتمع نموده‌اند که کلید فیوزدار نامیده می‌شود. این کلیدها در اندازه‌های استاندارد به صورت یک قطبی دو قطبی و سه قطبی ساخته می‌شود. در یک نوع آن فیوزها روی دیواره جعبه نصب می‌شوند و در نوع دیگر فیوزها روی تیغه‌های متحرک کلید قرار می‌گیرند. یک نوع ساختمان در شکل ۷-۱۴ نشان داده شده است. در شکل ۷-۱۴ تابلو توزیع صنعتی که از ترکیب این کلیدها ساخته شده است ملاحظه می‌شود. در این شکل سرکابلها، کلیدها، محفظه فیشها و وسایل اندازه‌گیری دیده می‌شوند.

در ساختمان کلیدهای فیوزدار چنددکته قابل توجه است. اول اینکه در کلید درحالت قطع تیغه‌ها بدون برق هستند. دیگر اینکه زمانی که دسته به طرف بالا کشیده می‌شود، کلید وصل می‌شود و به این ترتیب از وصل شدن اتفاقی آن زیر اثر وزن قسمت متحرک کلید جلوگیری به عمل می‌آید. سوم اینکه بسیاری از این کلیدها به یک ضامن مکانیکی مجهز هستند که بدون قطع کلید

نمی‌توان درب آنها را باز کرد که از نظرایمینی حائز اهمیت است. این کلیدها برای ولتاژ ۳۸۰ ولت تا اندازه‌هایی در حدود ۶۳۰ آمپر ساخته می‌شوند.

تابلوی کلید صنعتی

(a)

(b)

شکل ۷-۱۴: کلید فیوزدار (a) یک کلید، (b) تابلوکلیدها

۷-۷- کلیدهای فشارقوی

کلیدهایی که در این فصل مورد بررسی قرار گرفته است، کلیدهای فشار ضعیف ۳۸۰ ولت بوده است. در کلیدهای ولتاژ قوی به علت مشکلات ناشی از جرقه از این ساختمانهای ساده نمی‌توان استفاده کرد. در کلیدهای ولتاژ قوی باید سرعت قطع و وصل کلید را با استفاده از نیروی فنر بالا برد و همچنین برای سرد کردن و از بین بردن جرقه چاره‌ای اندیشید که برخی از روشهای آن استفاده از روغن، خلأ، هوا یا گازهای فشرده می‌باشد. در مواردی که کلید جریان را قطع نمی‌کند و صرفاً برای قطع مدار بدون جریان به کار می‌رود، کلیدهای کاردی ساده را می‌بینیم که جدا کننده یا قطع کننده یا ایزولاتور نامیده می‌شوند. کلیدهای ولتاژ قوی به صورت دیژنکتورها ساخته می‌شوند که در آخر این فصل تشریح می‌شوند.

۸-۸- لزوم حفاظت و وسایل حفاظتی

به طوری که در قبل دیدیم سیمها و کابلها بسته به اندازه و نحوه نصب آنها و درجه حرارت قادرند جریان معینی را بدون اتخاذ خطر حمل کنند، که جریان مجاز نامیده می‌شود. در صورتی که جریان بیشتر از جریان مجاز برای مدت قابل ملاحظه‌ای از سیم عبور کند حرارت اضافی تولید شده، درجه حرارت سیم یا کابل را از حد مجاز بالاتر می‌برد که موجب خرابی عایق، اتصال کوتاه و ایجاد حریق می‌گردد. بنابراین لزوم یک وسیله حفاظتی که نمی‌تواند در تنظیم جریان نقش ایفا کند و تنها می‌تواند در صورت افزایش جریان از حد مجاز مدار را قطع کرده و به این ترتیب مانع خرابی سیم یا کابل گردد. به عنوان مثالی دیگر موتوری را در نظر بگیرید که زیر بار کامل جریانی برابر ۵ آمپر از منبع تغذیه می‌گیرد. این موتور بالا می‌رود و حرارت تولید شده ممکن است درجه حرارت موتور می‌تواند ساعتهای متوالی بدون خطر زیر بار به کار ادامه دهد. در صورتی که بار مکانیکی روی موتور به دلایلی افزایش یابد، جریان موتور بالا می‌رود و حرارت تولید شده ممکن است درجه حرارت موتور را از حد مجاز افزایش دهد و خطراتی برای موتور ایجاد کند. یک مشکل که برای موتورهای القایی اتفاق می‌افتد این است که به علت روغن کاری نکردن به موقع یاطاقانها، محور موتور گیر می‌کند و پس از وصل کلید موتور حرکت نمی‌نماید. در این وضعیت موتور جریانی در حدود ۷ برابر جریان اسمی خود می‌کشد که سبب ایجاد حرارت زیاد می‌شود. در صورتی که تحت این شرایط وسایل حفاظتی سریعاً عمل نکنند و مدار موتور را قطع نکنند، موتور خواهد سوخت. این وسایل حفاظتی شامل فیوزها و دیژنکتورها هستند که در قسمتهای بعدی تشریح می‌شوند.

www.mohandesyar.com

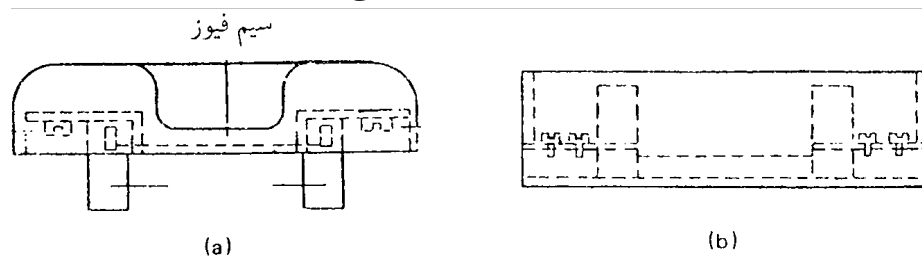
۷-۹- فیوزها

ساده‌ترین و قدیمیترین وسایل حفاظتی فیوزها هستند. فیوزها سیمهایی از جنس بخصوص با سطح مقطع کوچک هستند که به طور متوالی در مدار برقی قرار می‌گیرند، اندازه سیم فیوز را طوری انتخاب می‌کنیم که جریان اسمی مدار را بدون ایجاد حرارت خارج از حدود ذوب شدن حمل کند و در صورتی که به دلیل بار اضافی یا اتصال کوتاه، جریان از حد مجاز افزایش یابد، سیم فیوز گرم و بالاخره ذوب شده و مدار را قطع کند. بار اضافی کم و کوتاه مدت معمولاً صدمه ای به مدار و وسایل وارد نمی‌کند و لزومی به قطع مدار توسط فیوز نیست، لیکن در موارد اتصال کوتاه فیوز باید به سرعت عمل کند و مدار را قطع کند.

۷-۹-۱- فیوزهای معمولی

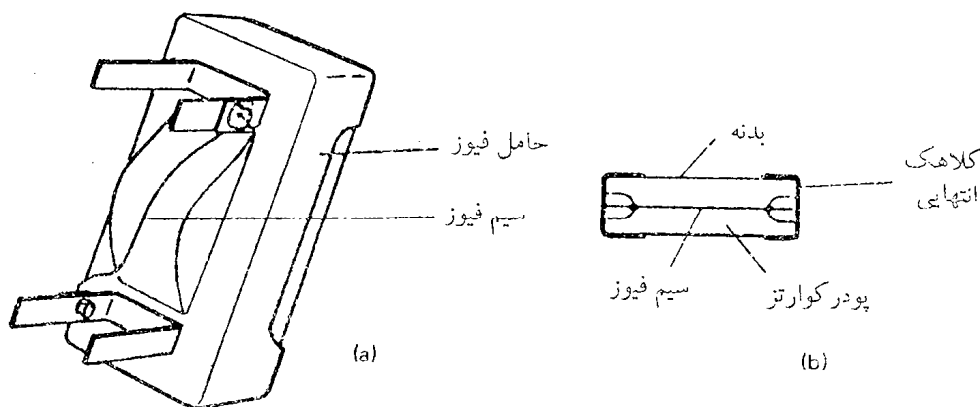
فیوزهای اولیه یک تکه جسم سربی بود که به طور متوالی با مدار قرار می‌گرفت و در صورت تجاوز جریان از حد معینی ذوب می‌شد و مدار را قطع می‌کرد. ذرات مذاب سرب به اطراف پرتاب می‌شد و به اشخاصی که در نزدیکی آن بودند آسیب می‌رساند. همچنین جرقه ناشی از قطع مدار خطرات ایجاد آتش‌سوزی به همراه داشت. فیوزهای امروزی محصور و ایمن هستند و از سه قسمت مطابق شکل ۷-۱۵ تشکیل شده‌اند:

قسمت اول پایه فیوز است که روی تابلو نصب می‌شود و سیمهای مدار به دو طرف آن متصل می‌شود. قسمت دوم حامل جزء ذوب شونده است که در داخل پایه فیوز قرار می‌گیرد و بالاخره قسمت سوم جزء ذوب شونده است که از یک سیم ساده و یا از یک استوانه‌ای که فلز ذوب شونده را در بر دارد تشکیل می‌شود.

شکل ۷-۱۵: نقشه ساختمان فیوز

دو نوع قسمت ذوب شونده در شکل ۱۶ نشان داده شده است. در شکل a ذوب شونده یک سیم ساده است که از آلیاژی از قلع و سرب ساخته می‌شود و به وسیله دو پیچ به حامل متصل است. در شکل b جزء ذوب شونده در استوانه محصور شده است و اتصال آن به حامل به وسیله پیچ کردن دو تیغه فلزی انتهای آن انجام شده است. در برخی طرحها تیغه‌های انتهایی وجود ندارد و قسمتهای فلزی انتهای استوانه در داخل زبانه‌های فلزی فتری قرار می‌گیرد. گاهی هم جزء ذوب شونده به جای استوانه در داخل محفظه‌ای به شکل فشنگ محصور می‌شود که فیوز فشنگی نامیده می‌شود.

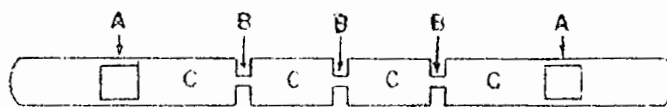
شکل ۷-۱۶: نمایش دو نوع جزء ذوب شونده

فیوز شکل a ارزانتر است و پس از ذوب سیم قابل ترمیم و استفاده مجدد می‌باشد، لیکن دارای معایب بسیار نیز است. سیم ذوب شونده این گونه فیوزها در معرض هواست و به علت درجه حرارت بالای آن به سهولت اکسیده می‌شود و سطح مقطع آن کاهش می‌یابد که سبب سوختن آن در جریانی کمتر از جریان اسمی فیوز می‌شود. در صورت بروز معایبی نظیر اتصال کوتاه این فیوزها به کندی عمل می‌کنند (گاهی چند ثانیه طول می‌کشد) و ممکن است طی این مدت به مدار و وسایل آن آسیبهای وارد شود. حتی پس از ذوب شدن و تبخیر شدن سیم فیوز، جریان از طریق جرقه برای مدتی ادامه خواهد یافت که احتمال رسیدن آسیبها را افزایش می‌دهد. عیب دیگر این فیوزها دقت عمل کم آنهاست به این معنی که دقیقاً روشن نیست که در چه مدت زمانی عمل خواهند کرد.

جریانی که سبب ذوب سیم فیوز می‌شود گاهی تا سه برابر جریان اسمی آن بالا می‌رود. عیب مهم دیگر این فیوزها این است که گرم و سرخ شدن سیم ممکن است سبب ایجاد حریق گردد. برای رفع برخی از این معایب از فیوز با جزء ذوب شونده محصور شده استفاده می‌شود. بدنه استوانه با فشنگ از جسم عایق که در مقابل حرارت مقاوم است ساخته می‌شود که در دو انتهای آن اتصالات فلزی قرار دارند. نوار فلزی ذوب شونده از آلیاژ مخصوص و گاهی از نقره ساخته می‌شود و اطراف نوار از پودر فشرده کوارتز پر می‌شود. در صورت افزایش جریان از حد مجاز نوار که سطح مقطع کوچک دارد ذوب و تبخیر می‌شود و در اثر حرارت حاصل، باکوارتز ترکیب شده و جسم جامد غیرهادی ایجاد می‌کند که از برقراری جرقه جلوگیری به عمل می‌آورد. فیوزهای فشنگی گرانتر از فیوزهای استفاده می‌باشند لیکن در مصارف خانگی به ندرت دیده می‌شوند و فیوزهای سیمی معمول می‌باشند.

۷-۹-۲- فیوزهای تأخیری

با اینکه فیوزهای معمولی بسته به میزان جریان مدار را پس از گذشت مدت زمانی از شروع جریان اضافی قطع می‌کنند برای بسیاری از کاربردها تأخیر زمانی بیشتر لازم است. یکی از این موارد فیوز محافظ مدار موتورهای برقی است که در آنها باید مانع سوختن فیوز در طی دوره راه‌اندازی شویم. ساختمان تیغه یا نوار ذوب شونده این فیوزها مطابق شکل ۷-۱۷ می‌باشد.

شکل ۷-۱۷: ساختمان نوار ذوب شونده فیوز تأخیری

حرارتی که به علت جریانهای بیشتر از حد مجاز کوتاه مدت در قسمتهای B ایجاد می‌شود به سطوح نسبتاً بزرگ C داده می‌شود و از سوختن فیوز جلوگیری به عمل می‌آید. در صورت بروز جریانهای زیاد دراز مدت قسمتهای A و B ذوب می‌شوند و قسمتهای C فرصتی برای ذوب شدن به دست نمی‌آورند. بنابراین ملاحظه می‌کنید که این فیوز در مقایسه با فیوزی که از نواری با عرض یکسان B ساخته شده است با تأخیر عمل می‌کند. تعداد قسمتهای دارای عرض کم را بسته به ولتاژ انتخاب می‌کنند، به طوری که جرقه به حداقل برسد.

۷-۹-۳- فیوزها با جزء ذوب شونده دو قسمتی

فیوز سریع از نظر حفاظت در مقابل اتصال کوتاه بسیار مناسب است لیکن اضافه بارهای کوچک کوتاه مدت هم باعث قطع بی‌اهمیت آن می‌گردند. فیوزهای تأخیری به علت اضافه بارهای کوچک کوتاه مدت عمل نمی‌کنند، لیکن عملکرد آنها در مقابل جریانهای اتصال کوتاه ممکن است به علت کندی صدماتی وارد آورد. برای رفع این معایب گاهی از فیوزهایی استفاده می‌شود که جزء ذوب شونده آنها از دو قسمت متوالی تشکیل شده است. یک قسمت آن تأخیری است و حفاظت در مقابل اضافه بار را عهده‌دار

است و قسمت دیگر سریع است که جریانهای زیاد اتصال کوتاه را در کمتر از یک دوره تناوب جریان قطع می کند. این فیوزها برای محافظت موتورها، ترانسفورماتورها و سیم پیچهای رله ها و کنتاکتورها مناسب می باشند و جریان شروع بالا سبب قطع آنها نمی گردد.

۷-۹-۴- فیوزهای محدود کننده جریان

جریانهای اتصال کوتاه می توانند شینها را خم کنند و یا بشکنند و ماشینها و وسایل کنترل آنها را ذوب نمایند. بنابراین قطع فوری آنها و محدود کردن میزان جریان در هنگام قطع ضروری است. این فیوزها به گونه ای ساخته می شوند که همانطور که سیکل جریان اتصال کوتاه از صفر شروع شده و رو به افزایش می رود، حرارت تولید شده شروع به ذوب فیوز می کند به طوری که قبل از اینکه جریان در سیکل به حداکثر معینی برسد، فیوز ذوب شده و جرقه نیز خاموش گردیده و مدار قطع می شود. در صورتی که این جریان برای مثال یک پنجم دامنه جریان اتصال کوتاه انتخاب شود، نیروهای الکترومکانیکی و اثرات حرارتی با ضریب ۲۵ کاهش می یابند و از بسیاری از خطرات و صدمات جلوگیری می شود.

۷-۱۰-۱- اندازه های استاندارد فیوزها و مشخصات آنها

۷-۱۰-۱-۱- اندازه های استاندارد فیوزها

فیوزهای استاندارد از ۲ آمپر تا ۱۰۰۰ آمپر موجود می باشند. اندازه های استاندارد شده در اروپا که در ایران نیز معمول می باشد به شرح زیر می باشند.

جدول ۷-۱۰: اندازه های استاندارد فیوزها

۶۳	۵۰	۳۵	۲۵	۲۰	۱۵ یا ۱۶	۱۰	۶	۴	۲
۴۰۰	۳۵۰	۳۰۰	۲۶۰	۲۲۵	۲۰۰	۱۶۰	۱۲۵	۱۰۰	۸۰
					۱۰۰۰	۸۰۰	۶۳۰	۵۰۰	۴۳۰

این اندازه ها حداکثر جریانهایی است که فیوزها می توانند برای مدت نامحدود بدون سوختن تحمل کنند و نباید با جریانی که سبب سوختن فیوز می شود اشتباه شود.

۷-۱۰-۲- منحنیهای قطع فیوزها

در صورتی که جریان فیوز مقدار اسمی آن افزایش یابد بسته به میزان جریان فیوز در مدت معینی عمل می کند. منحنی که زمان متوسط لازم برای ذوب فیوز و قطع مدار را برای جریانهای مختلف نشان می دهد، مشخصات فیوز نامیده می شود. مشخصات فیوزهای فشنگی ۳۸۰ ولتی سریع ساخت زیمنس که در ایران معمول هستند در شکل ۱۸ نشان داده شده است. فیوزهای تولید کنندگان دیگر مشخصات مشابهی دارند.

به طوری که ملاحظه می کنید فیوز ۲ آمپری حداقل جریانی در حدود ۳ آمپر برای ذوب شدن می خواهد. این فیوز جریان ۵ آمپر را در ۵ ثانیه و جریان ۱۰ آمپر را در ۰/۴ ثانیه قطع می کند. به همین ترتیب فیوز ۱۰۰ آمپری جریان ۲۰۰ آمپر را در ۲ دقیقه و جریان ۵۰۰ آمپر را در ۰/۵ ثانیه قطع می کند.

منحنیهای مشخصات ، زمانهای متوسط قطع فیوزها را نشان می‌دهد به این معنی که اگر تعداد زیادی فیوز یک اندازه مورد آزمایش قرار گیرند معدل با مقدار متوسط نتایج حاصله با منحنی تطبیق خواهد داشت، لیکن هر نتیجه به تنهایی لزوماً با منحنی مطابقت نخواهد داشت. البته مقررات حداقل زمان قطع فیوزها را در جریانهای معینی تعیین کرده و مشخصات همه فیوزها باید در این محدوده واقع باشند. در جدول ۲/۷ حداقل و حداکثر زمانهای قطع فیوزهای سریع و تأخیری برحسب ثانیه در جریانهای ۲/۵ برابر ۴ و برابر جریان اسمی نشان داده شده است.

۷-۱۰-۳- قدرت قطع فیوزها

حداکثر جریانی را که فیوز بدون آسیب رساندن به پایه و حامل خود حمل می‌کند، قدرت قطع فیوز نامیده می‌شود و برحسب کیلوآمپر اندازه‌گیری می‌شود و گاهی نیز با ضرب این جریان در مقدار اسمی ولتاژ مدار قدرت قطع فیوز را برحسب کیلوولت آمپر با مگاولت آمپر مشخص می‌کنم. در انتخاب فیوز لازم است جریان اتصال کوتاه مدار در محل استقرار فیوز محاسبه شود و فیوزی که قدرت قطع لازم را دارا می‌باشد انتخاب شود.

۷-۱۰-۴- آزمایش فیوزها

برای کسب اطمینان از سالم بودن فیوزها ضوابط آلمانی، آزمایشهای استاندارد برای فیوزها وضع کرده‌اند. در این استاندارد برای آزمایش هر فیوز دو مقدار جریان به صورت ضربی از جریان اسمی فیوز در نظر گرفته شده است. یکی جریان کوچک آزمایش نام گرفته است و این جریان را فیوزهای تا ۶۳ آمپر برای حداقل یک ساعت و فیوزهای بزرگتر از ۶۳ آمپر برای حداقل دو ساعت باید بدون ذوب شدن تحمل کنند. دیگری جریان بزرگ آزمایش نام گرفته و برابر جریانی است که در آن فیوزهای تا ۶۳ آمپر در طی یک ساعت و فیوزهای بزرگتر از ۶۳ آمپر در مدت دو ساعت باید ذوب شوند و مدار را قطع کنند. جریانهای کوچک و بزرگ آزمایش به صورت ضربی از جریان اسمی فیوز برای فیوزهای استاندارد در جدول ۳-۷ آمده است برای مثال یک فیوز ۵۰ آمپری باید جریان ۶۵ آمپر را حداقل برای یک ساعت بدون ذوب شدن تحمل کند و جریان ۸۰ آمپر را در کمتر از یک ساعت قطع کند.

جدول ۳-۷: حداکثر و حداقل زمان قطع فیوزها

جریان اسمی	جریان آزمایش ۱/۵ I				جریان آزمایش ۳ I				جریان آزمایش ۴ I			
	سریع		تأخیری		سریع		تأخیری		سریع		تأخیری	
	حداکثر	حداقل	حداکثر	حداقل	حداکثر	حداقل	حداکثر	حداقل	حداکثر	حداقل	حداکثر	حداقل
۲	۱/۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۴	۱/۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۶	۱/۲	۷	۱۵	۱۲۰	۱۰۸	۱/۶	۳	۲۰	۱/۳	۱/۶	۲/۵	
۱۰	۱/۳	۸٫۵	۱۶	۱۲۰	۱۱۲	۲/۲	۳/۵	۲۳	۱/۴	۱/۹	۳/۶	
۱۶	۱/۳۵	۹	۱۷	۱۲۰	۱۱۴	۲/۵	۴	۲۵	۱/۵	۱/۱	۴	
۲۰	۱/۳۵	۱۰	۱۹	۱۳۰	۱۱۵	۲/۸	۶	۲۸	۱/۷	۱/۳	۴/۵	
۲۵	۱/۶	۱۲	۲۲	۱۴۰	۱۲۵	۳/۵	۸	۳۴	۱/۱۰	۱/۸	۶/۱	
۳۵	۱	۱۶	۲۵	۱۵۰	۱۴	۵/۶	۸	۳۴	۱/۱۳	۱/۴	۶/۱	
۵۰	۱/۲	۲۰	۳۰	۱۵۰	۱۵	۷	۱۰	۴۰	۱/۱۸	۱/۸	۹	
۶۳	۱/۵	۲۴	۳۵	۱۵۰	۱۶	۸	۱۰	۴۰	۱/۲	۲	۹	
۸۰	۲/۵	۳۴	۳۵	۱۸۰	-	-	-	-	۱/۲۵	۲/۵	۱۱	
۱۰۰	۳	۴۰	۴۱	۲۱۰	-	-	-	-	۱/۳	۳	۱۳	
۱۲۵	۴	۴۶	۴۸	۲۵۰	-	-	-	-	۱/۴	۴	۱۵	
۱۶۰	۵	۵۵	۵۷	۳۰۰	-	-	-	-	۱/۵	۴/۵	۱۸	
۲۰۰	۶/۵	۶۵	۶۷	۳۶۰	-	-	-	-	۱/۵۵	۵	۱۹	

۷-۱۱- استفاده از فیوزها برای محافظت

به طوری که دیده‌ایم ذوب فیوزها در اثر حرارت صورت می‌گیرد. میزان حرارت تولید شده در فیوز تابع مقدار جریان در مدت برقراری آن است و لذا فیوز در جریانهای زیاد در مدتی کوتاه و در جریانهای کم در زمانی بیشتر عمل می‌کند. صدماتی که به سیمها، کابلها و ادوات الکتریکی وارد می‌شود نیز به علت حرارت است که به میزان جریان و مدت برقراری آن بستگی دارد به این معنی که این وسایل می‌توانند جریانهای کم را برای مدت بیشتر و جریانهای آزاد را برای مدتی کوتاهتر بدون آسیب‌پذیری تحمل کنند. بنابراین ملاحظه می‌کنید که به علت تطابق مشخصات فیوزها با خصوصیات حرارتی وسایل برقی فیوزها طبیعی‌ترین وسایل حفاظتی محسوب می‌شوند.

جدول ۳: جریانهای آزمایش فیوزها به صورت ضرایب جریان اسمی

جریان اسمی فیوز	ضریب جریان کوچک	ضریب جریان بزرگ
۲	۱/۵	۲/۱
۴	۱/۵	۲/۱
۶	۱/۵	۲/۱
۱۰	۱/۵	۱/۹
۱۵ یا ۱۶	۱/۴	۱/۷۵
۲۰	۱/۴	۱/۷۵
۲۵	۱/۴	۱/۷۵
۳۵	۱/۳	۱/۶
۵۰	۱/۳	۱/۶
۶۳	۱/۳	۱/۶
۸۰	۱/۳	۱/۶
۱۰۰	۱/۳	۱/۶
۱۲۵	۱/۳	۱/۶
۱۶۰	۱/۳	۱/۶
۲۰۰	۱/۳	۱/۶

۷-۱۱-۱- محافظت سیمها و کابلهای انشعابهای معمولی

برای حفاظت سیمها و کابلهای انشعابی معمولی که موتورهای برقی را تغذیه نمی‌کنند و در لحظه شروع جریانهای زیادی برای مدت قابل ملاحظه‌ای از مدار نمی‌گیرند از فیوزها با اندازه مناسب و ضریب ذوب کم استفاده می‌کنیم. برای این کار فیوز استاندارد که اندازه اسمی آن برابر جریان مجاز سیم یا کابل است یا کمی با آن اختلاف دارد انتخاب می‌گردد. چنین فیوزی هم در صورت بار اضافی و هم در صورت بروز اتصال کوتاه ذوب شده مدار را قطع می‌کند و با جدا نمودن قسمت معیوب بقیه مدار یا شبکه را مصون نگاه می‌دارد. فیوزهای مناسب برای سیمهای عایق‌دار مسی با عایق پلاستیکی برای شرایط مختلف نصب که بر اساس جریانهای مجاز جدول ۵-۱ و ضرایب تصحیح جدول ۵-۲ تعیین شده است در جدول ۷-۴ آمده است.

جدول ۴: فیوزهای مناسب برای مدارها با سیمهای مسی با عایق پی.وی.سی

گروه ۳ چند سیم یک لا در هوا		گروه ۲ سیم چند لا در هوا		گروه ۱- چند سیم در لوله		سطح مقیاس سیم میلیمتر مربع
۴۵ درجه	۲۵ درجه	۴۵ درجه	۲۵ درجه	۴۵ درجه	۲۵ درجه	
۱۰	۱۶	۶	۱۰	-	-	۰/۷۵
۱۶	۲۰	۱۰	۱۵	۶	۱۰	۱
۲۰	۲۵	۱۵	۲۰	۱۰	۱۵	۱/۵
۲۵	۳۵	۲۰	۲۵	۱۵	۲۰	۲/۵
۳۵	۵۰	۲۵	۳۵	۲۰	۲۵	۴
۳۵	۶۳	۳۵	۵۰	۲۵	۳۵	۶
۵۰	۸۰	۵۰	۶۳	۳۵	۵۰	۱۰
۶۳	۱۰۰	۶۳	۸۰	۵۰	۶۳	۱۶
۱۰۰	۱۲۵	۸۰	۱۰۰	۶۳	۸۰	۲۵
۱۲۵	۱۶۰	۱۰۰	۱۲۵	۸۰	۱۰۰	۳۵
۱۶۰	۲۰۰	۱۲۵	۱۶۰	۱۰۰	۱۲۵	۵۰
۲۰۰	۲۶۰	۱۶۰	۲۲۵	۱۲۵	۱۶۰	۷۰
۲۲۵	۳۰۰	۲۰۰	۲۶۰	۱۶۰	۲۰۰	۹۵
۲۶۰	۳۵۰	۲۲۵	۳۰۰	۲۰۰	۲۲۵	۱۲۰
۳۰۰	۴۰۰	۲۶۰	۳۵۰	-	-	۱۵۰
۳۵۰	۴۳۰	۳۰۰	۴۰۰	-	-	۱۸۵
۴۳۰	۵۰۰	۳۵۰	۴۳۰	-	-	۲۴۰
۵۰۰	۶۳۰	۴۰۰	۵۰۰	-	-	۳۰۰
۵۰۰	۸۰۰	-	-	-	-	۴۰۰
۶۳۰	۱۰۰۰	-	-	-	-	۵۰۰

مثال ۷-۱:

فیوز مناسب باری حفات سیم ۴ میلیمتر مربع با عایق پلاستیکی در لوله را برای محیط ۲۵ درجه و ۴۵ درجه تعیین کنید. با استفاده از جدول ۱-۵ جریان مجاز سیم در ۲۵ درجه برابر ۲۷ آمپر است و لذا فیوز استاندارد ۲۵ آمپری انتخاب می کنیم. ظرفیت مجاز همین سیم در حرارت ۴۵ درجه با توجه به ضریب تصحیح ۰/۷۵ از جدول ۵-۲ چنین است.

$$27 \times 0.75 = 20.25$$

بنابراین فیوز استاندارد ۲۰ آمپری انتخاب می کنیم.

این گونه محاسبات برای سیمهای مسی با عایق پی - وی - سی و حالات نصب به ترتیب بالا انجام شده است و در جدول ۷-۴ آمده است. در این جدول اندازه فیوز مناسب برای سیمهای عایق دار برای سه گروه مختلف بسته به نحوه نصب (گروه ۱ تا سه سیم در لوله، گروه ۲ سیم چند لا در هوا، گروه ۳ چند سیم یک لا در هوا با حداقل فاصله برابر قطر یک سیم) برای محیط ۲۵ درجه و ۴۰ درجه تا ۴۵ درجه داده شده است. در مورد سیمهای داخل ساختمانها که به وسایل خنک کننده مجهز هستند فیوزهای مربوط به ۲۵ درجه و در مورد امکانه فاقد خنک کننده با محیط خارج در بسیاری نقاط ایران مقادیر مربوط به ۴۰ تا ۴۵ درجه مناسب هستند.

اندازه فیوزهای مناسب برای کابلها و سیمهای هوایی را با توجه به جریانهای مجاز جدول ۳-۵ و ۵-۵ و ضرایب تصحیح مربوط تعیین می‌کنیم.

مثال ۲-۷:

یک کابل $3 \times 10/6$ مسی با عایق پلاستیکی در زمین ۳۰ درجه کشیده شده است. اندازه مناسب فیوز برای سیمهای فاز و نوترال را معین کنید.

جریان مجاز هر سیم فاز در حرارت ۲۰ درجه از جدول ۳-۵ برابر ۷۷ آمپر است. با توجه به ضریب تصحیح ۰/۸۹ برای حرارت ۳۰ درجه از جدول ۴-۵ جریان مجاز چنین است.

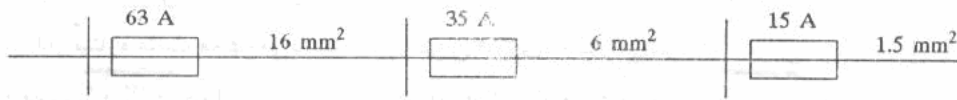
$$77 \times 0.89 = 68053$$

بنابراین فیوز استاندارد ۶۳ آمپری انتخاب می‌شود.

نظر به اینکه سیم نوترال زمین شده است مقررات، نصب فیوز روی آن را مجاز نمیدانند.

۷-۱۱-۲- فیوزبندی مدارهای برقرسانی

در سیستمهای برقرسانی که سطح مقطع قسمت‌های مختلف خط بر حسب جریان آن مختلف است، لازم است برای حفاظت هر قسمت فیوز مناسبی به کار بریم. برای مثال سیستم شکل ۷-۲۰ را در نظر بگیرید.

شکل ۷-۲۰: سیستم برق رسانی با مقاطع مختلف

در این شکل در سه قسمت مدار از سیم مسی با عایق پلاستیکی با مقاطع مختلف استفاده شده است. برای حفاظت هر قسمت بر علیه بار اضافی و اتصال کوتاه با توجه به حرارت هوای ۲۵ درجه استفاده از فیوزهای مناسب مطابق شکل الزامی است. فیوز بندی این گونه خط‌های پله‌ای باید طوری انجام شود که در صورت پیش آمدن عیبی فیوز محافظ نزدیک به محل عیب عمل کند تا از قطع غیر ضروری قسمت‌های سالم جلوگیری به عمل آید. به این منظور حتماً باید فیوز قبلی حداقل یک پله از فیوز بعدی بزرگتر انتخاب شود و در مورد فیوزهای سریع بهتر است این اختلاف برابر دو پله در نظر گرفته شود. به همین دلیل در صورتی که این خطوط از فیوزهای سریع و تأخیری هر دو استفاده شود حتماً فیوز سریع را قبل از فیوز تأخیری قرار می‌دهیم.

در صورتی که طول قسمتی کمتر از یک متر باشد به شرط اینکه فیوز قسمت قبل حد اکثر سه پله بزرگتر از فیوز قسمت کوتاه باشد، حذف فیوز قسمت کوتاه مجاز است. برای مثال در شکل بالا در صورتی که طول قسمت وسط، کمتر از یک متر باشد، چون فیوز ۶۳ آمپری دو پله از ۳۵ آمپری بالاتر است، فیوز ۳۵ آمپری را حذف کنیم تنها با استفاده از یک فیوز ۳۵ آمپری به جای فیوز ۶۳ آمپری در ابتدای خط میتوان این کار را انجام داد.

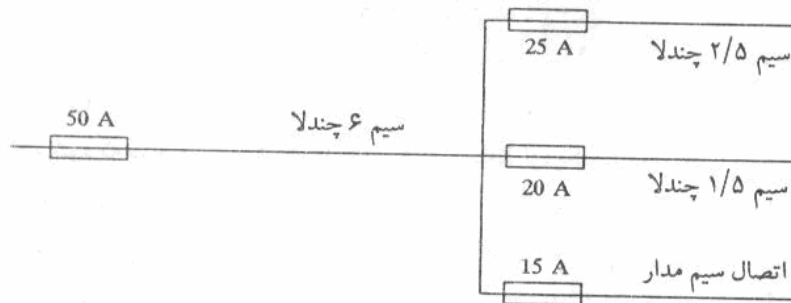
در صورتی که مداری به چند انشعاب موازی تقسیم شود، محاسبه

برای مثال در شکل ۷-۲۱ مدار اصلی سیم ۶ میلی‌متر مربع چند لا در هوای ۲۵ درجه است که به سه انشعاب ۲/۵، ۱/۵ و ۱ میلی‌متر مربع تقسیم شده است. اندازه فیوزهای مناسب که در شکل نشان داده شده اند از جدول ۷-۲ به دست آمده‌اند.

۷-۱۱-۳- محافظت انشعاب موتورها

در موتورهای القایی ممکن است جریان شروع تا حدود ۷ برابر جریان بار کامل باشد. بنابراین در صورتی که انتخاب فیوز محافظ بر اساس جریان اسمی انجام شود و به جریان راه اندازی توجه نشود، فیوز در زمان راه اندازی خواهد سوخت. به این منظور

در استانداردهای آلمانی برای موتورهای القایی بدون راه انداز که مستقیماً به منبع تغذیه متصل می شوند کوچکترین فیوزی اختیار می شود که ۶ برابر جریان اسمی را برای مدت ۵ ثانیه تحمل کند. و در مورد موتورهایی که به راه انداز ستاره مثلث مجهز می باشند، کوچکترین فیوزی اختیار می شود که ۲ برابر جریان اسمی را به مدت ۱۵ ثانیه تحمل کند. در استاندارد آمریکایی اندازه فیوز سریع را ۳ برابر جریان اسمی موتور و اندازه فیوز تأخیری را ۱/۷۵ برابر جریان اسمی موتور انتخاب می کنند. این روش محاسباتی را با حل مثالی روشن می کنیم.

شکل ۷-۲۱: تقسیم مدار اصلی به سه انشعاب موازی

مثال ۷-۳

یک موتور القایی سه فاز ۳۸۰ ولت ۳۰ کیلو وات دارای ضریب توان ۰/۸۶ و راندمان ۰/۹۰ است. اندازه فیوز تأخیری مناسب را برای انشعاب موتور حساب کنید. موتور فاقد راه انداز است.

جریان اسمی موتور چنین است:

$$I = \frac{30 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.86 \times 0.9} = 58.89$$

$$6 \times 58.89 = 353.34$$

با استفاده از منحنی ۷-۱۹ اندازه فیوز تأخیری که این جریان را به مدت ۵ ثانیه تحمل کند، فیوز ۸۰ آمپری است. بر اساس استاندارد آمریکایی اندازه فیوز تأخیری چنین است:

$$1.75 \times 58.89 = 103.06$$

بنابر این فیوز ۱۰۰ آمپری انتخاب می شود.

اندازه فیوز های تأخیری لازم برای حفاظت تعدادی از موتورهای استاندارد سه فاز القایی ۳۸۰ ولت ۵۰ سیکل بدون راه انداز و با راه انداز ستاره مثلث که بر اساس ضوابط آلمانی محاسبه شده است در جدول ۷-۵ آمده است. در صورتی که انشعابی بیش از یک موتور برقی را تغذیه کند جز در مواردی که دو موتور یا بیشتر در یک لحظه راه انداخته می شوند در محاسبه اندازه فیوز جریان شروع بزرگترین موتور و جریان اسمی بقیه موتورها در نظر گرفته می شود.

مثال ۷-۴

مداری دو موتور ۵۰ کیلووات و یک موتور ۲۰ کیلووات القایی سه فاز دو قطبی را تغذیه می کند. اندازه فیوز مناسب مدار اصلی و مدارهای فرعی هر موتور را تعیین کنید.

با استفاده از معادله (۴-۶) و جدول ۶-۲ جریان این موتورها از این قرار است:

$$I = \frac{50 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.90 \times 0.90} = 93.79$$

$$I = \frac{20 \times 1000}{\sqrt{3} \times 380 \times 0.88 \times 0.89} = 38.80$$

جریان راه اندازی که فیوز اصلی باید به مدت ۵ ثانیه تحمل کند از این قرار است:

$$I_{act} = I_{n} \times t_{act} = 160 \times 5 = 800 \text{ A}$$

با استفاده از منحنی ۷-۱۹ فیوز ۱۶۰ آمپری تأخیری انتخاب می شود. جریان راه اندازی که فیوز موتور ۵۰ کیلوواتی باید به مدت ۵ ثانیه تحمل کند چنین است:

$$I_{act} = I_{n} \times t_{act} = 20 \times 5 = 100 \text{ A}$$

از منحنی ۷-۱۹ فیوز ۱۲۵ آمپری تأخیری اختیار می شود.

جریان راه اندازی که فیوز موتور ۲۰ کیلو واتی باید به مدت ۵ ثانیه تحمل کند چنین است:

$$I_{act} = I_{n} \times t_{act} = 20 \times 5 = 100 \text{ A}$$

بنابر این فیوز تأخیری ۶۳ آمپری انتخاب می شود.

جدول ۷-۵: اندازه فیوز تأخیری برای انشعاب موتورهای القایی سه فاز ۳۸۰ ولت

اندازه فیوز		اندازه موتور	
با راه انداز	بدون راه انداز	اسب بخار	کیلووات
-	۲	۰/۳۳	۰/۲۵
-	۲	۰/۵۰	۰/۳۷
-	۴	۰/۷۵	۰/۵۵
۴	۶	۱/۵	۱/۱
۶	۱۰	۳	۲/۲
۱۰	۱۶	۵/۴	۴
۱۶	۲۰	۷/۵	۵/۵
۲۰	۲۵	۱۰/۲	۷/۵
۲۵	۳۵	۱۵	۱۱
۳۵	۵۰	۲۰	۱۵
۵۰	۶۳	۳۰	۲۲
۶۳	۸۰	۴۰	۳۰
۸۰	۱۰۰	۵۲	۳۸
۱۰۰	۱۲۵	۶۸	۵۰
۱۲۵	۱۶۰	۸۶	۶۱
۱۶۰	۲۰۰	۱۲۱	۹۰

لازم به تذکر است که فیوز هایی که به ترتیب بالا انتخاب می شوند دارای اندازه ای خیلی بزرگتر از جریان موتورها و سیم های انشعابی می باشند و لذا موتور و مدار را در مقابل بار اضافی حفاظت نمی کنند. لذا استفاده از این گونه فیوز ها تنها زمانی جایز است که موتورها به وسیله حفاظت در مقابل بار اضافی مجهز باشند. در این صورت فیوز مدار انشعاب، موتور و وسایل کنترل موتور را در مقابل اتصال کوتاه محافظت می کند و وسیله حفاظتی موتور مدار را نیز در مقابل بار اضافی حفظ می نماید. روشهای حفاظت موتور در مقابل بار اضافی بعداً تشریح می شوند.

۷-۱۲- حفاظت با کلید ها با قطع خودکار (دیژنکتورها)

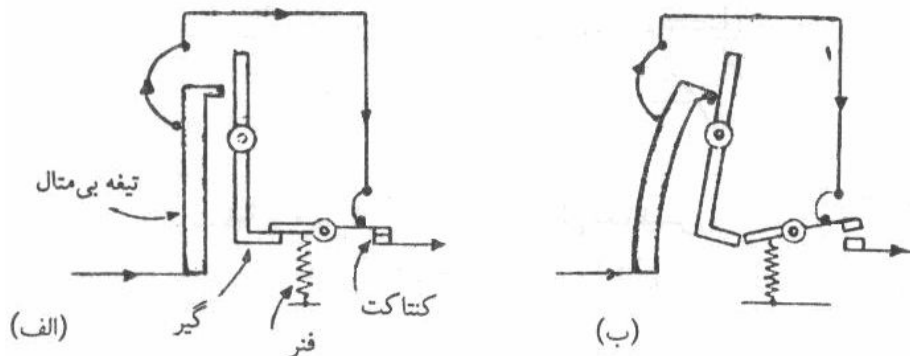
کلید با قطع خودکار یا دیژنکتور دو عمل کنترل و حفاظت را توأم انجام می دهد و از این نظر مانند یک کلید به انضمام یک فیوز عمل می کند. در شرایط عادی دیژنکتور مانند یک کلید عمل می کند که به طور دستی یا به طور الکتریکی از راه دور با قطع

یا وصل می شود. در شرایط غیر عادی مانند بار اضافی یا اتصال کوتاه دیژنکتور خود به خود قطع شده و مدار را باز می کند. قطع اتوماتیک به چند صورت مختلف نظیر قطع حرارتی، قطع مغناطیسی یا ترکیبی از این دو انجام می شود.

۷-۱۲-۱- نحوه قطع دیژنکتورها

۷-۱۲-۱-۱- دیژنکتورها با قطع حرارتی

قطع حرارتی با تأخیر عمل می کند و برای حفاظت در مقابل بار اضافی مورد استفاده قرار می گیرد. شماتیک این نوع کلید خودکار در حالت قطع و وصل در شکل ۷-۲۲ نشان داده شده است.

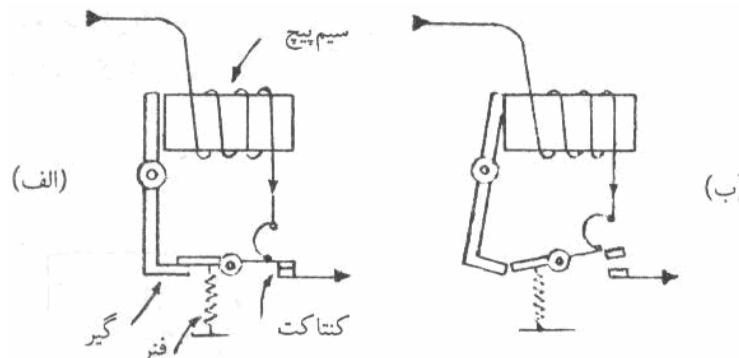

شکل ۷-۲۲: کلید خودکار با قطع حرارتی: الف- حالت وصل، ب- حالت قطع

کلید مطابق شکل به طور متوالی با مداری که کنترل می کند قرار گرفته و جریان مدار از یک نوار بی متال می گذرد. این نوار از دو فلز با ضرایب انبساط مختلف ساخته شده و در صورتی که جریان از حد معینی افزایش یابد حرارت تولید شده در بی متال سبب خم شدن آن می شود که با فشار بر اهرم مقابل، گیره نگاه دارنده، کنتاکت را آزاد می کند و سبب قطع کلید می شود. این کلیدها برای ولتاژ ۳۸۰ ولت تا حدود ۶۳ آمپر ساخته می شوند.

۷-۱۲-۱-۲- دیژنکتور با قطع مغناطیسی

قطع مغناطیسی بدون تأخیر عمل می کند و به منظور حفاظت در مقابل اتصال کوتاه مورد استفاده قرار می گیرد. شماتیک این گونه کلید در شکل ۷-۲۳ نشان داده شده است. جریان مدار از حد معینی سیم پیچی که دور هسته مغناطیسی پیچیده شده عبور می کند. در صورتی که جریان از حد معینی افزایش یابد نیروی مغناطیسی به حدی می رسد که اهرم آهنی را به خود می کشد و با آزاد کردن آن کنتاکت کلید را قطع می کند.

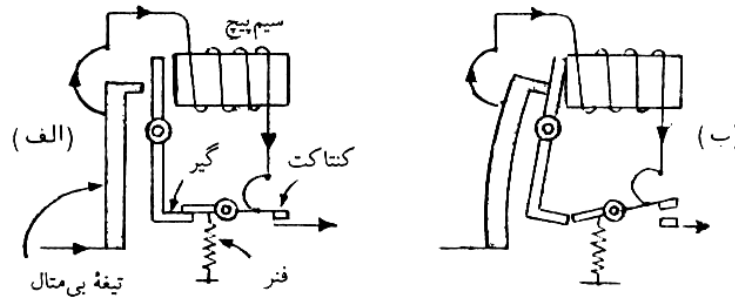

شکل ۷-۲۳: کلید خودکار با قطع مغناطیسی:

الف- حالت وصل، ب- حالت قطع

۷-۱۲-۳- دینژکتور با قطع حرارتی و مغناطیسی

این کلید که در شکل ۷-۲۴ نشان داده شده است به قطع حرارتی و مغناطیسی مجهز است. قطع حرارتی حفاظت در مقابل بار اضافی را عهده دار است و به علت عملکرد تأخیری اضافه بارهای کوچک لحظه ای سبب قطع آن نمی گردد. قطع مغناطیسی در صورت بروز اتصال کوتاه، مدار را فوراً قطع می کند. قطع مغناطیسی همچنین قطعه بی متال را در صورت بروز اتصال کوتاه حفظ می کند و از سوختن آن جلوگیری به عمل می آورد.

شکل ۷-۲۴: کلید خود کار با قطع حرارتی و مغناطیسی، الف- حالت وصل، ب- حالت قطع

۷-۱۲-۲- دینژکتور کوچک (مینیا تور) یا فیوزهای اتوماتیک

برای کنترل مدار روشنایی و بارهای خانگی و تجاری امروزه از دینژکتورهای کوچک استفاده می شود که عمل کنترل و حفاظت توأماً انجام می دهند.

با این وسیله در حالت عادی قطع و وصل دستی انجام می شود و در صورت بروز بار اضافی یا اتصال کوتاه مدار بی متال یا قطع کننده مغناطیسی مدار را قطع می کند و دسته به محل قطع بر می گردد. دینژکتورهای کوچک از نظر حفاظت به فیوزها ارجح هستند چون دقت عمل بیشتر دارند و پس از قطع صدمه نمی بینند و می توان پس از رفع عیب به سرعت مدار را مجدداً وصل کرد. علی رغم قیمت بالاتر آنها در مقایسه با کلید و فیوز، استفاده از آنها روز به روز معمولتر می شود. در شکل ۷-۲۵ سه دینژکتور کوچک یک قطب، دو قطب و سه قطب، جهت نصب در تابلوها و یک دینژکتور پیچی که بیشتر در خانه ها معمول هستند را ملاحظه می کنید.

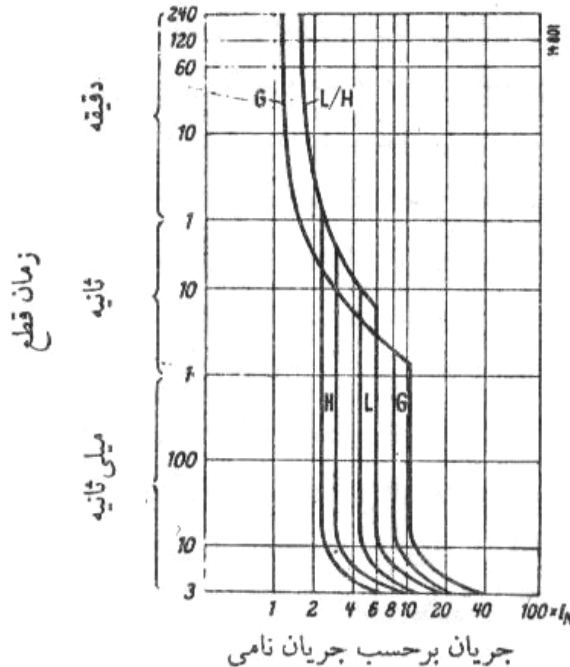

شکل ۷-۲۵: دینژکتورهای یک قطبی، دو قطبی و سه قطبی و نوع پیچی

این دینژکتورهای کوچک در اندازه های ۶، ۱۰، ۱۶، ۲۰ و ۲۵ آمپر موجود است. مشخصات دو نمونه از این دینژکتورها در شکل ۷-۲۶ نشان داده شده است این منحنی ها زمان متوسط قطع را با میزان جریان نشان می دهد.

www.mohandesyar.com

در دینژکتور نوع H قطع فوری در جریانی حدود ۳ برابر جریان اسمی انجام می شود و به این دلیل برای کنترل مدار چراغهای التهابی مناسب نیست زیرا این چراغها در شروع به علت سرد بودن چراغ و کم بودن مقاومت آنها برای مدت کوتاهی حدود ۱۲ برابر جریان اسمی مدار می کشد که سبب قطع این کلیدها می گردد و بهتر است از نوع G استفاده شود. در چراغهای فلورسنت که به خازن ضریب قدرت مجهز نیستند، این عیب موجود نیست. خازن های اصلاح ضریب قدرت در شروع جریان زیادی میگیرند که ممکن است سبب قطع دینژکتور شود.

شکل ۷-۲۶: مشخصات دینژکتورهای مینیاتوری زیمنس

۷-۱۲-۳- دینژکتورهای متوسط و بزرگ

دینژکتورهای ۳۸۰ ولتی متوسط تا ظرفیت ۳۰۰۰ آمپر و با قدرت قطع حداکثر ۲۵ کیلو آمپر با ساختمانی شبیه دینژکتورهای کوچک ساخته می شوند و در بدنه های قالب گیری شده از جنس پلاستیک یا فیبر شیشه قرار می گیرند و به دینژکتورهای دارای بدنه قالب ریزی شده (molded case circuit breakers) معروف شده اند. قطع و وصل این دینژکتورها دستی است و قطع اتوماتیک آن به وسیله قطع کننده حرارتی و مغناطیسی صورت می گیرد.

در ولتاژ ۳۸۰ ولت برای جریانهای بیشتر تا حدود ۶۰۰۰ آمپر با قدرت قطع تا ۱۳۰ کیلو آمپر از دینژکتورهای بزرگتر که دینژکتور قدرت نام گرفته اند و در جعبه های فلزی نصب می شوند استفاده می شود. که قطع و وصل آنها از طریق پر کردن فنر به طور دستی یا با موتور برقی می باشد. قطع اتوماتیک این دینژکتورها با فرمان رله های الکترومغناطیسی انجام می شود.

کلیه دینژکتورهای ولتاژ ضعیف ۳۸۰ ولت امروزه هوایی هستند، به این معنی که قطع و وصل کنتاکتهای آنها در هوا صورت می گیرد و جرقه گیرهای عایقی که روی کنتاکتهای ثابت قرار می گیرند جرقه را محدود کرده و از انتشار آن جلوگیری می کنند. در مصارف صنعتی علاوه بر ولتاژ ۳۸۰ ولت وسایلی با ولتاژهای ۳/۳ کیلو ولت، ۶/۶ کیلو ولت و گاهی ۱۱ کیلو ولت مورد استفاده قرار می گیرند. دینژکتورهایی که در این موارد مورد استفاده بوده، در گذشته روغنی بوده اند که به علت نیاز تعمیراتی زیاد، خطرات آتش سوزی به علت روغن امروزه کمتر دیده می شوند و دینژکتورهای هوایی جانشین آنها شده اند. در ولتاژهای بالاتر از ۱۱ کیلو ولت که مورد بحث ما نمی باشد استفاده از دینژکتورها که از روغن، هوای فشرده، خلا یا گاز SF₆ استفاده می کنند الزامی است.

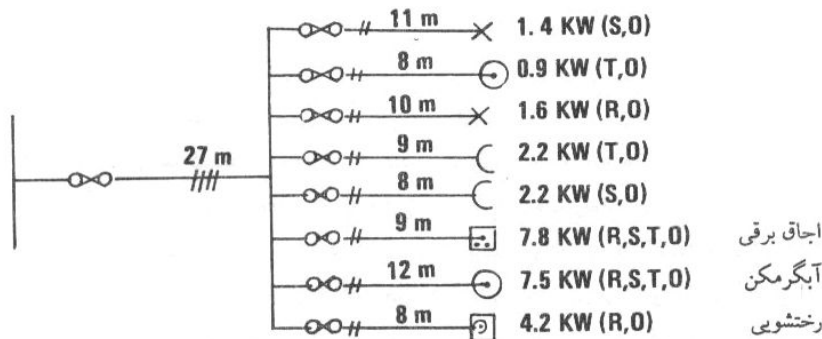

۷-۱۳- کنتاکتورها

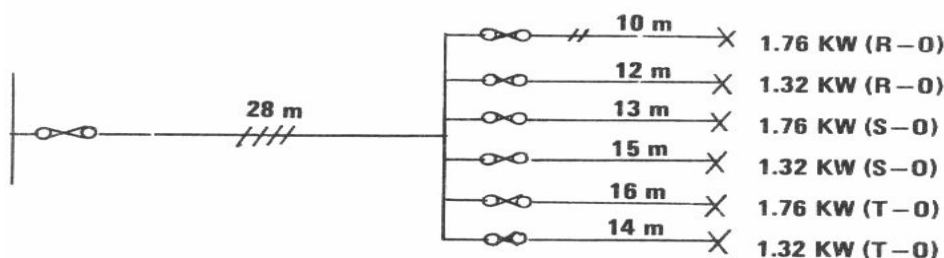
کنتاکتورها کلیدهای مغناطیسی هستند و برای قطع و وصل مدارها از دور مورد استفاده قرار می‌گیرند. کنتاکتورها به صورت دو قطبی، سه قطبی و حتی چهار قطبی ساخته می‌شوند. در روی قسمت ساکن کنتاکتور به ازاء هر قطب دو کنتاکت وجود دارد و هر قسمت متحرک به تعداد قطبها تیغه های فلزی دارد که در هنگام وصل هر کدام به صورت حرکت قسمت متحرک به وسیله جذب بازوی آهنی توسط یک آهنربای الکتریکی انجام می‌شود. با وصل یا قطع مدار آهنربای الکتریکی از هر نقطه دلخواه به وسیله کلیدهای دکمه‌ای می‌توان کنتاکتور را کنترل نمود. به این ترتیب سیمهای مدار اصلی که جریان زیاد حمل می‌کند مستقیماً به سرکنتاکتور می‌روند و تنها یک مدار فرعی کنترل به محل کنترل کشیده می‌شود. این کنتاکتورها به وسایل قطع اتوماتیک نیز مجهز هستند و بیشتر برای کنترل موتورهای برقی به کار گرفته می‌شوند. برای ولتاژ ۳۸۰ ولت در اندازه‌های استاندارد تا ۶۳۰ آمپر ساخته می‌شوند.

مسائل فصل هفتم

- ۱- برای مدار یک موتور القایی سه فاز ۳۸۰ ولت و ۱۰۰ کیلو وات اندازه فیوز مناسب را حساب کنید. موتور به راه انداز ستاره مثلث مجهز است.
- ۲- دو موتور القایی سه فاز ۳۸۰ ولت و ۵۰ و ۱۰ کیلو وات توسط یک انشعاب اصلی تغذیه می‌شوند. فیوز مناسب کند کار برای انشعابهای فرعی و اصلی را حساب کنید. آیا این فیوزها موتور را علیه بار اضافی حفاظت می‌کنند؟ در صورتی که نمی‌کنند چه باید کرد؟
- ۳- می‌خواهیم یک موتور القایی سه فاز ۳۸۰ ولت و ۱۰ کیلو وات و مدار تغذیه آن را حفاظت کنیم. چه وسیله‌ای برای این کار توصیه می‌کنید؟ اندازه مناسب آن چیست؟
- ۴- یک منزل مسکونی بزرگ دارای ۸ انشعاب فرعی است و از برق سه فاز استفاده می‌کند. افت ولتاژ مجاز ۲/۵ درصد (سیم اصلی ۱/۵ درصد و سیمهای فرعی ۱ درصد) و ضرب مصرف همزمان خانه ۰/۷۵ و برای انشعابها ۱ است. مقاطع سیمها و اندازه فیوزها مناسب را حساب کنید.

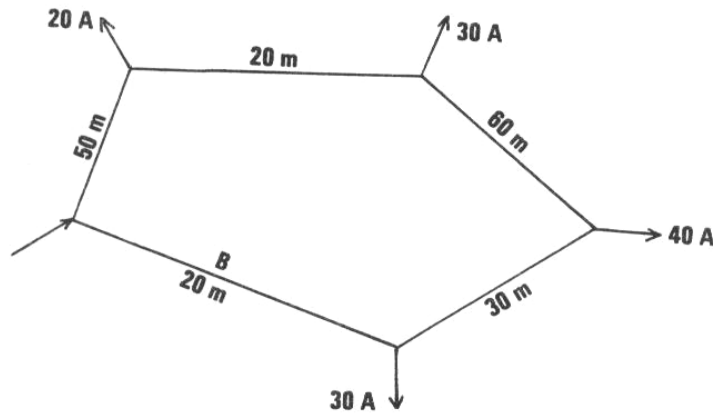

- ۵- مدارهای روشنایی کارگاهی به صورت زیر است. افت ولتاژ در سیم اصلی ۱ درصد و برای انشعابها ۱/۵ درصد و ضریب مصرف همزمان ۱ است. مقطع سیمها و فیوز مناسب را حساب کنید

www.mohandesyar.com

۶- در شبکه تک فاز حلقوی زیر از کابل دو سیمی زیر زمینی با مقطع یکسان استفاده شده است. شبکه از یک نقطه تغذیه می شود و ضریب توان همه بارها برابر یک است.

الف- سطح مقطع کابل دو سیمی لازم را بر اساس جریان مجاز افت ولتاژ مجاز $2/18$ درصد حساب کنید.

ب- برای حفاظت شبکه در نقاط ورودی استفاده از چه فیوزهایی را توصیه می کنید.

پ- اگر کابل در نقطه B اتصالی پیدا کند، آیا به عنوان مهندسی قسمت توصیه می کنید با قطع کابل در این نقطه تغذیه همه بارها را از یک طرف به طور موقت ادامه دهند. در این صورت حداکثر افت ولتاژ چند درصد می شود.

۷- یک خط توزیع هوایی سه فاز سه سیمی 380 ولت به طول 60 متر بار سه فاز متعادل 100 کیلو ولت آمپر در ضریب توان $0/8$ تاخیری را تغذیه می کند. فاصله سیمهای مجاور 75 سانتیمتر است.

الف- مقطع سیم مسی لازم را بر اساس جریان مجاز و افت ولتاژ مجاز 2 درصد حساب کنید و اندازه فیوز مناسب برای حفاظت خط را تعیین کنید.

ب- اگر باریک موتور القایی سه فاز 111 اسب بخار با ضریب توان $0/9$ و ضریب بهره $0/92$ مجهز به راه انداز ستاره- مثلث باشد، آیا فیوز انتخاب شده در موقع راه اندازی موتور را قطع می کند؟ آیا فیوز انتخاب شده موتور را در مقابل بار اضافی حفاظت می کند؟

فصل هشتم

سیستمهای سیم کشی داخلی

در ابتدای صنعت برق رسانی سیمهای عایق دار را بدون هیچ گونه حفاظتی در روی دیوار و سقف نصب می دیوارها عبور می دادند. کلیدها و پریزها هم روی سطح دیوارها قرار می گرفت و اتصال برقی آنها نیز آشکار و در دسترس بود. با این که این سیستمهای غیر ایمن در کشورهای پیشرفته امروزه کاملا مطرود است، در ایران هنوز بسیاری از آنها موجودند. البته به طوری که خواهیم دید برق کشی نباید لزوماً زیر کار یعنی در داخل دیوارها باشد و سیستمهای روکار به شرط رعایت مقررات ایمنی لازم، بدون اشکال می باشند. کابلها و سیمهای عایق دار را که غلاف مناسب دارند می توان بدون حفاظ اضافی رو کار یا توکار مورد استفاده داد، لیکن سیمهای عایق دار بدون غلاف را لازم است جهت حفاظت در داخل لوله یا جا سیمی یا کانالهای مخصوص نصب کرد.

هدف این فصل معرفی روشهای صحیح نصب سیمها و کابلها در سیم کشی داخلی است. انتخاب بهترین روش، کار مشکلی است زیرا در آن بایستی به حفاظت مکانیکی لازم، زیبایی ظاهر، هزینه، امکان توسعه و غیره توجه شود. برای مثال کابلهای PVC که معمولاً در اماکن مسکونی مورد استفاده قرار می گیرند به علت نداشتن حفاظت مکانیکی کافی برای مراکز صنعتی نظیر کارخانه ذوب آهن مناسب نیستند. بر عکس کابلهای زرده دار که در مراکز صنعتی مورد استفاده قرار می گیرند به علت حجم، وزن و قیمت زیاد و زشتی ظاهر در مصارف خانگی مورد استفاده قرار نمی گیرند.

۸-۱-۸- محافظت های کلی در سیستمهای سیم کشی

کلیه سیستمهای سیم کشی داخلی باید بعضی حفاظتهای لازم را تامین کنند که برای جلوگیری از تکرار در اینجا جمع آوری شده اند.

۸-۱-۱-۸- محافظت علیه صدمات مکانی

کابلها و سیمهای روکار یا توکار باید طوری محافظت شوند که ضربات مکانی نتوانند آسیبی به آنها وارد کنند. سیم کشی روکار در معرض دید است و از ضربات مکانیکی غیر عمدی مصون می باشد. سیم کشی توکار در معرض دید نیست و به سهولت می توان در وقت کوبیدن میخ برای نصب یک تابلو نقاشی، سیم یا کابل را معیوب کرد که ممکن است با خطرات جانی نیز همراه باشد. به این دلیل اغلب مقررات ایمنی در برق رسانی مقرر می دارند که کابلها و سیمهای بدون غلاف که توکار نصب می شوند به وسیله نصب در لوله حفاظت شوند.

۸-۱-۲- حفاظت علیه توسعه آتش و دود

غالبا برای عبور دادن سیمها از اتاقی به اتاق دیگر سوراخهایی در دیوارها یا کفها تعبیه می شود و در تکمیل کار به زیبایی ظاهری کفایت می شود و سوراخها را به طور موثر پر نمی کنند. از این نقاط آتش می تواند به سهولت به اتاقهای دیگر سرایت کند و لازم است که این گونه سوراخها با همان موادی که در ساختمان دیوارها به کار رفته است کاملاً پر شود. به این ترتیب آتش سوزی احتمالی که در یک اتاق به وقوع می پیوندد، نمی تواند به سهولت به اتاقهای دیگر ساختمان سرایت کند. همچنین آتش و حرارت می تواند به سهولت از داخل لوله ها، کانالها یا جاسیمها از اتاقی به اتاق دیگر برسد و لازم است در مکانهایی که این وسایل از دیوارها یا کفها عبور می کنند با قرار دادن مواعی که در مقابل آتش مقاوم باشند، مانع پیشرفت آتش شویم.

۸-۱-۳- حفظ فاصله مناسب از لوله های تاسیسات دیگر

در غالب مقررات قوی توصیه شده است که تاسیسات سیم کشی برق رسانی را از تلفن و وسایل مخابراتی دیگر و همچنین از لوله های گاز و آب دور نگاه داریم. در مواردی که این امر ممکن نشود لازم است که بدنه فلزی لوله های برقی با دیگر لوله ها متصل شود. در صورتی که این کار به خوبی انجام نشود، در صورت اتصال فاز به لوله برق اختلاف پتانسیلی بین لوله های برق و دیگر لوله ها نظیر آب و گاز به وجود می آید که ممکن است سبب برق گرفتگی و یا برقرار شدن جرقه و آتش سوزی گردد.

۸-۱-۴- حفاظت علیه اثرات تلفات جریانهای گردابی و هیستریسیس

در کابل های دو سیمی که در مدارهای تک فاز مورد استفاده قرار می گیرند جریان رفت با جریان برگشت برابر است و اثر مغناطیسی یکدیگر را خنثی می کنند و در صورتی که این کابلها به غلاف و زره فلزی نیز مجهز باشند جریانی در آنها القاء نمی شود. کابل های سه سیمی یا چهار سیمی که در مدارهای سه فاز مورد استفاده قرار می گیرند نیز همین خصوصیت را دارند، چون مجموع جریانها در هر لحظه برابر صفر است. در مواردی که از کابل های یک سیمی یا یک سیم در لوله استفاده می شود این امر صادق نمی باشد و جریان سیم سبب برقراری میدان مغناطیسی در غلاف و زره فلزی یا لوله می شود که سبب ایجاد تلفات حرارتی به علت جریانهای گردابی در غلاف و زره می گردد. در صورتی که غلاف و زره یا لوله از فلزات مغناطیسی از خانواده آهن باشند، علاوه بر تلفات فوق تلفات هیستریسیس نیز موجود خواهند بود. به این علت مقررات نسبت به استفاده از کابل های یک سیمی که به غلاف و زره فلزی مجهز هستند خیلی بی میل هستند و ارجح است که مورد استفاده قرار نگیرند.

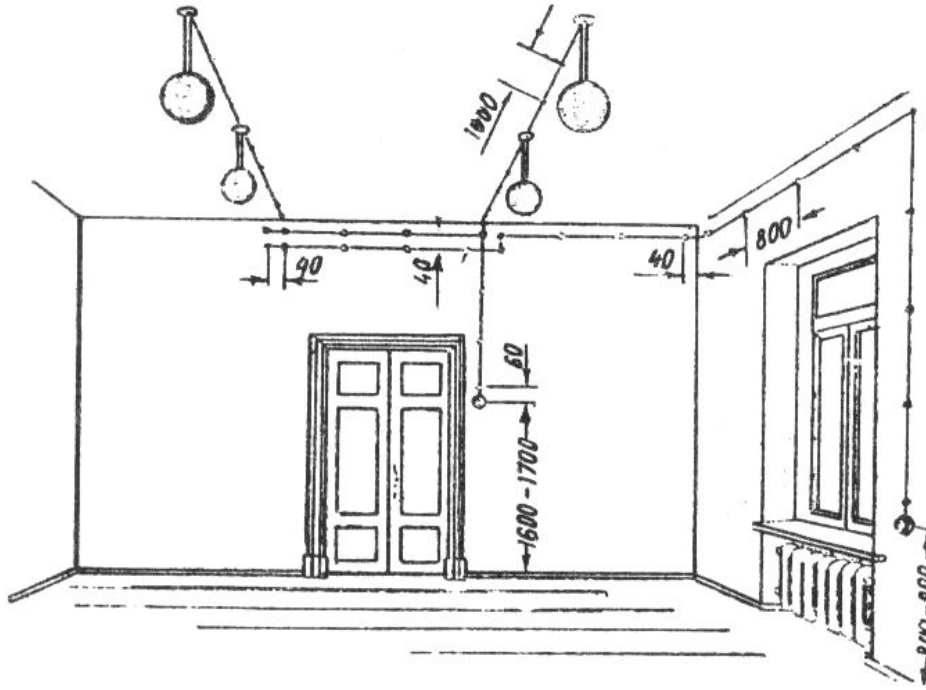
۸-۲- سیم کشی روکار بدون استفاده از لوله های محافظ

در سیم کشی روکار از سیمهای عایق دار بدون غلاف یا با غلاف استفاده می شود. سیمهای عایق دار بدون غلاف را روی مقره های عایق نصب می کنیم و سیمهای غلاف دار را به وسیله گیره های مخصوصی به دیوار یا سقف محکم می کنیم.

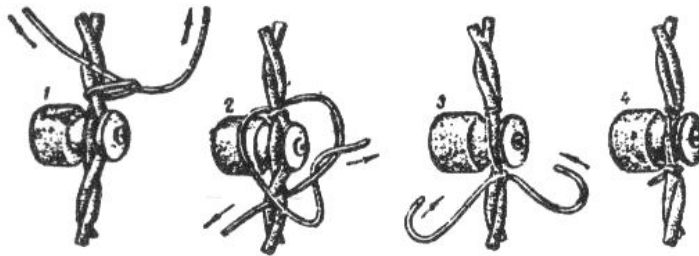
۸-۲-۱- سیم کشی روکار با استفاده از مقره

این قبیل سیم کشی برای اماکنی مثل انبارها، راهروها، راه پله ها و خانه های ارزان قیمت که زیبایی ظاهری عامل مهمی به حساب نمی آید مناسب است. کار تمام شده مطابق شکل ۸-۱ می باشد.

به طوری که ملاحظه می کنیم در این روش سیم کشی سیمها در ارتفاع زیاد نصب می شوند و کلیدها هم در حدود ۱/۵ متر از کف و خارج از دسترس بچه ها می باشد. سیم در فواصلی در حدود یک متر به مقره ها محکم می شود. روش صحیح اتصال سیمها به مقره ها در شکل ۸-۲ نشان داده شده است. در هنگام گذشتن از جرزها و دیوارها سیمها را از داخل لوله ها عبور می دهیم.

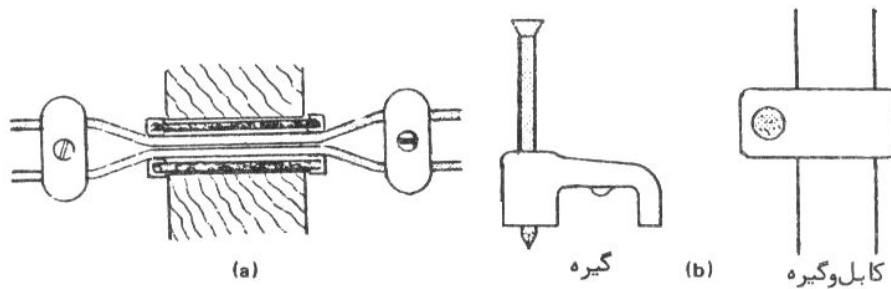
شکل ۸-۱: سیم کشی با استفاده از مقره

شکل ۸-۲: اتصال صحیح سیم به مقره

۸-۲-۲- سیم کشی روکار با استفاده از بستها و گیرهها

سیمها و کابلها با غلاف پی-وی-سی را می توان در سیم کشی روکار مورد استفاده قرار داد و به وسیله بستهای مخصوص به دیوارها متصل نمود. در شکل ۸-۳-۱(a) بستهای مخصوص برای اتصال سیمهای عایق دار و در شکل ۸-۳-۲(b) گیره های مخصوص پلاستیکی برای کابل با غلاف پلاستیک نشان داده شده است.

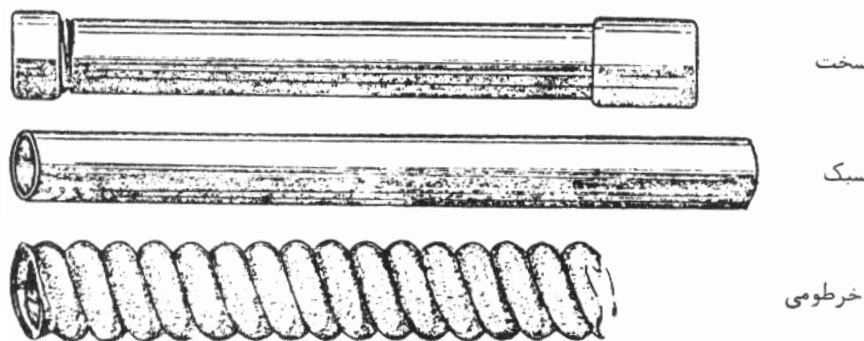
شکل ۸-۳: سیم کشی روکار با استفاده از بستها و گیرهها

غلاف این سیم ها را می توان هم رنگ دیوارها انتخاب کرد و یا در زمان نقاشی آنها را هم رنگ کرد. در این صورت این گونه سیم کشی لطمه ای به زیبایی نخواهد زد.

۸-۳- سیم کشی در داخل لوله

سیم کشی در داخل لوله به منظور حفاظت مکانیکی انجام می‌شود و در تاسیسات توکار یا روکار مورد استفاده قرار می‌گیرد. در برق رسانی صنعتی معمولاً نیازی به پنهان کردن لوله‌ها در داخل دیوار و سقف‌ها نیست، لیکن در مراکز مسکونی و تجاری به منظور زیبایی، لوله‌ها توکار نصب می‌شوند. فایده مهم دیگر استفاده از لوله در این است که در صورت صدمه دیدن سیمی می‌توان بدون وارد آوردن خرابی به ساختمان آن را بیرون کشید و سیم سالمی در لوله جا داد. همچنین لوله‌ها محیط خارج را از داخل جدا می‌کنند و در صورت اتصال سیمها جرقه به خارج راه پیدا نمی‌کند که در مرازی که گازهای قابل اشتعال وجود دارند، امتیاز مهمی به شما می‌آید. لوله‌های فلزی می‌توانند نقش سیم زمین را ایفا کنند و بنابراین در استفاده از لوله‌ها، کشیدن سیم زمین جداگانه ضرورت ندارد.

نصب لوله‌های توکار بایستی در زمان مناسب انجام شود تا موجب کندن و تعمیرات غیر ضروری نگردد. بعد از اتمام سفت کاری ساختمان می‌توان سطوح تمام شده را شمشه گیری مشخص کرد و برق کار می‌تواند کار لوله کشی را شروع کند. لیکن به طور معمول این کار بعد از کاه گل یا گچ خاک کردن و قبل از سفید کاری انجام می‌شود و در این صورت لازم است که کاه گل مسیر لوله‌ها با تیشه کنده شود که کار خیلی مشکلی نیست. حتماً باید توجه داشت که لوله‌های روی سقف قبل از قیرگونی بام انجام گردد. لوله‌ها انواع مختلف دارند. لوله‌های فلزی دارای سابقه طولانی می‌باشند و لوله‌های پلاستیکی در سالهای اخیر مورد استفاده قرار گرفته‌اند. لوله‌های فلزی معمولاً فولادی هستند و لوله‌های آلومینیومی و مس ممکن است خیلی به ندرت دیده شوند. لوله‌های فولادی از سه نوع لوله سخت یا سنگین، لوله برکمن یا سبک به لوله خرطومی تشکیل می‌شوند که در شکل ۸-۴ نشان داده شده‌اند.

شکل ۸-۴: انواع لوله‌های فولادی

لوله‌های سخت یا سنگین دارای دیوار ضخیم هستند و اتصال آنها به یکدیگر و به قوطیها به وسیله پیچ و مهره انجام می‌شود. لوله‌های برکمن یا سبک دارای ضخامت کمتر و اتصال آنها با استفاده از بستها صورت می‌گیرد. لوله‌های خرطومی در مواردی که به علت وجود ارتعاشات مکانیکی، انعطاف پذیری لازم باشد، به کار گرفته می‌شوند. لوله‌های پلاستیکی به علت قیمت ارزانتر و نصب آسانتر در سالهای اخیر خیلی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و آنها هم در سه نوع سخت یا سنگین، سبک و خرطومی ساخته می‌شوند. نوع سخت آن می‌تواند ضربات مکانیکی شدید را تحمل کند. نوع سبک آن نیز دارای استحکام کافی برای نصب توکار می‌باشد، لیکن نوع خرطومی برای مواردی که به علت وجود ارتعاشات مکانیکی، انعطاف پذیری لازم باشد، مناسب است.

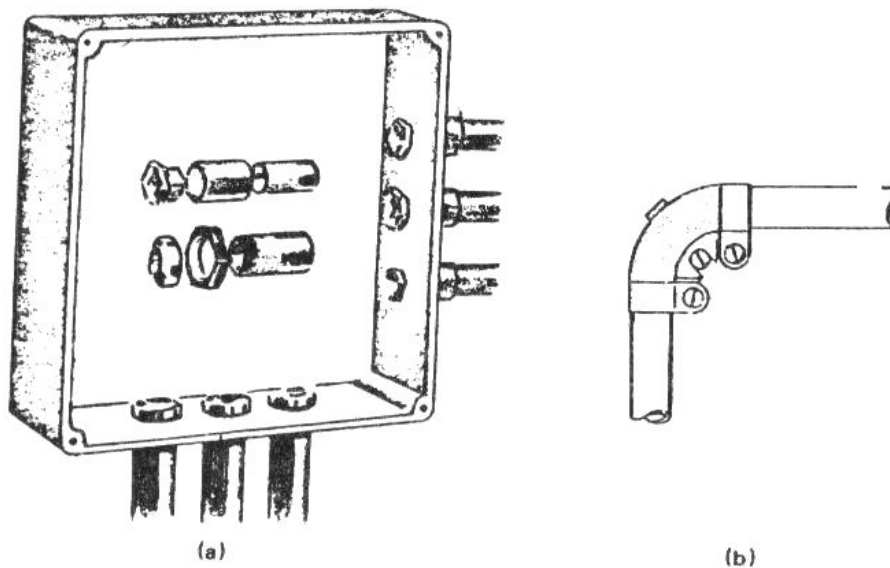
۸-۴- لوله‌های فولادی

در این قسمت با روشهای نصب لوله‌های فولادی، اندازه‌های استاندارد و ظرفیت مجاز آنها و طریق وارد کردن سیمها به داخل آنها آشنایی کسب می‌کنیم.

۸-۴-۱- نصب لوله‌های فولادی

بهترین و گرانترین روش استفاده از لوله‌های سخت یا سنگین بدون درز و جوش است. این سیستمها استحکام مکانیکی زیاد و عمر دراز و در تاسیسات صنعتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای اماکن مسکونی، لوله‌های برکم یا سبک که ارزاتر هستند و کار نصب آن هم با هزینه کمتر انجام می‌شود کافی هستند. اختلاف اساسی این دو در اتصالهاست و به طوری که گفته شده لوله‌های سنگین به وسیله پیچ کردن به هم متصل می‌شوند و لوله‌های سبک به وسیله بستهای فلزی متصل می‌گردند. بقیه مراحل نصب یکسان است. این لوله‌ها در طولهای ۳-۴ متر ساخته می‌شوند. قبل از استفاده برقکار باید حتما نگاهی به داخل آن بکند و از نداشتن گرفتگی اطمینان حاصل کند. سپس لوله‌ها را به اندازه مناسب بریده و تیزی را صاف می‌کنیم تا عایق سیمها را خراش ندهد.

سپس لوله‌ها را مطابق شکل ۸-۵ به هم و به قوطیهای مربوط متصل می‌کنیم. شکل ۸-۵- (a) اتصال لوله سنگین به قوطی را نشان می‌دهد که با پیچ و مهره انجام شده است. شکل ۸-۵- (b) اتصال دو لوله سبک را نشان می‌دهد که به وسیله بست فلزی انجام شده است. ملاحظه می‌کنید که به این ترتیب همه لوله‌ها و قوطیها از نظر الکتریکی به هم متصل می‌گردند. در صورتی که در لوله کشی خمهای ۹۰ درجه لازم باشد لازم است شعاع خمها را بزرگ بگیریم (حداقل $2/5$ برابر قطر لوله) تا عبور دادن سیمها به سهولت انجام گیرد. ضوابط مقرر می‌دارند که هر قسمت لوله کشی واقع بین دو نقطه‌ای که سیم عبور می‌دهیم بیشتر از دو خم ۹۰ درجه یا معادل آن نداشته باشد.

شکل ۸-۵: اتصال لوله‌ها به قوطی و یا به یکدیگر

۸-۴-۲- اندازه‌های استاندارد لوله‌های فولادی و ظرفیت مجاز آنها

لوله‌ها را بر حسب قطر خارجی آنها مشخص می‌کنند و اندازه‌های معمول ۱۶ میلی‌متر، ۲۰ میلی‌متر، ۲۵ میلی‌متر و ۳۲ میلی‌متر است، تعداد سیمهایی که می‌توان در هر لوله جا داد بستگی به اندازه سیمها دارد. در صورتی که در هر فرد قسمت لوله کشی بیش از دو خم ۹۰ درجه یا معادل آن وجود نداشته باشد ضوابط مجاز میدانند که ۴۰ درصد سطح مقطع لوله‌ها توسط سیمها اشغال شود. با دانستن تعداد و سطح مقطع سیمها می‌توان به سهولت اندازه لوله لازم را مطابق روش زیر محاسبه کرد.

مثال ۸-۱

می‌خواهیم ۴ سیم $2/5$ میلی‌متر مربع هفت رشته‌ای و چهار سیم ۶ میلی‌متر مربع هفت رشته‌ای و عایق PVC را در لوله‌ای قرار دهیم اندازه لوله مناسب را حساب کنید.

www.mohandesyar.com

با مراجعه به جدول ۴-۲ ملاحظه می کنید که قطر خارجی سیم ۲/۵، برابر ۳/۶ میلیمتر و قطر خارجی سیم ۶، برابر ۴/۷ میلیمتر است. در صورتی که سطح مقطع لوله را در A و قطر داخلی آن را برابر d فرض کنیم چنین می نویسیم:

$$\frac{40}{100} A = 4 \times \frac{\pi}{4} (3.6)^2 + 4 \times \frac{\pi}{4} (4.7)^2$$

$$\frac{40}{100} \pi d^2 = 110.11$$

$$D = 18.72 \text{ mm}$$

و بنابراین لوله ۲۰ میلیمتری مناسب است.

ظرفیت لوله‌های معمول از نوع سبک و سنگین برای سیمهای عایق دار PVC که بر اساس روش بالا محاسبه شده است در جدول ۸-۱ گرد آوری شده است. به طوری که ملاحظه می کنید ظرفیت لوله‌های سبک به علت داشتن دیواره نازکتر قدری از لوله‌های سنگین هم اندازه بیشتر است.

در صورتی که تعداد خمهای لوله در هر قسمت بیش از دو زاویه ۹۰ درجه باشد، لازم است به منظور سهولت عبور دادن سیمها تعداد سیمهای مجاز را قدری کاهش دهیم.

جدول ۸-۱: ظرفیت مجاز لوله‌های فولادی

اندازه سیم (میلیمتر مربع)	تعداد و قطر رشته‌ها	اندازه لوله							
		۱۶ میلیمتر		۲۰ میلیمتر		۲۵ میلیمتر		۳۲ میلیمتر	
		سبک	سنگین	سبک	سنگین	سبک	سنگین	سبک	سنگین
۱	۱ × ۱/۱۳	۸	۷	۱۳	۱۲	۳۲	۱۹	۳۸	۳۵
۱/۵	۱ × ۱/۳۸	۷	۶	۱۲	۱۰	۱۹	۱۷	۳۳	۳۱
۲/۵	۱ × ۱/۷۸	۵	۴	۹	۸	۱۵	۱۳	۲۶	۲۴
۲/۵	۷ × ۰/۶۷	۴	۴	۸	۷	۱۳	۱۱	۲۲	۲۰
۴	۷ × ۰/۸۷	۳	۳	۶	۵	۱۰	۹	۱۷	۱۶
۶	۷ × ۱/۰۴	۳	۲	۵	۴	۷	۷	۱۳	۱۲
۱۰	۷ × ۱/۳۵	-	-	۳	۲	۴	۴	۸	۷
۱۶	۷ × ۱/۷۰	-	-	-	-	۳	۳	۶	۵
۲۵	۷ × ۲/۱۴	-	-	-	-	۳	۲	۴	۳
۳۵	۱۹ × ۱/۵۳	-	-	-	-	-	-	۳	۲
۵۰	۱۹ × ۱/۷۸	-	-	-	-	-	-	۲	۲

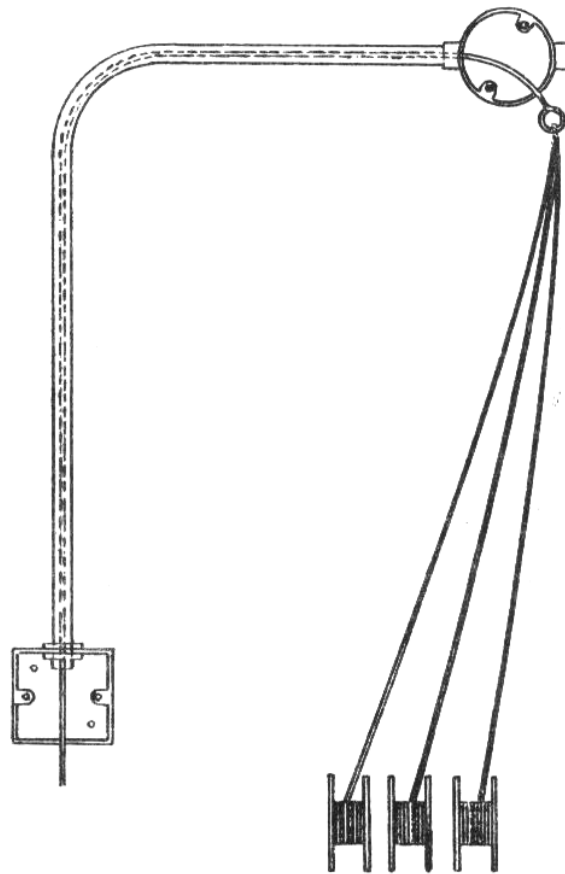
۸-۴-۳- وارد کردن سیم در لوله‌ها

پس از تکمیل لوله‌ها کار داخل کردن سیمها آغاز می شود. همه سیمها که در یک لوله قرار می گیرند بایستی همزمان به داخل لوله کشیده شوند.

به این منظور ابتدا سیم فلزی مخصوصی در داخل لوله وارد می کنیم و سر سیمها را به آن محکم کرده و مطابق شکل ۸-۶ آنها را به داخل می کشیم. در کشیدن سیمهای یک رشته‌ای به داخل لوله ممکن است که عایق سیم خراشیده شود، لذا لازم است عایق و سیم هر دو به سیم کش محکم شوند و یا عایق را با چسب به سیم مسی محکم کنیم. هیچگاه نباید سیم دو تکه در داخل لوله کشید چون داشتن اتصال در داخل لوله هر قدر هم خوب انجام شود مجاز نیست.

در کشیدن سیمها در لوله‌های عمود در صورتی که طول بیشتر از ۵ متر باشد لازم است سیم را به وسیله بست مخصوصیت محکم کرد تا وزن کابل فشار زیاد بر عایق سیمها وارد نکند و سبب خرابی آنها نگردد. این گونه بستها را در قوطیهای میان راه می‌توان قرار داد. حتما باید سیم رفت و برگشت، هر دو در یک لوله قرار گیرد در غیر این صورت مجموع جریانها صفر نمی‌شود و میدان مغناطیسی قابل توجهی ایجاد می‌شود که سبب برقراری جریانهای القایی در لوله و سبب تلفات و بالا رفتن درجه حرارت می‌گردد. دیده شده است که یک سیم حامل ۱۶ آمپر در داخل یک لوله ۲۰ میلیمتری باعث برقراری ۲/۵ آمپر در لوله گردیده است. کشیدن سیمهای ولتاژ ضعیف مانند زنگ اخبار و تلفن، همراه با سیمهای برق در همان لوله جایز نیست مگر این که این سیمها برای ولتاژ ۲۲۰ ولت عایق بندی شده باشند.

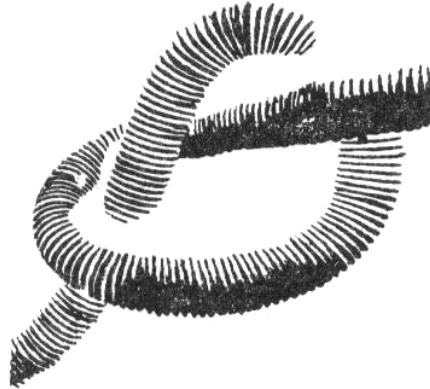

شکل ۸-۶: کشیدن سیمها به داخل لوله

۸-۵- لوله‌های پلاستیکی

در برخی کشورها استفاده از لوله‌های فلزی آن قدر رایج بوده که سبب بروز تعصب علیه لوله‌های پلاستیکی از جنس « پی-وی-سی » گردیده است. در بعضی کشورهای دیگر اصولاً عایق بندی سیم و سپس قرار دادن آن در لوله هادی کاری خلاف منطق به شمار می‌رفته و تکمیل لوله‌های پلاستیکی با استقبال روبه رو شده است به طوری که در بعضی کشورها تنها از این لوله‌ها استفاده می‌شود و حتی در برخی کشورها استفاده از لوله‌های فلزی قدغن است. لوله‌های پلاستیکی به خصوص نوع سنگین یا سخت آن برای بسیاری کاربردها مقاومت مکانیکی لازم را داراست و از زنگ زدگی و خوردگی مصون است و تعویض سیمهای معیوب داخل آنها نیز امکان پذیر است. وزن مخصوص پی-وی-سی ۱۸ درصد فولاد است و قیمت این لوله‌ها و هزینه نصب آنها هم از لوله‌های فلزی سخت کمتر است. در صورت خرابی عایق یک فاز اتصال کوتاه برقرار نمی‌شود و مدار به کارش ادامه می‌دهد. به علت هادی نبودن لوله نمی‌توان از وجودش به عنوان سیم زمین استفاده کرد و بنابراین لازم است یک سیم اضافی به عنوان سیم زمین در لوله کشیده شود. این لوله‌ها در درجه حرارت‌های بالا نرم می‌شوند و در درجه حرارت پایین شکننده می‌شوند. میزان انبساط یک

لوله ۴ متری برابر ۶/۵ میلیمتر به ازاء افزایش درجه حرارت به میزان ۴۵ درجه است که بیش از انبساط لوله های فولادی است و باید در لوله کشی در نظر گرفته شود. لوله های پلاستیکی از جنس پی - وی - سی ساخته می شوند و در سه نوع سخت یا سنگین - سبک و خرطومی موجود می باشند. نوع سخت و سبک آن در طولهای ۳ تا ۴ متر ساخته می شوند و لوله های خرطومی به طولهای تا ۴۵ متر موجودند. لوله پلاستیکی خرطومی مطابق شکل ۸-۷ می باشد. لوله سخت برای سیم کشی روکار و نوع سبک برای سیم کشی توکار مورد استفاده قرار می گیرند.

شکل ۸-۷: لوله پلاستیکی خرطومی

۸-۵-۱- اندازه های استاندارد لوله های پلاستیکی و ظرفیت مجاز آنها

اندازه های استاندارد لوله های پلاستیکی با لوله های فولادی یکی است و ظرفیت آنها از نظر تعداد سیمهای مجاز مطابق جدول ۸-۲ می باشد که با ظرفیت مجاز لوله های فولادی تفاوت چندانی ندارد.

جدول ۸-۲: تعداد سیمهای مجاز در لوله های پلاستیکی

اندازه سیم	تعداد و قطر رشته ها	۱۶ میلیمتر	۲۰ میلیمتر	۲۵ میلیمتر	۳۲ میلیمتر
۱	۱ × ۱/۱۳	۷	۱۲	۲۰	۳۴
۱/۵	۱ × ۱/۳۸	۶	۱۱	۱۸	۳۰
۲/۵	۱ × ۱/۷۸	۵	۸	۱۴	۲۳
۲/۵	۷ × ۰/۶۷	۴	۷	۱۲	۲۰
۴	۷ × ۰/۸۷	۳	۵	۹	۱۵
۶	۷ × ۱/۰۴	۲	۴	۷	۱۲
۱۰	۷ × ۱/۳۵	-	۲	۴	۷
۱۶	۷ × ۱/۷۰	-	۲	۳	۵
۲۵	۷ × ۲/۱۴	-	-	۲	۳
۳۵	۱۹ × ۱/۵۳	-	-	-	۲
۵۰	۱۹ × ۱/۷۸	-	-	-	۲

۸-۵-۲- نصب لوله های پلاستیکی و سیم کشی در آنها

لوله های نوع سنگین را می توان به یکدیگر یا به قوطیها پیچ کرد. این کار باعث ضعیف شده نقاط اتصال می گردد و امروزه بیشتر برای اتصال از چسب مخصوص استفاده می شود که سطح لوله را حل می کند و به آن جوش می خورد. انواع قوطیهای

www.mohandesyar.com

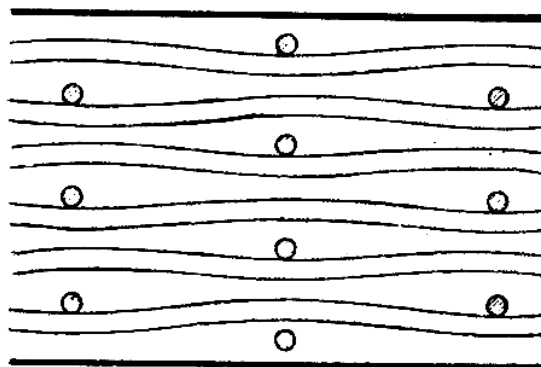
پلاستیکی در اندازه‌های مختلف در بازار موجود هستند. خم کردن این لوله‌ها از طریق وارد کردن فنر مخصوصی در داخل لوله انجام می‌شود. در درجه حرارت‌های کم این لوله‌ها شکننده می‌شوند و برای خم کردن، آنها را ابتدا قدری حرارت می‌دهند. نکته قابل ذکر دیگر این است که خم این لوله‌ها تمایل به باز شدن دارند و معمولاً باید آنها را حدود ۵ درجه بیشتر از مقدار دلخواه خم کرد. سیم کشی در داخل لوله‌های پلاستیکی بخصوص در مورد لوله‌های خرطومی به علت کم بودن مقاومت مکانیکی ممکن است مشکلاتی ایجاد کند. به این منظور در هنگام نصب لوله‌ها سیم‌هایی در لوله‌ها قرار می‌دهیم تا کشیدن سیمها را به داخل ممکن کند. ضوابط مقرر می‌دارند که علاوه بر سیمهای مدار، سیم عایق داری به اندازه ۱/۵ میلیمتر مربع به عنوان سیم زمین در لوله‌ها کشیده شود.

۸-۶- سیم کشی در جاسیمی ها

سیم کشی در جاسیمی‌ها از حدود ۷۰ سال پیش معمول گردیده است و تدریجاً جانشین لوله‌های فولادی با قطر بزرگ شده است. جاسیمی‌های ابتدایی فولادی بوده لیکن امروزه جاسیمی‌های پلاستیکی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند. مقطع جاسیمی‌ها به شکل مربع یا مستطیل با اندازه‌های حدود ۱۶×۱۶ میلیمتر تا ۱۵۰×۱۵۰ میلیمتر ساخته می‌شوند. جاسیمی‌ها در دو نوع سنگین یا ضخیم و سبک ساخته می‌شوند. دیواره بالای جاسیمی که حکم در جاسیمی را درد به سهولت بیرون می‌آید تا سیمها را به راحتی در داخل آن قرار دهند.

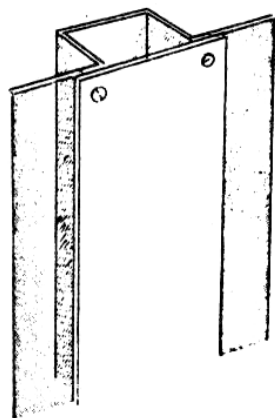
جاسیمی‌ها از لوله‌های هم ظرفیت خود سبک ترند و در مقایسه با لوله‌های روکار نصب آنها آسانتر است. قرار دادن سیمها در داخل جاسیمی از کشیدن آنها در لوله آسانتر است و دادن تغییرات یا توسعه سیم کشی در جاسیمی آسانتر است. امتیاز دیگر جاسیمی‌ها در این است که می‌توان آنها را با قسمت‌های مجزا جهت جا دادن سیمهای مربوط به خدمات مختلف مثل تلفن و تلویزیون و غیره ساخت.

اجزاء مختلف مانند خمهای گوناگون، قوطیها، زانوها، و اتصال‌های دیگر برای متصل نمودن جاسیمی‌ها موجود می‌باشند. قرار دادن سیمها در داخل جاسیمی یا باز کردن درب آن به سهولت انجام می‌شود و سیمها را در فواصل سه متری با استفاده از میله‌های مخصوص مطابق شکل ۸-۸ مهار می‌کنیم. اتصال کابلها با سیمهای ورودی به جاسیمی با تعبیه سوراخهایی در دیواره‌های جاسیمی ممکن است. ضوابط مقرر می‌دارند که ۴۵ درصد مقطع جاسیمی برای جا دادن سیمها اختصاص داده شود که کار عوض کردن سیمهای معیوب و بازرسی به سهولت انجام شود.

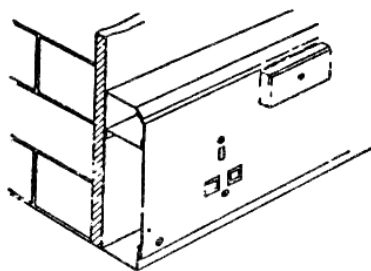
شکل ۸-۸: مهار سیمها در داخل جاسیمی

جاسیمی‌ها انواع مختلف دارند. نوع همسطح با دیوار آن مطابق شکل ۸-۹ می‌باشد.

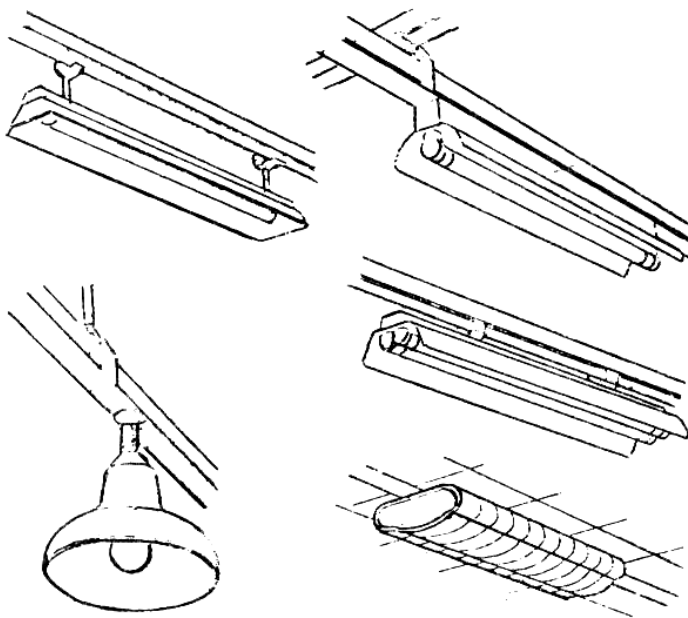
شکل ۸-۹: جاسیمی همسطح با دیوار

نوع روکار آن در شکل ۸-۱۰ نشان داده شده است. جاسیمی نشان داده شده در شکل دارای دو قسمت مجزا است.

شکل ۸-۱۰: جاسیمی روکار

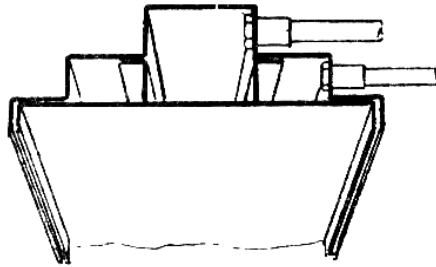
در اماکن صنعتی و تجاری که لامپهای فلورسنت زیاد مورد استفاده قرار می‌گیرند جا سیمی‌های مخصوص در طول ساختمان در سقف تعبیه ، و چراغهای فلورسنت مطابق شکل ۸-۱۱ روی آنها نصب می‌شوند.

شکل ۸-۱۱: جاسیمی مدارهای روشنایی

در کارخانجات و دفاتر امروزه بیشتر از فضاهای باز وسیع استفاده می‌شود و لازم است به نقاطی دور از دیوارها برق رسانی شود و این تنها از دو طریق ممکن است. در مراکز تجاری بیشتر از جاسیمی‌های زمینی یا از کانالها استفاده می‌شود.

در مراکز صنعتی به طوری که بعداً خواهیم دید زیبایی چندان مورد نظر نیست و این کار از طریق برق رسانی هوایی انجام می‌شود. یک جاسیمی زمینی با سه قسمت مجزا در شکل ۸-۱۲ نشان داده شده است.

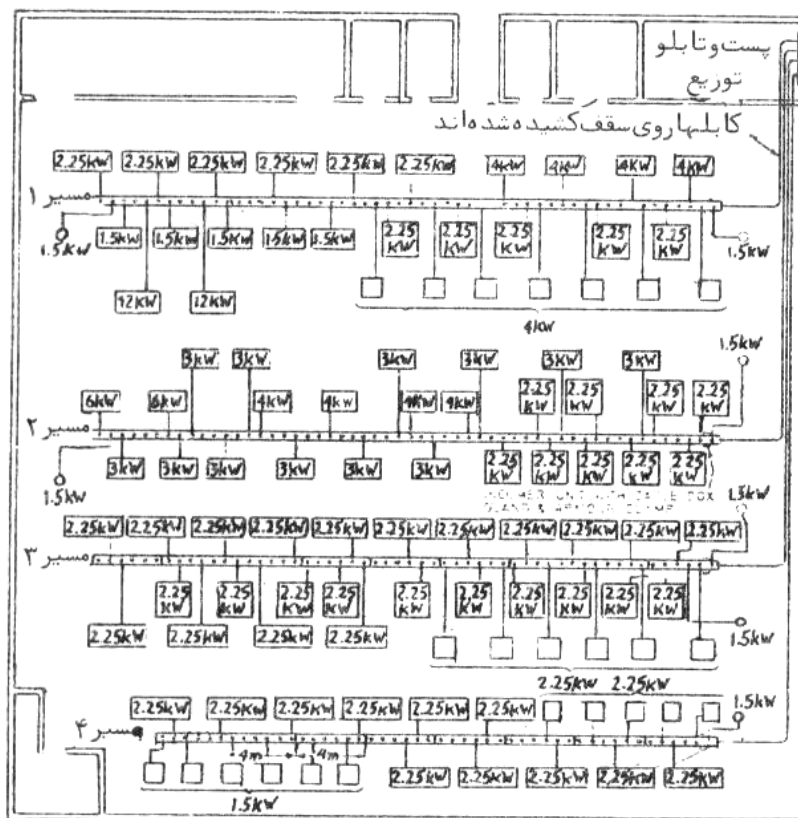
شکل ۸-۱۲: جاسیمی زمینی

این جاسیمی طوری نصب می‌شود که سطح بالای آن با کف تمام شده همسطح می‌شود و در بالای جاسیمی را از جنس کف ساختمان می‌پوشانند تا لطمه‌ای به زیبایی ساختمان نخورد.

در کارخانجات که از فضاهای وسیع باز و از ماشینهای برقی متعدد استفاده می‌کنند، از جاسیمی شینه‌ای استفاده می‌شود. در این روش به جای سیم عایق دار از شین‌های مسی یا آلومینیومی لخت که روی عایقها سوار می‌شوند استفاده می‌شود که در داخل یک جاسیمی فلزی قرار می‌گیرد. این جاسیمی هم ارتفاع با جرزهای ساختمان در طول کارگاه گاهی در چند ردیف قرار می‌گیرد. موتورهای برقی به طرق مختلف به جاسیمی متصل می‌شوند. برق رسانی به یک کارگاه با این روش در شکل ۸-۱۳ نشان داده شده است.

کابل‌های ورودی و خروجی به طرق مختلف به جاسیمی متصل می‌شوند.

استفاده از جعبه‌های اتصال در فواصل ۶۰ سانتیمتری ممکن است و در صورتی که لازم شود که ماشین جابجا شود بیرون کشیدن جعبه اتصال از جاسیمی در حالی که شین‌ها برق دار هستند بدون اشکال است.

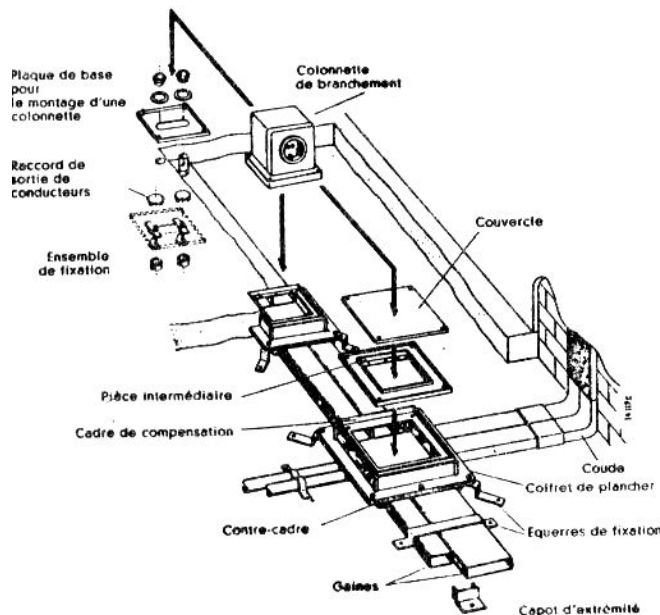
شکل ۸-۱۳: برق رسانی با استفاده از جاسیمی شینه

برای برق‌رسانی به آپارتمان‌های چندین طبقه از این نوع جاسیمی‌ها که به طور عمودی نصب می‌شوند استفاده می‌شود که به سیم‌های بالا رونده معروف شده است.

۸-۷ سیم‌کشی با استفاده از کانال‌های زیر زمینی

در مراکز تجاری و اداری امروز که از فضاهای باز استفاده می‌شود و به منظور زیبایی و سهولت برق‌رسانی از کانال‌های زیر زمینی استفاده می‌شود که در جهات طول و عرض کشیده می‌شوند و در فواصل معین قوطی‌های خروجی که با کف همسطح هستند قرار می‌گیرند. به علت کمبود گردش هوا در کانال‌های زیر زمینی ضوابط اختصاص ۳۵ درصد مقطع کانال را به سیم‌ها جایز دانسته‌اند.

این گونه کانال‌های زیر زمینی رد شکل ۸-۱۴ نشان داده شده است.

شکل ۸-۱۴: کانال زیر زمینی

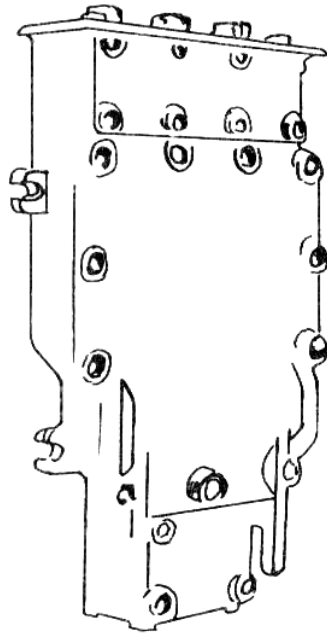
۸-۸ سیم‌کشی با کابل‌ها با عایق معدنی

در این کابل‌ها هادی‌ها از سیم یک رشته تشکیل شده که در داخل غلاف مسی قرار می‌گیرند. فضای داخل غلاف از اکسید منگنز فشرده پر شده که نقش عایق را ایفا می‌کند. امتیاز اساسی این کابل‌ها این است که در درجه حرارت‌های بالا تا حدود ۲۵۰ درجه سانتیگراد می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند. اکسید منگنز به راحتی رطوبت جذب می‌کند و لذا در محل اتصال کابل‌ها از بست‌های مخصوص استفاده می‌شود به طوری که رطوبت قادر به نفوذ در آن نباشد.

۸-۹ سیم‌کشی ضد آتش سوزی

در مراکز صنعتی که هوا آلوده به مواد قابل اشتعال یا انفجار است از سیم‌کشی ضد آتش سوزی استفاده می‌شود. نمونه این گونه مراکز پالایشگاه‌های نفت و معادن زغال سنگ می‌باشد. در این گونه سیم‌کشی، سیم‌ها را در داخل لوله‌های سخت قرار می‌دهیم یا از کابل‌ها با عایق معدنی استفاده می‌کنیم. کلیه وسایل مورد استفاده مانند کلیدها و شین‌ها و غیره از نوع ضد آتش سوزی انتخاب می‌شوند. وسایل ضد آتش سوزی آن قدر محکم ساخته می‌شوند که در صورت انفجار اشتعال در داخل آنها صدمه‌ای به آنها نمی‌رسد و لذا هیچگونه شعله‌ای از آنها خارج نمی‌شود تا سبب اشتعال در خارج گردد. وسایل ضد آتش سوزی، ساختمان محکمی دارند و در آنها به خوبی با آنها جفت می‌شود و با تعداد زیادی پیچ به آن محکم می‌گردند. فشاری که در داخل

آنها به دلیل انفجار ایجاد می شود از فاصله بسیار کوچک بین بدنه و در خارج می شود و هنگام خروج به قدر کافی سرد می شود که نتواند سبب اشتعال در خارج گردد. یک کلید ضد آتش سوزی در شکل ۸-۱۵ نشان داده شده است.

شکل ۸-۱۵: نمایش کلید ضد آتش سوزی

فصل نهم

طرح سیستم برق خانه های مسکونی

سیستم برق خانه های مسکونی باید به صورتی طرح و اجرا شود که از ایمنی کامل برخوردار باشد و حداکثر استفاده و راحتی را برای ساکنان خانه تامین نماید. در خانه باید نور کافی چه به صورت چراغهای ثابت یا قابل تغییر مکان در دسترس باشد و ساکنان باید به سهولت بتواند

مجبور شوند چراغهای غیر ضروری را در پشت در سر خود روشن باقی بگذارد. ساکنان باید قادر باشند چراغ، رادیو، تلویزیون، جاروبرقی و دیگر وسایل را در هر نقطه دلخواه به پریز متصل کنند بدون این که مجبور به استفاده از سیمهای رابطه بلند باشند. در اثر برخورد پاهای ساکنان خانه با این سیمهایی رابط بلند ضایعات بسیاری به بار آمده است. برای برآوردن مقاصد فوق لازم است به نکات زیر توجه شود.

الف-

موجب افت ولتاژ غیر قبل تحمل یا قطع غیر ضروری وسایل حفاظتی نگردد.

ب- سیمهای انشعابهای داخلی با اندازه های مناسب انتخاب شود. با این که در انشعابهای کم اهمیت از سیم ۱/۵ استفاده می شود در بسیاری تاسیسات خانگی امروزی کوچکترین سیم مورد استفاده ۲/۵ می باشد.

پ-

تاریکی و بی برقی فرو نرود. هر چه تعداد انشعابها بیشتر باشد ضریب اطمینان، افزایش می یابد، لیکن هزینه نیز بالا می رود.

ت- تعداد پریزها باید طوری انتخاب شود که استفاده از سیمهای رابط لازم نباشد.

ث- تعداد چراغها باید با میزان نور لازم در قسمتهای مختلف خانه تناسب داشته باشد و کلیدهای کنترل آنها باید در مناسبترین نقاط نصب شوند.

در این فصل ابتدا بارهای الکتریکی خانگی را که از بارهای روشنایی وسایل کوچک خانگی و وسایل بزرگ خانگی تشکیل می شوند مورد بررسی قرار می دهیم و براساس این مطالعه تعداد و اندازه های انشعابها و انشعاب اصلی را محاسبه می کنیم.

۹-۱- بارهای روشنایی خانگی

برای تامین روشنایی عمومی در قسمتهای مختلف از چراغهای سقفی ثابت استفاده می شود و برای تامین روشنایی موضعی از پروژکتورهای قابل تنظیم و یا چراغهای سیار استفاده به عمل می آید. محاسبه میزان بارهای روشنایی، تعداد انشعابهای روشنایی، کنترل و حفاظت انشعابها در این قسمت تشریح می شود.

۹-۱-۱- تعیین میزان بار روشنایی خانگی

بار روشنایی را می‌توان با انجام محاسبات روشنایی به طور دقیق به دست آورد. در صورتی که این محاسبات انجام نشده باشد آن را برابر ۲۰ تا ۳۰ وات بر متر مربع مساحت زیربنا در نظر می‌گیریم (در استاندارد آمریکایی حداقل توان ۳ وات بر فوت مربع یا برابر ۳۲ وات بر متر مربع است). در محل‌هایی نظیر زیر زمین که به صورت انباری مورد استفاده قرار می‌گیرند و احتیاج به نور زیاد ندارند می‌توان ۱۰ تا ۱۵ وات بر متر مربع به کاربرد. برای حیاط خانه ۵ تا ۱۰ وات بر متر مربع کافی است. این مقادیر برای استفاده از لامپ‌های رشته‌دار معتبر هستند و در مورد لامپ‌های فلورنت که به ندرت در خانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند، به علت راندمان نورانی بالاتر ۱/۴ مقادیر بالا کافی است.

۹-۱-۲- تعیین انشعاب‌های روشنایی

به طوری که قبلا دیده‌ایم در برق رسانی خانگی سیم‌ها را در داخل لوله‌ها قرار می‌دهیم و به منظور استحکام مکانیکی کوچکترین سیم مورد استفاده را سیم ۱/۵ انتخاب می‌کنیم. این سیم تحت شرایط عادی می‌تواند بدون اشکال ۱۶ آمپر حمل کند و با توجه به این که هر لامپ ۱۰۰ وات ۰/۴۵۵ آمپر می‌گیرد، تعداد ۳۵ لامپ ۱۰۰ وات را می‌توان از یک انشعاب تغذیه نمود لیکن به طوری که خواهیم دید در بسیاری موارد این روش محاسبه خالی از اشکال نخواهد بود.

مثال ۹-۱

بار روشنایی و تعداد انشعاب‌های روشنایی یک آپارتمان مسکونی با ۱۱۵ متر مربع مساحت را حساب کنید.
بار روشنایی بر اساس ۳۰ وات بر متر مربع از این قرار است:

$$۱۱۵ \times ۳۰ = ۳۴۵۰$$

توانی که یک انشعاب ۱/۵ در حرارت ۲۵ درجه حمل می‌کند از این قرار است:

$$۲۲۰ \times ۱۶ = ۳۵۲۰$$

تعداد انشعابها از این قرار است:

$$۳۴۵۰ \div ۳۵۲۰ = ۰/۹۸$$

بنابراین یک انشعاب ۱/۵ کافی است.

استفاده از یک انشعاب روشنایی در مثال بالا با این مشکل همراه است که در صورت اتفاق یک اتصالی در سر پیچ یکی از چراغها همه آپارتمان در تاریکی فرو می‌رود. برای جلوگیری از این گونه مشکلات بیشتر مقررات توصیه می‌کنند. که برای هر ۵۰ متر مربع بنا یک انشعاب روشنایی به کار گرفته شود. بر این اساس تعداد انشعابها در مثال ۹-۱ برابر ۲/۳ است که دو یا سه مدار انتخاب می‌شود.

۹-۱-۳- کنترل چراغهای روشنایی

در ایران بر خلاف کشورهای آمریکایی و اروپایی که بیشتر از لامپ‌های سیار و رومیزی استفاده می‌شود از لامپ‌های سقفی و دیواری استفاده می‌کنیم و کلیدها را روی دیوار نصب می‌کنیم. در اتاقهای نشیمن و غذا خوری که معمولا از لوستر استفاده می‌شود، لوسترها را در مرکز اتاق در وسط میز غذا خوری قرار می‌دهیم و چراغهای دیگر را به نحوی قرار می‌دهیم که نور عمومی یکنواخت به دست آید. در مواردی که اتاق یک در داشته باشد کلید را نزدیک در قرار می‌دهیم و در صورتی که اتاق دو در ورودی داشته باشد از دو کلید دو راهه در نزدیک دو در استفاده می‌کنیم. در مورد راه پله‌ها و راهروها دو کلید دوراهه در دو انتها تعبیه می‌کنیم. کلیدها را معمولا در ارتفاع ۱۱۰ سانتیمتر از کف تمام شده نصب می‌کنیم.

۹-۱-۴- حفاظت انشعابهای روشنایی

برای حفاظت انشعابهای روشنایی از فیوزها یا دیژنکتورهای مینیاتوری استفاده می‌کنیم و اندازه آنها را بر اساس ظرفیت سیم انشعاب یا کمتر انتخاب می‌کنیم. در صورتی که سیم انشعاب ۲/۵ انتها شده باشد، فیوز یا دیژنکتور ۱۶ آمپری و در مواردی که سیم انشعاب ۱/۵ باشد از فیوز یا دیژنکتور ۱۰ آمپری استفاده می‌کنیم. این وسایل حفاظتی را در تابلو فیوز که ممکن است نزدیکی کنتور باشد، یا در خانه‌های بزرگتر که هر طبقه تابلو فیوز مخصوص به خود دارد قرار می‌دهیم. هیچگاه نباید فیوزها را در نقاط مختلف خانه پخش کرد زیرا علاوه بر ظاهر زشتی که پیدا می‌کند تعویض آنها در مواقع اضطراری کار مشکلی است.

۹-۲- بارهای کوچک خانگی

بارهای کوچک خانگی نظیر رادیو، تلویزیون، ضبط صوت، گرام، جاروبرقی، چراغ رومیزی، بخاری برقی، وسایل برقی آشپزخانه و غیره محل ثابتی ندارند و از طریق پریزهای استاندارد ۱۰ آمپری تغذیه می‌شوند. در این قسمت تعیین میزان این بارها، تعداد انشعابهای لازم کنترل و حفاظت این انشعابها را بررسی می‌کنیم.

۹-۲-۱- تعیین میزان و روش تغذیه بارهای کوچک خانگی

بارهای برقی آشپزخانه‌های امروزی قابل ملاحظه است و دائما در حال افزایش می‌باشد. بارهای دیگر خانگی به استثنای بخاریهای برقی معمولا کوچک هستند و به طور متوسط جریانی از ۰/۵ تا ۰/۷۵ آمپر می‌گیرند. هر بخاری برقی ۲ کیلوواتی در حدود ۹ آمپر جریان می‌گیرد، لیکن به ندرت اتفاق می‌افتد که بیش از دو بخاری برقی در یک لحظه زمانی در خانه‌ای روشن باشد. با توجه به این که همه پریزها در یک زمان بار حمل نمی‌کنند، برای برآورد میزان بار می‌توان برای هر پریز عمومی جریانی در حدود ۰/۵ تا ۰/۷۵ آمپر و برای هر پریز آشپزخانه ۱ تا ۱/۵ آمپر در نظر گرفت.

بیشتر مقررات توصیه می‌کنند که پریزها به تعداد زیات نصب شوند به طوری که هیچ نقطه‌ای از دیوارهای اتاق بیشتر از ۲ تا ۳ متر از نزدیکترین پریز فاصله نداشته باشد. فضاها کوچک بین درها مشمول این قاعده نیستند. در استاندارد آمریکایی که بسیاری از چراغها سیار هستند واز پریزها تغذیه می‌شوند فاصله ۲ متر رعایت می‌شود. این ترتیب نصب دستگاهها را به نحو احسن امکان پذیر می‌کند و استفاده از سیمهای رابط را غیر ضروری می‌نماید. پریزهای آشپزخانه را در ارتفاع ۱۱ سانتیمتری در امتداد قفسه بندی و پریزهای نقاط دیگر را در ارتفاع حدود ۳۰ سانتیمتر نصب می‌کنیم.

۹-۲-۲- تعیین تعداد انشعابها برای تغذیه پریزها

با توجه به این که غالب بارها که از پریزها تغذیه می‌شوند کوچک هستند و به طور همزمان بارها به همه پریزها متصل نمی‌شوند به منظور کاهش هزینه سیم کشی می‌توان تعدادی از پریزها را روی یک انشعاب قرار داد. قرار دادن تا ۱۲ پریز روی یک انشعاب ۲/۵ خالی از اشکال است و در مواردی که بارهای بزرگتر مثل بخاریهای برقی مورد استفاده قرار نگیرند می‌توان تعداد بیشتری پریز را روی یک انشعاب قرار داد. با توجه به این که در آشپزخانه‌های امروزی وسایل برقی بسیاری مورد استفاده قرار می‌گیرد توصیه می‌شود که حداقل یک انشعاب برای تغذیه پریزهای آشپزخانه در نظر گرفت. در استاندارد انگلیسی برای تغذیه پریزها از مدارهای حلقوی استفاده می‌شود، به این معنی که یک انشعاب ۲/۵ از روی یک فیوز ۱۶ آمپری شروع و پس از اتصال آخرین پریز به سر همان فیوز بر می‌گردد. بر اساس مقررات این گونه انشعاب می‌تواند هر تعداد پریز را که در ۱۰۰ متر مربع مساحت زیر بنا قرار داشته باشد تغذیه کند.

۹-۲-۳- کنترل بارهای کوچک خانگی

برای کنترل بارهای کوچک دو شاخه متصل به وسیله برقی برای قطع و وصل وسیله به کار گرفته می شود و سیستم کنترل بخصوصی به کار گرفته نمی شود. در مورد بارهای بزرگتر مثل بخاریهای برقی و جارو برقی خود وسایل به کلید کنترل مجهز هستند. برخی انواع پریزها هم به کلید کنترل مجهز هستند.

۹-۲-۴- حفاظت انشعابهای پریزها

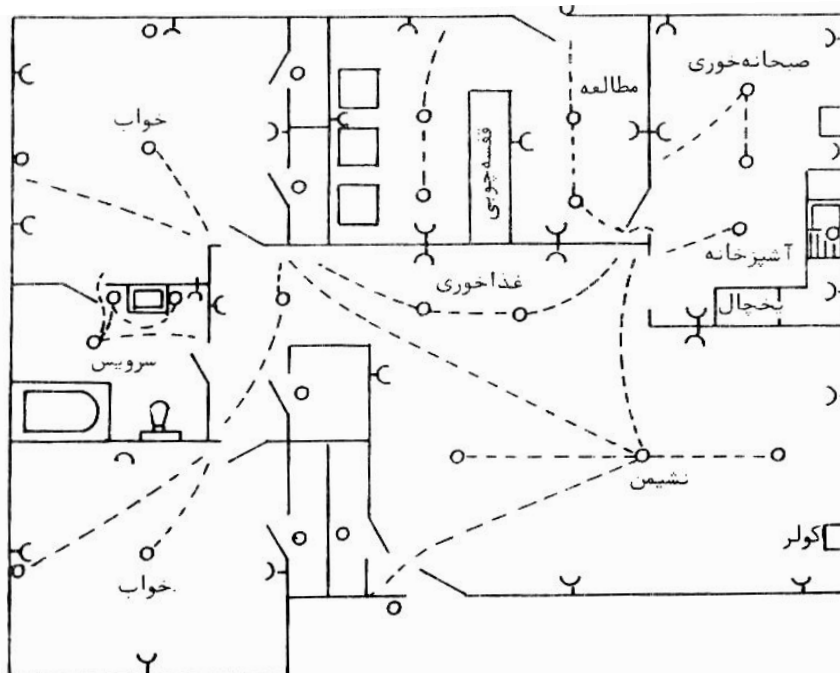
حفاظت انشعابهای پریزها نظیر حفاظت انشعابهای روشنایی به اندازه سیم انشعاب بستگی دارد و اندازه وسا استفاده از جدول ۴-۷ انتخاب می شوند و در تابلو فیوزها قرار می گیرند.

۹-۳- بارهای بزرگ خانگی

برای تغذیه بارهای بزرگ خانگی مثل اجاق برقی، آبگرمکن برقی، ماشین لباسشویی، ماشین خشک کن، ماشین اشغال خوردکن، ماشین ظرفشویی و تهویه مطبوع از انشعابهای جداگانه استفاده می کنیم. اندازه انشعاب و وسیله حفاظتی بر اساس ظرفیت وسیله انتخاب می شود. کنترل این گونه بارها توسط کلیدها در نزدیکی وسیله قرار می گیرد انجام می شود و حفاظت توسط فیوزها یا دیژنکتورهای مینیاتوری واقع در تابلو فیوزها انجام می شود.

۹-۴- نقشه برق کشی خانه های مسکونی

بر اساس ضوابط گفته شده محل چراغها و کلیدهای کنترل آنها و محل پریزها عمومی و همچنین محل بارهایی که نیاز به مدار مخصوص دارند روی نقشه (پلان) ترسیم می شود که نقشه برق کشی نامیده می شود. در بسیاری از این نقشه ها محل پریزهای تلفن، تلویزیون و زنگ اخبار نیز مشخص می گردد. شکل ۹-۱ نقشه برقی معمول یک خانه مسکونی دو اتاق خوابه را نشان میدهد. در شکل تعداد چراغها ۳۰ عدد انتخاب شده است که بیشتر آنها سقفی و بعضی دیواری هستند. در بالای درهای ورودی خانه و بالای دستشویی، سرویس و ظرفشویی آشپزخانه چراغهایی نصب شده است. کلیدهای معمولی یک پل و دو پل که چراغ را از یک نقطه کنترل می کنند با حرف S_1 مشخص شده اند.

شکل ۹-۱: نقشه برقی یک خانه مسکونی دو اتاق خوابه

کلیدهای تبدیل برای کنترل روشنایی از دو نقطه بوده و با حرف S₂ مشخص شده‌اند. کلیدهای صلیبی در این نقشه فقط برای کنترل روشنایی اتاق نشیمن بوده و از سه نقطه کنترل می‌شود. این کلید با حرف S₃ مشخص شده است با فشار کلید S₃ همزمان سه لامپ در اتاق روشنایی روشن می‌شود. این لامپها با نقطه چین به هم وصل شده‌اند. در نقشه فوق هر کلید با علامت مربوط تعیین کننده نوع کلید مشخص شده است. با فشار یک کلید تبدیل همزمان دو لامپ در اتاق غذاخوری روشن می‌شود که می‌توان آن را از در خروجی آشپزخانه نیز کنترل نمود. با دقت در شکل ملاحظه می‌شود کلیدها در نزدیکی درهای ورودی و در سمت باز شدن آنها (طرف خلاف محل لولاها) قرار گرفته‌اند. تعداد پریزهای عمومی ۲۴ عدد در نظر گرفته شده است و تعداد پریزهای مخصوص آشپزخانه ۶ عدد می‌باشد که در شکل با حرف K در مقابل علامت پریز مشخص شده است. بارهایی که نیاز به مدار تغذیه مخصوص دارند ماشین لباسشویی به ظرف ۱/۳ اسب، ماشین فریزر به ظرفیت ۱/۳ اسب، ماشین خشک کن به ظرفیت ۱ اسب و کولر به ظرفیت ۱ اسب می‌باشند که در شکل نشان داده شده‌اند.

این گونه نقشه‌ها تعداد انشعابها، اندازه سیمها و اندازه وسایل حفاظتی را معین نمی‌کند و این مسئله مهم حتی در کارهای مهندسی که برق کشی با نقشه انجام می‌شود به عهده سیم کش گذاشته می‌شود. به منظور انجام کار به طور فنی و صحیح ارجح است که نقشه‌های کاملتری که تعداد انشعابها، اندازه سیمها و وسایل حفاظتی را نشان می‌دهد ترسیم و در اختیار سیم کش قرار گیرد.

۹-۵- تعیین تعداد و اندازه انشعابها

با توجه به این که سطح زیر بنا در حدود ۱۲۲ متر مربع است با روشنایی بر اساس ۳۰ وات بر متر مربع از این قرار می‌شود.

$$122 \times 30 = 3660 \text{ Watt}$$

$$\frac{3660}{220} = 16.636 \approx 17$$

بنابراین دو انشعاب اختیار می‌کنیم که هر یک از آنها در حدود ۱۵ چراغ را تغذیه کند. برای تغذیه پریزهای عمومی با توجه به آنها که ۲۴ عدد است ۲ انشعاب اختیار می‌کنیم که هر کدام ۱۲ پریز را تغذیه کند. برای تغذیه ۶ پریز مخصوص آشپزخانه یک انشعاب مخصوص در نظر می‌گیریم. برای تغذیه ماشین لباسشویی، خشک کن، فریزر و کولر نیز ۴ انشعاب جداگانه در نظر می‌گیریم. بنابراین تعداد کل انشعابها ۹ عدد می‌شود.

مقاطع انشعابها را از طریق روشهای فصل ششم محاسبه می‌کنیم. نظر به کوتاهی طول انشعابها معمولاً افت ولتاژ کمتر از حد مجاز است و جریان مدار عامل تعیین کننده می‌باشد. نوع و اندازه وسایل حفاظتی را مطابق روشهای فصل هفتم انتخاب می‌کنیم. برای انشعابهای چراغها با توجه به جریان حدود ۸ آمپر در هر انشعاب سیم ۱/۵ با فیوز یا دیژنکتور مینیاتوری ۱۰ آمپری کافی است.

برای محاسبه انشعابهای پریزهای عمومی نظر به کوچکی بارها می‌توان ۰/۵ تا ۰/۷۵ آمپر برای هر پریز عمومی و ۱ تا ۱/۵ آمپر برای هر پریز آشپزخانه منظور نمود. به این ترتیب ظرفیت هر انشعاب پریزها در حدود ۱۵۰۰ وات می‌گردد که با استاندارد آمریکایی تطابق دارد و لذا سیم ۱/۵ برای انشعابها کافی است. لیکن با توجه به استفاده روز افزون از انرژی برقی ارجح است از سیم ۲/۵ با وسیله حفاظتی ۱۶ آمپری استفاده کنیم. به این ترتیب هر انشعاب حدود ۳/۵ کیلووات ظرفیت دارد و استفاده همزمان از زرد بخاری برقی روی هر انشعاب در موقع اضطراری خالی از اشکال است.

برای انشعابهای ماشین لباسشویی به ظرفیت ۱/۳ اسب و همچنین فریزر به ظرفیت ۱/۳ اسب با استفاده از معادله (۴-۶) با احتساب راندمان ۰/۶ و ضریب قدرت ۰/۷ چنین می‌نویسیم:

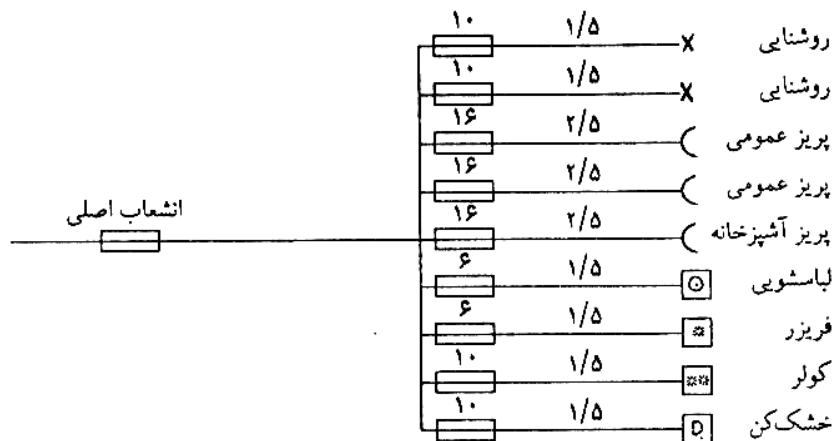
$$I = \frac{1}{\sqrt{3}} \times \frac{746}{220 \times 0.7} = 2.59 \approx 3$$

www.mohandesyar.com

با استفاده از جداول (۱-۵) و (۲-۵) سیم ۱/۵ که دارای استحکام مکانیکی کافی می باشد انتخاب می کنیم و برای حفاظت آن بر اساس اصول فصل هفتم و شکل ۷-۱۹ فیوز ۶ آمپری تاخیری اختیار کنیم. برای انشعابهای کولر و خشک کن به ظرفیت ۱ اسب با استفاده از معادله (۴-۶) و احتساب راندمان و ضریب قدرت ۰/۷۰ چنین می نویسیم:

$$I = \frac{P \times 1000}{V \times \eta} = \frac{1 \times 1000}{220 \times 0.7} = 6.5 \text{ Amp}$$

با استفاده از جداول (۱-۵) و (۲-۵) سیم ۱/۵ با ظرفیت ۱۲ آمپر در حرارت ۴۵ درجه انتخاب می شود و با استفاده از اصول فصل هفتم و منحنی ۷-۱۹ فیوز تاخیری ۱۰ آمپری اختیار می کنیم. بنابراین شماتیک سیستم توزیع و انشعابهای خانه مسکونی شکل ۹-۱ به صورت زیر می باشد.

شکل ۹-۲: شماتیک سیستم توزیع خانه مسکونی شکل ۹-۱

برای محاسبه اندازه انشعاب اصلی مجموع بارها را در نظر گرفته و با توجه به این که این بارها به طور همزمان مورد بهره برداری نخواهند بود از ضریب مصرف همزمان استفاده می کنیم. در این محاسبات بار روشنایی و بارهای دیگر را بر اساس ظرفیت محاسبه شده در نظر می گیریم. بار هر پریز عمومی را ۰/۵ آمپر با ضریب قدرت متوسط ۰/۸ و بار هر پریز آشپزخانه را برابر ۱ آمپر با ضریب قدرت متوسط ۰/۸ در نظر می گیریم. به این ترتیب مجموع جریان بارها I_t از این قرار می شود.

$$I_t = 16.64 \angle 0 + 6 \times 1 \angle -0.8 + 2 \times 12 \times 0.5 \angle -0.8 + 2 \times 2.69 \angle -0.7 + 2 \times 6.92 \angle -0.7$$

$$I_t = 50.81 \angle -28.86$$

با احتساب ضریب مصرف همزمان ۰/۵ جریان انشعاب اصلی چنین می شود.

$$50.81 \times 0.5 = 25.40 \text{ Amp}$$

بنابراین کابل ۴ میلیمتر مربع و فیوز یا دیژنکتور ۳۵ آمپری انتخاب می شود.

با این که مقرراتی برای انتخاب ضریب مصرف همزمان وضع شده است انتخاب صحیح آن بستگی به تجربه مهندس محاسب دارد. در استاندارد آمریکایی برای مثال مجموع بارهای روشنایی و پریزها را بر اساس ۱۵۰۰ وات برای هر انشعاب محاسبه می کنند و برای ۳۰۰۰ وات اول ضریب ۱ و برای مابقی ضریب ۰/۳۵ در نظر می گیرند. برای بارهایی که از انشعابهای جداگانه تغذیه می شوند نیز ضریب ۱ اعمال می کنند. ضمناً جهت سهولت کار محاسبات اختلاف فازها را در نظر نمی گیرند.

مثال ۹-۲

به منظور مقایسه جریان انشعاب اصلی خانه مسکونی مورد بحث را با استفاده استاندارد آمریکایی محاسبه کنید بارها به شرح جدول زیر می باشند.

M.A.T.

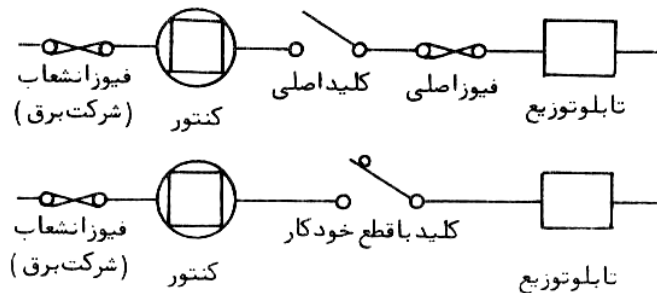
توان	ضریب مصرف همزمان	توان کل	بار
		۳۶۶۰	روشنایی
		۴۵۰۰	سه مدار پریز
		۸۱۶۰	مجموع روشنایی و پریز
۳۰۰۰	۱		۳۰۰۰ وات اول
۱۸۰۶	۰/۳۵		۵۱۶۰ باقیمانده
۴۱۴/۵	۱	۴۱۴/۵	لباسشویی
۴۱۴/۵	۱	۴۱۴/۵	فریزر
۱۰۶۵/۷	۱	۱۰۶۵/۷	کولر
۱۰۶۵/۷	۱	۱۰۶۵/۷	خشک کن
۷۷۶۶			جمع

$$I_1 = 7766 \div 220 = 35.3A$$

روشن است که این استاندارد محافظه کارانه است چون احتمال کار همزمان چهار ماشین کم است.

۹-۶- کنترل و تابلو توزیع

سیستم برق ورودی به خانه های مسکونی مطابق شکل ۹-۳ می باشد

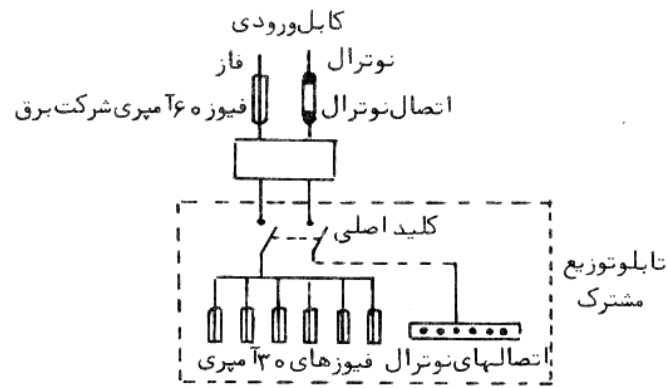

شکل ۹-۳: سیستم برق ورودی به خانه

در غالب کشورها فیوز سر خط ورودی توسط شرکت برق نصب و مهر می گردد و مصرف کننده حق دست زدن به آن را ندارد. پس از این فیوز کنتور قرار دارد که میزان مصرف انرژی الکتریکی را بر حسب کیلو وات ساعت اندازه گیری می کند. در شکل (a) پس از کنتور از کلید اصلی و فیوز و در شکل (b) از دیژنکتور استفاده شده که در اختیار مصرف کننده می باشند. این کلید و فیوز با دیژنکتور برای کنترل و حفاظت سیستم خانه مورد استفاده قرار می گیرد. پس از این وسایل تابلو توزیع قرار می گیرد که از آن انشعابهای لازم از طریق فیوزها یا دیژنکتورهای محافظ گرفته می شود. نقشه دو خطی یک سیستم تک فاز در شکل ۹-۴ نشان داده شده است.

به طوری که ملاحظه می کنید فیوز شرکت برق تنها روی فاز تعبیه شده و سیم نوترال از طریق تیغه ای که در هنگام تعمیر یا آزمایش به سهولت قابل باز شدن است متصل می باشد. تابلو توزیع نشان داده شده در شکل ۶ راهه است، به این معنی که ۶ انشعاب از آن خارج می شود. دقت کنید که در تابلو توزیع هم فیوزها تنها روی سیمهای فاز نوترال به سیم نوترال متصل می باشند.

این تابلوهای توزیع برای سیستمهای تک فاز یا سه فاز با فیوزها یا دیژنکتورهای محافظ در شکلهای مختلف به صورت ۱۲ راهه می شوند. تابلوهای توزیع امروزی از نظر اندازه کوچک و از نظر شکل و رنگ زیبا هستند و به زیبایی ساختمان لطمه نمی زنند.

شکل ۹-۴: سیستم برق تک فاز ورودی به خانه

خانه های کوچک معمولاً از برق تک فاز تغذیه می شوند و کنتورهای تک فاز در اندازه های استاندارد، ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۳۰، ۴۵ و ۶۰ آمپر ساخته می شوند. خانه های بزرگتر که مصرف بیشتر دارند از برق سه فاز استفاده می کنند. کنتورهای سه فاز در اندازه های استاندارد ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵، ۳۰، ۴۰، ۶۰ آمپر ساخته می شوند.

نظر به این که بارهای بزرگتر برقی در خانه های مسکونی در آشپزخانه و زیر زمین متمرکز هستند کابل ورودی را در نزدیکی این مراکز به خانه وارد می کنیم و کنتور و متعلقات آن و تابلو توزیع نیز در چنین محلی نصب می شود به طوری که خواندن کنتور توسط مامور اداره برق و دسترسی به تابلو توزیع به سهولت میسر باشد.

فصل دهم

طرح سیستم برق مراکز صنعتی

سیستم برق مراکز صنعتی به منظور تغذیه مصرف کننده‌هایی نظیر موتورهای برقی، کوره‌های برقی، تاسیسات تجزیه الکتریکی و آبکاری، ماشینهای جوشکاری الکتریکی و غیره طرح ریزی می‌شود. در بیشتر مصارف صنعتی برق به صورت متناوب مورد استفاده قرار می‌گیرد. در برخی کاربردها نظیر تجزیه الکتریکی و آبکاری از برق مستقیم استفاده به عمل می‌آید. برق متناوب غالباً در فرکانس ۵۰ سیکل بر ثانیه مورد استفاده قرار می‌گیرد لیکن در بعضی کاربردها نظیر کوره‌های القایی از فرکانس بالاتر تا حدود ۸۰۰۰ سیکل بر ثانیه استفاده به عمل می‌آید. ولتاژ مصرفی هم از ۳۸۰ ولت در بارهای کوچک تا ۱۱۰۰۰ ولت در بارهای بزرگ فرق می‌کند. در ابتدا نیروگاه‌های برقی در مجاورت یا در داخل کارخانه‌ها یا مراکز صنعتی بزرگ ساخته می‌شد. امروزه بیشتر نیروگاه‌ها در نقاطی که سوخت و منابع آبی موجود است و معمولاً دور از مراکز مصرف هستند ساخته می‌شوند و انرژی برقی ارزان قیمت از طریق خطوط انتقال ولتاژ قوی به مراکز مصرف منتقل می‌گردد. در زمان حاضر هم با وجود استفاده از انرژی برقی شبکه، در غالب کارخانجات به دلایل زیر نیروگاه‌های کوچکی ساخته می‌شود:

الف- نیاز به انرژی اضطراری برای بارهای مهم

ب- نیاز به بخار آب برای احتیاجات حرارتی یا صنعتی.

پ- لزوم استفاده از گازهای سوختنی تولیدی در کارخانه

به طور کلی چه مواردی که از برق شبکه استفاده می‌شود و چه در مواردی که از نیروگاه اختصاصی استفاده به عمل می‌آید شبکه توزیع کارخانه باید طوری طرح ریزی شود که خصوصیات زیر را دارا باشد:

الف- انرژی قابل اطمینان به همه بارها برسد. میزان اطمینان لازم برای بارهای مختلف متفاوت است و بر این اساس بارها

را به سه نوع مختلف تقسیم می‌کنیم. در بارهای نوع اول هر گونه قطع برق موجب به خطر افتادن جان کارکنان و وارد

شدن صدمات به وسایل می‌گردد. در بارهای نوع دوم قطع برق موجب توقف خط تولید و ضایع شدن وقت کارگران

می‌شود. بارهای کم اهمیت تر دیگر را بارهای نوع سوم می‌گوییم. بارهای نوع اول باید حداقل از طریق دو منبع

مستقل تغذیه شوند تا در صورت قطع یک منبع، منبع دیگر به کار تغذیه ادامه دهد (منابعی مستقل نامیده می‌شوند

که اختلال در یکی از آنها موجب اختلال در دیگری نشود). بارهای نوع دوم ممکن است از دو منبع مستقل استفاده

کنند. در تغذیه بارهای نوع سوم استفاده از دو خط کافی است.

ب- بهره برداری از دستگاه‌ها به سهولت ممکن باشد.

پ- سیستم توزیع کمترین هزینه اولیه را داشته باشد.

ت- سیستم کمترین هزینه تعمیراتی و تلفات انرژی را داشته باشد.

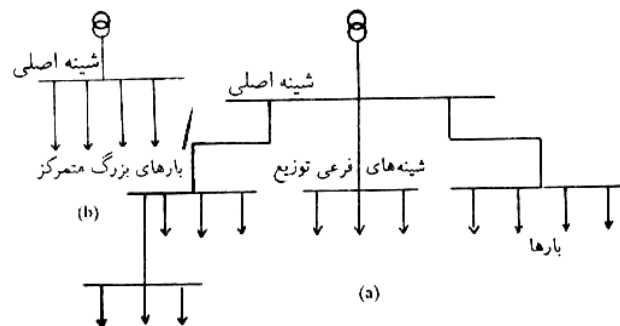

ث- سیستم به طور سریع قابل نصب و تکمیل باشد.

در این فصل سیستم برق مراکز صنعتی، محاسبات انشعابها و کنترل و حفاظت انشعابها را مورد توجه قرار می دهیم.

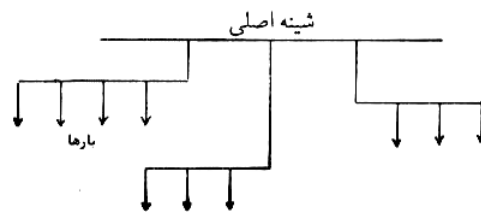
۱-۱۰- سیستم های توزیع برق در مراکز صنعتی

غالب مراکز صنعتی دارای پست یا پستهای خصوصی هستند که در آنها انرژی خریداری شده در ولتاژ بالا یا انرژی تولید شده به ولتاژ مصرفی تبدیل می شود. توزیع برق در مراکز صنعتی به دو صورت مختلف انجام می شود. در روش اول که به روش شعاعی معروف است و دو نوع آن در شکل ۱-۱۰ نشان داده شده است خطوط معمولاً به صورت کابل زیرزمینی از شینه های اصلی توزیع به مراکز بار کشیده می شود. خصوصیات مهم سیستم های شعاعی این است که خطوط تغذیه کننده در امتداد طول خود باری را تغذیه نمی کنند و تنها توان الکتریکی رابه مراکز بارها می رسانند و لذا برای تغذیه بارهای متمرکز مناسب هستند. در شکل (a) هر مرکز بار شامل بارهای متعدد کوچک یا متوسط است. در شکل (b) هر مرکز بار تنها دارای یک بار بزرگ است.

شکل ۱-۱۰: سیستم توزیع شعاعی

در روش دوم که به روش مداری معروف است و در شکل ۲-۱۰ نشان داده شده است خطوط از شینه کشیده می شوند و در امتداد طول خود بارها را تغذیه می کنند و بنابراین برای تغذیه بارهای غیر متمرکز مناسب هستند.

شکل ۲-۱۰: سیستم توزیع مداری

در مقایسه دو روش نتایج زیر گرفته می شود:

الف- هزینه سیستم های مداری به دلیل اینکه وسایل کنترل و حفاظت کمتری دارند از سیستم های شعاعی کمتر است.

ب- در سیستم های مداری می توان از روش های نوین سیم کشی مانند سیستم شینه ای که در فصل هشتم مورد بحث قرار گرفت استفاده نمود.

ج- سیستم مداری از اطمینان کمتری برخوردار است چون در صورت بروز اشکالی در هر نقطه مدار اصلی برق رسانی به بارهای دیگر غیر ممکن می شود.

لذا نتیجه می گیریم که سیستم های شعاعی از وسایل کنترل و حفاظت بیشتری استفاده می کنند، نصب آنها مدت بیشتری طول می کشد و هزینه بیشتری در بردارد لیکن از اطمینان بالاتری برخوردار است.

۱۰-۲- خصوصیات سیستم های توزیع برق در مراکز صنعتی

دو خصوصیت مهم سیستم های برقی ولتاژ و فرکانس آنهاست و لازم است برای عملکرد صحیح دستگاه ها ثابت نگاه داشته شوند. براساس مقررات تغییر ولتاژ برای مدارهای روشنایی چراغهای روشنایی نباید از ۲/۵ درصد مقدار اسمی و در مورد موتورها از ± 5 درصد مقدار اسمی متجاوز گردد. در چراغ های روشنایی ولتاژ کمتر از مقدار اسمی میزان روشنایی را خیلی کاهش می دهد و ولتاژهای بیشتر از مقدار اسمی عمر مفید آنها را کاهش می دهد. در مورد موتورها ولتاژهای کمتر از مقدار اسمی کوپل تولید شده موتورها را کاهش می دهد.

موتورها می گردد. با اینکه در نیروگاه ها ولتاژ به طور اتوماتیک ثابت نگاه داشته می شود، به علت تغییر بار در کارخانه و تغییرات افت ولتاژ در خطوط انتقال و توزیع ولتاژ تغییر می کند. برای نگاه داشتن ولتاژ در محدوده مجاز از خازن های تصحیح ضریب قدرت یا تغییر دهنده های خودکار تعداد دورهای سیم پیچ در ترانسفورماتورهای توزیع و یا اتصال موازی مولد خصوصی کارخانه با شبکه توزیع استفاده می شود.

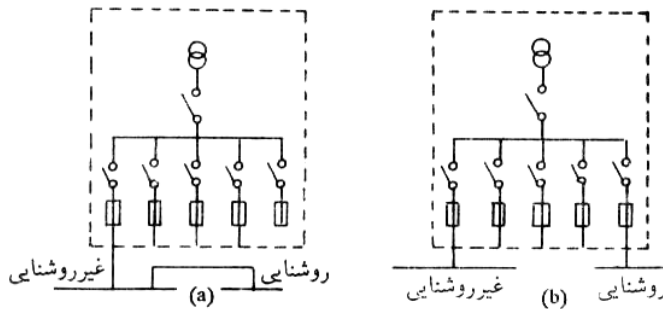
با این فرکانس در نیروگاهها به طور اتوماتیک کنترل می شود تغییرات ناگهانی بار موجب نوساناتی در فرکانس می شود. غالب مقررات تغییرات فرکانس را در حدود ± 1 درصد و یا ± 0.5 سیکل بر ثانیه در فرکانس استاندارد ۵۰ مجاز می دانند. زیاد شدن فرکانس سبب کاهش فلوی مغناطیسی در موتورها و افزایش سرعت آنها می شود. کم شدن فرکانس موجب افزایش فلوی مغناطیسی و ازدیاد تلفات حرارتی می گردد.

۱۰-۳- بارهای روشنایی مراکز صنعتی

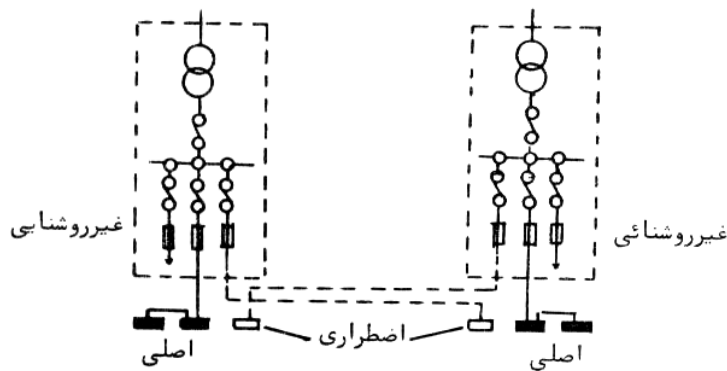
در مراکز صنعتی دو نوع بار روشنایی دیده می شود. یکی بار روشنایی اصلی که هدف آن تأمین روشنایی لازم برای انجام کارها و عملیات است، دیگری بار روشنایی اضطراری که در صورت قطع روشنایی اصلی مورد استفاده قرار میگیرد و هدف آن تأمین روشنایی به طور موقت برای ادامه کارهای ضروری و یا تخلیه کارکنان از ساختمان هاست. بارهای روشنایی اصلی هم به دو دسته تقسیم می شوند؛ یکی روشنایی عمومی که هدف آن تأمین روشنایی در یک ناحیه نسبتاً بزرگ نظیر یک کارگاه یا یک انبار است و دیگری روشنایی موضعی که هدف آن ایجاد روشنایی در ناحیه کوچک نظیر محدوده یک ماشین تراش و یا اطراف چراغ های سیار می باشد. در بیشتر مراکز صنعتی نظیر خانه های مسکونی برای روشنایی از ولتاژ ۲۲۰ ولت استفاده به عمل می آید. باید توجه داشت که استفاده به عمل می آید. باید توجه داشت که استفاده از این ولتاژها تنها در مکانهای خشک و خنک بدون گرد و خاک و بخار آب که دارای کفهای غیر هادی و فاقد اجسام فلزی متصل به زمین باشند ممکن است، زیرا در این گونه مراکز خطر برق گرفتگی زیاد است و لازم است از ولتاژهای کم در حدود ۱۲ تا ۳۶ ولت استفاده شود که از طریق ترانسفورماتورهای مخصوص تأمین می شود. بارهای روشنایی موضعی چه ثابت و چه سیار به دلیل اینکه درست در محل کار قرار می گیرند و کارگران در حال کار به کرات با آنها تماس حاصل می کنند حتماً باید از ولتاژ کم استفاده کنند. در این موارد به دلایل امنیتی از ولتاژ بیشتر از ۳۶ ولت استفاده نمی شود. در چراغهای دستی که در مواقع بازسازی داخل دیگهای بخار و مخازن مورد استفاده قرار نمی گیرند عموماً از ولتاژ ۱۲ ولت استفاده به عمل می آید. برای تغذیه بارهای روشنایی می توان از مدارهای مخصوص که به این منظور از پست توزیع کشیده می شود استفاده کرد و یا تابلو روشنایی را از طریق خط تغذیه که بارهای صنعتی را تغذیه می کنند تغذیه نمود. در شکل ۱۰-۱۳ این دو روش تغذیه بارهای روشنایی نشان داده شده است. در شکل (a) بارهای روشنایی و غیر روشنایی از یک مدار تغذیه شده اند و در شکل (b) دو مدار مختلف برای این دو نوع بار در نظر گرفته شده است روش (a) ارزانتر تمام می شود لیکن در آن کاهش نور چراغها در موقع راه اندازی موتورهای بزرگ بیشتر است و ممکن است در مواردی غیر قابل قبول باشد درحالات کلی استفاده از روش (b) علی رغم هزینه بیشتر آن ارجح است. در مواردی که روشنایی از طریق ترانسفورماتورهای کاهنده تغذیه می شود این ترانسفورماتورها قبل از تابلو روشنایی مربوط قرار می گیرند.

قطع برق روشنایی و خاموشی کامل در مراکز صنعتی ممکن است ضایعاتی به بار آورد به این منظور چراغهای اضطراری به تعداد محدود در نقاطی که بروز حوادث محتمل است نصب می شوند روشنایی اضطراری از مدار مستقل و در صورت امکان از

ترانسفورماتور دیگری در پست اصلی که حکم یک منبع مستقل را دارد تامین می شود. این روز در شکل ۱۰-۴ نشان داده شده است پست نشان داده شده دارای دو ترانسفورماتور کاهنده است و روشنایی اصلی و اضطراری هر قسمت، از ترانسفورماتورهای مختلف گرفته شده است.

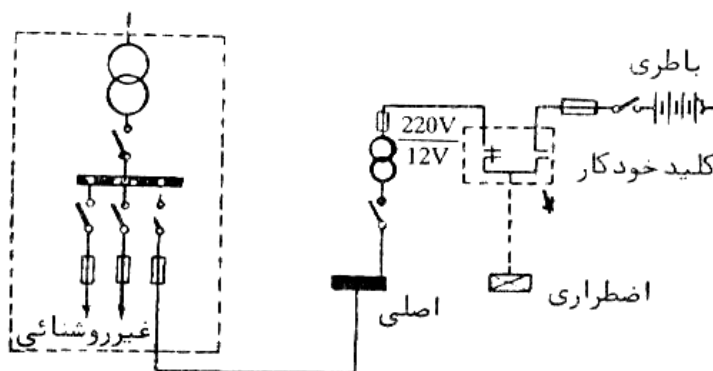
شکل ۱۰-۳: دو روش تغذیه مدارهای روشنایی

شکل ۱۰-۴: تغذیه مدارهای روشنایی اضطراری

در مواردی که احتمال قطع همزمان دو ترانسفورماتور وجود داشته باشد و روشنایی اضطراری هم ضرورت داشته باشد که از یک سیستم جریان مستقیم استفاده می شود که در صورت قطع برق به طور خودکار مدار روشنایی اضطراری را می بندد (شکل ۱۰-۵)

کلید دو راهه نشان داده که در شکل ۱۰-۵ در عمل یک کلید خودکار است، در صورت قطع برق متناوب بسته می شود و روشنایی اضطراری را از باتریها تغذیه می کند.

شکل ۱۰-۵: روشنایی اضطراری با استفاده از جریان مستقیم و متناوب

M.A.T

۱۰-۳-۱- تعیین میزان با روشنایی

میزان بار روشنایی را می توان با انجام محاسبات روشنایی به طور دقیق تعیین کرد میزان روشنایی لازم بسته به نوع و ظرافت فعالیت صنعتی از حدود ۳۰۰ تا ۱۰۰۰۰ لوکس متغیر است. ارقام کوچک برای کار غیر ظریف روی قطعات بزرگ و ارقام خیلی بزرگ برای بخشهای بازرسی و کنترل کیفیت مصنوعات ظریف مثل پارچه هاست. با توجه به اینکه لامپهای التهای به ازاء هر وات در حدود ۲۰ لومن توان نوری تولید می کنند ارقام فوق در حدود ۱۵ تا ۱۳۳۰ وات بر متر مربع می شود به علت راندمان نوری بالاتر (حدود ۸۰ لومن بر وات در لامپهای فلورسنت و حدود ۱۲۰ لومن بر وات در لامپهای سدیم) در استفاده از لامپهای فلورسنت $\frac{1}{4}$ و در مورد لامپهای سدیم $\frac{1}{6}$ توانهای ذکر شده در بالا کافی است.

مثال ۱۰-۱

در کارگاه سیم پیچی یک کارخانه سازنده وسایل برقی، روشنایی لازم ۱۲۰۰ لوکس است و چراغهای التهای مورد استفاده می باشد ابعاد کارگاه ۲۰×۱۰ متر است میزان توان برای تامین روشنایی لازم چقدر است؟

$$20 \times 10 = 200$$

$$200 \times 1200 = 240,000$$

با فرض راندمان نوری ۲۰ لومن بر وات توان لازم چنین است.

$$w = 12 \text{ Kw} \quad 240,000 \div 20 = 12000$$

۱۰-۳-۲- تعیین تعداد انشعابهای روشنایی

هر انشعاب روشنایی را برای جریان در حدود ۱۰ آمپر یا ۶ آمپر طرح ریزی می کنیم در این حالات به ترتیب از سیمهای استاندارد ۱/۵ و ۲/۵ در لوله استفاده می کنیم مقررات تغذیه بیش از ۲۰ چراغ را از یک انشعاب جایز نمی دانند تا در صورت قطع یک فیوز قسمت بزرگی از ساختمان در تاریکی فرو نرود. بر ای اساس ملاحظه می کنید که در مراکز صنعتی تعداد مدارهای روشنایی خیلی زیاد است. برای جلوگیری از افت ولتاژ زیاد، تابلوهای توزیع روشنایی متعددی در تقاط مختلف کارگاهها قرار می دهیم این تابلوهای توزیع را در مرکز نقل بار قسمت مربوط نصب می کنیم تابلوهای توزیع تک فاز می توانند محوطه ای به شعاع حدود ۲۵ متر و تابلوهای سه فاز می توانند محوطه ای به شعاع حدود ۷۵ متر را بدون افزایش افت ولتاژ از حد مجاز تغذیه کنند.

مثال ۱۰-۲

تعداد انشعابهای و تابلوهای توزیع لازم را در مثال ۱۰-۱ تعیین کنید.

$$12000 \div 220 = 545 \text{ Amp}$$

$$545 / 5 \approx 109$$

تعداد انشعابها

فاصله هیچ نقطه کارگاه از دورترین نقطه ممکنه بیش از ۲۵ متر نیست و لذا یک تابلو توزیع لازم است.

۱۰-۳-۳- کنترل انشعابهای روشنایی

انشعابهای روشنایی طوری انتخاب می شوند که هر کدام چراغهای قسمت معینی از کارگاه را روشن یا خاموش کنند و روشنایی قسمتهای مختلف روی یک انشعاب قرار داده نمی شود. در این موارد جهت کنترل چراغها از کلیدهایی که در تابلوی توزیع انشعابها قرار می دهیم استفاده می کنیم و هر کلید یک انشعاب را قطع یا وصل می کند در مواردی که تغذیه چراغهای قسمت معینی از کارگاه را روشن یا خاموش کنند و روشنایی قسمتهای مختلف روی یک انشعاب قرار داده نمی شود در این موارد جهت کنترل چراغها از کلیدهایی که در تابلوی توزیع انشعابها قرار می دهیم استفاده می کنیم و هر کلید یک انشعاب را قطع یا وصل می کند در

مواردیکه تغذیه چراغهای قسمتهای مختلف از طریق یک انشعاب ضروری باشد کلید کنترل هر قسمت را نزدیک درب ورودی قسمت قرار می دهیم کلیدها بسته به مداری که کنترل می کنند یک قطبی یا سه قطبی انتخاب می شوند .

۱۰-۳-۴- حفاظت انشعابهای روشنایی

برای حفاظت مدارهای روشنایی مراکز صنعتی از فیوزها یا دیژنکتورهای مینیاتوری استفاده می کنیم و آنها را در تابلو توزیع انشعابها قرار می دهیم . در صورتی که سیم انشعاب ۲/۵ انتخاب شده باشد از وسیله حفاظتی ۱۶ آمپری و در موارد نادری که سیم ۱/۵ انتخاب شده باشد از وسیله حفاظتی ۱۰ آمپری استفاده می کنیم.

۱۰-۴- بارهای غیر روشنایی (صنعتی) در مراکز صنعتی

بارهای برقی صنعتی از چند گروه تشکیل می شوند :

دسته اول موتورهای برقی که کمپرسورهای ،پنکه ها و ونتیلاتورها و تلمبه ها را می گردانند می باشند . در این موارد به علت قیمت نسبتاً ارزان و نیازهای تعمیراتی کم و تغییرات سرعت کم با تغییرات بار ، غالباً موتورهای القایی سه فاز انتخاب می شوند که با برق ۵۰ سیکل و ولتاژی از ۳۸۰ ولت در موتورهای کوچک تا ۱۱ کیلو ولت در موتورهای بزرگ کار می کنند ضریب قدرت این موتورهای در حدود ۰/۸۵ است به ندرت برای ضریب قدرت بهتر از موتورهای سنکرون که گرانتر هستند استفاده به عمل می آید .

دسته دوم موتورهایی است که وسایل بالابرنده (جراثقال) و تسمه های نقاله را به حرکت در می آورند در سالیان گذشته در این موارد از موتورهای جریان مستقیم که کنترل سرعت آنها به سهولت ممکن است استفاده به عمل می آمد لیکن امروزه با پیدایش روشهای مناسبی برای کنترل سرعت موتورهای القایی این موتورهای رفته رفته جانشین موتورهای جریان مستقیم گردیده اند .

دسته سوم موتورهای گرداننده ابزار برقی و وسایل کار مانند انواع مته ها و ماشینهای تراش و غیره است که از نظر تعداد بسیار با اهمیت است این موتورها غالباً از برق ۵۰ سیکل ۳۸۰ ولت تغذیه می شوند .

دسته چهارم بارهای برقی صنعتی مثل کوره های برقی و کوره های القایی هستند که برای ذوب فلزات به کار گرفته شود و مصرف کننده های خیلی بزرگی به شمار می آیند در کوره های برقی از فرکانس استاندارد ۵۰ سیکل و در کوره های القایی از فرکانسهای زیاد تا حدود ۱۰ کیلو سیکل استفاده به عمل می آید که توسط مولدهای مخصوصی تولید می شود ضریب قدرت کوره های برقی در حدود ۰/۹ است و در کوره های القایی تا حدود ۰/۷ پایین می آید بارهای دیگر با اهمیت ماشینهای جوشکاری ، برش و پرس و غیره است که غالباً از برق ۵۰ سیکل ۳۸۰ ولت استفاده می کنند .

۱۰-۴-۱- تعیین میزان بار صنعتی

به طوری که در بالا دیدیم بیشتر بارهای برقی صنعتی را موتورها تشکیل می دهند در انتخاب موتور برقی برای معین پیوسته به علل اقتصادی سعی بر این است که کوچکترین موتور ممکنه که قادر به انجام مورد نظر است انتخاب شود . موتور بزرگتر همین کار را انجام می دهد لیکن به علت قیمت بیشتر اقتصادی نمی باشد . حداکثر کاری که یک موتور می تواند انجام دهد و یا ظرفیت یک موتور برقی را درجه حرارت آن در حین کار معین می کند در صورتی که از موتوری بیشتر از ظرفیت آن کار گرفته شود تلفات حرارتی آن افزایش می یابد و با بالا رفتن درجه حرارت آن از حد مجاز موجب خرابی عایق بندی آن و بالاخره سوختن موتور می شود . در صورتی که بار مکانیکی ثابت باشد موتوری به ظرفیت اسمی برابر میزان بار انتخاب می شود .

برای مثال تلمبه ای را در نظر بگیرید که باید Q متر مکعب از مایعی به وزن مخصوص γ کیلوگرم بر متر مکعب را در هر ثانیه

به ارتفاع h متر تلمبه کند توان مکانیکی لازم از این قرار است :

www.mohandesyar.com

$$p = \gamma Q h \quad \text{kgm/sec}$$

$$= 9.81 \gamma Q h \quad \text{Nm/sec}$$

$$\frac{\gamma O h}{101.94} \quad \text{KW}$$

در صورتی که راندمان تلمبه را برابر η فرض کنیم ظرفیت موتور لازم از این قرار است :

$$p = \frac{\gamma O h}{101.94 \eta} \quad (1-10)$$

مثال ۱۰-۳

یک الکتروپمپ ۱ متر مکعب نفت را در هر ثانیه تلمبه می کند اختلاف سطح لازم با احتساب اصطکاک لوله ها برابر ۵۰ متر است . وزن مخصوص نفت ۸۷۰ کیلوگرم بر متر مکعب است راندمان تلمبه را ۰/۹ فرض و ظرفیت موتور را محاسبه کنید .

$$p = \frac{870 \times 1 \times 50}{101.94 \times 0.9} = 474.15 \text{ kw} \quad \text{با استفاده از (۱-۱۰)}$$

در صورتی که بار پیوسته برقرار باشد لیکن با زمان تغییراتی داشته باشد انتخاب موتور بر اساس حداکثر بار ممکن است لیکن گرآن تمام می شود و بهتر است موتور براساس بار معادل انتخاب شود . اگر توان بار در مدت زمان t_1 برابر p_1 و در مدت زمان t_2 برابر p_2 باشد توان معادل چنین است

$$p_{eq} = \sqrt{\frac{p_1 t_1 + p_2 t_2}{t_1 + t_2}} \quad (2-10)$$

البته در این روش انتخاب فرض بر این است که موتور برای مدت کوتاه می تواند باری بیشتر از ظرفیت خود حمل کند در صورتی که به جای دو وضعیت بار حالات متعدد تغییر بار داشته باشیم معادله بالا را به سهولت تعمیم می دهیم .

مثال ۱۰-۴

یک موتور القایی انتخاب کنید که بار متغیری را در سرعت ۷۳۰ دور در دقیقه بگرداند میزان کوپل به مدت ۱۰ ثانیه برابر ۴۱ کیلوگرم متر ($41 \times 9/81$ نیوتن متر) و برای ۳۰ ثانیه بعدی ۲۸/۱۶ کیلوگرم و در ۴۶ ثانیه آخر ۸ کیلوگرم متر است و این سیکل مرتباً تکرار می شود .

$$T_{eq} = \sqrt{\frac{(41)^2 \times 10 + (28.16)^2 \times 30 + (8)^2 \times 46}{10 + 30 + 46}} = 22.50 \text{ kgm}$$

حال باید دید که آیا این موتور با کوپل اسمی ۲۲/۵ کیلوگرم متر قادر به ایجاد کوپل ۴۱ کیلوگرم متر می باشد در بسیاری موتورهای القایی نسبت کوپل حداکثر قابل تولید به کوپل اسمی برابر ۱/۷ است بنابراین کوپل اسمی چنین است :

$$T_r = \frac{41}{1.7} = 24.12$$

که قدری بزرگتر از مقدار معادل محاسبه شده است و لذا این مقدار انتخاب می شود بر این اساس ظرفیت موتور از این قرار می شود :

$$P_r = (24.12 \times 9.81) \left(\frac{730 \times 2\pi}{60} \right) = 18 \text{ kw}$$

M.A.S.

در بارهای نظیر جراثقال بار به مقدار P_1 برای مدت کوتاه t_1 برقرار است سپس برای مدتی برداشته می شود و موتور برای مدت t_{c1} قطع می شود و سپس بار با میزان P_2 برای مدت t_2 وارد می شود و سپس بار برداشته و موتور برای مدت t_2 وار می شود و سپس بار برداشته و موتور برای مدت t_{c2} قطع می گردد و این سیکل همچنان تکرار می شود. در این صورت توان معادل برای کار غیر مداوم را مطابق رابطه زیر معین می کنیم.

$$P_{eq} = \sqrt{\frac{P_1^2 t_1 + P_2^2 t_2}{t_1 + t_2 + t_{c1} + t_{c2}}} \quad (3-10)$$

$$P_{eq} = \sqrt{\frac{P_1^2 t_1 + P_2^2 t_2}{t_1 + t_2 + t_{c1} + t_{c2}}}$$

و یا

و با استفاده از تعاریف زیر برای توان معادل برای کار مداوم $P_{eq, id}$ و نسبت برقراری ϵ

$$P_{eq, id} = \sqrt{\frac{P_1^2 t_1 + P_2^2 t_2}{t_1 + t_2}} \quad (4-10)$$

$$\epsilon = \frac{t_1 + t_2}{t_1 + t_{c1} + t_2 + t_{c2}} \quad (5-10)$$

رابطه بالا چنین می شود

$$P_{eq, id} = P_{eq} \epsilon$$

ظرفیت موتورهای برای کار غیر مداوم بر حسب $P_{eq, id}$ معین می شود و این مقادیر در تابلو مشخصات موتورهای درج می شود این گونه موتورها را برای مقادیر استاندارد ϵ و $P_{eq, id}$ می سازند.

تعیین جریان موتور به منظور انتخاب اندازه انشعاب مطابق روشهای فصل ششم انجام می شود در استاندارد امریکایی با توجه به بار اضافی که موتورگاه به گاه حمل می کند ظرفیت سیم انشعاب را $1/25$ برابر اسمی موتور اختیار می کنند

مثال ۵-۱۰

یک موتور القایی مناسب برای حمل بار غیر مداوم تناوبی زیر انتخاب کنید.

P_1 برابر ۳۵ کیلو وات به مدت ۳ ثانیه

P_2 برابر ۱۷ کیلو وات به مدت ۲۰ ثانیه

توقف به مدت ۲۰ ثانیه

P_3 برابر ۳۵ کیلووات به مدت ۲ ثانیه

P_4 برابر ۱۳ کیلو وات به مدت ۱۵ ثانیه

توقف به مدت ۴۰ ثانیه

$$P_{eq, id} = \sqrt{\frac{35^2 \times 3 + 17^2 \times 20 + 35^2 \times 2 + 13^2 \times 15}{3 + 20 + 2 + 15}} = 19.7 \text{ kw}$$

$$\epsilon = \frac{3 + 20 + 2 + 15}{3 + 20 + 2 + 15 + 40} = 0.4$$

بنابراین موتوری با توان اسمی ۱۹ کیلو وات و نسبت برقراری بار 0.4 انتخاب می کنیم که بار معادل مداوم آن به شرح زیر می شود.

$$P_{eq} = 19.7 \times 0.4 = 12 \text{ kw}$$

M.A.T.

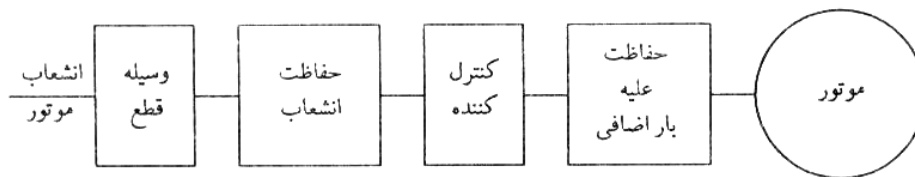
میزان بارهای دیگر مثل کوره های حرارتی را براساس میزان حرارت مورد نیاز محاسبه می کنیم.

۱۰-۴-۲- تعداد انشعابها برای بارهای صنعتی

بیشتر ضوابط توصیه می یکنند که برای تغذیه هر موتور و یا هر وسیله صنعتی دیگر از یک انشعاب اختصاصی استفاده به عمل آید در صورتی که بیش از یک موتور یا وسیله برقی در نقطه ای مستقر باشد یک مدار تغذیه کننده (مداری که در بین راه هیچ وسیله ای را تغذیه نمی کند) به تابلو توزیعی در محل آورده می شود و از آنجا انشعابهای اختصاصی برای هر موتور یا وسیله برقی گرفته می شود. استانداردها مجاز بوده و تابع مقررات مخصوص به خود می باشد.

۱۰-۴-۳- کنترل انشعابهای موتورهای

وسایل کنترل و حفاظت هر انشعاب موتور در شکل ۱۰-۶ نشان داده شده است

شکل ۱۰ - ۶: وسایل کنترل و حفاظت انشعاب موتور

به طوری که ملاحظه می کنید دو وسیله کنترل یکی قطع کننده و دیگری کنترل کننده به کار گرفته شده اند. وظیفه وسیله قطع کننده قطع کامل برق از مدار است به طوری که کار تعمیر روی موتور یا وسیله گرداننده شده، وسایل حفاظتی و یا کنترلر را امکان پذیر نماید. این وسیله باید دارای ظرفیت کافی برای حمل جریان موتور در حین کار باشد و باید بتواند همه سیمهایی را که زمین نشده اند به طور همزمان قطع کند. این وسیله باید از محل استقرار موتور قابل رویت باشد و باز یا بسته بودن آن مشخص باشد. در غیر این صورت باید بتوان آن را در وضعیت باز قفل نمود.

کنترلر عمل روشن کردن، خاموش کردن یا معکوس نمودن جهت گردش موتور را انجام می دهد. این وسیله می تواند دستی یا خودکار عمل کند. این وسیله باید ظرفیتی برابر ظرفیت موتور داشته باشد و تنها تعدادی از سیمها را که برای انجام عمل لازم است قطع یا وصل کند.

در برخی شرایط قطع کننده و کنترلر را در یک وسیله مجتمع می کنیم.

۱۰-۴-۴- حفاظت انشعابهای موتورها

به طوری که در شکل ۱۰-۶ نشان داده شده است وسایل حفاظت مدار انشعابهای موتورها شامل دو وسیله است؛ یکی وسیله حفاظت انشعاب که کارش حفاظت سیمها، کنترلر و موتور علیه جریانهای اتصال کوتاه است، دیگری حفاظت علیه بار اضافی که کار حفاظت موتور کنترلر وسیله قطع سیمها را علیه بارهای اضافی عهده دار است. همچنین در صورتی که موتور قادر به شروع به گردش نباشد این وسیله سبب قطع برق موتور می گردد لیکن در موارد اتصال کوتاه نقشی ایفا نمی کند.

برای این که وسیله حفاظت انشعاب به بهترین وجه عمل کند کوچکترین اندازه ممکنه را برای آن انتخاب می کنیم. این وسیله باید جریان اسمی موتور و جریان در لحظه راه اندازی که در موتورهای القایی ۵ تا ۷ برابر اسمی است را برای مدت کوتاه تحمل کند و در صورت اتصال کوتاه در مدت کوتاهی عمل کرده مدار را قطع نماید. برای این کار از فیوزهای معمولی، فیوزهای تاخیری و کلید با قطع خودکار استفاده می شود که ظرفیت آنها مطابق جدول زیر انتخاب می شوند.

جدول ۱۰-۱: اندازه وسایل حفاظتی انشعاب موتورها

وسيله حفاظت	درصد جریان اسمی	حداکثر ممکنه
فیوز معمولی	۱۵۰ تا ۳۰۰	۴۰۰
فیوز تأخیری	۱۵۰ تا ۱۷۵	۲۲۵
کلید با قطع خودکار	۱۵۰ تا ۲۵۰	۴۰۰

مقادیر کوچکتر برای موتورهای بزرگ و مقادیر بزرگتر در مورد موتورهای خیلی کوچک به کار می‌رود. در صورتی که وسایلی که به این صورت انتخاب می‌شوند قادر به تحمل جریان شروع (راه اندازی) نباشند این مقادیر را بزرگتر انتخاب می‌کنیم به طوری که از مقادیر حداکثر قید شده در جدول متجاوز نگردد. وسیله حفاظت علیه بار اضافی باید طوری عمل کند که هیچ گونه آسیبی به موتور و دیگر وسایل وارد نشود. بسیاری از موتورهای امروزی به وسیله حفاظت حرارتی مجهز هستند که در صورت افزایش درجه حرارت از حد مجاز سبب قطع موتور می‌گردد. این وسایل به وسایل خارجی دیگر نظیر فیوزها و کلیدها با قطع خودکار ارجح هستند زیرا در صورت گرم شدن حرارت محیط هم حفاظت موتور را تامین می‌کنند. در موتورهایی که به این وسیله مجهز نیستند از فیوزها یا کلیدها با قطع خودکار استفاده می‌شود که در صورت افزایش جریان از حد معین مدار را سریعاً قطع کنند. به طوری که در فصل هفتم دیدیم این دو وسیله حفاظتی را می‌توان در یک کلید با قطع خودکار مجهز به رله حرارتی و مغناطیسی ترکیب نمود. در بسیاری موارد برخی از این وسایل کنترل و حفاظت را با هم ترکیب می‌کنند مثلاً معمولاً برای موتورهای از راه اندازهایی استفاده می‌شود که وظایف کنترل و حفاظت علیه بار اضافی را انجام می‌دهد. این وسایل بر دو گونه هستند دستی و مغناطیسی که مغناطیسی آن برای کنترل اتوماتیک و کنترل از راه دور بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در نوع دستی با فشار دادن دکمه وصل یا قطع اهرمهای مکانیکی سبب وصل یا قطع مدار می‌گردند. در نوع مغناطیسی فشار بر دکمه وصل یا قطع سبب برقراری میدان مغناطیسی و جذب دسته آهنی می‌گردد که باعث وصل یا قطع مدار می‌شود. این وسایل از یک کنتاکتور مغناطیسی مجهز به وسیله حفاظت علیه جریان اضافی ساخته می‌شود.

این وسایل و بعضی مدارهای برقی مهم مربوط به آنها را در قسمت بعد می‌بینیم.

۱۰-۵- مدارهای فرمان موتورها

مدارهای فرمان

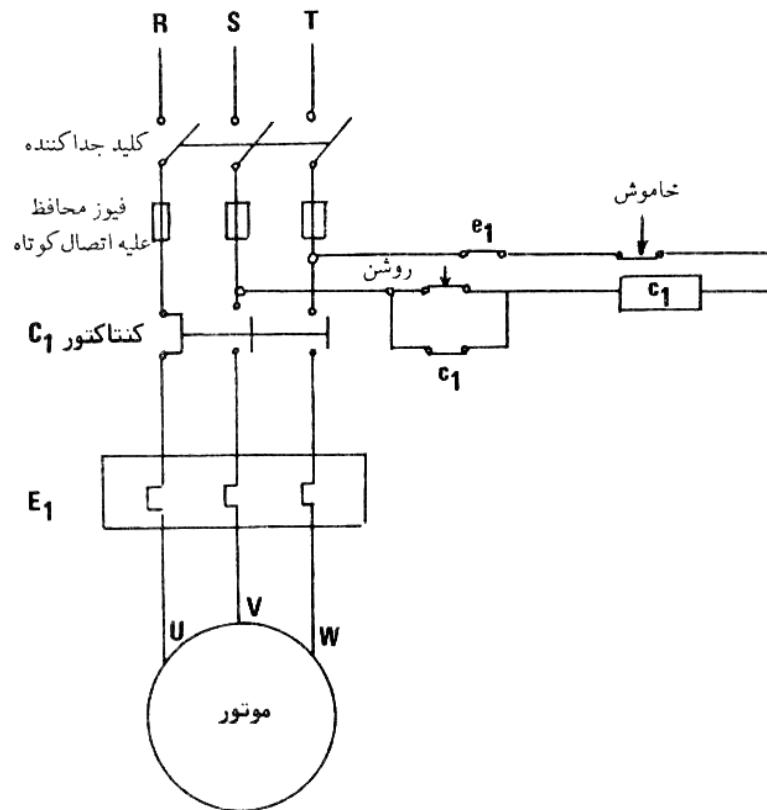
طرز کار و سیم کشی این مدارها به وسیله نقشه‌های برقی نشان می‌دهیم.

نقشه‌های برقی مدارهای فرمان موتورها معمولاً به دو صورت مختلف کشیده می‌شوند. در نوع اول که نقشه شماتیک نامیده می‌شود هدف نشان دادن ترتیب کار هر یک از اجزاء مدار به منظور درک آسان طرز کار مدار است. در این نقشه‌ها توجهی به محل استقرار اجزاء مدار نمی‌شود. نقشه‌های نوع دیگر که نقشه سیم کشی نامیده می‌شوند برای انجام کار سیم کشی ترسیم می‌شوند که هر دستگاه یا وسیله را در محل حقیقی خود نشان می‌دهند و در آنها اتصال بین دستگاه‌ها دقیقاً نشان داده می‌شود. در ذیل برخی از مدارهای معمول را بررسی می‌نماییم و نقشه‌های لازم را ترسیم می‌کنیم.

۱۰-۵-۱- مدار فرمان راه اندازی موتور القایی سه فاز از یک یا چند محل

موتورهای القایی کوچک عموماً با رتور قفسی ساخته می‌شوند و در راه اندازی مستقیماً به منبع اغذیه ۳۸۰ ولت متصل می‌گردند. نقشه شماتیک مدار کنترل به صورت زیر است:

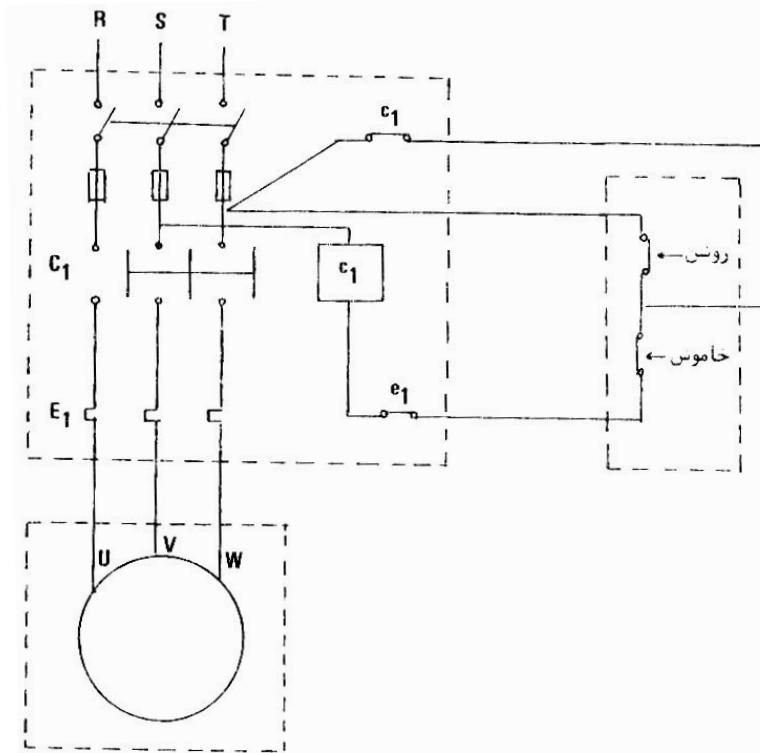
www.mohandesyar.com

ملاحظه می کنید که مدار سه فاز از طریق کلید جدا کننده، فیوز محافظ علیه اتصال کوتاه کنتاکتور C_1 و رله حرارتی حفاظت علیه بار اضافی E_1 موتور را تغذیه می کند که مدار اصلی تغذیه محسوب می شود و با خط ضخیم ترسیم شده است و بقیه مدار که با خط نازک کشیده شده است مربوط به کنترل می باشد. در این شکل مدار کنترل از دو فاز تغذیه می شود و در برخی مدارهای کنترل از فاز و نوترال استفاده می شود.

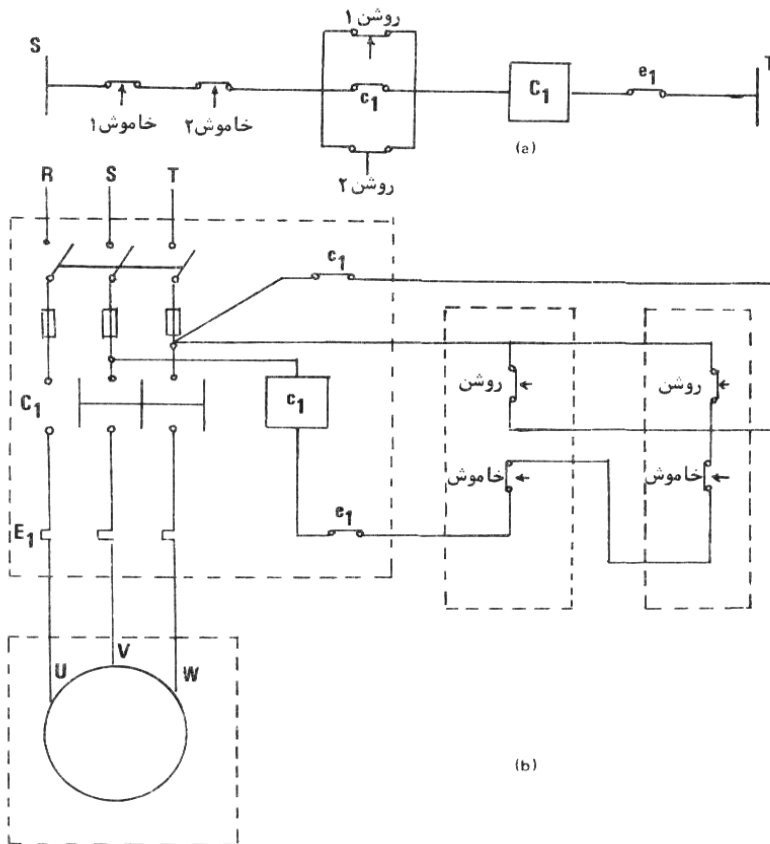
برای راه اندازی موتور دکمه روشن یا شروع (استارت) را فشار می دهیم و به این ترتیب سیم پیچ کنتاکتور C_1 تحریک می شود و کنتاکتور C_1 بسته می شود و موتور شروع به گردش می کند. پس از برداشتن انگشت از دکمه استارت این کلید باز می شود ولی مدار از طریق کنتاکت فرعی یا نگهدارنده C_1 که با بسته شدن کنتاکتور بسته شده است برقرار می ماند. در صورتی که در حین کار موتور جریان اضافی بکشد رله حرارتی E_1 عمل می کند و کنتاکت e_1 را باز می نماید که سبب قطع تحریک C_1 می شود و کنتاکتور باز می شود و موتور می ایستد.

همچنین در حین کار در صورت لزوم با فشار بر دکمه خاموش یا توقف (استاپ) تحریک C_1 را قطع و موتور را متوقف می کنیم. در صورت قطع برق C_1 باز می شود و پس از بازگشت برق کنتاکتور خود به خود بسته نمی شود و موتور به طور غیر منتظره شروع به کار نمی کند که مانع وقوع بسیاری خطرات می گردد. در شکل ۷-۱۰ ملاحظه می کنید که کنتاکتور C_1 دارای سه کنتاکت اصلی است که مدار موتور را وصل یا قطع می کند و یک کنتاکت فرعی دارد که در مدار کنترل است. مطابق قرار داد در نقشه های برقی همه کنتاکتها را در حالتی که کنتاکتور بدون تحریک است ترسیم می کنیم که می توانند کنتاکتهای باز یا بسته باشند. به کنتاکتهایی که در زمان بدون تحریک بودن کنتاکتور بسته اند کنتاکتهای «معمولا بسته» و به کنتاکتهایی که در زمان بدون تحریک بودن کنتاکتور باز هستند کنتاکتهای «معمولا باز» گفته می شود. نقشه سیم کشی مربوط در شکل ۸-۱۰ نشان داده شده است. به طوری که ملاحظه می کنید نقشه دارای سه قسمت مجزا است که در داخل سه مستطیل نقطه چین نشان داده شده اند. این سه قسمت می توانند در مکانهای مختلف قرار داشته باشند و لازم است سیم کشی لازم بین آنها انجام شود. بین تابلو و موتور یک کابل سه رشته ای کشیده می شود که جریان موتور را حمل می کند. بین تابلو و ایستگاه روشن و خاموش کردن سه رشته سیم برای کنترل کشیده شده است. در بسیاری موارد تابلو توزیع اصلی در پست توزیع قرار دارد که می تواند تا موتور فاصله قابل ملاحظه داشته باشد و ایستگاه روشن و خاموش کردن در محل موتور قرار دارد.

شکل ۱۰ - ۸: نقشه سیم‌کشی کنترل موتور القایی سه‌فاز از یک محل

در صورتی که کنترل موتور از دو محل مثلا از محل تابلو و محل موتور مورد نظر باشد دو دکمه استارت را به طور موازی و دو دکمه استاپ را به صورت متوالی متصل می‌کنیم. نقشه شماتیک قسمت کنترل در این حالت مطابق شکل ۱۰-۹ (a) و نقشه سیم‌کشی مربوط مطابق شکل (b) (۱۰-۹) می‌باشد.

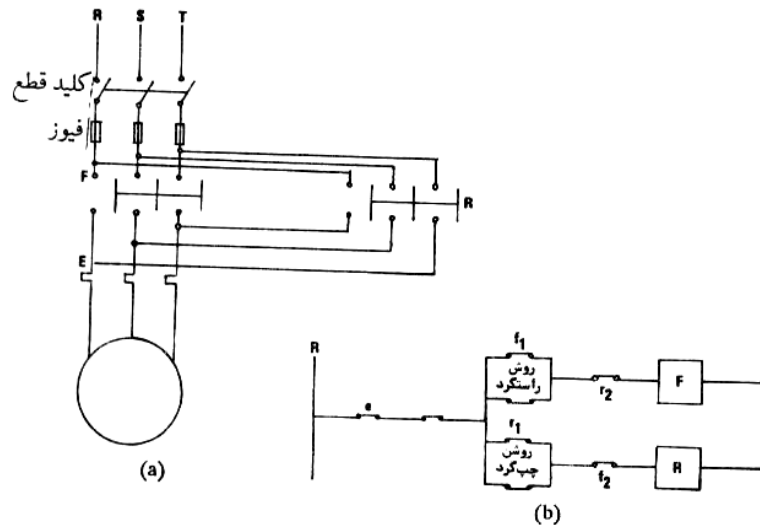

شکل ۱۰ - ۹: کنترل موتور القایی سه‌فاز، (a) شماتیک، (b) سیم‌کشی کامل

ملاحظه می‌کنید که با فشار بر هر دکمه روشن، موتور شروع به کار می‌کند و با فشار بر هر دکمه خاموش، موتور از گردش باز می‌ایستد.

۲۰-۵-۲- مدار فرمان موتور القایی سه فاز چپ گرد و یا راست گرد

در برخی مواقع لازم است موتور گاهی از یک طرف و زمانی از طرف دیگر گردش کند. این کار با استفاده از دو کنتاکتور مطابق شکل ۱۰-۱۰ انجام می‌شود.

شکل ۱۰-۱۰: شماتیک مدار راه‌اندازی موتور دو جهت گرد،
(a) مدار قدرت، (b) مدار کنترل

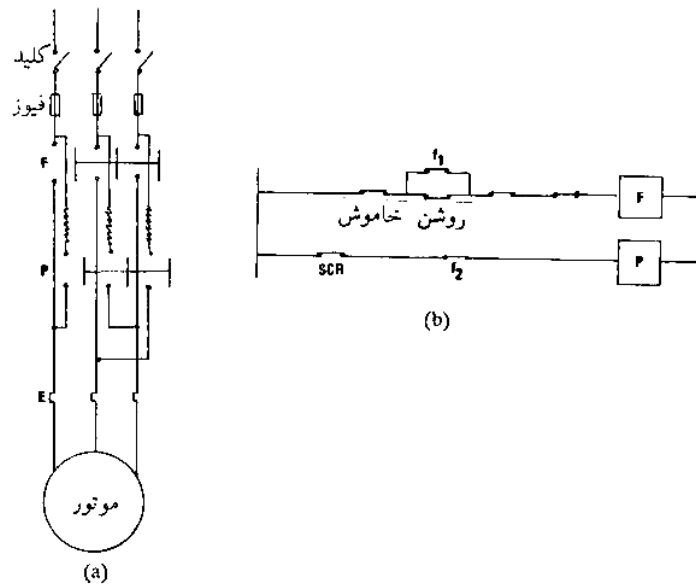
در صورتی که کنتاکتور F بسته و R باز باشد موتور به راست و در حالت مخالف به علت جابجا شدن دو عدد از فازها موتور در جهت عکس می‌گردد. در شکل ۱۰-۱۰ (b) شماتیک مدار کنترل را ملاحظه می‌کنید که در آن با فشار بر هر یک از دو دکمه استارت موتور در یک جهت می‌چرخد، و در صورتی که موتور در جهتی در گردش است تنها پس از فشار بر دکمه خاموش می‌توان موتور را در جهت دیگر به کار انداخت. عیب مهم این سیستم ساده کنترل در این است که زمانی که هنوز موتور در جهتی سرعت زیاد دارد می‌توان کنتاکتور دیگر را بست که موجب برقراری جریان زیاد می‌شود. در صورتی که این جریانها برای موتور خطرناک باشد موتورها را به رله سرعت مجهز می‌کنیم که می‌تواند از فرکانس رتور یا ولتاژ القایی آن فرمان بگیرد و تنها در صورتی که سرعت موتور به مقدار کم و ایمنی کاهش یافته است تحریک کنتاکتور معکوس ممکن باشد.

۱۰-۵-۳- مدار فرمان متوقف نمودن سریع یک موتور سه فاز

در بعضی کاربردها لازم است موتور برقی پس از کم‌دتی کار به طور سریع متوقف شود. در موتورهای القایی با رتور قفسی این کار با استفاده از دو کنتاکتور مطابق شکل ۱۰-۱۱ انجام می‌شود.

راه اندازی موتور طبق معمول با فشار بر دکمه روشن انجام می‌شود. در صورتی که کنتاکتور P باز باشد کنتاکت P₁ بسته است و اگر رله حرارتی E عمل نکرده باشد e₁ نیز بسته است و فشار بر دکمه شروع سبب تحریک سیم پیچ کنتاکتور F و بستن آن می‌شود. زمانی که موتور به سرعت معین می‌رسد کنتاکت رله سرعت SCR بسته می‌شود. برای توقف سریع موتور دکمه خاموش را فشار می‌دهیم که تحریک F را قطع می‌کند و F₂ بسته می‌شود و مدار کنتاکتور P بسته می‌شود. کنتاکتور P هر یک از فازها را از طریق یک مقاومت R به موتور متصل می‌کند و نسبت به حالت قبل دو فاز را جابه جا می‌کند که موجب معکوس شدن کوپل تولیدی و در نتیجه کاهش سرعت موتور می‌شود. هدف از مقاومتها محدود کردن جریان است. پس از این که سرعت به

نزدیک صفر کاهش یافت رله سرعت SCR باز می شود و موجب قطع مدار موتور می گردد و موتور می ایستد. رله سرعت معمولاً روی رتور موتور قرار می گیرد و بر اساس گریز از مرکز عمل می کند و در شکل نشان داده نشده است.

شکل ۱۰-۱۱: شماتیک مدار توقف سریع موتور القایی سه فاز با رتور قفسی

۱۰-۵-۴- مدار فرمان موتور القایی سه فاز با رتور قفسی با راه انداز ستاره- مثلث

موتورهای القایی با رتور قفسی را به منظور کاهش دادن جریان راه اندازی و کاهش اختلال در شبکه توزیع برای کار به صورت مثلث طرح ریزی می کنیم لیکن در لحظه راه اندازی آن را به صورت ستاره متصل می نماییم. این کار با استفاده از سه کنتاکتور به صورت زیر قابل انجام است.

برای شروع کار دکمه روشن را فشار می دهیم. چون کنتاکتور C_3 باز است کنتاکت C_3 بسته است و کنتاکت d_1 هم که توسط رله زمانی D باز و بسته می شود در ابتدا بسته است (کنتاکت معمولاً بسته) و لذا C_1 تحریک و بسته می شود. در همین زمان کنتاکتور C_2 نیز بسته می شود و به صورت ستاره شروع به کار می کند. در همین زمان رله زمانی D نیز شروع به کار می کند که پس از مدت زمان معینی d_1 را باز می کند که موجب باز شدن کنتاکتور C_1 و رله زمانی D می شود. در نتیجه کنتاکت C_1 بسته می شود که کنتاکتور C_3 را می بندد و موتور به صورت مثلث به کار خود ادامه می دهد. فشار بر دکمه خاموش در هر لحظه زمانی دلخواه سبب توقف موتور می گردد.

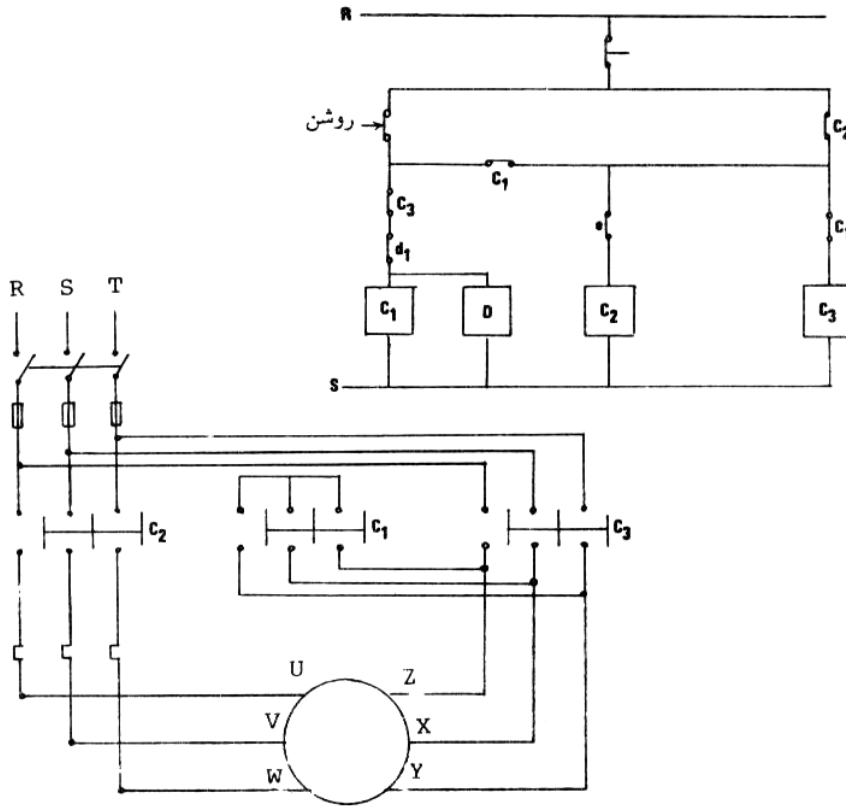
۱۰-۵-۵- مدار فرمان راه اندازی موتور القایی با رتور سیم پیچی

در موتورهای القایی با رتور سیم پیچی به منظور کاهش دادن جریان راه اندازی در لحظه شروع مقاومتی در مدار رتور قرار می دهیم که با کاهش جریان پله پله از مدار خارج می شود. در شکل ۱۰-۱۲ مدار فرمان با مقاومت رتور سه پله ای نشان داده شده است.

با فشار بر دکمه روشن کنتاکتور F بسته و موتور شروع به کار می کند و کنتاکت F_1 مدار را متصل نگاه می دارد. جریان زیاد رتور باعث تحریک و بستن سه رله $AR1$ ، $AR2$ و $AR3$ که در جریانهای مختلف عمل می کنند می شود. با بسته شدن F_2 رله IR با قدری تاخیر زمانی بسته می شود که موجب بستن ir می گردد. پس از مدتی جریان رتور کاهش کافی پیدا می کند به طوری که تحریک $AR1$ کافی نیست و $af1$ بسته می شود و کنتاکتور $AC1$ عمل می کند که قسمتی از مقاومت رتور را از مدار خارج می کند. پس از مدتی جریان رتور کمتر می شود و تحریک $AR2$ کافی نیست و با بسته شدن $af2$ کنتاکتور $AC2$ بسته می شود که مقدار

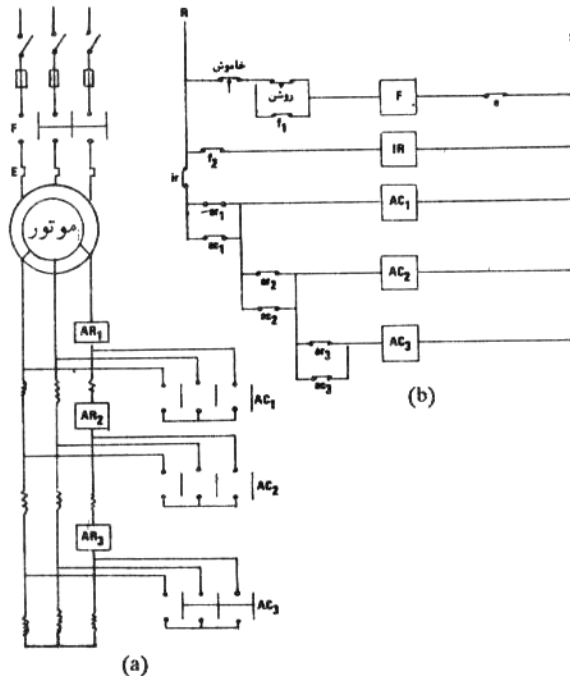
www.mohandesyar.com

بیشتری از مقاومت رتور را از مدار خارج می‌کند. به همین ترتیب با کاهش بیشتر جریان رتور تحریک AR3 کافی نیست و ar3 بسته می‌شود و کنتاکتور AR3 بسته می‌شود که همه مقاومت رتور را از مدار خارج می‌کند.

شکل ۱۰- ۱۲: شماتیک مدار فرمان راه‌اندازی ستاره - مثلث

با فشار بر دکمه استاپ موتور متوقف می‌شود و همه رله‌ها به حالت اول بر می‌گردند و برای راه‌اندازی مجدد آماده می‌شوند.

شکل ۱۰- ۱۳: شماتیک مدار فرمان راه‌اندازی موتور القایی سه‌فاز با مقاومت رتور

فصل یازدهم

زمین کردن حفاظتی

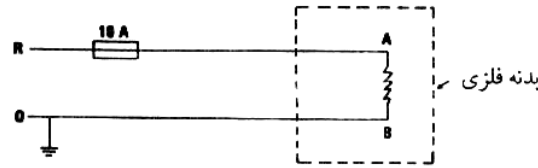
زمین از موادی تشکیل یافته که غالباً الکتریسته هستند به خصوص در حالاتی که مرطوب باشند. بنابراین اگر شخصی که روی زمین قرار دارد با جسمی که نسبت به زمین دارای پتانسیل است تماس حاصل نماید به علت برقرار شدن جریان دچار برق گرفتگی می شود.

در ابتدای پیدایش صنعت برق نقطه نوترال (خنثی) آلترناتور ترانسفورماتورها را به زمین متصل نمی کردند. برای شبکه‌های کوچک آن دوران که دارای طول کم و ولتاژ پایین بودند نیازی به زمین کردن نوترال احساس نمی شد. این شبکه‌ها به شبکه‌های «نوترال مجزا» یا «غیر متصل به زمین» یا «زمین نشده» معروف بودند. البته حتی این شبکه‌ها هم از طریق خازن‌های کوچ بین فازها و زمین با زمین اتصال الکتریکی با امپدانس زیاد داشتند. این شبکه‌ها نسبت به شبکه‌های زمین شده امروزی دارای چند امتیاز بودند. یکی از این که اتصال اتفاقی یک فاز به زمین موجب برقراری جریان قابل ملاحظه و سبب قطع جریان برق و خاموشی نمی شد. دیگر این که در صورت تماس بدن شخص که روی زمین قرار داشت با یکی از فازها به علت برقرار نشدن شخص دچار برق گرفتگی نمی گردید.

با توسعه شبکه‌ها و افزایش ولتاژ آنها جریانها در حالت اتصال یک فاز به زمین قابل ملاحظه گردید که متناوباً خود به خود قطع و وصل می شد و در محل اتصالی جرقه‌ای ایجاد می نمود. که به پدیده «زمین جرقه زن» معروف گردید. این پدیده سبب افزایش ولتاژ فازهای سالم نسبت به زمین و موجب اختلالات شبکه می گردید که به وسایل متصل صدمات و خساراتی وارد می آورد. اتصال نوترال شبکه به زمین مانع این افزایش ولتاژها می گردد زیرا در صورت اتصال اتفاقی یک فاز به زمین جریان زیادی در مدار برقرار می شود که سبب قطع مدار توسط رله‌های حفاظتی می گردد. یک عیب مهم سیستمهای زمین شده این است که اگر شخصی روی زمین قرار داشته باشد در صورت تماس با یکی از فازها دچار برق گرفتگی می شود که جلوگیری از آن با عایق بندی مناسب سیمهای گرم به سهولت ممکن است. این عیب با فایده بزرگی همراه است و آن این است که همه بدنه‌های فلزی دستگاه‌های برقی را می توان به زمین متصل نمود. به این ترتیب هیچ گاه پتانسیلی بین بدنه فلزی دستگاه‌ها و زمین برقرار نمی شود که سبب برق گرفتگی گردد. در صورت اتصال یک فاز به بدنه جریان زیادی از طریق زمینی در مدار برقرار می شود که سبب قطع برق توسط رله‌های حفاظتی و رفع خطر می شود. اتصال بدنه فلزی دستگاه های برقی که در حالات عادی جریان برقی حمل نمی کنند به زمین را «زمین کردن حفاظتی» می نامیم که موضوع بحث این فصل کتاب می باشد. در قسمتهای بعدی این فصل به تشریح اصول و نحوه زمین کردن حفاظتی و مقررات مربوط به آن می پردازیم.

۱-۱۱- اصول زمین کردن حفاظتی

هدف از زمین کردن حفاظتی جلوگیری از برقرار شدن ولتاژهای زیاد و خطرناک روی بدنه فلزی وسایل و تجهیزات برقی نسبت به زمین است. برای پی بردن به خطرات بالقوه دستگاه‌های زمین نشده یک وسیله برقی زمین نشده را مطابق شکل ۱-۱۱ در نظر بگیرید.

شکل ۱-۱۱: وسیله برقی تک‌فاز با بدنه زمین نشده

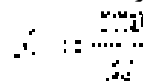
نوترال شبکه در پست توزیع به زمین متصل شده و دارای مقاومت محدودی مثلا ۲ اهم نسبت به زمین است. در صورتی که نقطه A وسیله برقی با بدنه اتصالی پیدا کند ولتاژ ۲۲۰ ولت نسبت به زمین روی بدنه برقرار می‌شود که بسیار خطرناک است. دقت کنید این گونه اتصالی موجب قطع فیوز نمی‌گردد و کسی از وقوع آن مطلع نمی‌شود. در صورتی که شخصی که روی زمین ایستاده با بدنه وسیله که پیوسته بدون خطر فرض می‌شود تماس حاصل کند دچار برق گرفتگی شدیدی خواهد شد. حال ببینیم اتصال بدنه به زمین چگونه خطر برق گرفتگی را دفع می‌کند. فرض کنید بدنه فلزی وسیله برقی به زمین متصل باشد و مقاومت اتصال آن نیز ۲ اهم باشد. حال به محض اتصال نقطه A به بدنه یک مدار برقی کامل از طریق فاز R، نقطه اتصالی A، بدنه فلزی، اتصال به زمین بدنه فلزی و اتصال به زمین نوترال که دارای مقاومت کل ۴ اهم است تشکیل می‌شود که جریانی برابر $220 \div 4 = 55$ آمپر حمل می‌کند که سریعاً موجب قطع فیوز ۱۰ آمپری مدار و قطع ولتاژ خطرناک از بدنه وسیله می‌شود.

حالا وضعیت دیگری را در نظر بگیرید. فرض کنید مقاومت‌های اتصال به زمین نوترال و بدنه هر کدام به جای ۲ اهم برابر ۱۰ اهم باشند. در این حالت مقاومت کل مدار اتصال ۲۰ اهم خواهد بود که جریانی برابر $220 \div 20 = 11$ آمپر می‌کشد که البته قادر به قطع کردن فیوز ۱۰ آمپری نخواهد بود. در این حالت بدنه وسیله برقی در ولتاژ ۲۲۰ ولت باقی می‌ماند و می‌تواند موجب برق گرفتگی و هلاکت افراد شود. بنابراین دقت کنید که کار حفاظت از طریق ایجاد مسیری با امپدانس کم برای جریان انجام می‌شود به طوری که جریان زیادی برقرار شود و سبب عمل کردن رله‌ها یا فیوزهای حفاظتی که حفاظت علیه بار اضافی را عهده داری هستند گردد.

از بحث بالا روشن است تنها در حالاتی که امپدانس کل مداری که در صورت اتصالی برقرار می‌شود از حد متعارفی کمتر باشد وسایل حفاظتی علیه بار اضافی نظیر فیوز یا رله می‌توانند موجب قطع مدار و رفع خطر گردند. در حالاتی که مقاومت کل مدار شامل مقاومت اتصال‌های زمین، مقاومت محل اتصالی و غیره از حد متعارف بیشتر باشد وسایل حفاظت علیه بار اضافی قادر به قطع برق و رفع خطر نخواهند بود و لازم است از وسایل دیگر مانند رله جریان نشستی به زمین استفاده به عمل آید. این دو طریق حفاظت در دو قسمت بعدی فصل تشریح می‌شوند.

۱-۱۱-۲- حفاظت علیه بار اضافی

اتکاء به وسایل حفاظت علیه بار اضافی برای تامین ایمنی در موارد اتصالی زمین تنها مواردی مجاز است که جریانی که در مدار برقرار می‌شود حداقل سه برابر ظرفیت اسمی فیوز محافظ مدار یا بیشتر $1/5$ برابر ظرفیت اسمی کلید خودکار محافظ مدار باشد تا از قطع کردن به موقع آن اطمینان حاصل شود. بنابراین در مورد مدارهای تک فاز که با فیوز و کلید اتوماتیک محافظت می‌شوند حداکثر امپدانس مجاز مدار اتصالی زمین به ترتیب از این قرارند:

$$Z = \frac{220}{3 \times 10} = 7.33 \Omega \quad (2-11)$$

در معادلات بالا I_f و I_{cb} به ترتیب ظرفیت اسمی فیوز و کلید خودکار محافظ است.

مثال ۱-۱۱

حداکثر امپدانس مجاز مدار اتصالی زمین را برای مدار تک فازی که با فیوز ۱۰ آمپری و همچنین برای مدار تک فازی که با کلید خودکار ۱۰ آمپری محافظت می‌شود حساب کنید. برای مداری که با فیوز محافظت می‌شود با استفاده از (۱-۱۱)

$$Z = \frac{220}{3 \times 10} = 7.33 \Omega$$

برای مداری که با کلید خودکار محافظت می‌شود با استفاده از (۱-۱۱)

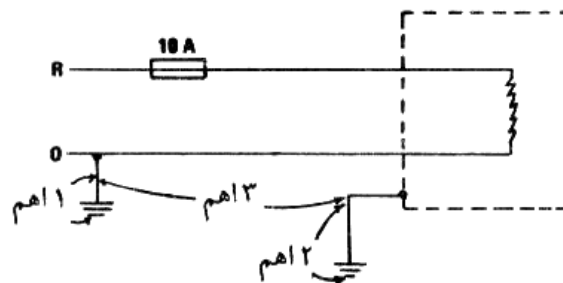
$$Z = \frac{270}{15 \times 10} = 1.8 \Omega$$

در حالاتی که امپدانس مدار اتصال

قادر به قطع مدار و رفع خطر نخواهد بود و در این صورت بدنه فلزی دستگاه در ولتاژی نسبت به زمین باقی می‌ماند بیش از ۴۰ ولت باشد خطرناک است و در این گونه موارد باید برای حفاظت از رله‌های جریان نشتی به زمین استفاده کرد.

مثال ۲-۱۱

در مدار اتصال زمین یک بخاری برقی تک فاز ۲ کیلووات ۲۲۰ ولت مطابق شکل ۲-۱۱ مقاومت بین الکتروود زمین پست و ترمینال زمین خانه ۳ اهم است (الکتروود زمین خانه ۲ اهم و الکتروود زمین پست ۱ اهم) مقاومت اتصالی و سیمها قابل صرف نظر است. در صورت بروز اتصال آیا حفاظت کافی توسط فیوز حفاظتی ۱۰ آمپری مدار تامین می‌شود؟

شکل ۲-۱۱: مدار بخاری مثال ۲-۱۱

برای تامین حفاظت کافی، مقاومت کل مدار اتصالی نباید از مقدار زیر متجاوز گردد.

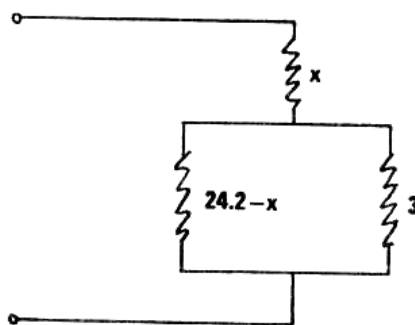
$$Z = \frac{220}{3 \times 10} = 7.33 \Omega$$

مقاومت بخاری برابر است با

$$Z = \frac{(220)^2}{2000} = 24.2 \Omega$$

بسته به محل اتصالی ممکن است مقاومت کل مدار اتصالی از ۷/۳۳ اهم متجاوز گردد. فرض کنید اتصالی در محلی که تا انتهایی که به فاز متصل است مقاومت X اهم دارد اتفاق بیفتد. مدار معادل چنین می‌شود:

$$Z = \frac{(24.2 - X)(3)}{(24.2 - X) + 3} = 7.33 \Rightarrow X = 4.73$$

شکل ۱۱ - ۳: مدار معادل اتصالی مثال ۱۱ - ۲

بنابراین روشن است که اگر اتصالی تا محل $4/73$ اهم از انتهایی که به فاز متصل است اتفاق بیفتد می توان اطمینان داشت که فیوز قطع و خطر رفع می گردد. در صورتی که محل اتصالی پایینتر از این نقطه باشد احتمالاً فیوز عمل نمی کند و موجب رفع خطر نمی گردد. ولتاژ بدنه نسبت به زمین در این حالت حداکثر مقدار خود را خواهد داد. ولتاژ بدنه نسبت به زمین پست برابر است با

$$V_{\text{body}} = \frac{24.2 - x}{24.2 - x + 3} \times 220$$

ولتاژ بدنه نسبت به زمین $2/3$ مقدار بالاست

$$V_{\text{body}} = \frac{2}{3} \times 220 = 146.7$$

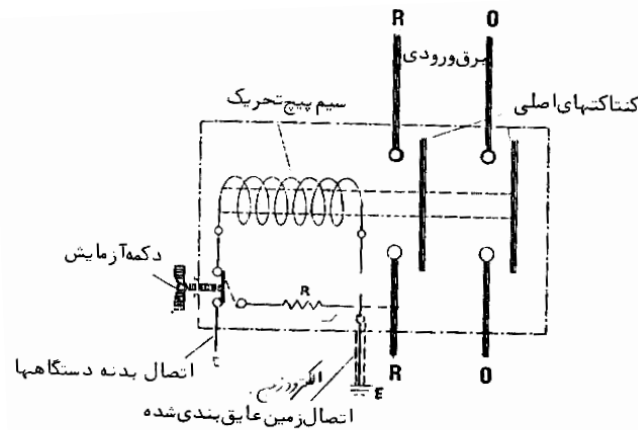
که ولتاژی خطرناک است. لذا حفاظت با فیوز محافظ مدار علیه بار اضافی کافی نیست.

۱۱-۳- حفاظت با استفاده از رله جریان نشستی به زمین

در بسیاری موارد به علت سیمهای زمین معیوب یا قطع شده و با افزایش مقاومت بین الکتروود و زمین زمین اطراف الکتروود مقاومت مدار اتصالی بیش از حد مجاز می شود و در این صورت لازم است از رله های جریان نشستی به زمین و کلیدهای خودکار برای قطع برق و رفع استفاده کنیم. دو نوع کلید خودکار معمول یکی بر اساس ولتاژ بدنه دستگاهها نسبت به زمین و دیگری بر اساس جریان نشستی به زمین عمل می کنند.

۱۱-۳-۱- کلید قطع خودکار با استفاده از ولتاژ

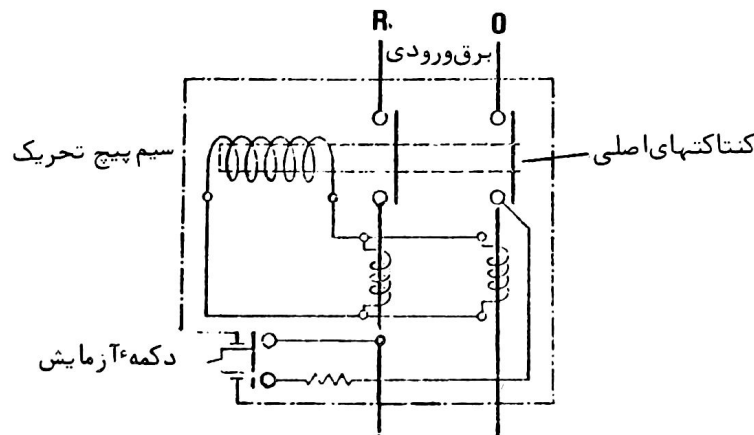
این روش محافظت در شکل ۱۱-۴ نشان داده شده است. این کلید خودکار به صورت یک کنتاکتور روی برق ورودی قرار می گیرد. سیم پیچ کنتاکتور بین سیم زمین که بدنه همه وسایل برقی را به هم متصل نموده و الکتروود زمین ساختمان متصل است. سیمی که الکتروود زمین را به سیم پیچ متصل می کند عایق بندی شده است به طوری که مانع نشت جریان به مسیرهای دیگر شود. کنتاکتور را طوری طرح ریزی می کنیم که در صورتی که ولتاژی در حدود 40 ولت بین سیم زمین و الکتروود برقرار شود جریان کافی در مدار سیم پیچ جاری شود و سبب باز شدن کنتاکتور گردد. برای کسب اطمینان از درست کار کردن کلید آن را به مداری برای آزمایش مجهز می کنیم و هر چند وقت یک بار آن را مورد آزمایش قرار می دهیم. با فشار بر دکمه آزمایش ولتاژی برابر 40 ولت به سیم پیچ اعمال می شود که باید موجب قطع کنتاکتور گردد. با برداشتن انگشت از دکمه مدار به حالت کار بر می گردد.

شکل ۱۱-۴: کلید قطع خودکار با استفاده از ولتاژ

۱۱-۳-۲- کلید قطع خودکار با استفاده از جریان نشستی به زمین

این روش مطابق شکل ۱۱-۵ است.

شکل ۱۱-۵: کلید قطع خودکار با استفاده از جریان نشستی به زمین

به طوری که ملاحظه می کنید در این روش دو سیم پیچ ثانویه روی فاز و نوترال پیچیده شده و به طور موازی متصل شده اند. در حالات عادی که سیستم اتصالی ندارد و جریانی به زمین نشت نمی کند جریانهایی فاز و نوترال برابرند. مجموع جریان ثانویه القایی صفر می شود و هیچ گونه جریانی از مدار سیم پیچ کنتاکتور نمی گذرد. در صورت بروز اتصالی قسمتی از جریان فاز از طریق اتصال زمین بر می گردد و جریان نوترال کمتر از جریان فاز می شود که موجب برقراری جریانی در مدار سیم پیچ و باعث تحریک آن و باز شدن کنتاکتور می شود. برای کسب اطمینانی از درست بودن کلید خودکار آن را به مدار آزمایش مجهز می کنیم. با فشار بر دکمه آزمایش جریان مناسب در مدار سیم پیچ برقرار می شود که باید موجب قطع کنتاکتور گردد. با برداشتن انگشت از دکمه آزمایش مدار به حالت کار بر می گردد.

۱۱-۴- الکتروود زمین

الکتروود زمین عبارت از یک قطعه جسم هادی است که در زمین قرار داده می شود و سیم زمین به آن متصل می شود. الکتروودها به اشکال مختلف ساخته می شوند که اهم آنها از این قرار است:

الف- میله های مسی معمولاً به قطر ۱۶ میلیمتر که با چکش در زمین کوبیدن می شوند. این میله ها دارای نوک تیز فولادی هستند که فرو رفتن در زمین را آسان می کنند. پس از کوبیدن یک میله می توان میله دیگری به آن پیچ کرد و کوبیدن را ادامه داد تا میله ای با طول مورد نظر تا حدود ۳ متر به دست آید.

www.mohandesyar.com

- ب- صفحه‌های مسی که در عمق ۶۰ سانتیمتر یا بیشتر به صورت افقی خوابانده می‌شود. به این ترتیب زمین بسیار مناسبی عاید می‌شود لیکن اجرای این روش با زحمت بیشتری همراه است.
- پ- استفاده از لوله‌های آب شهری در گذشته بسیار معمول بوده است ولی امروزه که بیشتر از لوله‌های پلاستیکی استفاده به عمل می‌آید این روش قابل استفاده نیست.
- ت- غلاف یا زره فلزی کابلهای زیر زمینی امروزه بیشتر و بیشتر به عنوان الکتروود زمین و سیم زمین مورد استفاده قرار می‌گیرند. غلاف و زره کابل در پست به نوترال متصل هستند. در این سیستمها در صورت اتصالی جریان از غلاف یا زره عبور میکند و به زمین نفوذ نمی‌کند.
- ث- سیم زمین در سیستمهای توزیع هوایی گاهی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این روش در توزیع هوایی علاوه بر سیمهای سه فاز و نوترال سیم پنجمی کشیده می‌شود که در پست به نوترال متصل می‌گردد و در طی مسیر نیز در نقاطی به زمین متصل می‌شود و در نقاط مصرف به عنوان الکتروود زمین مورد استفاده قرار می‌گیرد.
- ج- زمین کردن نوترال در نقاط متعدد در مکانهایی که مقاومت ویژه زمین زیاد است و یا در فصول مختلف به علت تغییرات میزان رطوبت تغییرات فاحش دارد مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این روش که در ایران نیز معمول است در سیستمهای توزیع سیم نوترال را در طی مسیر در فواصل معین (سه تیر در میان) به الکتروودی در زمین متصل می‌کنند. در این روش در صورت بروز اتصالی جریان دارای دو مسیر یکی از طریق سیمی نوترال و دیگری از طریق زمین دارد که مقاومت را کاهش می‌دهد.
- ج- در بسیاری موارد برای کاهش دادن مقاومت زمین از مجموعه‌ای از میله‌ها استفاده می‌کنند و با اتصال الکتریکی آنها به یکدیگر آنها را به صورت الکتروود واحد مورد استفاده قرار می‌دهند.

۱۱-۵- مقاومت ویژه زمین

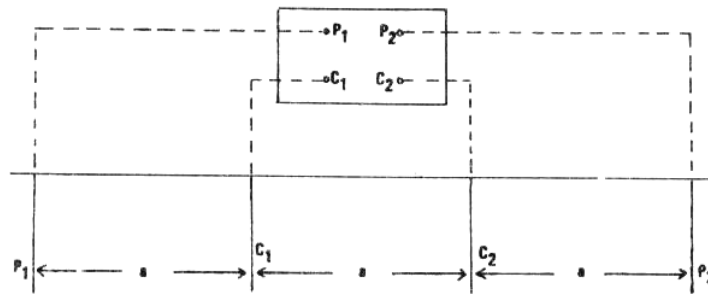
مقاومت بین الکتروود و زمین بستگی به مقاومت ویژه زمین دارد که خود بسته به جنس زمین و میزان رطوبت آن تغییر می‌کند. خاکهای سطحی به علت داشتن رطوبت کمتر دارای مقاومت ویژه بالاتر هستند. برای کاهش مقاومت الکتروود در این موارد از الکتروودهای بلندتر استفاده می‌کنیم و یا با اضافه کردن املاح هادی در اطراف الکتروود ویژه زمین را کاهش می‌دهیم. مقاومت ویژه انواع معمول زمین به صورت جدول زیر است.

جدول ۱۱-۱: مقاومت ویژه انواع معمول زمین

مقاومت ویژه (اهم متر)	نوع زمین
۵-۵۰	خاک باغچه
۱۰-۱۰۰	گل
۱۰۰-۲۰۰	گل شن زار
۲۵۰-۵۰۰	شنزار
۱۰۰۰-۱۰۰۰۰	صخره

برای اندازه گیری مقاومت ویژه زمین می‌توان از دستگاه مخصوصی به نام مگر (megger) چهار ترمینالی با ضمائم مربوط شامل چهار الکتروود و کابلهای اتصال استفاده کرد (مگر که شرحش در فصل بعد خواهد آمد اساسا یک مولد دستی است که با گرداندن دسته آن تولید برق می‌کند و می‌تواند با استفاده از ولتاژ تولید شده مقاومت بین دو نقطه را اندازه گیری کند). چهار الکتروود میله‌ای را مطابق شکل ۱۱-۶ به فاصله‌های بیشتر از ۱۰ برابر طول میله از یکدیگر می‌کوبیم ($a > 200$) میله‌ها را می‌توان تا

حداکثر یک متر در زمین فرو برد لیکن طول لوله در زمین نباید از $1/20$ فاصله بین الکترودهای مجاور تجاوز کند. تحت این شرایط به طوری که در قسمت بعد خواهیم دید مقاومت هر الکتروود زمین تقریباً $\frac{1}{20}$ اهم می‌شود

شکل ۱۱ - ۶: اندازه‌گیری مقاومت ویژه زمین به وسیله مگر چهار ترمینالی

اگر مقاومت خوانده شده توسط مگر R اهم باشد مقاومت ویژه زمین از فرمول زیر به دست می‌آید.

$$\rho = \frac{R \cdot \pi \cdot a^2}{L}$$

با استفاده از a معین می‌توان دستگاه را طوری کالیبره کرد که مستقیماً مقاومت ویژه را نشان دهد.

۱۱-۶- محاسبه مقاومت الکترودها

برای محاسبه مقاومت بین الکتروود و زمین می‌توان به منظور سهولت زمین را بی نهایت بزرگ فرض کرد. بسته به شکل الکتروودها محاسبه مقاومت برخی از آنها آسان و بعضی دیگر مشکل است.

۱۱-۶-۱- محاسبه مقاومت الکتروود نیم کره

یک الکتروود که حل ریاضی آن آسان است الکتروود نیم کره است که مطابق شکل ۱۱-۷ در زمین قرار گیرد. شعاع نیم کره a متر است و مقاومت یک المان نشان داده شده زمین چنین است.

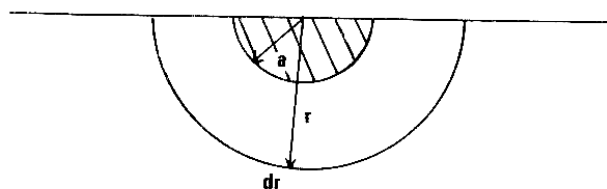
$$dR = \frac{\rho \cdot dV}{4\pi r^2}$$

برای محاسبه مقاومت کل رابطه بالا را بین a و ∞ انتگرال می‌گیریم.

$$R = \int_a^{\infty} \frac{\rho \cdot 4\pi r^2 dr}{4\pi r^2}$$

$$R = \frac{\rho}{2\pi a}$$

(۱۱-۲)

شکل ۱۱ - ۷: الکتروود نیم کره در زمین

دقت کنید که بیشتر مقاومت در نزدیک الکتروود که چگالی جریان زیاد می‌باشد متمرکز است به طوری که اگر به عوض فاصله بی نهایت، مقاومت را تا فاصله $10a$ محاسبه کنید ۹۰ درصد مقاومت کل حاصل می‌شود.

www.mohandesyar.com

مثال ۱۱-۳

الکتروود نیم کره‌ای به شعاع ۲۰ سانتیمتر در زمین گلی با مقاومت ویژه ۱۰۰ اهم متر کار گذاشته شده است. مقاومت الکتروود چقدر است؟ مقاومت بین الکتروود و نقطه‌ای از زمین به فاصله ۴ متر از الکتروود چقدر است؟ با استفاده از (۱۱-۲)

$$R = \frac{100}{2\pi \times 0.2} = 800 \Omega$$

مقاومت بین الکتروود و نقطه‌ای از زمین در فاصله ۴ متری برابر است با

$$R = \frac{800}{2\pi} \left[\frac{1}{0.20} - \frac{1}{4} \right] = 7360$$

۱۱-۶-۲- محاسبه مقاومت الکتروود میله‌ای

محاسبه مقاومت الکتروود میله‌ای مانند الکتروود نیم کره به آسانی میسر نیست برای محاسبه از فرمول تقریبی که با تجربه نیز وفق می‌دهد استفاده می‌کنیم. مقاومت میله‌ای به شعاع r متر که ۱ متر در زمین با مقاومت ویژه P فرو رفته شده است برابر است با:

$$R \approx 3.55 \left(100 \frac{P}{r} \right) \left(\frac{L}{r} \right) \quad (11-4)$$

مثال ۱۱-۴

مقاومت یک میله ۱۶ میلیمتری که به طول ۱/۵ متر در زمین با چجه فرو برده شده است را حساب کنید.

$$\frac{r}{P} = \frac{1.6}{1.5} = 93.7$$

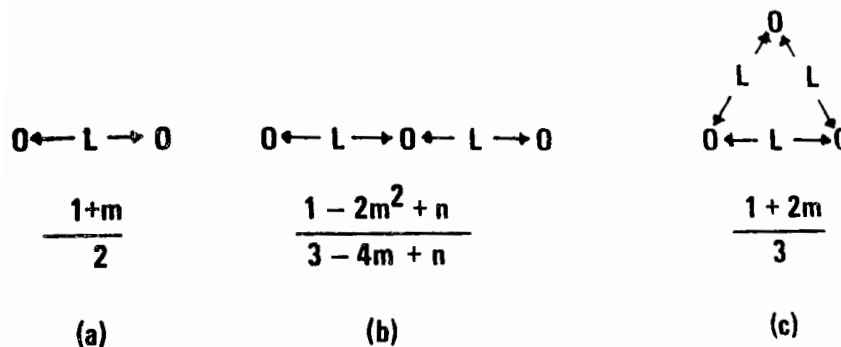
با فرض مقاومت ویژه ۲۰ اهم متر، مقاومت برابر می‌شود با

$$R = 3.55 \times 100 \times (93.7) \left(\frac{1.5}{1.6} \right)$$

$$R = 8.5 \Omega$$

۱۱-۶-۳- محاسبه مقاومت مجموعه الکتروودهای میله‌ای

برای کاهش دادن مقاومت الکتروودها می‌توان از مجموعه‌هایی از میله‌های به طور ۱ متر در زمین استفاده نمود. سه مجموعه معمول دو و سه الکتروودی به شکل زیر هستند. مقاومت هر یک از این مجموعه‌ها ضریبی از مقاومت یک میله است. این ضرایب نیز در شکل نشان داده شده است.

شکل ۱۱-۸: مجموعه الکتروودها دو و سه تایی

m و n در ضرایب بالا به شرح زیر هستند.

$$R_1 = \frac{1.5r}{2L} \quad R_2 = \frac{1.5r}{L} \quad (5-11)$$

$$R_3 = \frac{1.5r}{2L} \quad R_4 = \frac{1+2L}{2L} \quad (6-11)$$

ملاحظه می‌کنید در حالتی که فاصله بین میله‌های مجموعه خیلی بیشتر از طول آنها باشد ضریب کاهش مقاومت برابر عکس تعداد میله‌های مجموعه می‌شود که حداکثر کاهش ممکنه است. در فاصله‌های کمتر به علت استفاده اشتراکی میله‌ها از یک حوزه زمین ضریب کاهش مقاومت مجموعه کوچکتر است.

مثال ۱۱-۵

سه میله ۱۶ میلیمتر ۱/۵ متری ($L=1.5, r=16\text{mm}$) را مطابق شکل ۱۱-۸ (c) به فاصله یک متر ($L=1\text{m}$) از یکدیگر در زمین با مقاومت ویژه ۲۰ اهم متر می‌گوییم. مقاومت آن چقدر است؟

$$R_1 = \frac{1.5r}{2L} = 0.4$$

$$R_2 = \frac{1.5r}{L} = 0.8$$

$$R_3 = \frac{1.5r}{2L} = 0.4$$

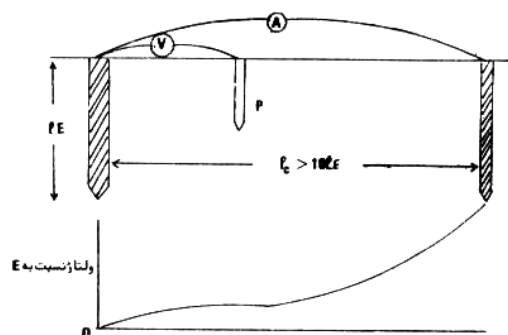
$$R = \frac{R_1 R_2 R_3}{R_1 R_2 + R_1 R_3 + R_2 R_3} = 0.47$$

با استفاده از نتیجه مثال ۱۱-۴

$$R = 8.5 \times 0.47 = 4\Omega$$

۱۱-۷- اندازه گیری مقاومت الکتروود زمین

مقاومت یک الکتروود و یا یک مجموعه الکتروود زمین را پس از نصب می‌توان به سهولت اندازه‌گیری کرد. برای این کار مطابق شکل ۱۱-۹ عمل می‌کنیم.

شکل ۱۱ - ۹: اندازه‌گیری مقاومت الکتروود زمین

در این شکل E الکتروودی است که مقاومتش اندازه‌گیری می‌شود. در فاصله‌ای بیشتر از ده برابر طول الکتروود E الکتروود کمکی را در زمین می‌گوییم. با اتصال یک منبع تغذیه متناوب به این دو جریانی در زمین برقرار می‌کنیم که با آمپر متر A اندازه‌گیری

می‌شود. حالا با جابجا کردن الکتروود P می‌توان ولتاژ بین نقطه P و الکتروود E را اندازه گیری کرد. تجربه نشان می‌دهد که این ولتاژ با فاصله تغییراتی نظیر منحنی نشان داده شده در زیر شکل دارد که در وسط دو الکتروود تغییرات زیادی ندارد. به این دلیل معمولاً الکتروود P را در وسط دو الکتروود دیگر قرار می‌دهند و ولتاژ را اندازه گیری می‌کنند. حال مقاومت الکتروود E به زمین از تقسیم ولتاژ بر جریان به دست می‌آید. برای مجموعه الکتروودها فاصله I_C را بزرگتر از ۲۰۱ انتخاب می‌کنیم تا مسیر جریان در زمین برای هر الکتروود مستقل باشد

۱۱-۸- نحوه صحیح اتصال بدنه وسایل به زمین

بدنه فلزی همه وسایل برقی باید به سیم زمین متصل باشد و سیم زمین هم به ترمینال الکتروود زمین متصل می‌شود. به الکتروود متصل است. بدنه فلزی بسیاری از وسایل خود در مجاورت زمین قرار دارند لیکن هیچگاه نمی‌توان به این اتصال ناقص اکتفا کرد و اتصال الکتریکی آنها ضرورت دارد. سیم زمین ممکن است یک سیم لخت مسی، یک رشته سیم مخصوص در داخل کابل، لوله‌های فولادی سیم کشی یا جابجای فلزی، غلاف یا زره فلزی کابلها یا ترکیبی از اینها باشد. در مواقعی که از سیم مخصوص استفاده می‌شود اندازه آن نباید از نصف اندازه بزرگترین سیمی که برای حمل جریان به کار گرفته شده است کمتر باشد. بیشتر مقررات امروزه لازم میدانند که تجهیزات فلزی غیر برقی نظیر لوله‌های آب و گاز، رادیاتورهای فلزی، تیرهای آهنی ساختمان اگر در دسترس باشند به هم و به سیم زمین متصل گردند. این کار از برقرار شدن ولتاژهای خطرناک بین اجسام فلزی جلوگیری می‌کند و به ایمنی کمک می‌نماید.

فصل دوازدهم

بازسازی و آزمایش تاسیسات سیم کشی

پس از تکمیل سیم کشی چه در اماکن مسکونی و تجاری و چه در مراکز صنعتی نباید فوراً به وصل برق مبادرت کرد. برق تنها پس از انجام آزمایشهایی که مؤید انجام صحیح سیم کشی باشد مجاز می باشد. این آزمایشها ابتدا توسط سیم کش انجام می شود و سپس باید توسط مأموران شرکت برق منطقه ای قبل از اتصال سیستم به شبکه توزیع انجام گردد. همچنین چون سیستمهای سیم کشی با گذشت زمان رفته رفته کهنه و فرسوده می شوند، بسیاری از مقررات توصیه می کنند که این آزمایشها به طور مرتب حداکثر هر پنج سال یک بار تکرار شود. در ایران در حال حاضر انجام این آزمایشها الزامی نیست و مأموران برق هم در وقت اتصال برق به بازدید ظاهری جعبه کنتور اکتفا می کنند. در این فصل با وسایل آزمایش و آزمایشهای لازم که ایمنی سیستم های سیم کشی را تضمین می کنند آشنا می شویم.

۱۲-۱- وسایل آزمایش

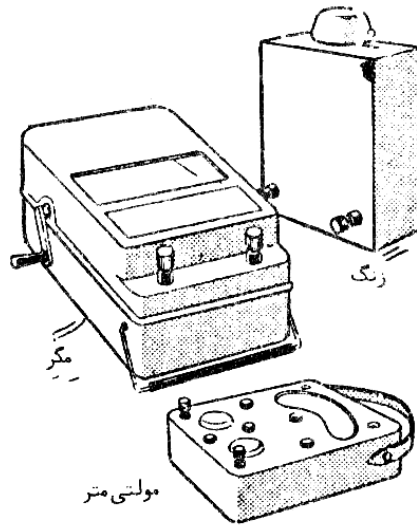
سه وسیله آزمایش امروزه معمول است. اول مولتی متر یا آمتر است که ولتاژ، جریان و مقاومت را اندازه گیری می کند. جریان لازم برای اندازه گیری مقاومت از یک قوه داخل مولتی متر گرفته می شود. چون ولتاژ قوه در اثر استفاده قدری کاهش می یابد این وسایل به یک مقاومت تنظیم مجهز هستند. اتصال دو سیم مولتی متر در حالت اندازه گیری مقاومت به یکدیگر باید مقاومت صفر نشان دهد. بنابراین قبل از هر اندازه گیری مقاومت، با استفاده از مقاومت تنظیم، صفر وسیله را تنظیم می کنیم. وسیله دیگر که بسیار مورد استفاده قرار می گیرد زنگ اخبار است که از چند قوه تغذیه می شود. با استفاده از دو سیم بلند می توان اتصال هر قسمت مدار را امتحان کرد. به این صورت که سر دو سیم را به دو انتهای قسمت مورد آزمایش مدار وصل می کنیم و صدای زنگ سالم بودن اتصال مدار را نشان می دهد.

وسيله سوم که بسیار با اهمیت است به نام تجاری مگر معروف است که یک مولد دستی است و برای ولتاژهای ۵۰۰ یا ۱۰۰۰ ولت ساخته می شود. در ساختمان آنها از یک کلاچ لغزنده استفاده می شود به طوری که پس از اینکه سرعت گردان دسته به مقدار معینی رسید ولتاژ به حداکثر مقدار اسمی خود می رسد و افزایش سرعت سبب افزایش بیشتر ولتاژ نمی شود. امروزه وسایل مشابه ترانزیستوری که با قوه کار می کنند و با استفاده از تقویت کننده ها ولتاژ مستقیم بالا تولید می کنند ساخته شده و مورد استفاده می باشند. مگرها به یک کلید دو وضعیتی مجهز هستند که در یک وضعیت

عایقی آن را آزمایش می کنند. شکل ظاهری این سه دستگاه در شکل ۱۲-۱ نشان داده شده است. یک وسیله آزمایش دیگر که در سیستم ها پس از وصل برق بسیار مورد استفاده قرار می گیرد به فازمتر معروف است که سیم گرم را مشخص می کند. در این وسیله از یک لامپ نئون استفاده به عمل می آید که جریان بسیار کمی از طریق بدن آزمایش کننده و زمین می کشد. روشن شدن

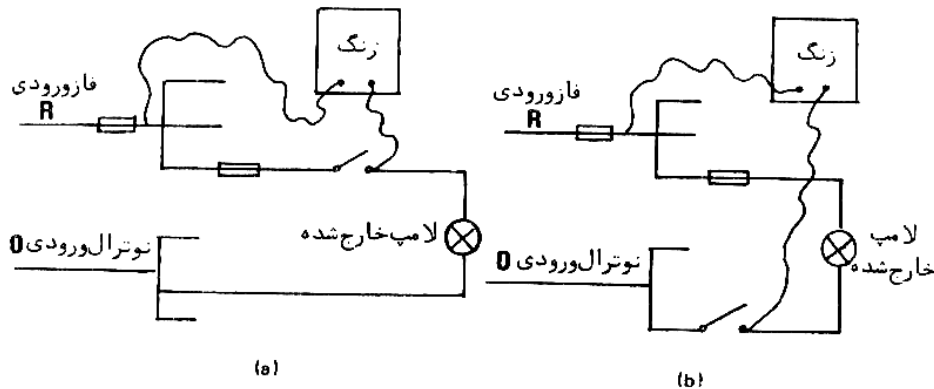
لامپ نئون گرم بدون سیم مورد آزمایش را نشان می دهد. استفاده از این وسیله باید با احتیاط کافی انجام شود. چون بدن آزمایش کننده جزئی از مدار است. در صورت معیوب بودن فازمتر این روش می تواند خطرات جانی به همراه داشته باشد. همچنین در مواردی که سیم نوترال نسبت به زمین دارای ولتاژ کمی است تماس فازمتر با سیم نوترال هم باعث روشن شدن لامپ نئون و به اشتباه انداختن آزمایش کننده می شود.

۱۲-۱- آزمایش اتصال صحیح کلیدها و فیوزها و پریزها

شکل ۱۲-۱: شکل ظاهری سه وسیله آزمایش

به طوری که قبلاً گفته شده است فیوزهای محافظ و کلیدهای کنترل مدارها باید روی سیم فاز نصب شوند. در غیر این صورت سوختن فیوز یا قطع کلید، برق را از وسایل متصل به مدار قطع نمی کند که ممکن است در حین تعمیر یا تعویض وسیله موجب خطراتی گردد. در اتصال پریزها هم فاز به سوراخ سمت راست و نوترال به سوراخ سمت چپ متصل می شود و در پریزهای سه سوراخی زمین شده سیم زمین به سوراخ بالا متصل می گردد. رعایت نکردن این مسأله به خصوص در مورد پریزهای مجهز به کلید موجب خطرات جانی گردیده است. برای کسب اطمینان از اتصال صحیح این اجزاء قبل از اتصال برق می توان مطابق شکل ۱۲-۲ مدار را با زنگ اخبار مورد آزمایش قرار داد.

شکل ۱۲-۲: آزمایش اتصال صحیح کلیدها

یکی از سیم های زنگ اخبار را به فاز ورودی در جعبه کنتور (فاز مربوط در سیستم سه فاز) متصل می کنیم و با اتصال سر دیگر به فیوزها، کلیدها و سوراخ سمت راست پریزها آنها را مورد آزمایش قرار می دهیم. بدیهی است که در این آزمایش باید بارهای الکتریکی (لامپ در شکل ۱۲-۲) را از مدار خارج کنیم تا تکمیل مدار از طریق سیم نوترال ممکن نشود. صدای زنگ به معنی

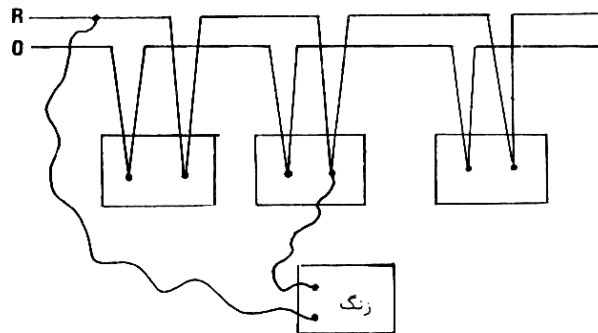
برقرار بودن مدار و اتصال صحیح اجزاء است و برقرار نبودن مدار به معنی عدم اتصال صحیح یا اتصال احتمالی آنها روی سیم نوترال می باشد. در شکل (a) قطع کلید یا فیوز موجب قطع مدار می شود که نشان دهنده اتصال صحیح این اجزاء روی فاز است. در صورتی که لامپ را از مدار خارج نکرده باشیم و کلید یا فیوز روی سیم نوترال متصل شده باشد (شکل ۱۲-۲ b) اتصال را اشتباهاً صحیح تشخیص می دهیم.

۱۲-۳- آزمایش متصل بودن مدارها

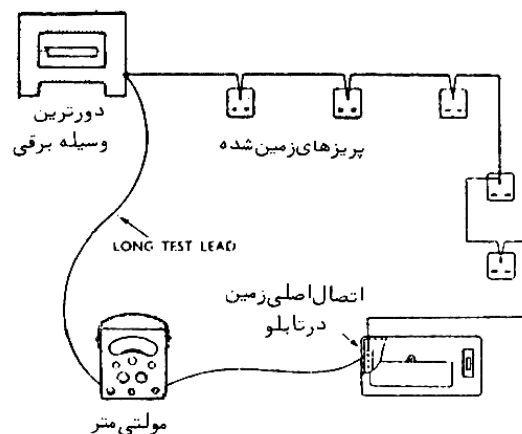
برای حصول اطمینان از اتصال صحیح مدارها از زنگ اخبار استفاده می کنیم. برای این کار یکی از دو سیم زنگ اخبار را به ابتدای مدار (در تابلو توزیع) متصل می کنیم و سیم دوم را به نقاط دیگر مدار حرکت می دهیم تا از اتصال آنها اطمینان حاصل شود. در شکل ۱۲-۳ اتصال سیم فاز چند پریز را به یک مدار مورد آزمایش قرار داده ایم. آزمایش اتصال سیم نوترال هم به همین ترتیب انجام می شود.

۱۲-۴- آزمایش اتصال صحیح سیم زمین

به طوری که در فصل قبل دیده ایم بدنه فلزی همه دستگاه های برقی و دیگر اجسام فلزی در دسترس باید به سیم زمین متصل باشند. این آزمایش را می توان به وسیله آمتر مطابق شکل ۱۲-۴ انجام داد. مقاومت بدنه دورترین وسیله متصل نسبت به اتصال اصلی زمین نباید از حداکثر ۱ اهم متجاوز گردد. البته باید در نظر داشت که به نتیجه این آزمایش با آمتر نمی توان اکتفا نمود. زیرا در صورتی که بدنه دستگاهی اتصال شلی به بدنه داشته باشد این آزمایش اتصال را صحیح نشان می دهد لیکن عبور جریان زیاد در عمل این گونه اتصال را گرم می کند و سبب ذوب آن می شود که ممکن است سبب بروز جرقه یا خطرات دیگر شود. بیشتر مقررات لازم می دانند پس از این آزمایش مقدماتی سیم زمین با جریانی معادل یک و نیم برابر جریان مجاز مدار تا حداکثر ۲۵ آمپر مورد آزمایش قرار گیرد تا هرگونه اتصال ناقص یافت شود و اصلاح گردد.

شکل ۱۲-۳: آزمایش متصل بودن مدارها

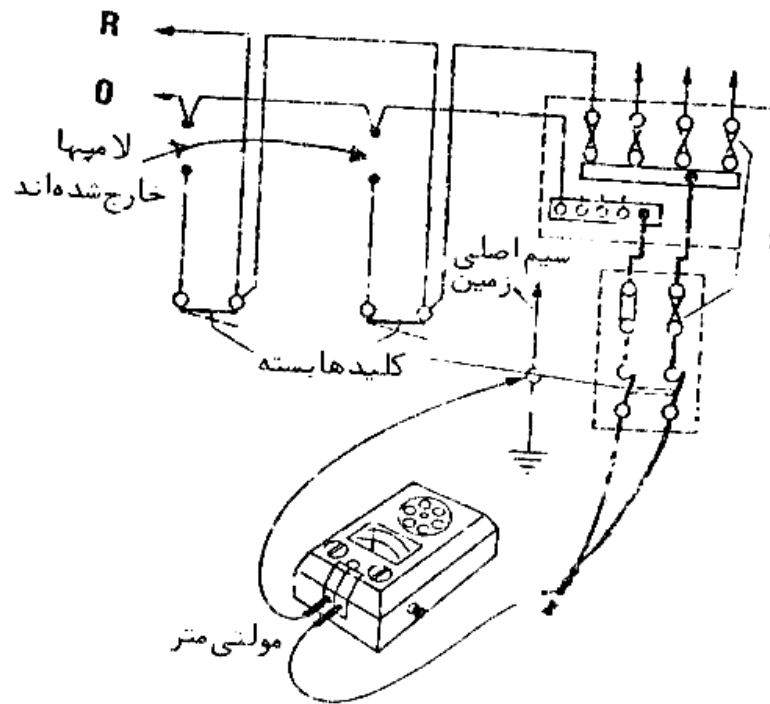

شکل ۱۲-۴: آزمایش متصل بودن سیم زمین

۱۲-۵- آزمایش عایق بندی

هدف از این آزمایش کسب اطمینان از سالم بودن عایق سیمها می باشد. عایق های معیوب سبب برقراری جریان های ناشتی می شوند که بالاخره منجر به خرابی کامل عایقها و اتصال کوتاه می شود.

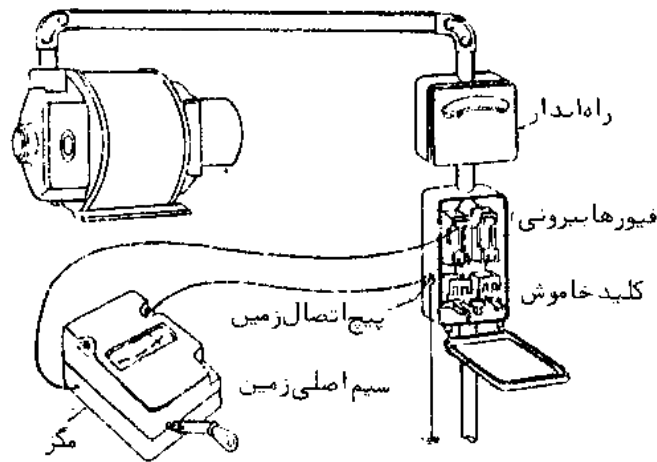
برای این منظور بیشتر مقررات لازم می دانند در آزمایش تعیین مقاومت عایقی سیستم های سیم کشی از ولتاژ مستقیمی به میزان دو برابر ولتاژ اسمی مدار به شرطی که از ۵۰۰ ولت متجاوز نگردد استفاده شود. بنابراین معمولاً از مگر ۵۰۰ ولتی استفاده به عمل می آید. استفاده از ولتاژ مستقیم این مزیت را دارد که جریانی از خازن های موجود نمی گذرد و لذا تنها مقاومت به طور دقیق اندازه گیری می شود برای تعیین مقاومت عایقی یک سیستم قبل از اتصال آن به شبکه همه فیوزها و کلیدها را در حالت متصل باقی می گذاریم و تمام بارهای برقی را از مدار خارج میکنیم. سیمهای حامل جریان (فاز و نوترال) را در تابلو توزیع به هم متصل می کنیم و مطابق شکل ۱۲-۵ مگر را بین سیمهای متصل شده به هم و زمین در تابلو توزیع وصل می کنیم.

شکل ۱۲-۵: آزمایش مقاومت عایقی

مقدار مقاومت قابل قبول بستگی به اندازه سیستم تحت آزمایش دارد.

سیستم های خیلی بزرگ را به سیستم های کوچکتر تقسیم می کنیم به طوری که هر سیستم کمتر از ۵۰ شعله نداشته باشد. مقاومت اندازه گیری شده نباید کمتر از ۱ مگا اهم کمتر باشد. مقاومت عایقی موتورها و دستگاه های دیگر هم به طور جداگانه آزمایش نمود. در شکل ۱۲-۶ یک موتور جریان مستقیم با راه انداز و فیوزها مورد آزمایش قرار گرفته است.

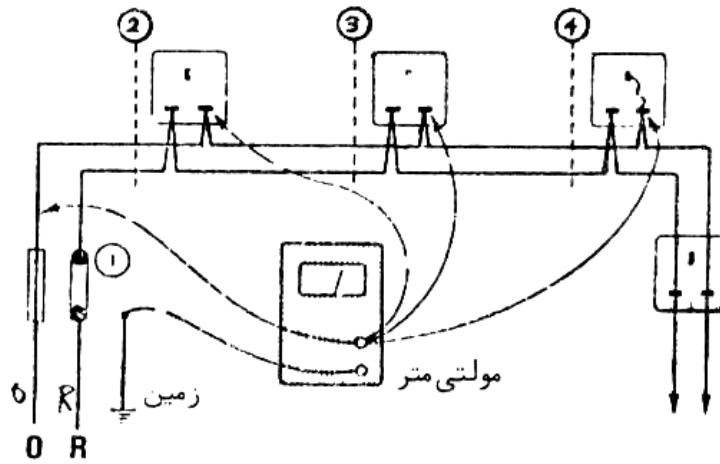
شکل ۱۲-۶: آزمایش مقاومت عایقی موتور جریان مستقیم با قسمتی از تجهیزات

به طوری که ملاحظه می کنید کلید جداکننده باز است. دو سیم مثبت و منفی با سیمی به هم متصل شده اند و مگر بین سیمها و بدنه کلید که زمین شده وصل است. در صورتی که آزمایش موتور به تنهایی مورد نظر باشد دو سیم ورودی به موتور را در سر موتور باز می کنیم و از این محل آزمایش را انجام می دهیم. در صورت لزوم می توان با بلند کردن جاروبکها آزمایش را تنها روی سیم پیچ تحریک انجام داد. اگر مقاومت عایقی سیم کشی قدری کمتر از ۱ مگا اهم و مقاومت عایقی وسایل الکتریکی کمتر از ۰/۵ مگا اهم باشد ممکن است به علت جذب رطوبت باشد. در این صورت می توان با عبور دادن جریان آنها را گرم و خشک کرد و مجدداً مورد آزمایش قرار داد. در صورتی که مقاومت عایقی در اثر صدمه مکانیکی و زخمی شدن سیمها کاهش یافته باشد باید عیب یابی و رفع عیب به عمل آید.

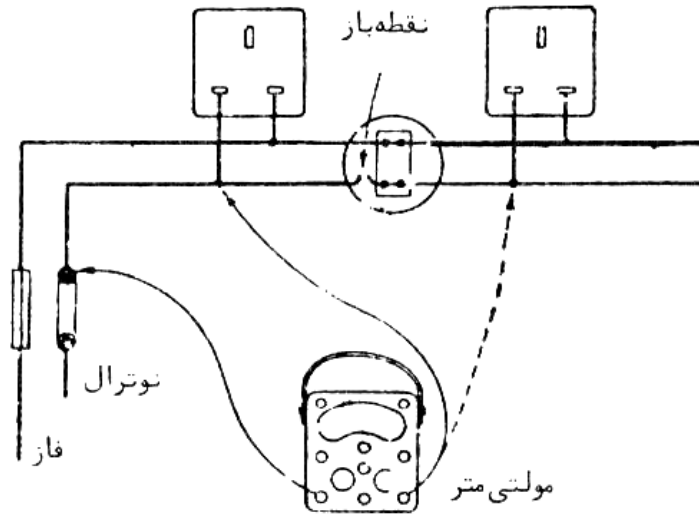
۱۲-۶- عیب یابی و رفع عیب

در یک سیستم سیم کشی سالم مقاومت عایقی باید بیش از ۱ مگا اهم باشد. مقاومت عایقی بین فاز و نوترال هم کمتر از ۱ مگا اهم نباشد و اتصالات الکتریکی لازم برقرار باشد. در سیستم های برقی پس از تکمیل ممکن است سه نوع عیب دیده شود:

اول اینکه مقاومت سیستم از ۱ مگا اهم خیلی کمتر باشد که ممکن است به علت وجود یک اتصالی ناقص با زمین باشد. برای پیدا کردن اتصالی به زمین در تابلو اصلی فیوزها و اتصال نوترال ورودی را باز می کنیم و هر مدار را به طور جداگانه با زمین آزمایش می کنیم. تا مدار یا مدارهای معیوب پیدا شوند. حال اتصالی می تواند در خود مدار یا وسایل متصل به مدار باشد. با قطع کردن وسایل متصل یک به یک وسیله معیوب را پیدا می کنیم. در صورتی که عیب از خود مدار باشد برای پیدا کردن آن اولین جعبه اتصال را باز می کنیم و اتصال سیم های مدار معیوب را باز کرده و از تابلو سیم فاز و نوترال مدار را مورد آزمایش قرار می دهیم. در صورت سالم بودن مدار را از جعبه اتصال دوم باز کرده و از جعبه اول آزمایش می کنیم به همین ترتیب کار را ادامه می دهیم تا قسمت معیوب معین شود. در سیستم سیم کشی داخل لوله، تعویض سیم معیوب معمولاً به سهولت ممکن است. در شکل ۱۲-۷ نحوه پیدا کردن اتصالی فاز به بدنه در مداری که تعدادی پریز را تغذیه می کند نشان داده شده است. عیب دیگری که گاهی دیده می شود اتصالی فاز و نوترال به هم است بدون اینکه اتصالی بؤمین موجود باشد این گونه عیبها معمولاً به علت اتصال اشتباه در کلیدها، فیوزها و سرپیچها به وجود می آیند. احتمال اینکه دو سیم فاز و نوترال در داخل لوله به هم متصل شده باشند بدون اینکه به زمین وصل شده باشند بسیار کم است. این گونه عیبها با همان روشی که برای اتصال به زمین گفته شد با استفاده از مولتی متر یافته می شوند. عیب سوم که ممکن است دیده شود باز بودن مدار است. این عیب معمولاً به علت لخت کردن ناقص سر سیمها یا زخمی کردن رشته های سیم هاست که متعاقباً در اثر کشش مکانیکی باعث قطع سیم می شود. این گونه عیبها هم به کمک مولتی متر به سهولت یافته می شوند. در شکل ۱۲-۸ طریقه یافتن نقطه باز یک مدار تغذیه تعداد پریز نشان داده شده است.

شکل ۱۲ - ۷: آزمایش تعیین محل اتصال به زمین

شکل ۱۲ - ۸: آزمایش یافتن نقطه باز مدار